

**UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
ȘCOALA DOCTORALĂ „ȘTIINȚE UMANISTE ȘI ALE EDUCAȚIEI”**

CONSORTIU: Universitatea de Stat din Moldova (USM), Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți (USARB), Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul (USC)

Cu titlu de manuscris
C.Z.U.: 81’37:1(043.2) ,

BARCARU VICTORIA

**CÂMPUL FUNCȚIONAL-SEMANTIC AL IREALITĂȚII
ÎN LIMBI DIFERITE CA STRUCTURĂ**

**621.01. LINGVISTICĂ GENERALĂ, FILOSOFIA LIMBAJULUI,
PSIHOLINGVISTICĂ, LINGVISTICĂ INFORMATIZATĂ**

Teză de doctorat în filologie

Autor:

Barcaru Victoria

Conducător științific:

Coșciug Anjela, doctor în filologie,
conferențiar universitar

Conducător științific
de onoare:

Oglindă Emilia, doctor în filologie,
conferențiar universitar

CHIȘINĂU, 2025

© Barcaru Victoria, 2025

CUPRINS

ADNOTARE (în limbile română, engleză și rusă)	5
LISTA TABELELOR	8
INTRODUCERE	9
1. CONSIDERAȚII INTRODUCTIVE ASUPRA CÂMPULUI FUNCȚIONAL-SEMANTIC ȘI ASUPRA MODALITĂȚII IREALITĂȚII	18
1.1. Conceptele <i>câmp semantic</i> vs <i>câmp funcțional-semantic</i>	18
1.2. Conceptul de <i>modalitate</i> în literatura de specialitate	22
1.3. Modalitatea și temporalitatea prin prismă filosofică. Modalitatea în calitate de categorie conceptuală	23
1.4. Modalitatea <i>obiectivă</i> vs modalitatea <i>subiectivă</i>	29
1.5. Modalitatea <i>intersubiectivă</i>	34
1.6. Irealitatea în plan filosofic și lingvistic. Modurile irealului în limbi diferite ca structură (româna, engleza, germana, spaniola, italiana și rusa)	39
1.7. Concluzii la Capitolul 1	46
2. MODALITATEA IREALITĂȚII DIN PERSPECTIVĂ TIPOLOGICĂ ȘI EXPRIMAREA EI ÎN LIMBI DIFERITE CA STRUCTURĂ (ROMÂNA, ENGLEZA, GERMANA, SPANIOLA, ITALIANA ȘI RUSA)	49
2.1. Modalitățile alethică, deontică, optativ-deziderativă, apreciativă și epistemică	49
2.1.1. Modalitatea alethică	49
2.1.2. Modalitatea deontică	52
2.1.3. Modalitatea optativ-deziderativă	56
2.1.4. Modalitatea apreciativă	59
2.1.4.1. Diferențierea unor concepte din sfera apreciativului și a descriptivului ..	62
2.1.5. Modalitatea epistemică	64
2.2. Valori ale modurilor verbale personale care pot exprima, în limbile comparate, modalitatea irealității	73
2.2.1. Condițional-optativul prin prisma modalității ireale	74
2.2.2. Conjunctivul în limbile comparate prin prisma irealității	83
2.2.3. Prezumtivul din perspectiva modalității ireale	91
2.2.3.1. Mijloace de redare a valorilor prezumtivului în limbile comparate	92
2.3. Considerații finale asupra structurii câmpului funcțional-semantic al irealității în limbile comparate. Noțiunea de <i>nucleu</i>	94

2.3.1. Elementele de centru ale câmpului funcțional-semantic al irealității. Modalitățile optativ-deziderativă și deontică	105
2.3.2. Unitățile periferice ale câmpului funcțional-semantic al irealității	109
2.4. Concluzii la Capitolul 2	113
3. ANALIZA EXPRESIV-EMOȚIONALĂ ȘI PRAGMATICĂ A MODALITĂȚII IREALITĂȚII	115
3.1. Discuții privind conceptele de bază din domeniul emotivului	115
3.2. Imperativul prin prisma modalității ilocuționare în componența actelor de vorbire directive	120
3.3. Îndemnul (apelul) în actul vorbirii	125
3.4. Îndemnul imperativ. Abordarea fenomenului „trigger”	125
3.5. Rolul pragmatic al unor verbe și al altor mijloace modale din limbile comparate la redarea irealității	132
3.6. Concluzii la Capitolul 3	142
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	144
BIBLIOGRAFIE	150
Anexa 2.1. Definiții ale conceptului de modalitate în literatura de specialitate	175
Declarația privind asumarea răspunderii	180
CURRICULUM VITAE AL AUTORULUI	181

ADNOTARE

Barcaru Victoria

„Câmpul funcțional-semantic al irealității în limbi diferite ca structură”
Teză de doctorat în filologie la specialitatea 621.01 – *Lingvistică generală,*
filosofia limbajului, psiholingvistică, lingvistică informatizată, Chișinău, 2025

Structura tezei. Lucrarea se compune din *Introducere*, trei capitole, *Concluzii generale și recomandări*, *Bibliografie* (233 de titluri), o anexă, 141 de pagini de text de bază, *Declarația privind asumarea răspunderii* și *CV-ul autorului*. Rezultatele obținute sunt prezentate în 15 publicații științifice.

Cuvinte-cheie: câmp semantic, câmp funcțional-semantic, câmp gramatical, mod, modalitate, modalitate obiectivă, modalitate subiectivă, modalitate aletică, modalitate deontică, modalitate epistemică, analiză expresiv-emoțională, contur psihoemotiv, analiză pragmatică, emotivitate, irealitate, lexic, atitudine, structură verbală, verb modal.

Domeniile de studiu: filosofia limbajului, lingvistica generală, lexicologia, gramatica, lingvistica cognitivă, lingvistică comparată, semiotica (semantica și pragmatica).

Scopul cercetării îl constituie abordarea conceptului de irealitate din perspectiva diferitelor științe, o atenție deosebită fiind acordată, în primul rând, analizei elementelor de centru și periferie ale câmpului funcțional-semantic al acestui concept, cu elucidarea rolului diverselor mijloace de redare a ei în limbi diferite ca structură, cum sunt româna, engleza, germana, spaniola, italiana și rusa, cercetarea fiind axată, în principiu, pe exemple și unități care se întâlnesc în texte artistice, științifice și surse mass-media.

Obiectivele cercetării: (1) descrierea minuțioasă a conturului modal al limbilor alese pentru cercetare și comparare, cu utilizarea analizelor morfosintactică și lexicală ale mijloacelor modale, în vederea stabilirii unor afinități sau discrepante; (2) demonstrarea raportului de reciprocitate dintre semnificația modală și factorii extraglotici – kinetici, prozodici, contextuali etc.; (3) identificarea structurii câmpului funcțional-semantic în limbile comparate; (4) investigarea materialelor științifice care abordează tema categoriei modalității și a nucleului morfologic al acesteia – categoria gramaticală a modului verbal; (5) analiza lexico-gramaticală a echivalentelor din limbile comparate ale unor verbe modale, modalizatori (adverbe, interjecții, ocazionalisme etc.), care presupune: evidențierea semnificațiilor modale ale acestora din limbile comparate; stabilirea tipurilor de modalități circumscrise verbelor modale sau echivalentelor funcționale ale acestora, examinate în lucrare; relevarea și inventarierea variatelor mijloace de exteriorizare a semnelor modalității irealului în limbile analizate.

Noutatea și originalitatea științifică a lucrării constă în realizarea unui studiu pluriaspectual (semantic, lexico-gramatical, structural) al categoriei modalității în limbile comparate, conform criteriului funcțional-semantic. Analiza a fost posibilă prin implicarea unor termeni de sorginte cognitivă, care au permis elucidarea aspectelor extraglotice ale obiectului de studiu, în conformitate cu noile orientări în știința modernă.

Rezultatele obținute care contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante sunt următoarele: elucidarea echivalentelor modale și stabilirea tipologiei modalității în limbile comparate, ceea ce a contribuit la relevarea trăsăturilor semantice, lexico-gramaticale și structurale ale materialului faptic.

Semnificația teoretică și valoarea aplicativă a cercetării constă în aprofundarea cercetării contrastive a limbilor cu structură diferită, privind sfera categoriei modalității și a câmpului funcțional-semantic. Acest studiu poate fi util atât în procesul de predare a limbii române vorbitorilor nativi sau alolingvilor, cât și în practica de traducere din limba română în alte limbi și invers.

Implementarea rezultatelor științifice: rezultatele demersului științific au fost expuse în cadrul comunicărilor în mai multe manifestări științifice și pe paginile unui șir de articole; acestea, cât și teza în ansamblu, pot fi incluse într-un curs de gramatică contrastivă.

ANNOTATION

Barcaru Victoria

“The Functional-Semantic Reality Field in Languages Differing in Structure”

Doctoral thesis in philology, specialty 601.01. *General linguistics, language philosophy, psycholinguistics, computerized linguistics*, Chisinau, 2025

Dissertation structure. This dissertation consists of: annotations in Romanian, English, and Russian; a list of abbreviations; an introduction; three basic chapters; general conclusions and recommendations; a bibliography consisting of 233 titles; an annexe; the declaration of responsibility; the author's CV. The basic text includes 141 pages. The obtained results were published in 15 scientific papers.

Keywords: semantic field, functional-semantic field, grammatical field, mood, modality, objective modality, subjective modality, alethic modality, deontic modality, epistemic modality, expressive-emotional analysis, psychoemotional contour, pragmatic analysis, emotivity, unreality, lexicon, attitude, verbal structure, modal verb.

Field of study: Language Philosophy, General Linguistics, Lexicology, Grammar, Cognitive Linguistics, Comparative and Contrastive Linguistics, Semiotics (Semantics and Pragmatics).

Purpose of research: The research purpose is to approach and analyze the concept of irreality in linguistic and philosophical terms, examining the central and peripheral elements of the functional-semantic field of the modality of irreality and the role of various means of rendering them in comparative languages, based on ad-hoc examples and some classical works from the treasury of national and world literature.

Research objectives: description of some modal particularities in comparative languages; morphosyntactic and lexical analysis of the modal means, with the purpose to establish affinities or discrepancies; demonstration of the reciprocity between modal meaning and extralinguistic factors – kinetic, prosodic, contextual, etc.; identification of the structure of the functional-semantic field in compared languages; investigation of the scientific materials that address the topic of the category of modality and its morphological core – the grammatical category of verbal mood; lexico-grammatical analysis in the compared languages of the equivalents of some modal verbs, modalizers (adverbs, interjections, occasionalisms, etc.), which involves: highlighting their modal meanings in the compared languages; establishing the types of modalities circumscribed to modal verbs or their functional equivalents, which are examined in the paper; revealing and inventorying the various means of externalization in the analyzed languages.

The **scientific novelty and originality** consist in carrying out a multi-aspect study (semantic, lexico-grammatical, and structural) of the category of modality both in Romanian and in compared languages, according to the functional-semantic criterion. A thorough analysis in this sense was possible by means of use of terms of cognitivist origin, capable of elucidating extralinguistic aspects of the language, in accordance with the new guidelines in modern science.

The **results which solve an important scientific problem** are: elucidation of the modal equivalents and the establishment of the typology of modality in the compared languages, which contributed to the revelation of the semantic, lexico-grammatical and structural features of the factual material.

Theoretical significance and the applicative value of the research consist in deepening the contrastive research of languages with different structures, regarding the sphere of the category of modality and the functional-semantic field.

Implementation of scientific results: the results of the scientific approach, presented within the framework of six scientific conferences and in the dissertation, could be included in a study course on comparative and contrastive grammars, studied at the art and humanities faculties of the Republic of Moldova.

АННОТАЦИЯ

Баркару Виктория

«Функционально-семантическое поле ирреальности в языках разных по структуре»
Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 601.01. Общая лингвистика, философия языка, психолингвистика, компьютерная лингвистика, Кишинев, 2025

Структура диссертации. Данное исследование включает аннотации на румынском, английском и русском языках; список сокращений; *Введение*; три главы; *Общие выводы и рекомендации*; *Библиография* из 233 наименований; одно приложение; *Декларация об ответственности в случае выявления плагиата*; резюме (CV) автора. Основной текст состоит из 141 страниц. Полученные результаты опубликованы в 15 научных работах.

Ключевые слова: семантическое поле, функционально-семантическое поле, грамматическое поле, модус, модальность, объективная модальность, субъективная модальность, алетическая модальность, деонтическая модальность, эпистемическая модальность, экспрессивно-эмоциональный анализ, психоэмоциональный контур, прагматический анализ, эмотивность, ирреальность, лексика, отношение, вербальная структура, модальный глагол.

Область исследований: общее языкознание, философия языка, лексикология, грамматика, когнитивная лингвистика, сопоставительная и сравнительная лингвистики, семиотика (семантика и прагматика).

Целью исследования является рассмотрение и анализ понятия ирреальности в лингвистическом и философском смыслах, рассмотрение центральных и периферийных элементов функционально-семантического поля модальности ирреальности и роли различных средств их передачи на сравниваемых языках, на основе конкретных примеров и некоторых классических произведений из национальной и мировой литератур.

Задачи исследования: описание некоторых модальных особенностей в сравниваемых языках; морфосинтаксический и лексический анализ модальных средств с целью установления сходства или несоответствия; демонстрация взаимной связи между модальным значением и экстралингвистическими факторами – кинетическими, просодическими, контекстуальными и т.д.; выявление структуры функционально-семантического поля в сопоставляемых языках; исследование научных материалов, посвященных теме категории модальности и ее морфологического ядра – грамматической категории наклонения глагола; лексико-грамматический анализ эквивалентов в сопоставляемых языках и некоторых модальных глаголов, модализаторов (наречий, междометий, окказионализмов и т.п.), который предполагает: выделение их модальных значений в сопоставляемых языках; установление типологии модальностей, приписываемых модальным глаголам или их функциональным эквивалентам, рассматриваемым в диссертации.

Научная новизна и оригинальность диссертации заключается в проведении многоаспектного исследования (философского, семантического, лексико-грамматического, структурного) категории модальности на базе функционально-семантического критерия, как в румынском, так и в сопоставляемых языках.

Решенная научная проблема заключается в выяснении модальных эквивалентов и установлении типологии модальности в сопоставляемых языках, что способствовало выявлению семантических, лексико-грамматических и структурных особенностей лингвистического материала.

Теоретическая значимость и прикладная ценность исследования заключается в углублении сопоставительного исследования языков с разными структурами касательно функционально-семантической области категории модальности.

Применение научных результатов: результаты научного подхода, представленные в рамках шести научных конференций, могут быть включены в курс сопоставительной грамматики языков для студентов филологических факультетов высших учебных заведений Республики Молдова.

LISTA TABELELOR

Tabel 2.1. Elementele de nucleu ale câmpului funcțional-semantic al irealității – modalitățile alethică (subclasele dinamică și anancastică) și epistemică	101
Tabel. 2.2. Elementele de centru/centru-periferie/periferie ale câmpului funcțional-semantic al irealității – modalitățile deontică, optativ-deziderativă și axiologică	111

INTRODUCERE

Câmpul funcțional-semantic al irealității este conceput de cercetători, la ora actuală, drept o totalitate de mijloace pluridimensionale, care exteriorizează atitudinea subiectivă a individului față de realii. Majoritatea savanților îl pun într-o legătură strânsă atât cu câmpul semantic, cât și cu cel lexical sau lexico-semantic. Cu referire la acesta din urmă, ținem să remarcăm faptul că nu există un tip unic de câmp lexico-semantic și că o parte din unitățile care formează vocabularul unei limbi nu se pretează clasificării în câmpuri, ci doar „părțile organizate și stabile” [4, p. 7] ale acestuia. Deseori, în structura câmpurilor lexico-semantice sunt identificate microcâmpuri sau paradigme specifice, descrise, de exemplu, cu lux de amănunte de lingvistul E. Coșeriu și care au la bază un tip de relații ce se stabilesc între conținuturile unor unități lexicale din componența câmpurilor respective. Este vorba despre elementele între care se înregistrează relații numite inclusive, ierarhice sau hipo-hiperonomice [30], [157].

După cum menționează, pe bună dreptate, lingvista A. Bidu-Vrânceanu, cercetarea tuturor acestor câmpuri – lexical, semantic, lexico-semantic sau funcțional-semantic – reliefează pregnant legătura dintre fenomenele glotice și realitatea ontologică, contribuind considerabil la elucidarea disensiunilor legate de operațiunile și legitățile mecanismului de structurare sau restructurare a vocabularului [20], [10].

E. Coșeriu definește câmpul lexical drept „o paradigmă constituită din unități lexicale de conținut („lexeme”), care își împart o zonă de semnificație comună și care se află unele cu altele în opoziție nemijlocită (...)” [Coseriu, apud 4, p. 5]. Potrivit marelui lingvist, există similitudini între câmpul lexical și sistemele categoriale, ale căror părți componente nu se deosebesc principial. Iată de ce opozițiile interne din cadrul câmpului lexical „corespund opozițiilor care există în interiorul unei categorii gramaticale” [4, p. 6]. În deplin acord cu viziunea coșeriană, cercetătorul român D. Moscal analizează câmpul semantic în temeiul unui anumit raport dintre elementele constituente. După cum menționează savantul, „conceptul de *câmp* presupune, în primul rând, *un raport*, astfel că locul central, într-o asemenea analiză, trebuie să îl ocupe determinarea naturii raportului și a elementelor între care se stabilește raportul” [48, p. 5].

Adeptii teoriei în discuție relevă, astfel, câteva premise ale câmpurilor funcțional-semantice, evidențiind că acestea au caracter sistemic, deoarece:

- înglobează un ansamblu de unități eterogene, adică unități care interacționează;
- mijloacele ce țin de diferite niveluri sunt interdependente;
- câmpul funcțional-semantic se divizează în nucleu, centru și periferie.

Cele relatate confirmă faptul că dezambiguizarea semantică, în cazurile de polisemie, se realizează în și prin context, reliefându-se, astfel, pregnant specificul semantic al limbilor.

În acord cu cele expuse mai sus, câmpul semantic al modalității irealului din limbă s-ar prezenta drept o totalitate funcțional-semantică, ce se caracterizează prin complexitate atât în planul conținutului, cât și în cel al expresiei, înglobând și mijloace lexicale, și gramaticale (morfologice și sintactice), care pot exterioriza poziția vorbitorului față de o situație (reală sau potențială), în care subiectul este, totodată, subiectul voinței de care depinde realizarea situației potențiale.

Obiectul de cercetare al tezei în discuție îl constituie câmpul funcțional-semantic al irealității în limbi diferite ca structură, modalitatea irealității în plan funcțional-semantic, tipologia acesteia, aspectele psiholingvistice și pragmatice ale modalității irealului, mijloacele de exprimare a acestei categorii atât în planul expresiei, cât și în cel al conținutului în idiomurile analizate – româna, engleza, germana, italiana, spaniola și rusa. Proiectarea cercetării pe aceste limbi este motivată de faptul că româna, spaniola și italiana sunt de factură analitico-sintetică, în timp ce rusa și germana sunt preponderent sintetice, iar engleza este, cu precădere, analitică. Nu putem trece cu vederea nici analiza lexico-gramaticală a *modalizatorilor* în limbile comparate care presupune: relevarea și inventarierea variatelor mijloace de exprimare a semnelor modale în limbile analizate, evidențierea semnificațiilor modale ale unităților în discuție, stabilirea tipurilor de modalități circumscrise acestor unități.

Actualitatea și importanța problemei abordate. Diverse aspecte ale modalității au fost deja examinate în studiile savanților Ch. Bally [204]; O. Soutet [222]; A. Bondarko [84], [85], [86]; V. Vinogradov [96]; C. Dimitriu [36]; M. Borchin [21], [22], [23]; P. Gherasim [41]; E. Prus [63] etc., care s-au preocupat de raportul real/ireal din perspectiva *modusului, situației și lumilor posibile*. Lucrarea de față reprezintă un studiu nou în domeniu, întrucât, până în prezent, în Republica Moldova nu au fost publicate lucrări ample privind modalitatea irealității în limbi cu o structură diferită, cum sunt, de exemplu, româna, engleza, germana, spaniola, italiana și rusa. Cele menționate scot în evidență atât actualitatea, cât și **originalitatea** temei abordate, iar, în ultimă instanță, și importanța problemei pentru știința dezvoltată în țară, dar și peste hotare.

Scopul cercetării îl constituie abordarea conceptului irealității în plan filosofic și lingvistic, examinând elementele de nucleu, centru și periferie ale câmpului funcțional-semantic al modalității irealității în limbile comparate, în baza exemplelor luate din texte artistice, științifice, articole de presă, surse mass-media. Sursele au fost selectate pentru exemplificare în baza următoarelor principii: prezența în ele a unităților care interesează cercetarea; apartenența

acestor unități la diferite registre – beletristic, științific, „curent”, familiar, vulgar etc.

Abordarea în cauză a relevat o serie de subiecte de interes major în lingvistica modernă, printre care am putea enumera analiza pluriaspectuală a categoriei modalității, în ansamblu, și a tipurilor acesteia, în particular; identificarea mijloacelor de exprimare a modalităților alethică¹, deontică, epistemică, axiologică în idiomurile cercetate; clasificarea componentelor de centru și de periferie ale câmpului funcțional-semantic al irealității; identificarea asemănărilor și a deosebirilor acestor unități în limbile investigate; diferențierea conceptelor apreciativ-descriptive, urmată de analiza componentei emoționale și a apreciativului (evaluativului) în domeniul modalității irealului ș.a.

Pentru a atinge scopul enunțat, ne-am propus următoarele **obiective**:

- 1) investigarea critică a materialelor științifice care abordează tema categoriei modalității și a nucleului morfologic al acesteia – categoria gramaticală a modului verbal;
- 2) descrierea unor particularități modale ale limbilor comparate;
- 3) demonstrarea raportului de reciprocitate dintre conținutul modal și factorii extraglotici – kinetici, contextuali etc.;
- 4) inventarierea variatelor mijloace de exprimare a valorilor modalității ireale în limbile cercetate;
- 5) analiza lexicală și morfosintactică a mijloacelor în discuție, în vederea stabilirii unor afinități sau discrepanțe în exprimarea conținutului modal;
- 6) identificarea structurii câmpului funcțional-semantic al irealului în limbile comparate.

Ipoteza de cercetare poate fi formulată în felul următor: în calitate de universalie glotică, modalitatea reprezintă o trăsătură inerentă tuturor limbilor; categoria dată poate fi abordată nu doar pe criterii lexico-gramaticale, ci și pe factori de ordin *psihofiziologic*, cum sunt emoțiile sau fenomenul empatiei umane – componentă indispensabilă laturii psihoemotive a indivizilor. O cercetare relevantă a subiectului în cauză este posibilă doar din perspectivă amplă, adică depășind limitele lingvisticii tradiționale și realizând repercusiuni diverse în domeniile afiliate lingvisticii. Deși limbile analizate în lucrare prezintă diferențe de ordin structural, baza modală a acestora o constituie evaluarea subiectului vorbitor. Modalitatea axiologică, în acest caz, este *metacategorie* din cadrul tipologiei modalităților. Ideea în cauză se vehiculează în unele surse de specialitate (de exemplu, la Ch. Bally [205]; V. Vinogradov [96]; T. Krasnova [116]; T. Romanova [142]; V. Șahovski [160], [161]; E. Wolf [98]) și se confirmă în baza materialului analizat în prezenta teză, care pune în lumină aspectul subiectiv-evaluativ al modalității, ceea ce

¹ Cuvântul dat este ortografiat după „Dicționarul general de științe ale limbii”, autori A. Bidu-Vrânceanu, Cr. Călărașu, L. Ionescu-Ruxândoiu, M. Mancaș și G. Pană-Dindelegan [224, pp. 21-22].

presupune, pe lângă aspectul rațional, substratul irațional sau subiectiv, fundamentat pe evaluarea realităților de către subiectul vorbitor.

Baza teoretico-științifică a lucrării o constituie teoriile și conceptele din domeniul filosofiei, al morfosintaxei verbului, în special al problemei modului, al dihotomiei mod/modalitate, discutate într-o serie de lucrări importante, care aparțin unor personalități notorii din lingvistică. Astfel, în vederea elaborării bazei teoretico-științifice a tezei de față, am analizat studiile savanților E. Coșeriu [31], [32]; P. Gherasim [41]; A. Bondarko [84], [85], [86]; M. Petrova [139]; E. Beleaeva [81]; M. Beleaeva [82], F. Palmer [220], [221]; M. Borchin [21], [22]; E. Prus [63]; V. Bahnaru [4]; I. Bărbuță [18]; E. Oglindă [52], [54], [56], [57]; O. Soutet [222]; A. Coșciug [210], [211] etc. De asemenea, am identificat repere importante cu referire la particularitățile de ordin psihopragmatic ale modalității în lucrările lui D. Lakoff [117]; A. Paduceva [134], [135], [136]; E. Oglindă [53], [59] etc. O investigație temeinică din perspectivă filosofică oferă studiile lui Aristotel [74], Iu. Apresean [71], M. Epștein [167], M. Rojas [198], A. Cozmescu [34], P. Vizir [95], I. Novîțkaia [132] etc. Sursele menționate au constituit un suport temeinic în elaborarea prezentei teze.

Metodologia cercetării este determinată atât de orientarea teoretică, cât și de cea aplicativă a studiului. La investigarea și interpretarea postulatelor teoretice și ale materialului factual, am recurs la diferite metode, precum: 1) metoda *confruntativ-contrastivă*, prin care se examinează, de regulă, „trăsăturile individuale ale unei limbi concrete, dar și discrepanțele și asemănările dintre limbi” [59, p. 13] și care, în lucrarea dată, este aplicată pentru a confrunta realitățile din limba română cu cele din alte limbi supuse analizei; 2) metoda *descriptivă*, folosită la prezentarea unor concepte (*dihotomia mod – modalitate, câmp semantic*) și cu referire la unii termeni de sorginte cognitivă: *trigger, mental space* etc.; 3) metoda *analizei distribuționale*, aplicată, mai cu seamă, la descrierea comparată a topicii unităților care exprimă modalitatea irealității în limbile română, engleză, germană, italiană, spaniolă și rusă; 4) *observația*, care a preconizat operațiunea de selecție și de interpretare primară a realităților din limbile cercetate; 5) metoda *statistică*, folosită în descrierea frecvenței fenomenelor de limbă investigate.

Am recurs, în caz de necesitate, și la alte metode utile: cea a *analizei semantice, contextuale, gramaticale, componențiale și de opoziție*, orientate spre identificarea particularităților semantice ale structurilor modale; *metoda analizei morfosintactice și stilistice (pragmatice)*. O metodă importantă în investigarea semnificației modale este cea *inductivă*, proiectată pe raportul dintre subiectul vorbitor și subiectul actant. Interpretate din perspectiva analizei discursului, abstractizarea celor analizate permite a releva intenția subiecților în actul comunicativ.

Studiul înglobează o *Introducere*, trei capitole, *Concluzii generale și recomandări*, trei anexe, *Bibliografia*, care conține 233 de titluri de lucrări teoretice, o listă de 78 de surse beletristice și 6 surse mass-media, care constituie corpul tezei, și 141 de pagini de text de bază.

În **Introducere**:

- este concretizat obiectul investigației;
- este relevată atât actualitatea, cât și importanța temei tezei;
- este formulată ipoteza de cercetare, iar, în acord cu ea, sunt fixate scopul și obiectivele demersului;
- este menționată baza teoretico-științifică a lucrării;
- este descrisă succint structura acesteia;
- sunt motivate metodele și procedeele de cercetare alese;
- este evidențiată problema științifică importantă soluționată;
- este prezentată atât originalitatea demersului întreprins, cât și noutatea rezultatelor obținute, importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării în ansamblu.

Fiecare capitol cuprinde mai multe subcapitole, în care este verificată ipoteza stabilită, prezentându-se informații pertinente și rezultatele obținute.

În **Capitolul 1**, intitulat „**Considerații introductive asupra câmpului funcțional-semantic și asupra modalității irealității**”, demersul teoretic se întemeiază pe dihotomia planurilor filosofic și lingvistic ale modalității, în ansamblu, și ale modalității irealității, în particular. Se examinează un subiect de o importanță deosebită, precum temporalitatea, comentat cu semnificație categorială obiectiv-subiectivă și exprimată prin raporturile temporale cu caracter real sau perceptual. În lingvistica modernă, categoria timpului este comentată prin prismă funcțional-semantică.

În paragraful 1.1 sunt discutate noțiunile de *câmp semantic* vs *câmp funcțional-semantic* în legătură cu anumite fenomene de ordin extraglotic. În accepția noastră, câmpul reprezintă una dintre formele de sistematizare a materialului glotic din cadrul sistemului limbii, iar identificarea tipologiei câmpurilor deopotrivă cu procesul de structurare a acestora permite elucidarea mecanismului de formare a conștiinței glotice ca formă a realității ontice. Analiza categoriei modalității din perspectivă funcțional-semantică a demonstrat valabilitatea raportării acesteia la variate aspecte extraglotice cu repercusiuni profunde în teorii de sorginte logico-filosofice, dar și logico-semantică și funcționale.

În această ordine de idei, constatăm că identificarea câmpurilor lexico-semantică confirmă caracterul difuz al sistemului limbii, date fiind relațiile dialectice dintre fenomenele

glotice și realitatea extraglotică, tot mai importantă în procesul de structurare a câmpurilor. Mecanismul acestor raporturi reliefează particularitățile și legitățile formării conștiinței glotice, și anume: conturează atât ideea gândirii lineare sau nelineare, cât și a celei abstracte (prin asociere), care se influențează reciproc. Câmpul reprezintă una dintre formele de sistematizare a materialului glotic din cadrul sistemului limbii.

Capitolul 2, intitulat „**Modalitatea irealității din perspectivă tipologică și exprimarea ei în limbi diferite ca structură (româna, engleza, germana, spaniola, italiana și rusa)**”, conține o analiză a materialelor științifice referitoare la tema modalității, prin expunerea principalelor probleme teoretice axate pe esența acestei categorii din perspectivă funcțional-semantică și a nucleului morfologic al acesteia – categoria modului verbal. În același timp, sunt descrise modalitățile alethică, deontică, optativ-deziderativă și epistemică, fiind relevate și mijloacele de exprimare ale acestora. De asemenea, este evidențiat rolul verbelor modale și al altor mijloace la exprimarea modalității irealității în limbile cercetate, sunt caracterizate funcțiile și mijloacele de redare ale modalității apreciative (axiologice), similitudinile și deosebiri în redarea câmpului funcțional-semantic al irealității în limbile comparate. O astfel de strategie în abordare este condiționată de necesitatea unei investigații ample din punct de vedere structural, româna, spaniola și italiana fiind limbi analitico-sintetice, rusa și germana – preponderent sintetice, iar engleza – analitică sau chiar ultraanalitică.

Cercetarea este fundamentată pe exemple excerptate dintr-un șir de opere valoroase ale unor scriitori notorii: Ch. Dickens, A. Conan Doyle, O. Wilde, M. Mitchell, L. Assing, M. Cervantes de Saavedra, P. Coelho, P.A. Alarcón, A. Moravia, L. Tolstoi, M. Bulgakov, M. Sadoveanu, L. Rebreanu, ș.a. S-a făcut apel și la exemple luate din lucrări științifice, ziare, reviste, surse mass-media etc. pentru a analiza particularitățile de nominalizare a irealității prin unitățile limbilor menționate.

În **Capitolul 3**, cu titlul „**Modalitatea irealității din perspectivă expresiv-emoțională și pragmatică**”, cercetăm latura subiectivă a categoriei modalității din perspectiva subiectului vorbitor. În funcție de atitudinea indivizilor față de cele întâmplare, am demarcat o altă funcție distinctivă a unităților modale – cea socială, care desemnează anumite particularități de ordin pragmatic în cultura unei comunități aparte. În plan comunicativ, aceste unități suportă o (pre)selecție în procesul de enunțare, în funcție de atitudinea proprie a vorbitorului într-o anumită situație.

Semnălăm, totodată, substratul emotiv al modalității, în ansamblu, și al categoriei apreciativului, în particular [6]. Conceptele respective sunt ancorate în domeniul actelor de vorbire (ne referim, în special, la performanțele modalității de enunțare imperativă) [apud 67]. În conformitate cu principiile de abordare pragmatică, actul de vorbire este examinat prin prisma corelației „act de vorbire – context de realizare” [61, p. 20]. În diverse studii de specialitate, sunt analizate un șir de precepte ale teoriei actelor de vorbire, care „vizează comportamentul interpersonal, realizat într-o formă verbală și orientat întru satisfacerea necesităților sociale” [Slama-Cazacu, apud 50, p. 96]. Autorii teoriei în discuție evidențiază, în activitatea comunicativă, *actul ilocuționar*, actualizat cu ajutorul enunțurilor folosite cu scopul de a dezvălui intențiile comunicative ale locutorilor.

Interacțiunile prin actele de vorbire se realizează de următorii actanți: locutorul, interlocutorul/interlocutorii, receptorul/receptorii. Scopul ilocuționar al vorbitorului este de a mobiliza sau a determina receptorul să realizeze anumite acțiuni. În acest scop, el poate utiliza atât îndemnul sau apelul direct/indirect, cât și propaganda sau aluzia.

Studiile psiholingvistice moderne (semnate de B. Uspenski [153], I. Sternin et al. [150], I. Bubnova et al. [89], F. Foppolo [172]) au consolidat poziția limbii ca fenomen social, impunând noi accente pe cercetare. Dat fiind acest fapt, abordăm, în Capitolul 3, și unele aspecte legate de exteriorizarea verbală a mecanismului psihic care condiționează comportamentul individului în societate. Investigarea subiectului dat scoate în evidență anumite laturi controversate ale modalității, pe care le prezentăm și descriem minuțios în paragraful 3.4. *Îndemnul imperativ. Abordarea fenomenului „trigger”*. În cercetarea efectuată, ținem cont și de postulatele lingvisticii cognitive.

Din perspectivă pragmatică, abordăm și un șir de verbe modale care se întâlnesc în limbile comparate (vezi paragraful 3.5 și altele). Accentul este pus, în acest caz, pe semnificațiile de diferit tip, îndeosebi alethice și optativ-deziderative, în vederea stabilirii afinităților, a discrepanțelor sau a echivalenței funcționale.

Paragrafele 2.1 și 2.2 conțin descrierea elementelor de centru și de periferie ale câmpului funcțional-semantic al irealității, un rol considerabil revenindu-le modurilor verbale și verbelor modale în idiomurile analizate, însoțite de comentarii sub aspect contrastiv-tipologic, dar și pragmatic.

Cele relatate pun în valoare complexitatea interpretării semantice a vocabularului din perspectivă comunicativă, semnalând ineficiența unor metode tradiționale de analiză gramaticală, care nu elucidează în deplină măsură multiplele aspecte ale corelației *conținut – expresie* și

procesul de generare a enunțului, în general. În această ordine de idei, în lingvistica modernă cercetarea riguroasă a actului comunicativ impune noi direcții de investigare, nu doar prin raportarea la evenimentul desemnat, ci și prin abordarea factorilor extraglotici, implicați în procesul comunicării.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute constă în realizarea unui studiu al categoriei modalității irealului conform criteriului funcțional-semantic, care a făcut posibilă nu doar identificarea unor modele structurale specifice, dar și calcularea frecvenței lor, cu reliefarea variatelor semnificații, pe care acestea le pot avea în limbile investigate. Analiza dată a fost posibilă prin aplicarea unei strategii de sorginte cognitivistă, care a permis elucidarea aspectelor extraglotice în conformitate cu noile orientări în știința modernă.

Problema științifică importantă soluționată este următoarea: inventarierea și cercetarea dintr-o perspectivă funcțional-semantică comparată a unităților care transpun valori ale irealității în limbile română, engleză, germană, italiană, spaniolă și rusă. Investigarea dată a dus la relevarea unor trăsături semantice, lexico-gramaticale și structurale importante ale materialului faptic, care ar putea fi puse la baza unor eventuale studii fundamentale și aplicative de lingvistică generală și contrastivă. Pe lângă cele menționate, au fost precizate cele mai uzuale tipologii ale modalității ireale în limbile date, în baza operelor artistice, științifice, a articolor de presă, dar și a surselor mass-media, alese pentru analiză după principiile menționate *supra*. Studiul s-a bazat întotdeauna pe descrierea și sistematizarea mijloacelor de exprimare a categoriei funcțional-semantice a modalității irealității în limba română, în raport cu celelalte limbi comparate.

Semnificația teoretică a tezei rezidă în elucidarea unor probleme privind câmpul funcțional-semantic, delimitarea acestuia de noțiunile adiacente, modalitățile obiectivă și subiectivă, tipurile acestora în plan contrastiv-tipologic, rolul tipologiei modalității în sfera irealului.

Importanța teoretică a lucrării constă în aprofundarea cercetării contrastive a limbilor cu structură diferită privind sfera categoriei modalității și a câmpului funcțional-semantic; descrierea particularităților de ordin semantic, gramatical și structural, specifice valorilor modale din cadrul câmpului funcțional-semantic; analiza materialelor științifice în care este abordată tema modalității; sistematizarea mijloacelor de exprimare a modalității în limbile comparate. Totodată, investigarea domeniilor adiacente (filosofie, psiholingvistică, pragmatica discursului – vezi lucrările lui J. Aitchison [202], R.W. Langacker [215], K. Brinev [87], V. Kosonogov [115], E. Foghel [38], E. Foghel și A. Coșciug [213]), pe care o oferă lucrarea, poate fi de real folos în studiul lingvisticii cognitive, știință investigată, din păcate, insuficient de cercetătorii din Republica Moldova.

Valoarea aplicativă a lucrării rezidă în posibilitatea aplicării rezultatelor investigației în pregătirea cadrelor științifice și didactice în domeniul filologiei romano-germanice sau romano-slave, la cursurile de lingvistică contrastivă și tipologie. Acest studiu poate fi util atât în procesul de predare a limbii române vorbitorilor nativi sau alolingvilor, cât și în practica de traducere dintr-o limbă în alta. Rezultatele obținute în cadrul studiului pot fi utilizate și în cercetarea ulterioară a funcționării categoriei modalității într-o limbă în raport cu altele.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele demersului științific, expuse pe paginile acestei teze și în cele 15 publicații ale noastre, pot fi întrebuințate cu succes ca surse de documentare în elaborarea unor lucrări (teze de doctorat, monografii, studii, articole etc.) care țin de lingvistica comparată, filosofia limbajului, conceptologie, traductologie etc. Ele pot fi incluse și în cursuri de gramatică contrastivă a limbilor, destinate instituțiilor de învățământ superior din Republica Moldova și din străinătate. De ele se poate ține cont și la elaborarea unor culegeri de exerciții pentru cursurile menționate sau a unor dicționare de termeni filosofici, lingvistici, pragmatici etc.

Aprobarea rezultatelor cercetării s-a produs, în primul rând, prin publicarea articolelor la subiectul tezei în reviste de specialitate din țară și de peste hotare, indexate în baze de date de prestigiu, iar, în al doilea rând, prin aprecierea pozitivă a prezentării principalelor teze ale lucrării în comunicări la manifestări științifice naționale, cu participare internațională sau internaționale. Menționăm și faptul că unele dintre publicațiile noastre (de exemplu, articolul „Aspecte ale conceptului de câmp funcțional-semantic”) au fost citate de cercetători în materiale publicate în reviste din străinătate, vezi, de exemplu, HRIBAN, M. *A Constituent of the Linguistics: The Semantic Field*. În: „Journal of Romanian Literary Studies”, nr. 25/2021, pp. 313, 316, 318. ISSN 2248-3004; MANTA A.-G. *Some Aspects of the Lexico-Semantic Field*. În: „Journal of Romanian Literary Studies”, nr. 25/2021, pp. 729, 733. ISSN 2248-3004 (revistă indexată în [CEEOL](#)).

1. CONSIDERAȚII INTRODUCTIVE ASUPRA CÂMPULUI FUNCȚIONAL-SEMANTIC ȘI ASUPRA MODALITĂȚII IREALITĂȚII

„Nur als Teil des Ganzen hat [das Wort] Sinn; nur im Feld gibt es Bedeuten”

(= Cuvântul are sens doar ca parte a întregului; prin urmare,
semnificația există numai în câmp.) (Jost Trier)

1.1. Conceptele câmp semantic vs câmp funcțional-semantic

O problemă de primă importanță în lingvistică este relația de interdependență dintre conținutul semantic, forma glotică și caracterul sistemic al limbii. Prezintă interes atât câmpurile lexicale [11], [5], [206] și cele funcțional-semantice, cât și categoriile semantico-funcționale, al căror conținut corelează cu cel al categoriilor morfologice corespunzătoare în baza apartenenței la aceeași arie semantică și al căror plan al expresiei înglobează mijloace glotice care sunt raportate la diferite niveluri ale limbii – morfologic, sintactic, lexical. În demersul științific de față, ne propunem să abordăm unele aspecte ale câmpului funcțional-semantic, în special modalitatea, referindu-ne succint și la dificultățile ce țin de clasificarea sistemelor și a microsistemelor lexicale din cadrul câmpului funcțional-semantic. Acest obiectiv solicită relevarea unor probleme din domenii adiacente, bunăoară cele axate pe cercetarea, din perspectivă semantică, a vocabularului și a categoriilor conceptuale și semantico-funcționale.

Termenul „câmp funcțional-semantic” implică existența unor grupuri semantice și posibilitatea pătrunderii unităților glotice în unul sau câteva grupuri de acest gen. Astfel, unitățile lexicale ale limbii, sensurile cuvintelor pot intra în anumite raporturi (sinonimic, antonimic etc.), formând clase separate. Semnalăm termenul corelativ de „categorie funcțional-semantică”, ce reliefează natura semantico-categorială a obiectului de studiu, a cărei investigare se bazează pe analiza unităților glotice atât de la expresie la conținut, cât și de la conținut la expresie [5], [9].

După cum subliniază lingvistul rus A. Bondarko, centrul câmpului se caracterizează prin concentrarea maximă a trăsăturilor câmpului, iar periferia cuprinde elementele marginale [86]. Savantul propune analiza semantică a câmpurilor funcțional-semantice, care vizează un șir de premise ale modelării structurii acestora. Mecanismele dinamice din cadrul sistemului câmpului funcțional-semantic pot fi analizate prin prisma gramaticii funcționale. „E vorba de trei dimensiuni ale unităților limbii: dimensiunea semantică (relația dintre expresia glotică și reprezentarea mentală, la care se referă expresia), dimensiunea sintactică (referitoare la structura expresiei) și dimensiunea pragmatică (care privește scopul constituirii expresiei: transmiterea de informație, de reacții, obținerea unui răspuns, declanșarea unei acțiuni etc.)” [58]. O astfel de abordare permite cercetarea câmpurilor semantice în legătură cu alte câmpuri și cu imaginarul glotic, în

general, întrunind componente de ordin logico-conceptual, senzorial-receptiv, emoțional-evaluativ etc. [17].

Aceasta înseamnă că, în studiul fenomenelor de limbă, savanții manifestă un interes sporit față de structurarea vocabularului fundamentat pe sinteza dintre domeniul cognitiv al vorbitorilor, lumea obiectivă și limbaj. Definită ca domeniu empiric, semantica are menirea de a-și raporta sfera conceptuală la realitatea înconjurătoare, de aceea corelația dintre semantică și realiile extraglotice necesită o analiză aparte, mai cu seamă relația dintre semnificat și referent în procesul unor asocieri mentale [10]. Astfel, realiile reflectate în psihicul indivizilor sunt percepute în funcție de trăirile proprii ale acestora, iar informația lexicală materializează anumite rețele asociative în funcție de experiența și trăirile proprii ale indivizilor. Cele din urmă nu exclud relevanța aspectului extraglotic în strânsă reciprocitate cu omul. Nivelul cognitiv al individului vorbitor în calitate de *individualitate glotică* cuprinde sistemul conceptual din universul imaginarului propriu, ale cărui unități sunt organizate în câmpuri sau microcâmpuri semantice, coordonate ierarhic, de tip *general vs particular, întreg vs parte din întreg* etc.

Examinat în unele domenii de confluență, spre exemplu în ontopsihologie, termenul „semantic” se referă la capacitatea virtuală a semnului de a produce imbolduri care, în procesul operațiunilor informaționale, se materializează, cauzând efectul sau simptomul. În opinia unor cercetători, câmpul semantic reprezintă „un emițător” de informație. În procesul transmiterii acesteia, codul și imaginea, odată ajunse, devin „sursa creației glotice” prin puterea emotivă [223].

În a doua jumătate a secolului trecut, cercetarea relațiilor sistemice din sfera lexicului a dus la elaborarea teoriei câmpului semantic de către savanții G. Ipsen și J. Trier [apud 47].

Data fiind dificultatea de stabilire a unor criterii de clasificare a sistemului lexical, în literatura de specialitate se atestă termeni diferiți pentru descrierea aceluiași fenomen – „câmp lexico-semantic”, „grup lexico-semantic”, „grup tematic” ș.a. Cu referire la noțiunile respective, lingviștii N. Șmeliov și S. Berejan deosebesc câmpurile de celelalte grupuri prin faptul că cele dintâi se referă la un conținut glotic, prin excelență, în timp ce cele din urmă se referă la fenomene ale realității extraglotice [apud 3]. Pentru delimitarea și descrierea câmpului semantic, se recurge, de regulă, la astfel de procedee și metode de analiză precum substituția, comutarea, analiza componentială sau experimentul asociativ. Acesta din urmă scoate în evidență grupurile de unități, denumite *câmpuri asociative*, descrise drept poliparadigme, având la bază semele diferitor clase [24]. Experimentul în cauză se întemeiază pe noțiunea de *asociație* – legătura dintre două sau mai multe formațiuni psihice mentale sau perceptive, în urma cărora apariția unui element atrage, inevitabil, apariția celuilalt [110, pp. 39-40].

În pofida dificultăților de clasificare a formațiunilor în discuție, termenul „teoria câmpului” s-a consolidat în literatura de specialitate, întrucât reliefează prezența unei structuri dimensionale, care înglobează lexicul într-un sistem, în care fiecare unitate își descoperă dimensiunile în calitate de seme dominante ale semnificației lexicale. În opinia savantului J. Trier, autonomia unităților lexicale rezidă în faptul că fiecare dintre ele capătă o anumită semnificație în strânsă corelație cu alte unități care aparțin aceluiași câmp. Prin urmare, conlocutorul poate înțelege sensul unei unități luate aparte doar în cazul în care conștientul său sesizează totalitatea semnelor lexicale din componența întregului câmp, iar unitatea cu pricina funcționează numai în cadrul unui anumit câmp în ansamblu. Lingvistul S. Ullmann [apud 223] relevă caracterul de interdependență al unităților lexicale, bine organizate într-un tot, un *Gestalt*. Potrivit lui G. Lakoff [apud 130], termenul indicat cuprinde atât operațiunile psihice în procesul vorbirii, cât și cele perceptive sau motorii. În procesul utilizării unei unități lexicale, locutorii sunt apți să înțeleagă sensul unei unități sau al mai multor unități, aflate în „relații de vecinătate” cu prima, grație așa-zisei „atracții”, la fel cum forța gravitației presupune atracția dintre două mase sau a particulelor acestora. Cele din urmă confirmă, în principiu, ideea unei sinteze conceptuale prin *asociație* – fenomen despre care s-a discutat mai sus și care este cunoscut din Antichitate (vezi, de exemplu, lucrările lui Platon și Aristotel), dar care, ulterior, a fost introdus în cercetările umanistice de către filosoful J. Locke. Totuși, atestăm variate cazuri în care asocierea elementelor de nucleu cu stimulul lexical este obstacolată din cauza ocurențelor frecvente ale acestora. O identificare semantică potrivită este posibilă doar printr-o viziune mai largă a conceptului de *Gestalt*, structură ce determină activitatea psihocognitivă deopotrivă cu percepția umană ca un tot.

Generalizând datele disponibile, remarcăm faptul că elementele componente ale câmpului semantic reprezintă două categorii de bază. Prima se referă la semnificația lexicală, exprimând caracteristici glotice, iar din a doua categorie fac parte elementele raportate la lumea înconjurătoare, definite drept concepte extraglotice. Prin urmare, delimităm două planuri de analiză a câmpurilor semantice: glotic și extraglotic. În deplin acord cu principiile lingvisticii moderne, considerăm oportun a delimita studiul lucrurilor în sine deopotrivă cu propria apreciere despre acestea și „(...) ceea ce se datorează limbajului” [Coșeriu, apud 46, p. 3]. Organizarea și sistematizarea vocabularului în variate clase și grupuri întâmpină obstacole nu doar din cauza numărului imens al elementelor lexicale, ci, mai cu seamă, din cauza multiplelor afinități de ordin gramatical sau semantic. Astfel, unele verbe capătă saturație semantică doar prin intermediul unei precizări subiectivale: *clopoșelul sună* vs *glasul sună*, unde distincția semului „a emite sunete” este disociat în „sunet produs de un obiect” și „sunet produs de om” [51], [20]. În alte cazuri, precum

în italiană, bunăoară, semele distinctive *particular/general*, *particular/colectiv*, *abstract/concret* sau altele sunt marcate prin genul și numărul substantivelor (plurali doppi): *il cervello* – *i cervelli* (pluralul masculin ordinar vs femininul plural *le cervella* cu sensul de substanță anatomică înșăși: *far saltare le cervella* (rom. „a scoate din minți”)); *il grido* – *i gridi* (masculin plural pentru „strigăt de animale” vs versiunea feminină *le grida*, valabilă pentru „strigătul emis de ființe umane”). Verbele, în schimb, necesită câțiva determinanți la exteriorizarea conținutului semantic. Cf: *Maria tremură (de frig)*, *frunza tremură (în bătaia vântului)*, *mâna tremură (de frică, drept consecință a unei afecțiuni psihomotorii)*, *glasul tremură (de emoție)* etc. Exemplele menționate pot fi circumscrise câmpurilor sintagmatice, descrise de lingvistul german W. Porzig, care implică, de regulă, o selecție intuitivă a vorbitorului la combinarea cuplurilor glosemice potrivite. Astfel, verbul *a clipi* presupune, inevitabil, substantivul *ochi*, iar unitatea *a se apuca de treabă* face referință la *a-și sufleca mânecile*.

O abordare comparativ-contrastivă permite a stabili similitudinile și deosebirile de ordin lexical între diferite limbi, ceea ce reliefează caracterul inedit al acestora, întrucât unul și același concept este nominalizat în mod diferit în diverse limbi, ceea ce explică specificul național al limbilor. Lingviștii utilizează frecvent metoda menționată, întrucât aceasta nu doar elucidează fenomene de ordin universal sau idioetnic în limbi, ci și marchează caracterul subiectiv al *individualității glotice* – câți subiecți, atâtea limbi (= le locuteur parle sa propre langue) [203, p. 22] – sau, conform lui I. Baudouin de Courtenay, limba este în „minți individuale” (sau *univers imaginar (nota noastră – V.B.)*), în cadrul aceleiași formațiuni glotice. În acest sens, teoria relativității lingvistice (ipoteza Sapir-Whorf) afirmă că indivizii percep realitatea prin prisma structurii idiomurilor ai căror purtători sunt. Cu alte cuvinte, lumea reală este interpretată din punctul de vedere al materiei glotice. Astfel, dacă, în română și rusă, *ne săturăm până la gât* și, respectiv, *насыщаемся по горло*, cel mai frecvent în cazul în care suntem obosiți (extrem) de o anumită situație, spaniolii sunt extenuați „până la nas” (*estar hasta las narices*), adică cu un grad mai pronunțat. În termenii lui E. Sepir, diferențierile de limbă (*distinct worlds*) se explică prin modul diferit de a vedea și de a înțelege lumea. Bunăoară, *imaginarul* tipului extrovert vede lucrurile în baza unor fapte concrete, spre deosebire de cel al tipului introvert, predispus să-și elaboreze opinii proprii, făcând abstracție de realii [119, p. 14]. Astfel, monologul lui Hamlet schițează o lume internă plină de frământări, personajul având predispunere spre reflecții îndelungate, dar fiind extrem de indecis, ceea ce îl împiedică în luarea deciziilor potrivit circumstanțelor (sub influența „gândurilor pale”): „And thus the native hue of resolution/Is sicklied oer with the pale cast of thought” [119, p. 171].

Amintim că aceeași noțiune poate fi redată prin diferite elemente care fac parte dintr-un câmp lexico-semantic ce cuprinde unități lexicale apropiate din punct de vedere semantic. Totodată, diverse unități pot fi raportate la diferite câmpuri lexico-semantică. Este de specificat aici că totalitatea de gloseme face parte din diferite câmpuri lexico-semantică prin procedee legate de structura și mijloacele conceptuale ale lumii metaforei, comparației, metonimiei. Astfel, gândirea imaginativă se impune în primă instanță, lăsând sistemul semiotic pe un loc secund. De pildă, substantivul *ochi* dispune de o multitudine de semnificații: pe lângă înțelesul primar, cel de „organ de văz”, mai atestăm și semnificații secundare și valori figurativ-abstracte: (1) *a bate la ochi* – „a fi suspect/dubios”, „a atrage atenția”; it. *dare all'occhio* – „a atrage atenția”; sp. *llamar la atencion* – „a atrage atenția”; (2) *a mânca cu ochii* (pe cineva) – „a privi (pe cineva) cu mare plăcere sau cu mare dragoste”; sp. *comer(se) (o devorar) con los ojos* – „a mânca cu ochii (pe cineva)”; it. *mangiare con gli occhi* – „a mânca cu ochii (pe cineva)”; (3) *a avea patru ochi* – „a ști carte”; sp. *cuatro ojos* – „unul cu ochelari” vs it. *a quattr'occhi* – „în privat”; it. *costare un occhio dalla testa* – „a costa foarte scump”; sp. *costar un ojo de la cara* – „a plăti foarte scump”; (4) *a închide ochii* – cu sens de „a muri”; it. *chiudere gli occhi* – „a închide ochii”; sp. *cerrar los ojos* – „a închide ochii” etc. Substantivul *picioar* are și el mai multe semnificații în combinații de tipul *picioar de plai/rai* – „obiect care nu are denumire proprie”, *iute de picioar* – „sprinten, agil”, *a sta bine pe picioare* – „a avea o poziție socială reușită”, *a fi cu un picioar în groapă* – „a fi aproape de moarte” etc. În limba italiană, de exemplu, *una persona in gamba* (literalmente „în picioar”) are echivalentul „o persoană de treabă”. În spaniolă, în schimb, expresia *con pies de plomo* – „cu picioarele de plumb” semnifică „ silențios, fără zgomot”.

Generalizând cele expuse anterior, putem conchide că cercetarea câmpurilor lexico-semantică și a celor funcțional-semantică pune în evidență importanța actului glotic în comunicarea interculturală dintre popoare, întrucât câmpul reprezintă structura principală pe care se axează organizarea verbală a patrimoniului limbii în conștiința națională. Cu alte cuvinte, înainte de a materializa gândul în cuvinte, vorbitorul își schițează un „program” al discursului. Această operațiune se realizează atât la nivel rațional, cât și apercceptiv, adică irațional, prin pătrunderea subconștientă a lucrurilor. Cele relatate ilustrează, în mod convingător, faptul că orice act glotic, chiar dacă necesită efort creativ minim, nu presupune operarea doar prin cuvinte, ci prin intermediul câmpurilor semantică (sau microcâmpurilor), în cadrul cărora „are loc selecționarea” unității lexicale potrivite (sau „alegerea lexicală”, după E. Coșeriu), optând pentru o expunere în conformitate cu alteritatea unei identități.

1.2. Conceptul de *modalitate* în literatura de specialitate

Modalitatea este una dintre cele mai complexe și controversate categorii ale gândirii

umane, abordată atât din perspectivă logică-conceptuală, semantică [7], cât și din perspectivă sintactică sau pragmatică [63]. Multiplele aspecte ale acesteia sunt discutate în literatura de specialitate nu doar din punct de vedere lingvistic, ci și din punct de vedere ontologic, filosofic sau logic. În Anexa 2.1. *Definiții ale conceptului de modalitate în literatura de specialitate*, găsiți o trecere în revistă a acestora, identificate în surse relevante.

1.3. Modalitatea și temporalitatea prin prismă filosofică. Modalitatea în calitate de categorie conceptuală

Deși specialiștii în domeniu interpretează controversat termenul *concept* [213, pp. 57-65], [38, pp. 10-42], majoritatea cercetătorilor, totuși, descriu conceptul drept „formațiune semantică de bază în lingvistică”, al cărei specific denotă caracterul glotocultural, deopotrivă cu atitudinea individuală a vorbitorilor. Cercetătoarea E. Foghel, în baza studiilor unor savanți notorii precum I. Kant, J. Piaget, E. Rosch și alții, analizează termenul în cauză ca un construct eminentemente mental, descoperind „suportul neurofiziologic” al acestuia și confirmând, astfel, natura antropocentristă a subiectului în discuție.

De la conceptele *a priori* încoace, ideea unei cunoașteri ce nu ar depinde de experiența personală rămâne a fi de un interes vivace până în zilele noastre. Bunăoară, psiholingvistul N. Jinkin susține ideea unui metacod universal în conștiința umană – *универсально-предметный код (VIK)*, care constituie componenta de bază a gândirii [apud 101, p. 62]. Lingvistul american W. Chafe este de părere că ideile sau conceptele reprezintă, de fapt, entități reale din conștiința umană, marcate prin sunete în plan glotic, de aceea pot fi transmise lesne în conștiință de la un individ la altul. Localizate în adâncurile sistemului nervos, conceptele/entitățile sunt activate, în procesul comunicării, de către vorbitori prin intermediul mijloacelor verbale [apud 157, p. 44] sau paraverbale. În această ordine de idei, lingvista I. Lungu remarcă nu doar ansamblul mental pluridimensional al termenului, ci și aspectul ancestral al acestuia [123]. Termenul menționat corelează cu cel de categorie conceptuală, care constituie „un sistem închis de semnificații ale însușirii semantice universale sau o semnificație aparte a însușirii în cauză, făcându-se abstracție de gradul de gramaticalizare a acestora și de mijlocul de exprimare într-o anumită limbă” [apud 59, p. 66].

Lingviștii semnalează dificultățile de delimitare a categoriilor conceptuale de categoriile logice și de cele semantice. S-au conturat două interpretări în acest sens: unii lingviști le disting, pe când alții le confundă. Cercetătorul L. Vasiliev delimitează categoriile semantice și cele conceptuale. Categoriile semantice există în fiecare limbă și se exprimă prin mijloace proprii. Aceste mijloace sunt legate de conținutul semantic suplimentar, raportat la gândirea imaginativă,

la valorile și funcțiile structurale [91]. O altă poziție ocupă A. Bondarko, fondatorul teoriei despre câmpurile funcțional-semantice, care relevă nivelul categoriilor conceptuale universale, fundamentale și nivelul categoriilor conceptuale, actualizate în funcțiile semantice ale unei limbi. Cea de-a doua categorie înglobează atât invariantele universale, cât și variantele conceptuale. A. Bondarko susține că există varierea semantică care face uz de elemente nonuniversale, adică fiecare limbă dispune de mijloace proprii de redare a conținutului [85, pp. 63–65]. În studiile citate, sunt cercetate atât asemănările dintre categoriile semantice și cele conceptuale, cât și diferențele dintre acestea. L. Vasiliev, A. Bondarko ș.a. sunt de părere că ambele categorii au un caracter universal și sunt relevate în limbi de diferite tipuri, în care se atestă categoria existenței, a stării, a acțiunii, a subiectului, a obiectului, a calității, a cantității etc. Ele pot fi exprimate prin variate mijloace: lexicale, derivative, gramaticale, sintactice. În comun, le mai caracterizează varietatea structurală, complexitatea și un anumit nivel de abstractizare.

Definițiile prezentate ne permit să examinăm diferite abordări ale esenței modalității, pe care specialiști ca M. Grepl o analizează drept o corelație tripartită, relevând modalitățile generală, voluntativă și epistemică. În opinia savantului menționat, modalitatea generală este redată prin modurile verbale ș.a., iar cea voluntativă își găsește expresia în verbele modale [Grepl, apud 124, pp. 277–288].

Tradițional, categoria modalității este văzută ca un ansamblu complex de raporturi interdependente dintre vorbitor (transmițător), ascultător (destinatar) și conținutul comunicării. Specialiștii în materie reliefează trei tipuri principale de modalitate: deontică, epistemică și dinamică, iar clasificările mai detaliate ale categoriei în cauză evidențiază, alături de acestea, modalitatea deziderativă (sau optativ-deziderativă), alethică, axiologică etc. Cât privește clasa verbelor modale, sunt descrise două tipuri de modalitate: cea care exteriorizează atitudinea locutorului și diverse nuanțe volitive, și cea care nu dezvăluie atitudini, ci abilități, capacități etc. Se pretează analizei câteva tipuri de propoziții modale, în funcție de semnificațiile necesității, imposibilității, contingenței ș.a. E. Benveniste definește modalitatea drept categorie logică, „o aserțiune complementară vizând enunțul unei relații” [apud 67, pp. 70-71]. Conform filosofiei lui R. Descartes însă, *Gramatica de la Port Royal* poziționează aserțiunea în aceeași categorie cu alte modalități, cum ar fi dorințele, ordinul, interogația, întrucât acestea din urmă ar indica, de asemenea, modul în care predicatul este atribuit subiectului, prezentând, astfel, aserțiunea în calitate de noțiune ce redă atât posibilitatea, cât și necesitatea, disociindu-se, la rândul său, în modalitate epistemică și, respectiv, deontică.

Data fiind complexitatea termenului, autorii unor surse relevante, de exemplu, *Routledge Encyclopedia of Philosophy* sau *Французский словарь философских понятий*, se abțin de la

prezentarea definițiilor pentru categoria menționată, limitându-se doar la o trecere în revistă a unor principii generice din logica modală și abordarea acesteia în filosofie. Astfel, în *Французский словарь философских понятий* se explică termenul în sens îngust, când conținutul raționamentului este mai slab sau intensificat prin prisma ideii de necesitate, imposibilitate, posibilitate sau contingentă. Într-un sens mai amplu, modalității i se atribuie orice raționament fundamentat pe astfel de adverbe sau însușiri precum *bine* sau *rapid* [*Routledge Encyclopedia of Philosophy*, *Французский словарь философских понятий*, apud 167]. Orice comunicare este explicitată în baza conceptelor *dictum* și *modus*. Astfel, atât lingviștii, cât și logicienii disting, în cadrul enunțului, informația reprezentativă, numită „dictum”, și atitudinea subiectului vorbitor față de această informație, desemnată cu ajutorul termenului „modus” [224, p. 449]. Acest punct de vedere este împărtășit de personalități notorii ca Ch. Bally, B. Pottier, O. Ducrot etc. Nucleul morfologic al modalității este modul verbal, menit să redea valoarea modală a propoziției, expresia gramaticalizată a modalității. În unele dicționare, de exemplu în *Dicționarul de științe ale limbii*, modul este definit ca „o categorie gramaticală specifică verbului (...) prin care vorbitorul apreciază acțiunea sau starea, fie ca sigură, fie ca posibilă, realizabilă în funcție de satisfacerea unei condiții sau dorită, incertă, ireală (...). În engleză, unde nu există o variație modală marcată afixal, verbele modale prezintă un grad mai înalt de gramaticalizare” [224, pp. 218-219].

În demersul de față, am optat pentru interpretarea largă a dihotomiei *mod-modalitate* din perspectiva realului, obiectivului, irealului, imaginarului, virtualului, dar și a opoziției cert/incert, poziție adoptată pe larg în literatura de specialitate (vezi, de exemplu, lucrările lui V. Plunghian, A. Babușkin etc.). În această ordine de idei, cunoscuta savantă M. Mithun analizează distincția dintre termenii „realis”/„irrealis”, asociind „realis” cu situațiile reale (prin percepție directă – *nota noastră*) și „irrealis” cu situații raportate la lumea imaginară – opinie la care aderă lingviștii E. Sapir, I. Bugenhagen, S. Foley și alții [140]. Aceeași opinie împărtășește și lingvistul F.R. Palmer în lucrările sale *Modality and the English Modals* (1990, 2013) și *Mood and Modality* (2010), în care face corelația dintre *modal/nonmodal* și *declarativ/nondeclarativ*, folosind termenii *real* și *ireal*. Termenul *real* este raportat la situațiile reale, percepute direct, nemijlocit, în timp ce *irealul* reflectă situațiile care aparțin domeniului cognitiv doar prin intermediul imaginației [113]. Obstacolele întâmpinate în studiul modalității sunt cauzate nu doar de ambiguitatea contextuală a mărcilor modale, ci și, mai cu seamă, de complexitatea semantică a categoriei în discuție. Din acest punct de vedere, prezintă interes interdependența categoriilor de *modalitate* și *temporalitate* în corelație cu modul și timpul verbal. Categoriile menționate pot fi examinate atât în plan lingvistic, cât și în cel filosofic.

Categoria timpului este investigată în diverse științe: filosofie, lingvistică, culturologie etc. De exemplu, în filosofie, timpul a fost cercetat de savanții Aristotel, I. Newton, I. Kant, E. Husserl ș.a. Majoritatea specialiștilor în materie abordează timpul ca pe un fenomen subiectiv, deoarece consideră că esența acestuia poate fi dezvăluită doar în strânsă legătură cu omul, în funcție de perceperea individuală a fenomenului în perfectă sintonie cu simțurile lăuntrice ale fiecăruia, în baza unei aprecieri proprii a realităților temporale, ceea ce determină modul de verbalizare a experienței dobândite la nivel perceptiv-reflexiv. Planul glotic al timpului diferă de la o limbă la alta, în funcție de caracterul specific al corelației dintre realitatea existentă, limba ca activitate și capacitățile cognitive ale individului. Acest ansamblu participă la transformarea lumii obiective într-un construct subiectiv.

Mijloacele de exprimare a timpului glotic se atestă atât la nivel gramatical, cât și la nivel lexical, fiind pertinente construcțiile sintactice, formele verbale de mod și timp, morfemele cu valoare temporală, unitățile temporal-lexicale ș.a. În literatura de specialitate contemporană se folosește termenul *temporalitate* cu semnificație categorială obiectiv-subiectivă, exprimată prin raporturile temporale cu caracter real sau perceptual. În lingvistica modernă, categoria timpului este abordată din perspectivă funcțional-semantică, ce presupune că ideea de timp cuprinde un ansamblu de mijloace de redare în limbă, incluse într-un câmp funcțional-semantic, manifestându-se în categoriile de temporalitate, taxis, aspectualitate, localizare și succesiune temporală [86]. Timpul reprezintă atât planul conținutului, cât și cel expresiv, adică conținutul se exprimă prin unități (morfeme, gloseme, sintaxeme etc.) cu semantică temporală deopotrivă cu categoria gramaticală a timpului, iar expresia presupune proiecția lineară a celor enunțate [103]. Conștiința națională ancestrală, însă, nu întotdeauna reflectă evenimentele în consecutivitate coerentă, precum se întâmplă în societatea modernă, iar apariția acestora doar actualizează valoarea perenă a realităților [79, p. 106]. Astfel, percepția unei dimensiuni matriceale a timpului direcționează gândirea umană spre sorgintea evenimentelor și nu spre rezultatul obținut [121, pp. 333-334]. Investigațiile lingvistice în baza materialului faptic semnalează caracterul temporal nelinear al timpurilor gramaticale. De exemplu, semnalăm posibilitatea unor verbe personale (nemodale) de a dobândi contextual anumite valori semantice în funcție de timpul morfologic. Astfel, verbul *a ucide* se utilizează în română cu sensul de „a lovi (puternic)”, dar și cu sensul de „a omorî”, conturând astfel un tablou situativ deplin cauză-efect: *L-a ucis pentru că l-a bătut* (= „a murit cu finalul (ireversibil) al acțiunii exprimate glotic prin timpul trecut al verbelor). Expresia respectivă este valabilă, de asemenea, pentru prezent sau alte timpuri – *îl ucide, îl bate, îl ucidea, îl bătea* etc. Atestăm, în schimb, multiple cazuri în care perfectivul acțiunii conferă o altă tentă semantică. Astfel, verbul italian *mancare* cu sensul de bază „a lipsi”, folosit la perfectul compus,

capătă un înțeles nou – „a deceda”: „*È mancata* a soli 46 anni l'artista [...] Maria Rebecca Ballestra” [...] (S. Nastro, *È morta l'artista e curatrice Maria Rebecca Ballestra. L'ecologia al centro della sua ricerca*). Forma perfectivă a verbului evidențiat completează primitivul semantic *lipsă* cu sensul de „sfârșit existențial = lipsește printre noi”, marcat în română prin glosemele „s-a stins”, „a decedat”. Verbul spaniol *tener*, căruia în limba română îi corespunde „a avea”, prezintă diferențieri semantice și exprimă un alt conținut decât cel morfologic, fiind întrebuințat la perfectul compus. Astfel, *he tenido*, în exemplul „He tenido un hijo”, înseamnă „am un copil/am născut, am adus pe lume un copil”. Pentru vorbitorii alolingvi, forma de perfect indicativ *he tenido* ar putea fi tradusă literalmente „am avut (un copil)” și ar putea provoca asocieri neplăcute. Acest exemplu denotă faptul că forma morfologică evidențiată este una relativă în planul conținutului, întrucât sensul primordial al verbului în cauză dezvăluie posesia.

Observăm că plenitudinea conceptuală a verbului se realizează cu și prin intermediul timpurilor gramaticale în calitate de elemente constitutive ale unei imagini conceptuale unice, create de perceperea umană, numită *Gestalt*.

Cunoscut în științele cognitive, acest fenomen reprezintă, conform lingviștilor americani D. Sperber și D. Wilson, „o structură interioară care realizează conexiuni între diferite aspecte ale experienței umane ce conduc la inferențe în sistemul nostru conceptual” [223, apud 67]. Verbul italian *sapere* („a ști”), întrebuințat la perfectul compus, semnifică „a afla”, „a auzi”, dar și „a înțelege”: „*Ho saputo* che vuoi fare il medico”; „*Ho capito* fin dall'inizio che questa faccenda non faceva per me”. În spaniolă, verbul *saber* este folosit mai frecvent la perfectul simplu, uneori cu sensul de „a afla”, „a înțelege”, dar și cu cel de „a conștientiza”: „*Pronto supe* que íbamos a tener un hijo”; „*Y creo que supe*, desde el principio, que este no era un asunto para mí”. În rusă, pentru cazuri similare cu cele din italiană și spaniolă, se întrebuințează verbele *узнать* și *осознать*: „И, вскоре, мы *узнали*, что ожидаем ребенка”; „И, думаю, с самого начала *осознавала*, что эта работа не по мне”. Verbul *a ști* se folosește, de asemenea, la imperfect indicativ pentru confirmarea unei opinii privind o situație realizată până la momentul vorbirii: „*Știam* eu”! Echivalentele acestei unități, în italiană, spaniolă, engleză, germană și rusă, sunt următoarele: „*Lo sapevo!*”, „*¡Ya lo decía yo!*”, „*I knew it!*”, „*Ich wusste es!*” și „*Так и знала!*”! În pofida unor diferențieri semantice, exemplele menționate se înscriu în sfera epistemică. Subiectul vorbitor apreciază evenimentele care au loc în timp și spațiu, examinând variate dimensiuni temporale, iar alegerea momentului-timp se realizează în funcție de atitudinea acestuia față de cele întâmplate. De regulă, se optează pentru formele trecutului marcator al variatelor evenimente scurse în timp. Cercetătorul A. Șarandin (2001) relevă dificultatea de a evalua cele petrecute în momentul prezent, întrucât rezultatul final al

acțiunii rămâne necunoscut, prezentul situativ fiind perceput doar prin asociere cu trecutul. Totuși, suntem de părere că vorbitorul demonstrează certitudinea celor petrecute la forma prezentului progresiv (continuu), estimând, astfel, momentul ca sigur, caracteristică specifică modalității obiective: it. *sto lavorando*, sp. *estoy trabajando*, engl. *I'm working now* („lucrez în acest moment, chiar acum”) etc. În română sau rusă, pentru asemenea exemple sunt valabile mijloacele lexicale *chiar acum*, *în acest moment*, *прямо сейчас*, *в эту минуту*, *в эту секунду* etc.

În gramaticile limbii române se accentuează că întrebuintarea modală a formelor temporale este determinată de contextul sintactic sau de cel lexical, iar modalitatea se manifestă prin intermediul modalizatorilor. În *Manuale di linguistica e di grammatica italiana* [178] se afirmă că, la fel ca și modurile, timpurile verbale nu au o valoare absolută, ci una dobândită contextual [idem, p. 40]. Caracterul nonarbitrar al categoriei timpului se menționează și în *Manual de gramática del español*, ținând cont de multiplele distincții în paradigma morfologică din variate idiomuri [186, p. 213].

Lingvista M. Avram, în schimb, consideră că timpurile sau valorile lor se clasifică în timpuri sau valori temporale absolute (cele care raportează acțiunea la momentul vorbirii) și relative (cele care raportează acțiunea la un alt moment sau la o altă acțiune). De exemplu, prezentul indicativ este un timp absolut, spre deosebire de viitorul anterior, care este un timp exclusiv de relație [1, p. 217]. Din cele expuse, rezultă raportul indisolubil dintre categoria timpului și cea a modalității, unde valoarea temporală marchează distincția dintre aspectul real și cel ireal al acesteia: „am căzut” (acțiune terminată), „voi cădea” (acțiune posterioară) în raport cu „eram să cad”; it. „stavo per cadere” (imperfect); sp. „casi me caí” (*ad litteram* „aproape căzui”) – acțiune perfectivă; rus. „он чуть было не упал”; germ. „er wäre fast gefallen” – acțiune perfectivă.

Este important să distingem mijloacele prin care orice limbă exprimă timpul virtual și cel real. Conjunctivul și condiționalul redau timpul virtual în devenire, iar axa indicativului desemnează timpul real, divizibil în trecut, prezent și viitor. Se știe că timpul și modul verbal constituie categorii interdependente, dat fiind faptul că, „în gramatica universală, nu există și poate nu va exista [niciodată – V.B.] o delimitare clară între categoria timpului și cea a modului în condițiile suprapunerii parțiale a acestora, [adică – V.B.] valorile temporale și cele modale vor coexista întotdeauna, dar, în funcție de stadiul de evoluție atins de fiecare formă în parte, unele vor fi dominante, iar altele secundare, regenerându-și încontinuu conținutul gramatical” [218, apud 27].

Cele relatate ne permit să concluzionăm următoarele: definirea modalității prezintă dificultăți din cauza unor aspecte comune cu diverse categorii gramaticale, dar și a implicațiilor

acesteia în cadrul disciplinelor nelingvistice. Acest fapt condiționează interpretarea modalității drept o categorie afiliată gândirii umane, grație raportării la realitatea extraglotică. Din acest punct de vedere, prezintă interes atât corelația dintre *timp* și *mod* , cât și raportul dintre temporalitate și modalitate. Investigațiile lingvistice în baza materialului faptic semnalează caracterul temporal nelinear al timpurilor gramaticale. Bunăoară, semnalăm posibilitatea unor verbe personale (nemodale) de a dobândi contextual anumite valori semantice în funcție de timpul morfologic.

Timpurile gramaticale reprezintă mijloace constituente importante pentru exprimarea plenitudinii conceptuale a verbului în sistemul limbii. Contribuția acestora este de netăgăduit pentru conceptualizarea pluridimensională, creată de perceperea umană, numită *Gestalt* [223].

1.4. Modalitatea obiectivă vs modalitatea subiectivă

Categoria modalității, componentă importantă a enunțului, funcționează la nivel logico-gramatical în procesul de generare a unității în cauză. După cum am menționat în paragrafele precedente, modalitatea este interpretată uneori ca o categorie gnoseologică, fără nicio legătură cu sensul evaluativ, pe când potrivit altor specialiști, aceasta este o categorie funcțional-semantică care reflectă relația evaluativ-subiectivă, opinie pe care o împărtășim pe deplin. În pofida tipologiei vaste a categoriei în discuție, lingvistica tradițională distinge două modalități de bază: obiectivă și subiectivă.

La delimitarea celor două tipuri de bază ale modalității, este peremptorie opinia unui șir de cercetători (V. Meșcereakov, T. Krasnova, I. Bărbuță, E. Oglindă) care afirmă că modalitatea obiectivă semnifică raportul real sau ireal „stabilit între subiectul și predicatul enunțului modalizat”, iar modalitatea subiectivă marchează raportul „stabilit între locutor, în calitatea sa de sursă a aprecierii, și conținutul enunțului în ansamblu” [18, p. 68], [116, p. 172], [57], [126, pp. 99-105]. Pornind de la această idee, în cele ce urmează vom explica opoziția dintre modalitatea obiectivă și cea subiectivă.

Modalitatea obiectivă, în accepția tradițională, este o însușire obligatorie a fiecărui enunț care asigură formarea unităților predicative. Între subiectul și predicatul enunțului se stabilește raportul real/ireal, în funcție de semnificația modală, ce raportează o situație la realitate sau la „lumile posibile” (identificate de G.W. Leibnitz). Astfel, modalitatea obiectivă desemnează o relație din interiorul enunțului și, prin urmare, este caracterizată drept modalitate internă. Luând în considerare interdependența raportului *dictum/modus* , modalitatea obiectivă, care vizează relația dintre subiect și expresia sa predicativă, este definită drept modalitate a dictumului, prezentând, totodată, o apreciere a legăturii dintre componentele situației (sau modalitatea predicativă, descriptivă): „El (*subiect dictal*) poate (*verb modal*) înota (*verb dictal*)” [18, p. 68].

Din cele expuse, se poate observa că atât obiectul comunicării, cât și elementul său predicativ pot face parte din noțiunea numită *modus*. Analizând studiile disponibile, evidențiem opinia specialiștilor notorii, potrivit căreia valorile de bază ale modalităților alethică, deontică și deziderativă (dorința, necesitatea, posibilitatea/imposibilitatea) intră în categoria modalității obiective (vezi lucrările cercetătorilor P. Gherasim, I. Bărbuță, E. Oglindă etc.). Ținem să remarcăm, totuși, caracterul subiectiv al modalității deziderative, care „se referă la contextele în care iese la iveală voința subiectului vorbitor, realizată în funcție de opțiunea acestuia” [114, pp. 170-185].

La nivel morfosintactic, conținutul obiectiv sau subiectiv al modalității denotă opoziția dintre formele de indicativ și cele ale modurilor irealității – condițional-optativului, conjunctivului, iar în română – și ale prezumtivului.

Modul indicativ exprimă semnificațiile real-obiective. Prin raportarea la formele indicativului (*copiii au crescut/copiii cresc/copiii vor crește*), conținutul mesajului se referă la unul dintre planurile temporale – trecut, prezent sau viitor. În opinia unor cercetători de seamă, acest mod verbal „reprezintă baza conținutului semantic al categoriei modului. Logoforme indicativului exprimă acțiuni reale și sigure, fixate riguros în timp” [19, p. 150]. Sunt concludente exemplele: „(...) atunci *nădăjduiesc* să pot iarăși ieși în lume” (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 196) și „Însă Otilia îl *opri*, oferindu-se să vină în altă zi” (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*, p. 68), în care verbele evidențiate exprimă acțiuni reale și sigure, ancorate în timp. Același lucru îl observăm și în următorul enunț: „Виталий Александрович, ваша операция *отменяется*” (M. Булгаков, *Собачье сердце*, p. 13). În exemplele citate *infra*, realitatea evenimentelor este redată prin forma perfectivă a verbelor *a fi*, *voltare* („a se întoarce”), *licenciar* („a elibera”), *creer* („a crede”), *dejar* („a lăsa”), *hacerse* („a-și face”), a căror acțiune este consumată în timp: „*A fost* în vremea veche unul Haralambie, om foarte cunoscut până la Dominte (...)” (M. Sadoveanu, *Hanu Ancuței*, p. 11); it. „*Mi voltai per vedere dove fosse il cane*” (A. Moravia, *Racconti romani*, p. 16); sp. „*Licenció el antiguo ejército y creó uno nuevo; dejó las amistades viejas y se hizo de otras (...)*” (N. Maquiavelo, *El Príncipe*, p. 30); engl. „*Mr. Bumble, how glad I am to see you, surely!*” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 25); germ. „*Siehe, es ist niemandem beschieden, seine Habe mit sich zu nehmen*” (G. Wilson, *Aegypten - Land der heiligen Katzen und launischen Autos*, p. 61).

În același timp, formele modurilor ireale comportă ambiguitate temporală (*copiii ar fi crescut/ar crește/să crească copiii!*). Este de menționat faptul că același enunț, în principiu, poate cuprinde atât sfera modalității obiective, cât și cea a modalității subiective sau ilocuționare. De exemplu: „*Ion a plecat*” (*modalitate obiectivă*) / „*Ion mi se pare că a plecat*” (*modalitate*

subiectivă) / „Pleacă, Ion!” (*modalitate ilocuționară*). Prin intermediul timpurilor și al modurilor verbale, același mesaj se poate îngloba în domeniul dezideratului, al cerinței sau al necesității. După părerea lingvistului V. Panfilov, mesajul reflectă relațiile (posibile, reale și necesare) manifestate într-o situație sau alta [137]. Unii cercetători, însă, divizează modalitatea obiectivă în subtipuri, având în vedere corelația real/ireal din cadrul modalității în discuție. De exemplu, tot V. Panfilov menționează, în cadrul modalității obiective, semnificația de posibilitate, veridicitate sau adevăr, întrucât anume conceptele în cauză marchează raporturile obiective ale realităților [ibidem]. În opinia cercetătorului I. Bărbuță, „modalitatea obiectivă caracterizează raportul stabilit între subiectul și predicatul enunțului modalizat. După cum se știe, acest tip de raport poate fi real sau ireal” [18, p. 68].

Opoziția din cadrul modalității obiective nu este doar duală, în accepția clasică, ci și ternară, avându-se în vedere, pe lângă înscrierea raportului *ireal* vs *real* în sfera contrafactivului, poziția neutră, când nu este definit clar raportul dintre anumite situații și realii sau mesajul emis [137, p. 66]. În legătură cu cele menționate, savanta E. Paduceva definește modalitatea obiectivă neutră fie prin lipsa referentului, fie prin dificultatea de a fi referită la adevăr [136]. În această ordine de idei, specialiștii în materie disting următoarele subtipuri de modalitate obiectivă: veridicitatea în cadrul modalității obiective reale, falsul din modalitatea obiectivă ireală, modalitatea obiectivă neutră. Enunțul „Ion este bolnav” dezvăluie veridicitatea în cadrul modalității obiective reale. În exemplele „(...) căci acel urs (...) *se străduiește și se sfarmă* pentru domnul său...” (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 60) și „De ce nu mi-ai spus din vreme ce aveai de spus?” (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, vol. I, p. 180), verbele evidențiate indică acțiuni reale. Enunțul „Ion se preface bolnav” sugerează falsul din modalitatea obiectivă ireală, ca în sintagmele de tipul: *a se face (că) + verb, a se preface + adjectiv/participiu trecut* etc.: „*Se face a se mira* de succesul cântărețului...” (M. Sadoveanu, *Baltagul*, p. 98).

Înregistrăm mijloace similare și în engleză („At this point of the narrative the cook turned pale, and asked the housemaid to shut the door, who asked Brittles, who asked the tinker, who *pretended not to hear*” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 313)); italiană („Lucrezia che mangiava composta e silenziosa; noialtri che *facevamo finta che non ci fosse*” (A. Moravia, *Racconti romani*, p. 62)), rusă („Я люблю деревню, — сказал Вронский, замечая и *делая вид, что не замечает* тона Левина” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 36)). Cercetătoarea E. Paduceva disociază raportul *modalitate obiectivă – modalitate ilocuționară* prin includerea aserțiunii în modalitatea obiectivă reală. Modalitatea obiectivă neutră evidențiază, de asemenea, contextul enunțurilor imperative sau interogative, excluzând însă modalitatea ilocuționară afirmativă [136]. Spre deosebire de modalitatea ilocuționară, care presupune întotdeauna un adresat, pentru cea

subiectivă acesta nu este indispensabil. Enunțurile cu modalitate ilocuționară interogativă sau imperativă pot fi înscrise în modalitatea obiectivă neutră, având în vedere statutul neutru al acestora față de veridicitatea faptelor descrise. Întrucât conceptul real/ireal este ambiguu, în literatura de specialitate din ultimul timp se utilizează termenul „reality status” (în rusă „категория реальности ситуации”), ceea ce presupune raportarea unei anumite situații la realitate sau la lumile posibile. Alți savanți, bunăoară J.R. Elliott [apud 152, pp. 29-30], subliniază că aspectul real al modalității se referă la o zonă semantică aparte, diferită de cea a modalității în accepția clasică, dată fiind diversitatea interpretării conceptului real/ireal din cadrul câmpului semantic al modalității. Deoarece consideră că zona irealului nicidecum nu poate fi cuprinsă în categoria modalității, savanta sus-menționată raportează situația *reality status* la o categorie gramaticală specială, întrucât tipologia atitudinii (modalitatea deontică sau epistemică) nu se referă exclusiv la sfera realului: contextul situației permite evenimentelor să se deruleze în altfel de lumi decât cele ale realului, ceea ce explică, de fapt, interdependența membrilor raportului real/ireal.

Din punctul de vedere al savantului W.A. Foley însă, opoziția real/ireal scoate în relief evenimentele din perspectiva actualității, precizându-se dacă acestea au fost sau nu realizate. Lingvistul afirmă că, în cadrul categoriei binare în discuție, aspectul ireal înglobează, în multe idiomuri, semnificații care dezvăluie valorile de necesitate, verosimil și posibilitate. În opinia savantului J.R. Roberts însă, aspectul ireal cuprinde nu doar modalitatea epistemică, ci reprezintă o caracteristică a întregului câmp din cadrul modalității [152, pp. 29-30]. Fenomenul în cauză se datorează, în primul rând, sinonimiei verbelor modale *a putea* și *a fi*. În anumite contexte, acestea „alunecă” în câmpul semantic al incertitudinii, deși servesc sferei modalității deontice, prin excelență. Verbul *a vrea* din cadrul modalității deontice, în calitate de expresie a dezideratului, are, totuși, valoare pur subiectivă în interpretarea diferiților locutori, mai ales, avându-se în vedere preferința utilizării acestui verb la condițional-optativ, cu valoare referențială, dar și apropierea acestuia de sfera emotivă.

Trebuie să menționăm că nu există un hotar tranșant între modalitatea obiectivă și cea subiectivă. În afară de aceasta, aceiași operatori modali pot servi la exteriorizarea diferitor tipuri de modalități – „pot dansa” (abilitate, capacitate), „pot fuma?” (deontic). În variate ocurențe, se atestă o ipostază modală sinonimică la diverse niveluri ale limbii. Astfel, secvența dialogată „– Un cafe? – Magari!” comportă sensul deontic de permisiune, de acord. În alte cazuri, adverbul „magari” desemnează posibilitatea sau probabilitatea, grație, îndeosebi, aspectului contrafactiv: „Magari quei due non sono marito e moglie” vs „Magari fossero/fossero stati!”. A se compara și următoarele exemple din perechile care urmează: „Magari dicesse la verita!” (îndoială,

suspiciune etc.) vs „Avesse detto la verita!” (regret, condamnare etc.); „Vrea o prăjitură” (deziderativ) vs „Vrea să plouă” (alethic), „(...) *как бы не утратить* в сутолоке чудесного видения в шубе и чем-нибудь выразить ему любовь и преданность” (М. Булгаков, *Собачье сердце*, p. 5) – *как бы* introduce sensul alethic de posibilitate iminentă: „nu cumva să...” – vs „Улыбка его неприятна и *как бы* искусственна” (М. Булгаков, *Собачье сердце*, p. 51) – *как бы* introduce sensul epistemic de presupunere, ipoteză, dar și o apreciere a celor întâmplate.

Dificultățile legate de tipologia modalităților se explică atât prin premise de ordin pragmatic, cât și semantic. Datele disponibile analizate în prezentul demers ne permit să afirmăm, cu referire la raportul modalitate obiectivă – modalitate subiectivă, că, din perspectivă onomasiologică, acesta denotă caracterul subiectiv al modalității, adică ceea ce poate fi determinat, modificat de către subiect. Considerăm că, în astfel de cazuri, este vorba despre subiectul actant al înfăptuirii unor acțiuni în funcție de propria voință. Atunci când subiectul este dependent de factori externi (realii), vorbim despre modalitatea obiectivă.

Cert este că modalitatea subiectivă cuprinde o arie semantică mai largă decât cea a modalității obiective și exprimă evaluarea de către vorbitor a conținutului celor relatate și a realității extraglotice, dezvăluind gradul de veridicitate (ipotetică, simplă sau categorică) a opiniei privind o anumită situație. Valorile semantice ale modalității subiective sunt atribuite actului evaluativ, care preconizează, alături de aspectul logic al comunicării raționale, și sfera irațională sau emoțională. Modalitatea subiectivă se redă prin variate mijloace calificative de care dispune limba respectivă, și anume unități lexico-gramaticale specifice, unele dintre care, având o poziție sintagmatică autonomă, au rolul de conectori. În cele ce urmează, vom releva câteva categorii de unități de acest tip. Astfel, pentru exprimarea incertitudinii și a irealității, în limba română, sunt folosite unitățile *parcă, oare chiar, cum de* ș.a. Supoziția este desemnată cu ajutorul conectorilor *poate doar, poate că*. Cuvântul incident *chipurile* servește pentru a semnala nonveridicitatea informației. Mirarea este exprimată cu ajutorul unor interjecții ca *O-ho!*, iar prudența – prin *nu dă Doamne!, să nu cumva*. Prin intermediul interjecțiilor *Ah!, Of!, Vai!*, sunt dezvăluite emoțiile locutorului, atitudinea subiectivă (vezi și Capitolul 3).

Din cele relatate, conchidem că modalizatorilor semnalați *supra* li se asociază o totalitate de mijloace verbale, care pot avea diferite semnificații psihoemoționale: indignare, admirație, oroare, repulsie, amenințare etc.

Cele relevate anterior ne permit să conchidem că termenul *modalitate* este interpretat neunivoc, fiind necesară aprofundarea cercetărilor asupra acestei categorii. După cum am semnalat, unii cercetători nu acceptă definirea amplă a modalității subiective, eliminând valorile emoțional-expresive din sfera acesteia. O altă opinie emite V. Plunghian [apud 124], care

promovează două noțiuni fundamentale: (1) evaluarea, adică atitudinea locutorului față de o anumită situație, și (2) irealitatea, care evidențiază raportul cu lumea reală. Lingvistul este de părere că „întreaga varietate a sensurilor modale (chiar și în cazul celor mai largi interpretări ale modalității), într-un fel sau altul, are legătură cu unul dintre aceste concepte (nu arareori, cu ambele concomitent)” [ibidem].

Studiat din perspectiva lumilor posibile, *modus* reflectă expresia logico-filosofică în trihotomia *modus – situație (context) – lumi posibile*, iar opoziția real/ireal constituie materializarea glotică a unui *homo cogitans* în perenă căutare a adevărului pe de cealaltă parte a realului, în timp ce acesta este undeva alături. Astfel, realul sau irealul din enunțurile indicative sunt determinate nu doar de concepția subiectului vorbitor despre lumea obiectivă, dar și de replica comunicativă a interlocutorului la mesajul recepționat. În contextul celor expuse, aderăm la opinia cercetătoarei R. Șîșkina, care reliefează caracteristica inerentă a modalității de a exterioriza atitudinea subiectivă a adresatului față de situația denotativă, față de conținutul enunțului și față de însuși actul vorbirii sau interlocutorii acestuia [Шишкина, 2001, p. 42, apud 145].

Observăm, din cele descrise, că definiția lumilor posibile cuprinde sfera ambelor modalități în discuție. Astfel, în literatura de specialitate, distincția în cauză este analizată din perspectiva referențială a relației dintre semnificat și semnificant, raportată la realii sau dincolo de acestea, evadând în universul multiplelor situații din lumea obiectivă, ceea ce explică sinonimia verbelor modale. Un exemplu elocvent, în acest sens, îl reprezintă dificultatea în delimitarea valorilor probabilității și incertitudinii din sfera modalității epistemice. Cert este că aspectul obiectiv/subiectiv nu doar permite actualizarea variatelor situații din cadrul *modusului*, dar și contribuie semnificativ la actualizarea imaginarului lumii, uneori chiar prin devieri de la realitate. Totodată, modalitatea este o categorie funcțional-semantică care denotă atitudinea locutorului față de realitate, reliefând aprecierea subiectivă a comunicării.

1.5. Modalitatea intersubiectivă

Categoria modalității se caracterizează printr-un suport eminamente psihofiziologic, reliefând astfel de fenomene aferente relațiilor interpersonale dintre indivizi, precum empatia umană.

Termenul „empatie”, vizat în lingvistică, vine din domeniile adiacente. Atât în filosofie, cât și în psihologie, empatia constă în a trăi în sine situația altui subiect din punct de vedere afectiv sau perceptiv. Cu alte cuvinte, empatia pune în lumină alteritatea coșeriană în relația limbă – cultură prin conturarea rolurilor comunicative. În lingvistică, termenul în cauză servește

la descrierea mijloacelor de transmitere a informației [120, p. 131]. Să analizăm câteva exemple concludente: „О, *если б я был* живописец, я бы чудно изобразил всю прелесть ночи! *Я бы изобразил*, как спит весь Миргород, как неподвижно глядят на него бесчисленные звезды” (Н. Гоголь, *Повесть о том, как поссорились Иван Иванович с Иваном Никифоровичем*, p. 69). Forma optativului din acest mesaj este impregnată de cele mai frumoase simțăminte ale subiectului, suscitade de splendoarea localității – este vorba despre empatie emoțională. În exemplul: „Это очень просто, – ответил арестант по-латыни, – ты водил рукой по воздуху, – арестант повторил жест Пилата, – *как будто хотел* погладить, и губы...” (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 80), remarcăm că necesitatea de comunicare la nivel perceptiv exteriorizează empatia extrovertită a protagonistului situației. Conectorul *как будто* contribuie la redarea unei acțiuni dorite, marcate prin potențial-optativ. În enunțul: „О *фи* *venind* de departe și ți-o *фи* frig pe gerul acesta, trage căruța...” (М. Preda, *Moromeții*, p. 47), prezumtivul are menirea să exprime empatia ca manifestare a grijii individului față de semenii săi. Drept mostră elocventă, în acest sens, servește și alt fragment din opera dată: „*Если бы* в следующее утро Степа Лиходееву *сказали бы* так: «Степа! Тебя расстреляют, если ты сию минуту не встанешь!» – Степа *ответил бы* томным, чуть слышным голосом: «Расстреливайте, делайте со мною, что хотите, но я не встану»” (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 42). În acest exemplu, este folosit condițional-optativul perfect cu sens ireal. Deși situațiile descrise nu s-au împlinit, simțămintele în cauză sunt reale, iar senzațiile fiziologice reprezintă un fenomen obiectiv-real, prin excelență, în timp ce emoțiile sau simțămintele derivate din acestea diferă de la individ la individ. Activitatea rațiunii umane, la rândul său, este legată indisolubil de ansamblul de percepții, care servesc pentru procesarea mentală a informației recepționate, al cărei scop rezidă în conștientizarea subiectivă a realităților, determinând atitudinea sau acțiunile ulterioare ale indivizilor. Cele expuse ne fac să concluzionăm că empatia constituie un aspect psihoemotiv al intersubiectivității care ține de filosofia limbajului și este fundamentată pe un substrat profund neurofiziologic. Exemplul care urmează vine să confirme această părere: „Пройдоха, сукин сын и жулик, грязная душонка, которая при других обстоятельствах *вызывала бы* омерзение, делался почетным лицом, которому охота была пожать руку” (М. Зощенко, *Рассказы*, p. 44). În exemplul citat, identificăm unele gloseme și îmbinări de cuvinte cu valori stilistic marcate, care scot în evidență diverse semnificații modale. Un exemplu concludent în această privință îl constituie sintagma *вызывать омерзение* (rom. „a trezi repulsie”, engl. „to disgust”, germ. „Ekel”, sp. „provocar asco”, it. „destare disgusto”). Asemenea tipuri de sintagme fac trimitere la procesul de atracție a anumitor neuroni reflectori (rus. *зеркальные нейроны*, engl. *mirror neurons*) din scoarța cerebrală, care se activează ca reacție la

acțiunile subiectului/subiecților în contact. Prin intermediul acestora, speța umană este dotată cu capacitatea de a se identifica cu alți subiecți la nivel psihoemotiv sau perceptiv, fiind aptă a exterioriza astfel de sentimente ca: grija față de semenii, compasiunea, simpatia sau dezgustul [13].

Fenomenul *mirror neurons* este generat de activitatea emisferelor creierului, care asigură legătura dintre percepție și funcțiile motrice, ceea ce pune în lumină empatia în calitate de concept intersubiectiv și dezvăluie atât emoțiile și sentimentele umane, cât și limbajul uman, în general. Într-un anumit sens, empatia poate fi cercetată drept o componentă inherentă a „teoriei conștiinței” (engl. *theory of mind*, rus. *понимание чужого сознания*), al cărei aspect neurobiologic se manifestă prin centrele cerebrale ale sistemului limbic, legate de emoții, un rol aparte revenindu-le *corpus-ului amygdaloideum* și, nu în ultimul rând, *lobus-ului insularis* [115]. În procesul de gândire, gradul de cunoaștere a realității este denotat, în plan glosic, în baza modalității epistemice, ceea ce reliefează pregnant raportul său cu intersubiectivitatea. Unele gloseme specifice, dotate cu sens epistemic, servesc la marcarea atitudinii subiectului vorbitor, care nu doar admite existența unei realități virtuale, dar și creează o versiune a unei situații alternative, deplasându-se într-o altă formă mentală, în deplină concordanță cu principiul coșerian al alterității. Ca mărci epistemice se atestă gloseme de tipul: *poate, evident, se prea poate*, engl. *maybe*, germ. *wohl*, sp. *probablemente*, it. *probabilmente*, rus. *очевидно*, ș.a.: „*Poate ai dreptate, oftă Alexandru-Vodă (...)*” (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 99); „*How should I know, my dear?*” replied the Jew, looking round as he plied the bellows. “*About his losses, maybe...*” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 18); „*Das schöne junge Mädchen, frischer und blühender als die frische, blühende Rose, die er an seinem schwarzen Strohhut trug, mochte ihm wohl besonders gefallen, denn er hob sie wie ein Kind vom Erdboden auf, gab ihr einen Kuß, und setzte sie dann sanft wieder nieder, zu ihrem eigenen großen Schrecken und dem nicht minderen ihrer bestürzten Erzieherin, die dem dreisten Burschen sprachlos nachblickte, als er rasch und vergnügt davon eilte*” (L. Assing, *Gräfin Elisa von Ahlefeldt*, p. 8); „*Probablemente los suficientes como para cruzar a leguas incualitativas el límite del hartazgo humano, cuánta paciencia, entre muchas otras cosas algo que podría aprenderte*” (R. Beltrán, *Cartas a Rosario*, p. 57); „*(...) con sistemi numerici prediluviani, che magari, dico per dire, non conoscevano neppure lo zero?*” (U. Eco, *Il Pendolo di Foucault*, p. 26).

Din aceeași categorie fac parte și evidențialele în calitate de sursă a informației, dar și de apreciere a propriei poziții față de o anumită situație: „*Cică șeful are mare încredere în el*”; „*Молва идет, что он здесь*”; „*Удивительнее всего то, что, очевидно, с ним вместе исчез и милиционер*” (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 134).

Conceptul de intersubiectivitate întrunește, de fapt, ideea unei intenții de comunicare bazată totalmente pe interacțiunea unei voințe X cu o altă voință Y, în funcție de modusul și

imagarul lumii indivizilor. Deși intersubiectivitatea presupune experiența alterității „prin sine și de la sine”, ar trebui să se țină seama de substratul fiziologic, întrucât individul nu este capabil să înțeleagă acțiunile altora, în cazul în care îi este lezată emisfera stângă a creierului, ceea ce demonstrează raportul evident dintre intersubiectivitate și fenomenul *neuronilor mirror*.

Conform cercetătorului rus V. Șahovski, majoritatea unităților lexicale sunt impregnate de încărcătură emotivă (vezi și Capitolul 3). Astfel, modurile verbale circumscrise irealului reliefează funcția empatică a mesajelor emise în cadrul interacțiunii verbale dintre indivizi. Această funcție este de sorginte psihofiziologică, verbalizarea reflectă doar exteriorizarea glotică a fenomenului. În plan verbal, senzația fiziologică este redată, deseori, prin diferite conective. În română, acestea sunt *ca și cum*, *(de) parcă* + *verb cu aspect perfectiv, imperfectiv sau contrafactiv la condițional-optativ (potențial)*: „(...) *parcă băteau* în inima mea (clopotele)” (M. Sadoveanu, *Hanu Ancuței*, p. 18); „(...) *parc-aș fi înghițit* o băutură tare” (M. Sadoveanu, *Hanu Ancuței*, p. 19).

În engleză, conectorii care redau senzația fiziologică sunt *as*, *as if* + *verb cu aspect perfectiv la indicativ sau verb la infinitiv*: „The Jew saw that it would be hopeless to affect any further mistake regarding the reality of Miss Nancy's rage; and shrinking involuntarily back a few paces, cast a glance, half imploring and half cowardly at Sikes: *as if* to hint that he was the fittest person to pursue the dialogue” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 183).

În germană, aceștia sunt *als*, *als ob*, *als wenn* și *wie wenn*: „(...) sie, die auf dem Trannkijörschlosse in den glänzendsten Lebensverhältnissen erwachsen war, ertrug aber mit der äußersten Entsagung und ohne Klage Entbehrungen aller Art, und es war *wie wenn* ihr starker Geist ihrer zarten Gestalt dazu die Kraft verliehe” (L. Assing, *Gräfin Elisa von Ahlefeldt*, p. 12).

În exemplele prezentate, celor relatate li se impregnează un sens impropriu care poate genera efectul expresiv scontat prin intermediul mijloacelor lexicale *ca și cum*, *de parcă*, it. *come se*, sp. *como si*, engl. *as*, *as if*, germ. *als*, *als ob*, *als wenn*, *wie wenn*.

Conectorul *como si* din spaniolă și cel *come se* din italiană se înscriu și ei în lista unităților care redau senzația cu pricina. Ei sunt urmați, în mod obligatoriu, de conjunctivul imperfect cu sens de potențial-optativ: „Il foderò di questa cappa è *come fosse* (rom. „ca și cum ar fi”) tutto bracia e fuoco ardente, ed è il fuoco che arde il mio corpo...” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 94). Observăm aici rolul metaforic al conjunctivului, respectiv al condițional-optativului: comparația căptușelii unei glugi cu un jăratic, realizată prin transferul lexico-semantic, este una sugestivă, atribuind mesajului emis o expresivitate deosebită. O situație similară se atestă în următoarele exemple: „Parecía *como si quisiera* decir con sus rasgos: „Si no sabéis comprender este sentimiento, peor para vosotros” (L. Tolstoy, *Guerra y paz*, p. 46); „(...) ed era *come se* il

mio corpo fosse tutto un occhio davanti e di dietro e vedessi le cose circostanti di colpo” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 193).

În legătură cu cele semnalate, este peremptorie opinia unor lingviști [Виноградов, 1953, apud 109], [Кацнельсон, 1965, apud 109], [Арутюнова, 1978, apud 109], [Арутюнова, 1979, apud 109], [Склярская, 1993, apud 109] care analizează metafora în raport cu categoria predicativității, în strânsă corelație cu realitățile ontologice, menite să modifice referențialitatea printr-o viziune deosebită, în cadrul și prin mijlocirea modului verbal al irealității.

În limbile comparate, în special în limba rusă, sunt utilizate și variate tipuri de subordonate în cadrul frazelor, îmbinări de cuvinte, forme verbale și cuvinte modale care pot să îndeplinească funcția semnalată. Sunt ilustrative următoarele exemple: „Не слыхала ли она его слов, или не хотела слышать, но она как бы спотыкнулась, два раза стукнув ножкой, и поспешно покатила прочь от него” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 43); „Да? – тихо сказала Анна. – Ну, теперь давай говорить о тебе, – прибавила она, встряхивая головой, как будто хотела физически отогнать что-то лишнее и мешавшее ей” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 67). Amalgamul de sentimente din contextul situativ se face simțit prin verbul la condițional-optativ perfect sau conjunctiv, precedat de „как бы” („как бы спотыкнулась” – rom. *ca și cum s-ar fi împiedicat*), care relevă simțămintele protagonistei la nivel de percepție psihoemotivă și exteriorizează empatia extrovertită a celor întâmplare.

Analiza modului gramatical în prezentul demers ne permite să distingem, de asemenea, aspectul legat de interpretarea subiectivă a celor înfăptuite. Astfel, categoria modalității (mai ales cea subiectivă) relevă viziunea unui individ față de realii sau concepția acestuia despre statutul veridic al lucrurilor, chiar dacă ele nu corespund realității obiective. Cu referire la cele semnalate, sunt peremptorii opiniile unor filosofi de seamă. De exemplu, marele cărturar Sf. Luca al Crimeei distinge tendința de a vedea lucrurile dintr-un punct de vedere pur personal, și nu așa cum sunt în realitate [115]. Cu alte cuvinte, psihicul uman dezvăluie reflectarea subiectivă a lumii obiective prin intermediul celor cinci organe de percepție, iar conform Sf. Luca al Crimeei, acestea ar fi cu mult mai diverse.

Ținem să menționăm în această privință că, în literatura de specialitate recentă, termenul „modalitate” este utilizat cu semnificația de a raporta un stimul la un anumit sistem senzorial [ibidem]. Termenii în discuție pot fi examinați prin prisma tradiției fenomenologice, reliefând opoziția *subiectiv* (individual) vs *obiectiv* (realitatea existentă), avându-se în vedere aspectul interior uman în corelație cu realitatea exterioară, sesizată de noi. Sunt relevante și opozițiile *individual* vs *general*, *întâmplător* vs *contingent*, *necesar* vs *prestabilit*, „ceea ce pune în evidență conceptul de intersubiectivitate și interdependență a realităților” [10], [11]. Din punct de

vedere glotic, forma și conținutul unui cuvânt sunt determinate de multiple particularități de ordin extraglotic, ceea ce reduce procesarea cognitivă a acestuia, în schimb sistemul neurofiziologic contribuie la perceperea potrivită a celor comunicate [115]. În acest context, este necesar să analizăm materialul investigat în raport cu realitățile extraglotice care servesc drept sursă pentru formarea propriilor viziuni sau opinii ale individului. Altfel spus, orice părere reprezintă rezultatul interpretării subiective a materialului faptic.

1.6. Irealitatea în plan filosofic și lingvistic. Modurile irealului în limbi diferite ca structură (româna, engleza, germana, spaniola, italiana și rusa)

În subcapitolul de față vom examina conceptul de irealitate din perspectivă filosofică și lingvistică. În plan filosofic, conceptul menționat ar trebui cercetat în corelație cu alte probleme adiacente de filosofie și logică. În diverse lucrări lexicografice, inclusiv în cele filosofice, sunt definite, în corelație, conceptele *real vs ireal*, *realitate vs irealitate*.

Astfel, în *Dicționarul general de științe ale limbii* [224, p. 191], irealul este definit ca „valoare modală indicând că o acțiune sau o stare, care depinde sau nu de o condiție, este apreciată de vorbitor ca nerealizabilă sau ca falsă; se actualizează prin forme ale flexiunii verbale de mod (...). (...) în română, irealul apare în structuri de tip condițional, exprimându-se prin forme de condițional perfect sau de imperfect (...). La rândul său, acțiunea sau starea din subordonatele comparative este interpretată ca neadevărată de către vorbitori. În *Enciclopedia italiană de știință, literatură și artă*, G. Treccani analizează irealul prin „negarea realității însăși”², iar în *Dicționarul limbii spaniole*³, pentru acest termen sunt indicate sinonime precum: *apariencia, ficción, fantasía, falsedad, alucinación, engaño, mentira, abulencia*.

În dicționarele filosofice este emisă ideea potrivit căreia modalitatea preconizează modul de percepere a unui obiect, fenomen sau eveniment, raportat la părerea subiectului vorbitor [167, p. 220]. Pare judicioasă opinia expusă în *Dicționarul filosofic al Universității din Cambridge*: „[Modalitatea este – V.B.] mijlocul prin intermediul căruia raționamentul sau afirmația servește la descrierea unui subiect, ea fiind raportată la însușirea unor fenomene sau stări, descrise de raționamentul modal” [ibidem].

Complexitatea termenului se explică, de asemenea, prin uzul frecvent al acestuia în variate domenii – psihologie, logică, filosofie sau muzică. În psihologie, modalitatea presupune canalul prin care informația se dobândește, de regulă, prin sursele de percepție (*văd, aud*), în timp ce în lingvistică se descrie mijlocul de recepționare a acesteia (*am văzut, mi-am amintit, am*

²<https://www.treccani.it/vocabolario/ricerca/irreal%C3%A0/>.

³<https://dle.rae.es/irrealidad>.

visat) și aprecierea (*îmi place, mă bucur*) sau se stabilesc hotarele acțiunii (*se poate, e interzis*). Din punct de vedere lingvistic, este binevenită analiza categoriei în discuție prin prisma modurilor irealității în diferite limbi, și anume a conjunctivului, a condițional-optativului și a potențial-optativului. În română, alături de modurile menționate, funcționează și prezumtivul. Prestația modală a condiționalului (inclusiv diverse valori ale acestuia) este mai evidentă în poziție independentă, ceea ce demonstrează următoarele exemple: „Cine altul *ar fi putut* fi prefect al nostru” (I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*, p. 37); „Strajnic prefect *ar fi* acesta!” (I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*, p. 47)⁴. Semnalăm câteva contexte în care condiționalul marchează irealitatea: subordonatele condiționale, cele comparative de inegalitate și cele concesive. În componența frazelor cu subordonate condiționale, introduse prin jonctivele *dacă* și *de*, condiționalul perfect redă irealitatea, „verbul în cauză exprimând acțiunea care ar fi putut avea loc, însă nu s-a realizat. Aceeași semnificație li se atribuie conjunctivului perfect și imperfectului indicativ – sinonime funcționale ale condiționalului perfect în subordonatele condiționale” [52], [53]. Modul în cauză comportă semnificația de irealitate și în cadrul subordonatelor comparative de inegalitate, introduse prin jonctivele *ca* și *cum*, *ca și când*, *de parcă*, dar și în componența subordonatelor concesive, introduse prin conectivele *oricât*, *chiar dacă*, *orice*, *cât de*: „(...) și-mi pare rău că nu-i vărul Ion acasă, că tare-aș fi avut plăcere să *ne scăldăm* împreună...” (I. Creangă, *Amintiri din copilărie*, p. 40); „(...) *parcă* toți oamenii *s-ar fi prefăcut* în stafii fără odihnă” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 10); „(...) în sfârșit, (...) orice alt cuvânt despre alt lucru ori altă rânduială *l-ar fi zbârlit* ca pe un mistreț” (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 80)⁵.

Ținem să subliniem că, în anumite contexte, valoarea condiționalului se apropie de cea a prezumtivului: „(...) și spuneau oamenii că *ar fi văzut* balaur negru în nouri, deasupra puhoaielor Moldovei” (M. Sadoveanu, *Hanu Ancuței*, p. 7); „Iar unii oameni au scornit că părintele meu *ar fi chemat* balaurul, din sălașul lui” (M. Sadoveanu, *Hanu Ancuței*, p. 102).

Unul dintre elementele de bază antrenate în marcarea multiplelor valori modale este, pe bună dreptate, conjunctivul. Potențele funcționale ale acestuia au fost analizate cu discernământ de către M. Borchin, R. Zafiu, E. Oglindă, I. Bărbuță etc. Specialiștii în materie califică conjunctivul drept un mod al acțiunii ireale, incerte, opus indicativului. Conform *Gramaticii limbii române*, „conjunctivul exprimă o acțiune realizabilă, posibilă” [45, p. 218]. Din punct de

⁴Exemple de acest tip se întâlnesc și în limba rusă: „Ах, *если бы вы видели*, графиня! — говорил Степан Аркадьич” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 45).

⁵Semnificațiile descrise sunt exteriorizate, în italiană sau spaniolă, printr-un conjunctiv – prezent sau trecut: „Del resto una donna deve essere fedele al marito, *qualsiasi cosa avvenga*” (A. Moravia, *La Ciociara*, p. 20); „Tichon sabia que ni la llegada del hijo, ni cualquier otro acontecimiento, por *extraordinario que fuese*, no podía trastornar las costumbres establecidas” (L. Tolstoy, *Guerra y paz*, p. 57).

vedere morfologic, modul în cauză „situează acțiunea verbală sub semnul incertitudinii”, marcând acțiuni realizabile, posibile, dar nesigure, și intră în opoziție cu indicativul, „mod al realității, al certitudinii-realitate” [45, p. 242]. Valoarea de irealitate este denotată de modul conjunctiv, care, în accepția lui C. Dimitriu [36], este „[...] prin excelență, dependent de alt mod – frecvent de indicativ (*începe să cânte* etc.), dar și de condițional-optativ (*ar vrea să cânte* etc.), de prezumtiv (*va fi vrând să cânte* etc.) ș.a.m.d. – care conține formele flexionare verbale, care exprimă două conținuturi modale fundamentale (acțiunea ca proces, considerată realizabilă, posibilă și acțiunea ca proces, considerată ireală), la ambele marca fiind reprezentată de conjuncția astăzi specializată *să*” [36, p. 551].

Ținem să remarcăm că modul în discuție este întrebuințat frecvent în poziție independentă, exprimând variate semnificații modale ale irealității: a) nesiguranța: „*Să facă* oare el așa cum promite?”; b) probabilitatea: „*Să tot fie* un an de când s-a întâmplat...”; c) presupunerea, ipoteza: „*Să fi avut* câțiva anișori...”. Și în poziție dependentă, conjunctivul poate reda unele semnificații ale irealității, de exemplu, în cadrul frazelor cu subordonate complete, regentate de verbe ca: *a crede, a socoti, a considera* ș.a.: „Deci – dară *ce socoți* tu că trebuie *să fac*” [M. Sadoveanu, *Hanu Ancuței*, p. 15]?; „(...) nu cred *să fi fost* farmece de-a hangitei, măcar că ea auzea” (M. Sadoveanu, *Hanu Ancuței*, p. 27). În ultimul exemplu, semantica unei acțiuni incerte este mai pronunțată grație formei perfective *să fi fost*.

În spaniolă, conjunctivul este modul întrebuințat pentru a exprima o dorință [181], o aserțiune sau o acțiune ireală [Ridruejo, 1999, apud 185], [Gili Gaya, 1994, apud 185], probabilitatea, virtualitatea [Sastre, 1999, apud 185], [RAE, 2009, apud 185] sau aspectul contrafactiv [Pérez, 1999, apud 185], [192], Alarcos Llorach [apud 185] etc. Este concludent următorul exemplu: „*Parecía que no pudiese soportar* la visión de las lágrimas y que también *fuese* a romper en llanto” (L. Tolstoy, *Guerra y paz*, p. 18). În exemplul citat, îmbinarea *no pudiese soportar* (rom. „nu putea suporta”) are sensul: „părea că nu era în stare”, iar verbul perceptiv *parecía* (rom. „părea”) cere după el, în mod obligatoriu, un verb la conjunctiv: *no pudiese*. Dacă comparăm frazele „Únicamente rezo a Dios y *espero* que me *escuche* - dijo tímidamente María después de un instante de silencio” (L. Tolstoy, *Guerra y paz*, p. 62); „Nu făc altceva decât să mă rog mereu lui Dumnezeu și *nădăjduiesc* că *mă va asculta*, André, zise ea cu sfială, după o clipă de tăcere” (L. Tolstoy, *Război și pace*, p. 75) și „Я только молюсь богу и *надеюсь*, что он *услышит* меня, André, — сказала она робко после минуты молчания...” (Л. Толстой, *Война и мир*, p. 98), observăm că doar în versiunea spaniolă verbul *esperar* „a spera” introduce conjunctivul *me escuche*. Același lucru se înregistrează și cu referire la exemplele: „(...) el regimiento tenía el aspecto de qualquier regimiento ruso que *se preparase* para una revista en qualquier lugar del

centro de Rusia” (L. Tolstoy, *Guerra y paz*, p. 68); „(....) regimentul avea totuși întocmai aceeași înfățișare pe care-o are orice regiment rusesc ce *s-ar pregăti* pentru inspecție undeva, în inima Rusiei” (L. Tolstoy, *Război și pace*, p. 79) și „(....) полк имел точно такой же вид, какой имел всякий русский полк, *готовившийся* к смотру где-нибудь в середине России” (Л. Толстой, *Война и мир*, p. 103) – doar conjunctivul verbului *preparase* indică o acțiune presupusă, a cărei realizare este posibilă.

După cum am menționat anterior, valorile conjunctivului, descrise pentru spaniolă, sunt valabile și pentru limba italiană, în care acest mod este unul al contingentului și al subiectivității, care exprimă dubiul, dorința, îndemnul în poziție independentă sau speranța, frica și presupunerea în subordonată, în funcție de semantica verbului regent [183, p. 6]. Sunt concludente, în acest sens, următoarele exemple: „(...) perché certe cose quando accadono poi uno *dubita* che *siano* accadute” (A. Moravia, *La Ciociara*, p. 27) și „... chi dice che *siano* a Roma chi a Napoli” (A. Moravia, *La Ciociara*, p. 227). În aceste exemple, verbele sunt întrebuințate la conjunctiv. În toate exemplele analizate pe ultimele trei pagini se reliefează pregnant potențele expresive ale conjunctivului în limbile italiană și spaniolă, în comparație cu româna sau rusa.

În legătură cu cele relatate, ținem să relevăm și alte verbe și locuțiuni verbale din grupul *cogitandi* din limbile cercetate: *a crede* (it. „credere”, sp. „creer”), *a presupune* (it. „suporre”, sp. „suponer”), *a admite* (it. „ammettere”, sp. „admitir”), *a fi de părere* (it. „essere del parere”, sp. „ser de la opinión”) etc. Unul dintre mijloacele de bază în marcarea multiplelor valori modale este, pe bună dreptate, conjunctivul. Astfel, în enunțul „Credo che le sirene *esistono*”, verbul *existere*, întrebuințat la prezent indicativ, exprimă certitudinea cu privire la existența personajelor mitice, pe când în enunțul „Credo che le sirene *esistano*”, conjunctivul aceluiași verb redă dubiul. În cel din urmă enunț, caracterul ireal al conjunctivului *esistano* e incompatibil cu certitudinea exprimată prin forma indicativului *esistono*, întrucât ar infirma convingerea (*nu cred, am dubii privind existența mitică*). În limba spaniolă, observăm un fenomen similar: „No creia que la Sagrada Familla *fuera* asi grande” vs „No creia que *era* asi grande” (*cum ziceau, cum am auzit*). În primul exemplu, consemnăm conjunctivul imperfect (que *fuera*), iar în cel de-al doilea, imperfectul indicativ (que *era*). A se compara și alte două exemple: „Lo que supone que *hay* unos 335.000 jóvenes y adultos en esta situación” (*Diario Córdoba*, 07.04.2018) și „Lo que supone que el inquilino *tenga* que hacer un importante esfuerzo económico, que no se ve compensado” (*El Mundo*, 05.04.2018). În primul enunț este folosit indicativul *que hay*, iar în cel de-al doilea – subjonctivul *que tenga*. Factorul egocentric este însă atestat uneori și în română, ceea ce determină întrebuințarea indicativului sau a unui mod opus acestuia: „Sper că lucrul *merge* bine” vs „Sper *să* *merge* bine lucrul”. Cele relatate scot în relief poziția de subordonare a

conjunctivului față de antecedentul său sintactic.

În engleza modernă și contemporană, se identifică două tipuri de conjunctiv: I și II. Conjunctivul I înglobează forme de prezent (Present Subjunctive I), de imperfect (Past Subjunctive) și de perfect (Past Perfect Subjunctive). Prezentul conjunctivului I desemnează o acțiune dorită sau nedorită, o rugămintă, o urare, o cerere, o propunere ancorată în trecut, prezent sau viitor. Marcatorii lui sunt: *it is/was + adjectiv (vital, desirable, important, essential, imperative, necessary, impossible, required, demanded, strange, crucial, recommended etc., care exprimă necesitatea, importanța sau ceva ce urmează a fi realizat) + that; it is/was a good/bad idea + that; verbele insist, suggest, recommend, order, command, ask, demand, propose, request, advise, urge + that + verbul la infinitiv fără „to”*; numele *request, demand etc. + that*; propozițiile exclamative, care exprimă o urare sau o nădejde și care pot, deseori, să fie chiar locuțiuni: „The girl, who was not quite so susceptible, had run up-stairs meanwhile; and now returned with *a request that Mr. Bumble would follow her immediately: which he did*” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 195). Forma de imperfect a conjunctivului (Past Subjunctive) desemnează o acțiune ireală, adică una care vine în dezacord cu realitatea și are drept marcatori (1) *if + Past Simple* a verbelor sau *were* a verbului *to be* + infinitiv fără „to” sau (2) *I wish* cu referire la prezent: „I wish they *would let me go*” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 195). Perfectul modului conjunctiv (Past Perfect Subjunctive) este întrebuințat pentru a exprima irealitatea trecutului. El are drept marcatori: (1) *if + Past Perfect, would have + forma a treia a verbului* sau (2) *I wish* cu referire la trecut: „(...) I wish I *had been struck dead in the street*” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 184). Prezentul conjunctivului II are aceeași semnificație ca prezentul conjunctivului I și următorii marcatori: (1) *should (would, could, might) + infinitivul verbului fără „to”* sau (2) *it is + adjectiv (vital, desirable, important, essential, imperative, necessary, impossible, required, demanded, strange, crucial, recommended etc., care exprimă necesitatea, importanța sau ceva ce urmează a fi realizat) + would (should, could, might) + infinitivul verbului fără „to”*: „Well, it is strange that I who gave birth to her, and was a woman then, *should be alive and merry now, and she lying there: so cold and stiff*” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 69). Perfectivul conjunctivului II se formează în felul următor: *should (would, could, might) + infinitivul perfect (have + forma a treia a verbului sau verbul cu terminația -ed)*. El are aceeași semnificație ca și forma de perfect a conjunctivului. Marcatorii lui sunt: (1) *it is/was + adjectiv (vital, desirable, important, essential, imperative, necessary, impossible, required, demanded, strange, crucial, recommended etc., care exprimă necesitatea, importanța sau ceva ce urmează a fi realizat) + that*; (2) *it is/was a good/bad idea + that; it is a pity + that*; (3) verbele *insist, suggest, recommend, order, command, ask, demand, propose, request, advise, urge + that*: „It is doubtful that he *would have cheated during the exam*”.

În limba germană, sunt distinse mai multe feluri și forme de conjunctiv. Astfel, Präsens Konjunktiv poate exprima, în discursul direct, o recomandare („Man *analysiere* der Text!“), o urare („Es *lebe* der Frieden!“), o poruncă („Papa *komme* sofort in die Fabrik“!), iar, în cel indirect, o atitudine neutră, imparțială față de comunicare, desemnând, însă, simultaneitatea acțiunilor din discursul direct și cel indirect: „Mama sagt, daß sie krank *sei*“. Perfekt Konjunktiv I se folosește pentru a exprima anterioritatea acțiunilor în cele două tipuri de discurs nominalizate: „Mama sagt, daß sie krank gewesen *sei*“. Futur I Konjunktiv se utilizează în redarea posteriorității acțiunilor cu pricina: „Mama sagt, daß sie in die Bibliothek gehen *werde*“. Konjunktiv II din limba germană este diferit de indicativ din perspectivă semantică: dacă indicativul imperfect are sens de trecut în această limbă (*er war* „el era/a fost/fu“), atunci Präteritum Konjunktiv (care este încă numit Imperfekt Konjunktiv) se referă la prezent sau chiar la viitor, el corespunzând, de regulă, condiționalului-optativ din limba română (*er wäre es* „el ar fi“). Forma de Plusquamperfekt Konjunktiv corespunde condiționalului-optativ perfect din limba română (*er hätte gezeichnet* „el ar fi desenat“). Prin urmare, Konjunktiv II servește, de cele mai dese ori, la exprimarea unei posibilități sau probabilități, a unei afirmații reținute, a unei rugăminți politicoase și a unei dorințe nerealizabile sau a cărei realizare este nesigură.

Referindu-se la utilizarea preponderentă a unor moduri verbale, cercetătoarea italiană M.L. Altieri Biagi conchide: „Chiar dacă se posedă un nivel bun de competență a conjunctivului, alegerea acestuia rămâne la discreția voastră. Contează opțiunea de a alege în funcție de situația comunicativă” [169, p. 770]. Cele expuse evidențiază un alt fenomen de ordin pragmatic în comunicare – fenomenul *alegerii*, în procesul psihic, al actului de vorbire: individul emițător al mesajului în calitate de protagonist al situației deține libertatea de a alege o opțiune potrivit propriei voințe, care, la rândul său, determină următorul *frame*, după Ch. Fillmore, adică cadru situativ⁶. Termen de sorginte cognitivă, acesta reprezintă „configurații de microlumi” [11, p. 72], prezentând evenimente sau secvențe din experiența indivizilor. În legătură cu noțiunile menționate, se impune *modalitatea alegerii* din sfera deontică volitivă în calitate de factor definitoriu în organizarea lexico-sintactică a enunțului în corelația limbă – vorbire – gândire.

Atât în studiile de limbă italiană, spaniolă, cât și în cele de limbă engleză, germană și rusă, sunt examinate valorile de bază ale conjunctivului, capacitatea acestuia de a dezvălui un șir impunător de semnificații modale. Ținând cont de caracterul subiectiv pronunțat al acestuia și de multiplele distribuții, condiționate de un spectru larg de valori de ordin pragmatic, conjunctivul din limbajele normative atestă, totuși, diverse devieri de la normele semantico-gramaticale, frecvente în limbajul colocvial. Fenomenul rămâne valabil atât în cadrul Marii Britanii,

⁶Cercetătoarea E. Foghel definește frame-ul drept cadru sintagmatic (p. 39) sau relațional (p. 48).

Germaniei, cât și în cadrul Peninsulei Iberice, dar, mai cu seamă, pentru vorbitorii americani, latino-americani, austrieci, care preferă înlocuirea conjunctivului prezent printr-un indicativ, în timp ce forma așa-zisului conjunctiv viitor se folosește extrem de rar, de regulă, doar pentru comunicarea formală (vezi lucrările lui J.L. Ramírez, I. Péter, N. Fukushima etc.). Cercetătorul B. Severgni explică această situație în felul următor: „Criza conjunctivului este cauzată de excesul de certitudine și nu de lene. Ea coincide cu apusul verbelor *gândesc* (*că*), *cred* (*că*), *consider* (*că*) etc. În ziua de azi, puțini gândesc sau consideră, în schimb, toți știu și comunică. Lipsa dubiului constituie o caracteristică a noii societăți [...]” [180]. Credem că această opinie ar putea fi interpretată prin *teoria efortului minim*, în conformitate cu postulatul „de la general la particular și de la particular la general”. Părerea lingvistului italian vine să scoată în evidență starea de criză a societății moderne, ca rod al globalizării în masă. Pe de o parte, provoacă îngrijorare consumerismul ca parte inherentă a sociumului modern, iar, pe de altă parte, uzul excesiv al tehnologiilor moderne a cauzat materialismul exagerat al consumatorilor ignoranți (victoria „trupului”, a „cenușii”, asupra spiritului). În asemenea circumstanțe, constatăm cu stupoare că, în plan glotic, judecata modală, exteriorizată prin verbele *cogitandi*, începe să-și piardă, treptat, mijloacele de exprimare din perspectiva raportului limbă – gândire – individ. Cele expuse permit, potrivit concepției cercetătorului A. Bajanov [apud 168, pp. 31-32], să fie relevat „creierul social” drept consecință a evoluției și a interacțiunii sociale a omului.

Prezumtivul, un mod eminamente al irealității, „cuprinde formele flexionare verbale al căror conținut modal fundamental constă în acțiunea ca proces, considerată realizabilă, posibilă, care – spre deosebire de conjunctivul prezent și, *mutatis mutandis*, la fel cu condițional-optativul prezent și perfect – apare și ca presupusă, nesigură, îndoielnică, marca pentru acest conținut fiind constituită de „structură” și de „context” [36, p. 558]. Având în vedere cele relatate în prezentul compartiment, aderăm la opinia expusă de către autorii *Gramaticii uzuale a limbii române* (2000), și anume: „Prezumtivul semnifică acțiuni din sfera semantică a posibilității, dar le pune sub semnul unei nesiguranțe accentuate”. Acest mod, în opinia autorilor gramaticii menționate, „subliniază caracterul ipotetic al realizării acțiunii” [19, p. 153]. Prezintă interes afirmația lingvistei R. Zafiu, care consideră că prezumtivul este o marcă a inferenței care „indică formularea de către locutor a unor supoziții (și, implicit, un grad de incertitudine)”, ceea ce face să constituie „principalul mijloc evidențial gramaticalizat din limba română” [70].

În poziție dependentă, prezumtivul redă semnificații similare: „S-a întors așadar Mihu logofătul la Liov și n-a primit nici o știre cum că *o fi pierit* harmasarii” (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 74). Ținem să atragem atenția că în limba rusă nu se atestă prezumtivul, iar valorile acestuia se exteriorizează, mai cu seamă, prin mijloace lexicale: „Если учесть, что летом

восход и закат сдвинуты к северу, то это, *наверное*, так и было” (Д. Лихачев, *Воспоминания*, p. 20). În enunțul citat, cuvântul incident *наверное* are sensul de presupunere – „o fi fost așa”. Lucru similar în exemplul: „*Должно быть*, очень энергический господин, – сказал Гриневич, когда Левин вышел” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 16).

În limbile engleză, germană, spaniolă și italiană, în care nu se înregistrează prezumtivul, valorile acestuia sunt exprimate prin mijloace lexicale sau prin condițional-optativul prezent sau perfect cu sens prezumtiv sau conjunctiv (prezent sau trecut): „For a long time after it was ushered into this world of sorrow and trouble, by the parish surgeon, it remained a matter of considerable doubt whether the child would survive to bear any name at all; in which case it is somewhat more than probable that these memoirs would never have appeared; or, if they had, that, being comprised within a couple of pages, they *would have possessed* (rom. „ar fi posedat”/„o fi posedat”) the inestimable merit of being the most concise (...)” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 2); „Alles das Gute, was ich von allen denen, die das Glück haben Sie zu kennen, erfahren hatte, mochte *wohl* (rom. „probabil”) Veranlassung sein, daß meine erste Bekanntschaft mit Ihnen auch den Grund zu einer Leidenschaft legte, die keine Zeit und keine Abwesenheit hat auslöschen, sondern vielmehr nach einer näheren Kenntniß Ihres fürtrefflichen Charakters zum Nachtheil meiner Ruhe nur zu sehr zugenommen hat” (L. Assing, *Gräfin Elisa von Ahlefeldt*, p. 8); „Poco empecó *hubiera sido* (rom. „ar fi fost”) el poseerla, aun a trueque de las mayores locuras; pero ¿después de las locuras y de la posesión...” (J. E. Rivera, *La vorágine*, p. 21); it. „Credo *ci sarebbero riusciti*”, ma l'avvento di Giovanni XXII tolse loro ogni speranza” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 6).

În final, menționăm că, din perspectivă filosofică, conceptul de irealitate și, implicit, cel de modalitate a irealității ar trebui cercetat în legătură cu alte probleme adiacente de filosofie și logică. În diverse lucrări lexicografice, inclusiv filosofice, sunt definite corelativ conceptele *real* vs *ireal*, *realitate* vs *irealitate*. Din punct de vedere glotic, modalitatea trebuie analizată prin prisma modurilor irealității în diferite limbi, și anume a conjunctivului, a condițional-optativului sau a potențial-optativului, iar pentru română – și a prezumtivului.

Conjunctivul ca unul dintre exponenții expresivi antrenați în marcarea multiplelor valori modale este modul, ale cărui potențe pragmatice sunt mai evidente în limbile italiană și spaniolă decât în limbile română și rusă. În funcție de verbele regente (de exemplu, cele din grupul *cogitandi*) și de contextul sintactic, subiectul vorbitor optează pentru una dintre formele modale care poate determina planul conținutului de idei al celor comunicate.

1.7. Concluzii la Capitolul 1

Cele relatate în prezentul capitol ne face să ajungem la următoarele concluzii:

1. În studiile de specialitate, la diferite niveluri ale limbii, sunt examinate diverse tipuri de câmpuri, îndeosebi cele semantice/lexicale și cele funcțional-semantice, care comportă următoarele trăsături comune:

- în componența câmpului sunt delimitați constituenți de nucleu, de centru și de periferie; funcțiile câmpului se distribuie între ei, astfel încât o parte din funcții revine nucleului, centrului, cealaltă parte – periferiei;

- nucleul și centrul cuprind componenta semantică dominantă, iar periferia se disociază în multiple zone;

- constituenții de nucleu și de centru sunt specializați pentru exercitarea funcțiilor câmpului, au o utilizare sistematică, o ocurență mai înaltă și sunt obligatorii în structura dată;

- linia de delimitare a centrului și a periferiei este incertă, ștersă;

- constituenții pot aparține, în același timp, centrului și periferiei a două câmpuri diferite.

2. Categoria modalității este studiată din diverse perspective, în funcție de obiectivele propuse sau de concepția promovată. Cu referire la noțiunea în discuție, sunt scoase în evidență multiple probleme, și anume definirea conceptelor de mod și modalitate, raportul dintre acestea, clasificarea modurilor și a modalităților, modalitatea logică în raport cu cea glotică, mijloacele de redare a modalității obiective și a celei subiective, modalitatea din perspectivă pragmatică, psiholingvistică, cognitivă, modalitatea în text și discurs. Materialul pus la dispoziție reliefează modalitatea glotică în calitate de categorie funcțional-semantică cu repere importante în plan psiholingvistic, logico-conceptual, pragmatic, cognitiv etc.

3. În dicționarele filosofice, modalitatea este definită ca „modul sau mijloacele prin intermediul cărora ceva există sau se întâmplă (modalitatea ontologică), sau se judecă (modalitatea gnoseologică sau logică)”. Definițiile de sorginte logică sunt fundamentate pe funcția predicativă, făcându-se abstracție de actele vorbirii în comunicare, ceea ce nu permite asigurarea unui model de analiză semantico-pragmatic și structural bine conturat. O altă abordare oferă semantica lexicală a lui A.-J. Greimas, care, din perspectivă semiologică, definește modalitatea drept „modificarea predicatului de către subiect” în cadrul actului de vorbire.

4. În studiile recente se vehiculează ideea conform căreia majoritatea unităților lexicale sunt impregnate de încărcătură emotivă (V. Șahovski). Ca urmare, modalitatea irealității, adică modurile verbale circumscrise irealului, reliefează funcția empatică a mesajelor emise în cadrul raportului comunicativ dintre indivizi. Funcția în cauză este de sorginte psihofiziologică, verbalizarea reflectă doar exteriorizarea glotică a fenomenului. La acest nivel glotic, trebuie luate în considerare conectivele *ca și cum, de parcă + verb cu aspect perfectiv, imperfectiv sau contrafactiv la condițional-optativ (potențial), come se, como si, as, as if, als, als ob, als wenn, wie wenn, как бы*.

5. O atenție sporită se acordă opoziției real/ireal, analizată minuțios în studiile din arealul românesc de către C. Frâncu, P. Gherasim, M. Borchin ș.a., dar și corelațiilor *optativ – deziderativ – conativ* și *potențial – conativ*, analizându-se valorile acestora, raportate la sferele conativității sau potențialității în cadrul câmpurilor funcțional-semantice ale modalităților respective. Examinarea pluriaspectuală a conceptelor în discuție solicită relevarea unor noțiuni din sfera axiologică, de exemplu noțiunile de *evalua*re și *apreciere*. Se promovează ideea că procesul comunicării este axat pe locutor și pe raportul conținutului unui enunț față de realitate, iar actul comunicativ se realizează prin predicativitate și modalitate, concepute drept elemente de bază ale enunțului.

6. În gramaticile limbii române se accentuează că întrebuințarea modală a formelor temporale este determinată de contextul sintactic sau lexical, iar modalitatea se manifestă prin intermediul modalizatorilor. Autorii gramaticilor din Italia, Spania, Marea Britanie sau Germania neagă valoarea absolută a timpurilor verbale, aceasta fiind dobândită în funcție de context, relevând caracterul nonarbitrar al categoriei timpului.

7. Categoriile de modalitate și temporalitate sunt interdependente, în corelație cu modul și timpul verbal și pot fi examinate atât în plan lingvistic, cât și în plan filosofic. În plan lingvistic, timpul reprezintă o categorie gramaticală universală, care indică desfășurarea unui proces (acțiune, stare, eveniment) în raport cu actul enunțării și care se manifestă prin existența unor ansambluri de forme verbale, și dispune de mijloace de exprimare atât la nivel gramatical, cât și lexical. Acestea sunt incluse într-un câmp funcțional-semantic, manifestându-se în categoriile de temporalitate, taxis, aspectualitate, localizare și succesiune temporală.

8. Se înregistrează dificultăți în delimitarea categoriilor *conceptuale* de cele *logice* și de cele *semantice*, ceea ce implică două abordări ale acestora. Fiind universale, ambele tipuri de categorii sunt relevate în limbi de diferite tipuri, în care se atestă categoria existenței, a stării, a acțiunii, a subiectului, a obiectului, a calității, a cantității etc. Ele pot fi exprimate prin variate mijloace derivative, lexicale, gramaticale, sintactice. În comun, le mai caracterizează varietatea structurală, complexitatea și un anumit nivel de abstractizare.

9. Constructe mentale prin excelență, conceptele fac trimitere la reprezentări psihomentale fundamentate pe un substrat de tip neurofiziologic.

10. Cu referire la opoziția modalitate obiectivă/subiectivă, distingem modalitatea obiectivă, când subiectul depinde de realitățile ontice, și cea subiectivă, care, de regulă, indică o schimbare a celor petrecute în baza propriei voințe. În procesul de comunicare ar trebui să se țină cont de procesele fiziologice, apte a determina interacțiunea unei persoane X cu o altă persoană Y „prin sine și de la sine”. Vorbim aici despre modalitatea intersubiectivă.

2. MODALITATEA IREALITĂȚII DIN PERSPECTIVĂ TIPOLOGICĂ ȘI EXPRIMAREA EI ÎN LIMBI DIFERITE CA STRUCTURĂ (ROMÂNA, ENGLEZA, GERMANA, SPANIOLA, ITALIANA ȘI RUSA)

2.1. Modalitățile alethică, deontică, optativ-deziderativă, apreciativă și epistemică

În subcapitolul de față vom analiza semnificațiile modalităților alethică, deontică, optativ-deziderativă, apreciativă și epistemică, despre care s-a scris în studiile de specialitate (vezi [41], [21], [23], [81], [114] etc.).

2.1.1. Modalitatea alethică

Câmpul *modalității alethice* exprimă necesitatea sau posibilitatea și înglobează semnificațiile *necesar* (*non-necesar*, *posibil*), *imposibil*, *eventual*, *ipotetic*, *iminent*, *imaginar*. Astfel, în exemplul „*Să fii tare cu sufletul!*” (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*, p. 334), conjunctivul prezent redă necesitatea (*este necesar*, *trebuie să te întorci*) și face parte din următoarea structură: verb copulativ (*să fii*) + adjectiv. A se compara cu următorul enunț: „Cu un mișel ca el, când ne ține la mână așa de bine, lupta *ar fi* o copilărie, o nebunie...” (I.L. Caragiale), în care condiționalul prezent *ar fi* marchează posibilitatea (*ar fi* (*posibil*), *ar putea fi*).

Exemplele date *infra*, în schimb, desemnează următoarele valori: ipoteza, presupunerea, eventualitatea: „*Pe unde-i fi umblat dumneata, mări și țări, precum spui ...*” (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 50); „*SUA bănuiesc că Rusia și China se pregătesc de «război în spațiul cosmic»*” (*Timpul*, 10.05.2016); „*Eu cred că* nici nu ești încă vindecăt pe deplin, cel puțin după înfățișare” (L. Reboreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 66); „At this tremendous sight, Oliver began to cry very piteously: *thinking*, not unnaturally, that the board must have determined to kill him for some useful purpose, or they never would have begun to fatten him up in that way” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 42); „Ich gestehe, daß das Dunkel, welches über dieser Angelegenheit liegt, die Veranlassung gewesen ist, daß ich Ihnen bis jetzt nicht geschrieben habe, ich *glaube* es Ihnen aber schuldig zu sein, daß ich Ihnen endlich meinen herzlichen Antheil bezeige, und Sie bitte, von meiner Achtung und treuen Anhänglichkeit überzeugt zu sein” (L. Assing, *Gräfin Elisa von Ahlefeldt*, p. 21); „Y aún mejor cuando corro, como ocurrió en Nyon, pero *no creo que eso vaya a ser posible* (P. Coelho, *Adulterio*, p. 78); „E *chissà* che il nostro cellario, o Salvatore, che la percorrono al buio con tanta disinvoltura, non sappiano in ogni caso più cose di quelle che non dicono” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 198).

În exemplele citate atestăm presupunerea marcată de modalizatorii *bănuiesc că*, *cred că*,

creo que, thinking și *glaube*, dar și *no creo + subjunctivo*, succedați de subordonate completive sau adverbul *chissà* („cine știe”). A se compara cu exemplele din rusă: „Мне пришли в голову кое-какие новые мысли, которые *могли бы, полагаю*, показаться тебе интересными...” (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 16); „Положение Степы было щекотливое: во-первых, иностранец *мог обидеться* на то, что Степа проверяет его после того, как был показан контракт... (= *putea fi*, ipotetic)” (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 51). În ultimul exemplu, verbul modal *мочь* marchează eventualitatea, grație formei sale imperfective. Să analizăm următorul exemplu: „*Sunt în stare să atace* trupa, aveți să vedeți, domnule prefect” (L. Rebreanu, *Răscoala*, cap. 11). Sintagma „sunt în stare să atace” s-a format după modelul V1 (locuțiunea *sunt în stare*) + V2 la conjunctiv (*să atace*). Acest exemplu, după unii lingviști, poate fi interpretat cu sensul modal „capabil”, derivat din valoarea modală de posibil [209].

M. Petrova delimitează posibilitatea alethică mentală, dependentă de abilitățile intelectuale ale subiectului, de cea fizică, corelată cu abilitățile fizice ale subiectului [139]. Ținem să menționăm că în literatura de specialitate de peste hotare valorile indicate sunt circumscrise *modalității dinamice* sau, după unii autori, *radicale* [187, p. 156]. Acest tip de modalitate (mod al abilității) a fost introdus în lingvistică de către savantul din Marea Britanie J. Lyons [218] și analizat ulterior de F.R. Palmer [220], [221]. Mai târziu, în literatura de specialitate anglo-saxonă apare termenul *participant internal possibility* și *participant external possibility* [205], [208, p. 177].

O descriere similară se atestă și în *Gramatica (academică a) limbii române, vol. I (= GALR, vol. I)* [41], unde termenul *pseudomodalitate dinamică* presupune „existența condițiilor externe care permit o anumită situație (*a putea, a fi în stare, a fi posibil* etc.), ca și impunerea unei situații din cauze exterioare, obiective (*a trebui, a fi necesar, a fi nevoie, a fi nevoie* etc.)” [42, p. 692, vezi și p. 671]. Cu alte cuvinte, posibilitatea dinamică (ontică) cu agent intern poate fi transmisă prin următoarea structură: *X (nu) poate realiza Y, (nu) dispune de abilități fizice, mentale sau psihoemotive*: „Ion știe să înoate (bine)” vs „Ion nu știe să înoate (are frică, din motive de sănătate șubredă, vârstă înaintată etc.)”. Posibilitatea dinamică (ontică) cu agent extern poate fi exprimată astfel: *X nu poate realiza Y (circumstanțe ontice cu semnul –)* vs *X poate realiza Y (circumstanțe ontice cu semnul +)*. A se compara: „Ion nu poate trece râul – acces interzis” vs „Ion poate trece râul – acces liber”. În literatura rusă de specialitate, în acest sens, se folosește termenul de posibilitate ontologică (internă) (*онтологическая возможность*: „(...) заяц за сутки *может* пробежать более четырехсот километров” [apud 136]). Ea se exprimă prin unități ca: *может, можно, способен, в состоянии, имеет возможность*. Posibilitatea

ontologică externă este ilustrată prin următorul exemplu: „(...) он был уверен, что у неё банальная катаракта, которую *можно снять* и хотя бы частично восстановить утраченное зрение” [ididem].

Considerăm potrivit pentru cercetarea noastră termenul *modalitate dinamică* (adică capacitate/incapacitate intelectuală sau fizică), întrucât operatorii alethici, precum *posibil* și *necesar* reflectă, neapărat, realiile existenței umane și sunt redați glotic prin modalizatori cu semul *a (nu) putea* (= *a (nu) fi în stare*, *a (nu) fi capabil* etc.). Enunțurile care transpun modalitatea dinamică *externă* exprimă, de regulă, aserțiunea celor întâmplare, prezentând faptele descrise dependente de realii: „Документ, Филипп Филиппович, *мне надо*” (М. Булгаков, *Собачье сердце*, p. 61); „Это выступление, вероятно, *было ему нужно* как дополнительный приработок...” (Д. Лихачев, *Мысли о жизни. Воспоминания*, p. 17). În exemplele citate, cu sens de necesar, condiționat de factori externi, este folosit predicativul modal *надо* (rom. „trebuie”) și echivalentul său perfectiv *было нужно* (rom. „trebuia”, „era nevoie (necesitate)”) în redarea modalității de enunț ilocuționar. Cu referire la cele relatate, menționăm că starea fiziologică, de asemenea, exteriorizează dependența de factori externi: „«*Надо* все-таки *сдерживать* себя», - подумал он” (М. Булгаков, *Собачье сердце*, p. 61). Necesitatea de a-și controla emoțiile este cauzată de impedimente de ordin psihoemotiv. Cele enunțate sunt exprimate prin predicativul *надо* în cadrul modalității de enunț ilocuționar.

Exemplele analizate *infra*, în schimb, invocă termenii alethici *posibil* și *necesar*, care, la o analiză mai detaliată, se presupun reciproc: „În spate statul nostru, în față statul dușman, și la mijloc noi, *cei osândiți să murim ca să asigurăm huzureala* câtorva tâlhari care au pus la cale măcelul milioanei de robi inconștienți” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 24). Conjunctivul din completiva de scop *ca să asigurăm huzureala* indică, de fapt, atât nevoia (*este necesar* de a se conforma circumstanțelor create), cât și o anumită abilitate (*a fi capabil* de a realiza niște finalități scontate), ceea ce subînțelege o scindare modală de la cea ontică la cea *dinamică*, termen adoptat pe deplin ținând cont de valoarea semantică diferită (*a fi capabil* = abilitate). Astfel, semnificația „a putea, a fi capabil” este relevată în următorul exemplu: „В руках *не могу* держать себя” (М. Булгаков, *Собачье сердце*, p. 63). Linia vagă de demarcare dintre modalitățile alethică (*necesar*, *posibil*) și dinamică se datorează polisemantismului verbului *a putea* cu sens alethic de „posibil” (*e posibil să*; cu sens de posibilitate = *a fi capabil* = *a avea abilitate*), dar și caracterului descriptiv al valorilor menționate.

În lingvistica italiană, modalitatea în discuție este analizată în termenii clasici de sorginte logică, aplicând conceptele de posibil, real și necesar ale enunțurilor [230]. Deseori, semul

posibil/contingent este condiționat de circumstanțe necunoscute sau de cuantificatori existențiali: „Quando ero giovane (...) spesso mi divertivo a leggere nel giornale la cronaca di Roma, dove sono raccontate tutte le disgrazie che *possono capitare* alla gente (...)” (A. Moravia, *Racconti romani*, p. 56). Semnificațiile de capacitate, abilitate, exprimate prin verbele *potere* „a putea”, *sapere* „a ști” sau echivalentele de tipul *essere in grado* „a fi capabil”, sunt circumscrise, în gramatica italiană, modalității dinamice sau *disposizionale*. Iată un exemplu elocvent: „(...) Senti, è tardi e io *non ne posso più*, decidiamoci” (A. Moravia, *Racconti romani*, p. 41). Observăm aici imposibilitatea condiționată de factori de ordin fizic, și nu de voința proprie. Semnificația *sapere* „a ști”/„a fi capabil”/„a avea abilitatea de a face ceva” relevă, în variate contexte, abilități care presupun o însușire indispensabilă: *i pipistrelli sanno orientarsi al buio* [230]. Consemnăm, în enunțul menționat, abilitatea fundamentală de a pune în act o acțiune, ceea ce face referință la modalitatea dinamică, adică la condițiile real-obiective.

2.1.2. Modalitatea deontică

Acest tip de modalitate „indică gradul de obligativitate sau de permisivitate a situațiilor descrise într-o propoziție, în raport cu un corp de norme preexistente; valorile sale principale sunt *obligatoriu* și *permis*” [42, p. 695], dar și *facultativ*, *interzis*, *recomandabil*/ *nerecomandabil* și a. În cadrul modalității deontice, unii cercetători disting modalitatea deontică *propriu-zisă* (în propoziții de tipul „Trebuie să plecați!”, „Sunteți liberi să plecați”) și cea *volitivă* (numită și *deziderativă*), care indică gradul subiectiv de necesitate sau acceptabilitate a unei acțiuni: „Vreau să plecați!”, „Puteți să plecați, din punctul meu de vedere!” [42, p. 688]. În alte studii, modalitatea deontică și cea deziderativă (sau optativ-deziderativă) sunt delimitate [114], [57], [58]. Sunt concludente exemplele în care remarcăm următoarele valori deontice:

- *obligativitate, constrângere, cerință*: „Jură pe frăția noastră că ai să păstrezi taina, poronci el” (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 38); „Doamne, *apără-ne și nu ne părăsi!*...” (I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*, p. 40); „Ce vrei? Du-te! *Lasă-mă-n pace!*” (I.L. Caragiale, op. cit., p. 100); „(...) and let me tell you, Mr. Bumble, that three or four inches over one's calculation makes a great hole in one's profits; especially when one has a family to provide for, sir” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 50); „*Seien Sie überzeugt, daß Bertha und ich, daß wir beide für Sie immer recht wahrhaft freundschaftliche Gesinnungen gehabt haben (...)*” (L. Assing, *Gräfin Elisa von Ahlefeldt*, p. 24); „Sin afán de que mis líneas se conviertan en una larga carta de felicitación, *déjame* contarte por qué estoy aquí, escribiéndote” (R. Beltrán, *Cartas a Rosario*, p. 19); „Ho capito di chi sono

- figlio io, sta' zitta, *lasciami andare avanti*” (U. Eco, *Il Pendolo di Foucault*, p. 117);
- *permisiune/acord, recomandare, ordin*: „*Să vie* acu, numaidecât: *mergi, adu-l iute*” (I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*, p. 100); „Din două una, dați-mi voie: ori *să se revizuiască*, primesc! Dar *să nu se schimbe* nimica; ori *să nu se revizuiască*, primesc! dar atunci *să se schimbe* pe ici pe colo, și anume în punctele... esențiale...” (M. Caragiale, *O scrisoare pierdută*, p. 70); „Compose yourself, Bumble, and answer me distinctly” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 35); „Die Mutter hätte wohl eingewilligt, aber der Vater schüttelte den Kopf” (L. Ganghofer, *Lebenslauf eines Optimisten*, p. 14517); „Mensch, sei doch nicht so, gib mir wenigstens deine Kippe” (H. Fallada, *Wolf unter Wölfen*, p. 228); „(...) er (Hauke) ließ sich mit dem Einwand abfinden” (T. Storm, *Sämtliche Werke*, p. 174); „(...) nennt mich Eierpinsel (...) sei's drum (...)” (M. Walser, *Halbzeit*, p. 626); „(...) no me dejes sin respuesta (...)” (R. Beltrán, *Cartas a Rosario*, p. 55); „Vai, vai, torna a meditare nella tua cella e spera nella misericordia del Signore” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 288); „- Дарье Александровне доложу, где прикажут” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 5);
 - *conveniență, resemnare*: „*Să fie* cum zici tu, Costache...” (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*, p. 284); „We had to resign ourselves to making a loss on the sale” (*Oxford Advanced Learner's Dictionnary*); „Wenn der es sich dann überlegt hat, tritt der andere zurück. (Arthur-Heinz Lehmann, *Mensch, sei positiv dagegen!*, S. 44); „Esto forzó los ánimos a resignarse a la hilaridad” (J. E. Rivera, *La vorágine*, p. 256); „Le ragazze ridevano e io mi vergognai, e, sebbene dalla rabbia mi sentissi anche di ammazzarlo, mi rassegnai una volta di più” (A. Moravia, *Racconti romani*, p. 152); „- Позвонить? Ну что же, позвоните, – печально согласился больной (...)” (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 28).

Observăm utilizarea, în poziție independentă, a modurilor imperativ (*să fie, позвоните*) și conjunctiv (*să (nu) se schimbe, să nu se revizuiască, să fie*). Conjunctivul poate reda aceleași valori și în poziție dependentă, în contexte de tipul: „Îți permit *să pleci*” (it. „Ti permetto uscire”); „Îi dau voie *să facă* aceasta” (it. „Ti permetto di farlo”); „Vă recomand *să fiți foarte prudenți*” (it. „Vi consiglio di essere molto prudenti”); „Te oblig/te rog *să păstrezi* taina” (it. „Ti prego di mantenere il segreto”); „I-au somat *să se oprească*” (it. „L'hanno costretto a fermarsi”) etc. Observăm că modului conjunctiv din română, în poziție dependentă, îi corespunde în italiană infinitivul: *să pleci/uscire, să facă/farlo, să fiți foarte prudenți/essere molto prudenti* etc. De regulă, atât în italiană, cât și în spaniolă, valorile deontice necesită conjunctivul sau indicativul în

funcție de agentul realizării: sp. „*Me ruega usted que le diga a dónde queremos conducirlo preso y si le permito lavar sus trapos para morir con ropa limpia; pues bien, ni lo mataremos ni lo apresamos. Antes, le pido que se encargue de nuestra suerte, porque somos paisanos suyos y venimos solos*” (J.E. Rivera, *La vorágine*, p. 188). Citatul reprodus abundă în verbe din sfera deontică: *rogar* („a ruga”), *permitir* („a permite”), *pedir* („a cere, a ruga”), urmate de indicativ cu agent direct: ((*eu*) *vă permit (să spălați)*) vs *rugați-mă să vă spun*, (*eu*) *vă rog (voi) să vă asumați* + conjunctiv pentru agenți indirecti. În exemplele din italiană „*Quanto ai lebbrosi cosa vuoi chiedere loro?*” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 158); „(...) *gli chiederò solo che non umilia la nostra umiltà (...)*” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 229), observăm verbul *volere* („a vrea”) + indicativ (*ce vrei să-i întrebi (pe ei?)*) vs „*chiedere*” + conjunctiv (*îl voi ruga (eu) să nu (ne) umilească*).

Modului conjunctiv din română, în poziție dependentă, îi corespunde în engleză și germană infinitivul: „*He must return home*” (*Oxford Advanced Learner's Dictionary*); „[...] also den Menschen die Wahrheit verschleiert, daß wir va banque gespielt haben, und daß das Fehlschlagen unseres Welteroberungsunternehmens einer nationalen Kathastrophe ersten Ranges *gleichkommen muß*” (Th. Mann, *Doktor Faustus*, p. 230).

În contextele examinate, modul menționat, asociat cu verbele *a obliga*, *a soma*, *a constrânge*, *a permite*, *a recomanda* etc., este folosit în construcții eteroprosopice, cu subiecte diferite ale verbelor în cauză. În limbile comparate, în asemenea contexte, se folosește, de regulă, infinitivul: rus. „они заставили их *выйти*”, „мы рекомендуем вам *следовать* нашему примеру”, „им разрешили *закупить* товары”; it. „li hanno fatti *uscire*”, „vi consiglio di *seguire l'esempio*”, „li hanno permesso di *acquisire i prodotti*”; sp. „los hicieron *salir*”; „le recomendamos *seguir* nuestro ejemplo” etc. În acest context, relevăm în limba italiană și construcția echivalentă supinului românesc cu valoarea *trebuie*, adică cu sens de datorie: *avere* + prep. *da* + infinitiv (de exemplu, *are de făcut = trebuie să facă*, it. *ha da fare = deve fare*; *multe sunt de făcut = trebuie să facem multe*, it. *ci sono tante cose da fare = dobbiamo fare tanto* etc.). Pentru limba spaniolă, echivalentul, deși valabil, este mai puțin întrebuințat, ținând cont de semantica vagă a semiauxiliarului *haber* (= *a fi*, *a se afla*, contextual *a avea*). A se compara semnificația următoarelor perifraze modale, care exprimă obligația: *tener que* + infinitiv și *haber de* + infinitiv (perifraze întrebuințate în funcție de subiect: *tiene que leer*, *ha de leer* (= *el/ea trebuie să citească*), *haber que* + infinitiv (perifrază impersonală: *hay que leer*) etc. A se compara, de asemenea, și semnificația semiauxiliarului *a fi* (it. *essere*(*ci*)): *C'è da dire* (rom. *este de zis = e necesar* cu sens alethic). În acest context, trebuie să specificăm că în limbile spaniolă și italiană nu se atestă supinul. Acestui mod impersonal îi corespunde, în italiană, infinitivul

precedat de prepoziția *da*: *da dire* (rom. *de spus*), *da fare* (rom. *de făcut*). În spaniolă se întrebuințează *hay que decir* (impersonal), în timp ce în rusă – *надо сказать, нужно сказать*.

În italiană, pe lângă semnificația deontică tradițională de interdicție, permisivitate sau obligativitate, se analizează, în cadrul aceleiași modalități, dar și în enunțuri normative, așa-numita *modalità „anankastica”* (din gr. *anánke* – necesitate). Cu referire la limba spaniolă, modalitatea respectivă este studiată mai puțin [199]. Aderăm la părerea conform căreia termenul *necesario* capătă, în acest context, valoare modală diferită de termenii *obligación* sau *datorie*, întrucât face trimitere la *condițiile* necesare pentru realizarea unei finalități [170]: „Per l'ammissione al concorso è richiesta la laurea (= condiție tehnică)”, „Le piante verdi per crescere devono ricevere acqua e luce (= condiție necesară)” [178, p. 323]. Totuși, ținem să menționăm că, în acest caz, dependența de realitățile obiectiv-existente, precum și descrierea însușirilor unui obiect denotă o apropiere vădită de sfera modalității alethice.

Deși modalitatea anancastică se analizează în cadrul celei deontice [170], este de remarcat subclasa modalității alethice de sorginte logică, ce stabilește dacă o proprietate este prezentă în mod necesar, posibil sau contingent, ceea ce apropie categoria anancastică de termenul alethic *necesario* (= condiție necesară). O descriere similară întâlnim în studiile cu referire la limba rusă: „Чтобы разжечь костер (= цель), мне (= субъект цели) нужны спички (= потребность, «практическая» необходимость, care este apropiată, în acest caz, de necesitatea ontică) [118], [136]. A se compara: „Alimentele trebuie păstrate în frigider!” (= condiție pentru a nu admite alterarea, cauzată de o reacție biologică firească) vs „Trebuie să arunci produsele alterate!” (= deontic). Spre deosebire de limba română, în care semiauxiliarul *a trebui* cu sens de necesitate (dar și de obligație) se asociază, preponderent, cu modul conjunctiv: *trebuie să citim* (cartea), *trebuie să spălăm* (vesela) etc., în celelalte limbi analizate, în componența sintagmelor predicative cu această semnificație este întrebuințat infinitivul. A se compara: *el trebuie să lucreze*, sp. *debe trabajar/tiene que trabajar*⁷, it. *deve lavorare*, engl. *he must work*, germ. *er muss arbeiten*, rus. *он должен работать/ нужно работать* (= este necesar).

Modului conjunctiv din română, în poziție dependentă, îi corespunde în engleză și germană infinitivul: „*He must return home*” (*Oxford Advanced Learner's Dictionary*); „[...] also den Menschen die Wahrheit verschleierte, daß wir va banque gespielt haben, und daß das Fehlschlagen unseres Welteroberungsunternehmens einer nationalen Katastrophe ersten Ranges gleichkommen muß” (Th. Mann. *Doktor Faustus*, p. 230).

⁷În limba spaniolă, pe lângă îmbinări predicative cu verbul modal *deber* (*debe trabajar*) sau semiauxiliarul *tener* (*tiene que trabajar* = *trebuie să lucreze*), sunt utilizate sintagme impersonale de tipul *hay que trabajar*.

În lumina celor expuse, vedem că modalitatea deontică este adresată alocutorului, exprimă modul în care locutorul (emițătorul) îi impune alocutorului poziția și voința lui: permisiunea, interdicția, sugestia, avertismentul etc. De aceea, în literatura de specialitate mai este cunoscută sub numele de modalitate *alocutivă*. Din perspectivă comunicativă, în componența enunțurilor asertive, imperative, hortative, interrogative ș.a., clasificate după scopul comunicării, distingem modalitatea *ilocutivă* sau *intersubiectivă* (*asertivă*, *hortativă*, *interogativă* etc.), redată prin modurile personale, prin cuvinte interrogative, intonație și variate construcții sintactice. Savanții T. Bulâghina și A. Șmelev (1992) divizează modalitatea deontică în *primară* („персоноцентрическая (*велено*)”), a cărei sursă este o persoană concretă, și *sociocentrică* („социоцентрическая (*положено*)”), întemeiată pe norme sociale [apud 139, p. 43]. Pe de altă parte, exemplele citate *infra* ilustrează cele prescrise de normele sociale, exprimate prin verbul *a avea* cu sens de posesie, subiectul vorbitor fiind cel ce se află *în posesia* drepturilor favorabile acestuia – *a avea dreptul* (it. „avere diritto”, sp. „tener derecho”). În limba rusă atestăm îmbinări de tipul *имею право*: „Я иск, может, *имею право* предъявить” (М. Булгаков, *Собачье сердце*, p. 59); „Это я *имею право*, не правда ли” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 407]. La fel ca în cazul modalității alethice, literatura de specialitate din Rusia distinge noțiunile de *posibilitate deontică* („деонтическая возможность”) și *necesitate deontică* („деонтическая необходимость”) [136].

2.1.3. Modalitatea optativ-deziderativă

Câmpul *modalității deziderative* indică „gradul subiectiv de necesitate sau acceptabilitate a unei acțiuni” [42, p. 695] și exprimă dorința, intenția, urarea, imboldul, îndemnul, rugămintea, somarea și alte semnificații apropiate celor menționate. Din perspectivă comunicativ-pragmatică, cercetătoarea El. Kordi evidențiază variate valori, axate pe raporturile *optativ* vs *deziderativ*, *optativ* vs *hortativ*, *optativ* vs *directiv*, actualizate în funcție de componenta intențională și de voința locutorului [114, p. 171]. Este semnificativă demarcarea, în componența modalității deziderative, a conceptelor de *optativitate* și *hortativitate*. Primul concept redă valoarea modală de dorință a unei persoane de a îndeplini ea însăși acțiunea sau a fi într-o anumită stare („Anarhistul nostru *vrea* o internațională...” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 25)), pe când al doilea exprimă sensul modal de dorință a unei persoane de a impune o altă persoană să realizeze acțiunea („(...) să-ți bați și să-ți scuturi perinele și lăicerele de zestre, căci, în câșlegile ce vin, *am de gând* să te mărit” (M. Sadoveanu, *Hanu Ancuței*. *Baltagul*, p. 48)). În enunțurile ce urmează, verbele la imperativ sau condițional-optativ denotă, de fapt, frica (legată de o situație

tulburătoare) sau starea de somnolență: „- *Dă-i drumul!* strigă pretorul speriat. La o parte!.. Ce faci?” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 5)⁸. În enunțul „*Мне бы, думаю, лечь да прикрыться*” (М. Зощенко, *Рассказы*, p. 81), sintagma *лечь да прикрыться* comportă sensul echivalent cu *ce-aș mai dori (să mă culc și să mă acopăr)*. Un exemplu similar: „- *Мне бы, – говорит, – перед смертью* на лоно природы *поехать, посмотреть*, какое это оно” (М. Зощенко, *Рассказы*, p. 316). Condițional-optativul din acest enunț desemnează o dorință cu o puternică tentă emotivă. Ambele exemple echivalează cu *aș vrea*, deoarece vorbitorul aspiră spre realizarea unor acțiuni dorite ca în exemplele care urmează: „(...) но мне, может, *охота* его *переспросить, посоветоваться*” (М. Зощенко, *Рассказы*, p. 9); „Эх, профессор, *если б вы открыли* способ, чтобы и волосы *омолаживать*” (М. Булгаков, *Собачье сердце*, p. 9)!

În exemplele de mai sus, semnificația dorinței este exprimată printr-un condițional-optativ, întrucât realizarea acesteia depinde de factori externi (capacitatea sau voința profesorului).

Exemplul „De ce nu mi-ai spus din vreme ce *aveai de spus?*” (М. Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 232) are sensul de „De ce nu mi-ai spus ce intenționai, doreai să-mi spui”? În enunțul „O scrisoare, da, domnule Nae... *Nu mai mergem* pe la o țuică?” (I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*, p. 113), propunerea protagonistului denotă intenția implicită de a realiza o acțiune. Sintagma *când socotești* din exemplul „- Și *când socotești* să te înfățișezi la Vodă?” (М. Sadoveanu, *Hanu Ancuței*, p. 9) are sensul de *când intenționezi*, pe care îl găsim și în unitatea *are de gând* din fraza „O întrebă dincotro vine și, mai ales, unde *are de gând* să poposească” (М. Sadoveanu, *Hanu Ancuței*, p. 54). Intenția este redată și în următorul exemplu: „E Agliè? Lui *cerca di farci credere* che e il conte di San Germano” (U. Eco, *Il pendolo di Foucault*, p. 122). În fraza „- По какому делу вы пришли ко мне, говорите как можно скорее, *я сейчас иду обедать*” (М. Булгаков, *Собачье сердце*, p. 15), este exteriorizată o intenție implicită (*vreau să plec cât mai curând*), exprimată printr-un adverb de timp + un verb la indicativ prezent, însoțit de un infinitiv – *я сейчас иду обедать*. Intenția este determinată, de asemenea, de sintagma *как можно скорее* în calitate de operator modal. Să analizăm și următorul exemplu: „Швейцар, собака, прямо коленкой поднажимает, *чтобы в дверях без задержки было*” (М. Зощенко, *Рассказы*, p. 43). În enunțul citat, intenția de *a nu permite* este redată printr-o subordonată de scop, introdusă prin conectorul *чтобы* (rom. locuțiunea conjuncțională *pentru ca să...*). Într-un alt exemplu, „(...) – мы *подаем* на вас *жалобу* в высшие инстанции” (М. Булгаков, *Собачье сердце*, p. 116), intenția este dezvăluită printr-o locuțiune verbală personală la prezent indicativ. În fraza „Честно вам скажу: мне бы не хотелось этим поганить свою

⁸Îmbinarea evidențiată exprimă o permisiune, iar restul replicii are sensul de „nu face” (ceea ce faci).

душу. Но поскольку налицо ненормальность вашего родственника, *то я хочу к этому чутко подойти*” (М. Зощенко, *Рассказы*, p. 127), intenția este exprimată printr-un verb modal la condițional-optativ și este dictată de realizarea unei acțiuni posterioare într-un mod mai delicat (*то я хочу*). În exemplul „(...) что я ради смеха беру слова не в том значении, какое им отпущено жизнью, что я нарочно пишу ломаным языком для того, *чтобы посмешить почтеннейшую публику*” (М. Зощенко, *Рассказы*, p. 8), intenția este exprimată printr-o subordonată de scop: *чтобы посмешить почтеннейшую публику* (rom. „cu intenția de a face publicul să râdă”).

În exprimarea *urării, imprecățiilor* se întrebuințează, de cele mai multe ori, conjunctivul. Exemplele care urmează vin să confirme acest fapt: „Binecuvântat *să fii*, frate Gherasime...” (M. Sadoveanu, *Frații Ideri*, p. 205); „Lozinca noastră *să fie*: rezerva...” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 19); „Mai bine s-o calce în picioare caii muscalilor!” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 19); „În sănătatea domnului Agamiță Dandanache, alesul nostru! *Să trăiască!*” (I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*, p. 113); „*Be quick*, or it may be too late” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 269)!; „*Hab dich nicht so*”⁹; „Muchas personas te admiramos y te dedicamos unas líneas, un pensamiento para que *sigas viviendo* entre nosotros una larga vida fecunda y ejemplar” (R. Beltrán, *Cartas a Rosario*, p. 87); „*Dio ti benedica*, Adso!” disse” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 350); „- В кувшинчике, – кричу, – часики ваши, *будь они прокляты!*” (М. Зощенко, *Рассказы*, p. 68).

Pentru redarea valorilor *optativ-deziderative*, se folosesc frecvent sintagme predicative (predicate verbale compuse) care conțin verbe cu sens volitiv sau echivalente ale acestora (*a vrea, a dori, a voi, a spera, a avea, a nădăjdui* etc.) și locuțiuni, și expresii verbale (*a avea de gând* ș.a.), întrebuințate, de regulă, la modul conjunctiv, mai rar – la infinitiv sau supin, îmbinate uneori cu un substantiv: *am de gând să te mărit, vrea o internațională* etc. Spre deosebire de română, care atestă semiauxiliarul *a vrea* în îmbinări cu modul conjunctiv (*vrea să se ducă* (la plimbare), *vor să cânte*), în limbile comparate (engleză, germană, spaniolă, italiană sau rusa), verbul de bază apare doar la infinitiv: *I want to sleep* („vreau să dorm”), *ich will singen* („vreau să cânt” „voiesc a cânta”), *voglio ir, quiero ir* („vreau să merg”), *хочу неть* („vreau să cânt”) etc. Și unele verbe ca *a (se) gândi* pot fi întrebuințate cu valoare modală: *мă gândesc să-mi întocmesc* (= *vreau să întocmesc*). Frecvente în limbajul administrativ și în cel tehnic, datorită valorilor pe care le exprimă (obligație, permisiune, interdicție, recomandare), modalitățile semnalate se realizează prin diverse moduri verbale: imperativul („*Semnați*, vă rog”),

⁹ Vezi *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache/haben*. Disponibil: <https://www.dwds.de/wb/haben>.

conjunctivul cu valoare imperativ-hortativă („*Să citești cu atenție regulamentul!*”), infinitivul („*A se consuma înainte de data indicată pe ambalaj!*”). În exemplul *Dă-i drumul!*, este utilizat un imperativ cu tentă categorică (*vreau (să-i dai drumul!)*), care exprimă dorința nestăvilită de a obstacola niște acțiuni nedorite. Propoziția „Am de spus multe”, cu structura *V1 semiauxiliar de mod + V2 (supin)*, echivalează cu „Vreau să spun multe” și ține de problematica abordată în acest paragraf al tezei.

Dacă generalizăm cele expuse *supra*, putem afirma că, în exprimarea valorilor optativ-deziderative, este pusă în acțiune, de cele mai multe ori, următoarea formulă distributivă: *Verb 1 semiauxiliar de mod + Verb 2 (la conjunctiv/infinitiv/supin (pentru limba română))*. Totodată, în limbile engleză, germană, spaniolă, italiană și rusă, semantica menționată se analizează în cadrul actelor de vorbire prin așa-zisele propoziții sau fraze volitive, exprimându-se prin modul imperativ cu formele exortativ sau prohibitiv, infinitiv prezent cu valoare de imperativ, formă negativă, cele deziderative exprimându-se prin condițional sau conjunctiv, unde conjunctivul din subordonată este condiționat de verbe *voluntatis* ca: *volere, querer, to want, wollen* (rom. *a vrea*) sau echivalentele acestora, cum ar fi semiauxiliarul *avere* (rom. *a avea*), care, în italiană, poate reda contextual, în îmbinare cu infinitivul, dorința de a îndeplini acțiunea (*ha da dire*, rom. *are de zis* = *vuole dire*, rom. *vrea să zică*), dar și valori deontice (obligația, de exemplu): *ha da fare*, rom. *are de făcut* (= *deve fare*, rom. „trebuie să facă”).

2.1.4. Modalitatea apreciativă

Un rol de seamă îl are modalitatea *apreciativă* sau *axiologică*, estimată drept „aprecierea pe care vorbitorul o face acțiunilor și calităților enunțate” [224, p. 65]. Caracterizându-se printr-un grad sporit de subiectivitate, categoria în cauză reliefează atitudinea favorabilă sau nefavorabilă a locutorului față de realitatea situațională și cuprinde multiple semnificații: favorabil/nefavorabil, apreciere pozitivă/apreciere negativă etc. La exprimarea acestei modalități, un rol important îl au verbele, adverbele, locuțiunile adverbiale și propozițiile cu valoare modală: *din fericire/din nefericire* (engl. *fortunately/unfortunately*, germ. *glücklicherweise/leider*, sp. *afortunadamente/desafortunadamente*, it. *fortunatamente/purtroppo*, rus. *к счастью/к несчастью*); *mă bucur/regret* (engl. *I am glad/I regret*, germ. *ich bin froh/ich bereue es*, sp. *me alegro/lamento*, it. *sono contento/mi rincresce*, rus. *рад, радуюсь/сожалею*); *e bine/nu e bine* (engl. *it's good/it's not good*, germ. *das ist gut/es ist nicht gut*, sp. *es bueno/no es bueno*, it. *va bene/non va bene*, rus. *хорошо/нехорошо*); *îmi pare bine/îmi pare rău* (engl. *it seems good to me/I'm sorry*, germ. *es scheint mir gut/es tut mir Leid*, sp. *me parece bien/lo siento/lo lamento*, it. *va bene/sono contento/mi dispiace*, rus. *рад, радуюсь/сожалею*) etc. În variate contexte,

observăm implicarea apreciativelor în opoziții categoriale generice: *bun/rău* (engl. *good/bad*, germ. *gut/schlecht*, sp. *bueno/malo*, it. *buono/cattivo*, rus. *хороший/нехороший, плохой*); *bine/rău* (engl. *well/badly*, germ. *gut/schlecht*, sp. *bien/mal*, it. *bene/male*, rus. *хорошо/плохо*); *îmi place/nu-mi place* (engl. *I like it/I don't like it*, germ. *mir gefällt es/ich mag es nicht*, sp. *me gusta/no me gusta*, it. *mi piace/non mi piace*, rus. *мне нравится/мне не нравится*) etc. Iată exemple evidente de:

- a) *apreciere pozitivă*: „(...) ar fi bine să faci rugăciuni, să te lumineze Cel-de-Sus” (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*, p. 313); engl. „*I am glad to have had it doubted, for in that circumstance I find a sufficient assurance that it needed to be told*” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 12); germ. „(...) obgleich er ... von den Kameraden *gut gelitten war*” (R. Musil, *Der Mann ohne Eigenschaften*, p. 73); sp. „El día que nos fuimos volteé a ver los muros desnudos que había traspasado toda mi vida y me *alegró* saber que no lo haría otra vez” (R. Beltrán, *Cartas a Rosario*, p. 21); it. „Allora abbiamo la risposta!” dissi tutto contento” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 203); rus. „*Хорошо, что вы здесь, голубчик*” (В. Панова, *Спутники*, p. 24);
- b) *apreciere negativă*: „Îmi pare rău..., în război viața omului e *ca floarea, se scutură* te miri de ce...” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 37); „– Ei, ți-au plăcut filozofiile? – îi zise căpitanul cu o ușoară *imputare în glas*” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 9); engl. „Charlotte treated him *badly*, because Noah did (...)” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 74); germ. „(...) es gebe der *schlechten* Romane genug in der Welt (...)!” (L. Assing, *Gräfin Elisa von Ahlefeldt*, p. 45); sp. „Tengo que confesarte que se me da demasiado *mal*, pero hay algo en el hecho de que me sea tan complicado que me atrapa” (R. Beltrán, *Cartas a Rosario*, p. 44); it. „Ebbi l'impressione che Guglielmo non fosse *affatto interessato* alla verità (...)” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 237); rus. „Данилов взглянул на начальника: *плохонький*” (В. Панова, *Спутники*, p. 16);
- c) *apreciere favorabilă/nefavorabilă*: „Toate bune și frumoase cum le tălmăcești d-ta, neică Zahario, dar nouă... nouă *ni e frică de trădare...*” (I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*, p. 34); „Ei! *Nu mă așteptam! Ei! Ne-am procopsit!*” (I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*, p. 36); engl. „Mr. Dawkins's appearance did not say a vast deal in favor of the comforts which his patron's interest *obtained* for those whom he took under his protection” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 96); germ. „(...) so hast du doch noch kein Gelübde abgelegt, noch keine Weihe *erhalten*” (H. Hesse, *Narziss*, p. 39); sp. „Memorizar con la certeza de *obtener* un buen puntaje y nada más” (R. Beltrán, *Cartas a Rosario*, p. 32); it. „Mi parve di *cattivo* presagio che la regola avesse prescritto proprio per quel giorno un

ammonimento così terribile” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 84); rus. „- *Хорошо*, – сказал Пилат, – *да будем так*”¹⁰ (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 22).

Uneori, se înregistrează și cazuri de apreciere *neutră*: engl. „I saw him *hasitate*” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 161); germ. „Doch ich *zögere*, wenn das bedeutet, zivile Opfer in Kauf zu nehmen” (*Die Zeit*, 02.06.1999, nr. 23); sp. „Escribo esto desde el borde del tiempo, que *puede ser cualquier día* de esa masa amorfa a la que llamamos *calendario*” (R. Beltrán, *Cartas a Rosario*, p. 103); it. „Il pasto dei monaci *si svolse in silenzio*, come di costume, gli uni comunicando agli altri con il nostro consueto alfabeto delle dita” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 78); rus. „*Трудно сказать*, что именно подвело Ивана Николаевича – изобразительная ли сила его таланта или полное незнакомство с вопросом...” (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 5), când vorbitorul nu a luat o poziție clară față de cele întâmplate sau lasă spațiu pentru variate interpretări.

În componența enunțurilor de mai sus, imperativul, alături de alți modalizatori (adverbele *bine* (engl. *well*, germ. *gut*, sp. *bien*, it. *bene*, rus. *хорошо*), *rău* (engl. *badly*, germ. *schlecht*, sp. *mal*, it. *male*, rus. *плохо*) etc., verbul pronominal cu sens modal *a-i fi frică* și expresiile *e greu de spus* (rus. *трудно сказать*), *îmi pare rău* (it. *mi dispiace*) ș.a.), servește la redarea semnificațiilor axiologice.

Suntem de părere că aforismele sunt forme de exprimare a modalității axiologice. Exemplele care urmează vin să confirme această afirmație: „Единственное, что он сказал, это, что *в числе человеческих пороков одним из самых главных он считает трусость*” (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 163); „*Всякая власть есть насилие над людьми*” (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 15); „*Никогда и ничего не бойтесь. Это неразумно*” (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 148).

Aderăm la opinia lingviștilor care susțin că „modalitatea, categorie funcțional-semantică, este fundamentată pe categoria evaluării” [81, p. 19]. Astfel, anumite sintagme care, tradițional, fac parte din sfera apreciativă, de exemplu *a-i veni ușor/greu*, *a fi adevărat/greșit*, it. *fare fatica* etc., în anumite cazuri se apropie, totuși, contextual, de sfera epistemică a verbului *a ști* (it. *sapere*). A se compara unitatea din italiană *faccio fatica ad immaginare*, *a crederci* cu cea din română *îmi vine greu să-mi imaginez*, *să cred*, care denotă incapacitatea sau dificultatea locutorului de a aprecia evenimentele, perceperea acestuia fiind aproape de sfera „nu știu, nu sunt sigur”, cu cea din italiană *faccio fatica a respirare* și cea din română *mi-i greu să respir*, unde dificultatea e condiționată de obstacole de ordin fiziologic. Aceeași remarcă se referă la următorul exemplu, în care protagonista are dubii în aprecierea eventualului logodnic, semantica

¹⁰ În acest exemplu, imperativul categoric este exprimat într-un enunț performativ.

enunțului exprimând „nu știu, nu sunt sigură”: „Теперь, – *хорошо ли это, дурно ли*, – Левин не мог не остаться, ему нужно было узнать, что за человек был тот, кого она любила” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 14). În exemplul „*Право*, не знаю. Но вот что ты мне скажи... Могло ли быть, чтобы ты была не жена Стивы?” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 228), glosemul *право* are sem comun cu unitatea „правда” (rom. „adevărat”, „la drept vorbind”) și e apropiat de semantica incertitudinii, care corespunde verbului din română „nu știu”.

În spaniolă și italiană, printre modalitățile de bază nu se regăsește modalitatea axiologică, care este interpretată prin prisma actului de vorbire volitiv-deziderativ, redat prin verbe regente: sp. *querer* („a vrea”), *desear* („a dori”), *esperar* („a spera”); it. *volere* („a vrea”), *desiderare* („a dori”), *sperare* („a spera”). Sub aspect semantic, categoria în discuție este exprimată de:

- *adverbe evaluative*: sp. *afortunadamente* („din fericire”), *desgraciadamente* („din nefericire”), *curiosamente* („din curiozitate”), *paradogicamente* („în mod paradoxal”); it. *fortunatamente* („din fericire”), *purtroppo* („din păcate”), *felicemente* („fericit”) etc.;
- *adjective cu rol evaluativ* (sp. *humilde*, it. *umilissimo* etc.): it. „Con la sua risposta *umilissima* Guglielmo si era guadagnato alcuni secondi di tranquillità” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 107);
- *substantive cu seme evaluative* (sp. *delicia*, it. *delizia* etc.): „En las tardes templadas es una *delicia* caminar cerca del rumor de las olas” (F. Aramburu, *Autorretrato sin mí*, p. 48).

2.1.4.1. Diferențierea unor concepte din sfera apreciativului și a descriptivului

În literatura de specialitate, un interes deosebit prezintă diferențierea, pe de o parte, a enunțurilor apreciative de cele descriptive și, pe de altă parte, a celor descriptive cu conținut faptic, adică bazate pe procesul de înfăptuire a acestora: „Unii veniseră s-asculte slujba, alții ca să ieie binecuvântare ori naforă, alții *pentru scrisori de friguri*, alții cu *femei lunatice*, ca să le supuie sub patrafir la ieromonahi cu darul cetitului. Mai ales prea sfințitul Iosif, starețul, era vestit întru această *bună tămăduire*, nu numai în Moldova, ci și-n Țara Leșască și cea Rusească” (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 4); „Время *безжалостно* к человеческой правде: слабеет народная память, лгут документы, слишком легко уходят в небытие деяния, настроения прежних лет” (Д. Лихачев, *Мысли о жизни*, p. 3); „Atunci de ce-s *buni* slujitorii și monahii, dacă nu cunosc batâr atâta lucru (I. Creangă, *Amintiri din copilărie*, p. 6). Cu referire la apreciativele din exemplele citate, menționăm că sintagma interogativă *de ce-s buni slujitorii* presupune aprecierea obiectului cu semul caracteristic „bun/rău”, care, la rândul său, rezidă în descrierea particularităților pozitive sau negative ale personajelor vizate și, deci, poate fi calificat

drept afirmație descriptivă. Îmbinarea *bună tămăduire* reprezintă un apreciativ descriptiv prin excelență, date fiind argumentele întemeiate pe anumite fapte desprinse din contextul operei: folosul starostelui la diferite trebuințe de-ale enoriașilor („scrisori de friguri”, „alții cu femei lunatice” etc.). Observăm, în acest context, valori modale apropiate de cele alethice – *capabil* (subclasa dinamică) – sau chiar derivate din valoarea alethică *necesar*.

O altă varietate a enunțurilor apreciative, în accepția cercetătorului K. Brinev, o constituie enunțurile *deontice de obligativitate* sau *de prohibiție*, care, de fapt, reflectă opinia noastră despre anumite fapte, și nu faptele însele [Popper, 1992, apud 87]. Ambiguitatea conceptelor deontice în raport cu cele faptice este cauzată de actul însuși de a exprima un enunț deontic, ceea ce echivalează cu constatarea unui fapt. Afirmația „Nu e bine să furi” nu reprezintă un enunț descriptiv, spre deosebire de enunțul „Cartea este bună”, care, din contra, conține calificativul apreciativ *bună* (adică „este interesantă”, „are valoare artistică” etc.).

Același lucru se poate afirma și cu referire la fraza „- Va bene,” disse Guglielmo, „ora vai, vai nel coro, vai a parlare col Signore, (...)” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 95), a cărei semnificație ține de sfera deontică *permis*. În enunțul: „Ma lei insistette: «Tutti dicono che i tedeschi sono cattivi ... ma che hanno fatto, mamma»” (A. Moravia, *La Ciociara*, p. 36), remarcăm apreciativul descriptiv *cattivi* (rom. „răi”) din câmpul modalității deontice, spre deosebire de succesivul din următoarea frază, care marchează un mesaj directiv: „Să fim calmi, mamă-soacră, recomandă Stănică” (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*, p. 331).

Unul dintre criteriile distinctive ce permit delimitarea *enunțurilor axiologice* de cele *descriptive* îl reprezintă raportul indisolubil dintre extensia conceptului apreciativ și autorul mesajului. Merită luată în considerare opinia savantei A. Wiejbitka, care, sprijinindu-se pe lucrările lui B. Russell, definește predicatele apreciative în calitate de „inducții sintetizate”. Lingvistica relevă faptul că zona de extensie a acestora este, de regulă, una pur subiectivă, întrucât ele provin de la un vorbitor concret. Potrivit aceleiași savante, conceptele „apreciative” nu denumesc referenți, deoarece utilizarea lor în raport cu un nume-referent provoacă, de regulă, fenomenul citației. Potrivit concepției A. Wiejbitka, aplicând *procedeele de inducție sintetizată* în sfera extensiei subiective, vom putea dezambiguiza conceptele de *apreciativ/descriptiv*. Spre exemplu, cuvântul „cal”, prin asociere, este raportat la specia cu caracteristici asemănătoare, prin sinteză empirică și omiterea particularităților secundare (culoarea, vârsta) etc.

Unii autori subdivizează apreciativele în *absolute* și *relative* [Popper, 1992, apud 101]. Cele absolute transpun valori universale, de exemplu, precepte morale ca „nu fura”, „nu ucide” ș.a., cu semul „e rău să ucizi/să furi”. Respectiv, cele relative se manifestă în funcție de un

anumit context situativ sau, în situații critice, se supun reevaluării. Din acest punct de vedere, putem interpreta categoria apreciativului și din perspectiva dualității obiectiv/subiectiv. Pe de o parte, latura obiectivă a apreciativului stabilește comportamentul individului în limitele anumitor norme morale (nu e bine să furi, nu e bine să omori etc.); pe de altă parte, judecata apreciativă, fiind, întâi de toate, un produs al activității mentale umane, este fundamentată eminamente pe reflecții pur subiective. Ele sunt bazate pe libera voință a individului, de aceea opoziția obiectiv/subiectiv nu elucidează în deplină măsură problema apreciativului, întrucât interpretarea raportului dintre conceptele „apreciativ” – „descriptiv” – „situație faptică” prezintă dificultăți. Prin argumentele invocate mai sus, aderăm la opinia lingvistului K. Brinev, care consideră că raportul dintre apreciativ și descriptiv trebuie abordat din perspectivă semantică.

Așadar, examinând în ansamblu cele expuse, putem afirma că trăsătura distinctivă a apreciativului rezidă în structura sa cvadridimensională: obiectul evaluării, subiectul evaluării, baza evaluării și caracterul acesteia¹¹. Este de relevat, în acest sens, „judecata apreciativă”, obținută prin sintetizarea conținutului logic-obiectiv al enunțului cu valoarea apreciativă +/-.

2.1.5. Modalitatea epistemică

Acest tip de modalitate exprimă certitudinea, siguranța sau nesiguranța locutorului față de un anumit eveniment, denotând „gradul de certitudine pe care îl are locutorul în legătură cu realitatea stării de lucruri descrise în propoziție” [42, p. 678]. Atitudinea vorbitorului față de faptele descrise se formează în funcție de gradul de cunoaștere a realității desemnate în enunț. Specialiștii în materie diferențiază semnificațiile modalității epistemice în zone convenționale funcțional-semantice, care dezvăluie certitudinea, probabilitatea sau incertitudinea și, totodată, o anumită atitudine a emițătorului: *cert*, *incert*, *probabil*, *exclus*, *aparent* ș.a. [42, p. 96]. Din perspectiva logicii tradiționale, de care s-a ținut cont în această teză, semnificațiile *ipotetic* și *eventual* se apropie de termenii alethici, derivați din *posibil*, valori analizate anterior. În exemplele care urmează, sunt ilustrate semnificațiile menționate mai sus și sunt trecute în revistă mijloacele glotice de bază de exprimare a acestora.

Astfel, *certitudinea* este exprimată prin:

- verbul modal de bază *a ști* (sp. *saber*, it. *sapere*, engl. *to know*, germ. *wissen*, rus. *знать*), întrebuințat la modul indicativ, timpul trecut sau prezent și la forma afirmativă: „Ferice de dânsa c-a murit, că *știe* că are cine-o bocî” (I. Creangă, *Soacra cu trei nurori*, p. 45); „Apoi bine că *știu* a cui ești, măi țiică” (I. Creangă, *Amintiri din copilărie. Povești*.

¹¹ Dezvoltarea acestei idei poate fi găsită pe paginile articolului nostru *O abordare pragmatică a categoriei genului. Evaluarea*. În: „Anuar de lingvistică și istorie literară”, T.LXV.2025, pp. 165-176.

Povestiri, p. 46)”; „I know that boy will be hung” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 35); „Wenn ich es unternehme, ein Lebensbild der Gräfin Elisa von Ahlefeldt zu entwerfen, so geschieht dies einmal für ihre zahlreichen Freunde, die ihr ein liebendes, verehrungsvolles Andenken widmen, und denen, wie ich *weiß*, alles wichtig und theuer ist, was sie betrifft, andrerseits aber auch, weil diese Frau durch ihre seltenen Geistes- und Herzenseigenschaften sowohl, wie durch ihre merkwürdigen, wechselvollen und oft wahrhaft romanhaften Lebensschicksale eine ungewöhnliche Bedeutung in der Gesellschaft und in der Literatur erlangte” (L. Assing, *Gräfin Elisa von Ahlefeldt*, p. 10); „No voy a mentirte: la semilla se ha muerto muchas veces en mis manos, pero todo aquél que me conoce *sabe* que no acepto la derrota como fruto” (R. Beltrán, *Cartas a Rosario*, p. 114); „Tutti vedono ciò che tu sembri, pochi *sanno* quello che tu sei (...)” (N. Macchiavelli, *Il Principe*, p. 70); „А *знали* ее все дети благодаря хрестоматии Ушинского «Родное слово»” (Д. Лихачев, *Мысли о жизни. Воспоминания*, p. 16); „Я *знаю*, отчего обе так смеются, но не скажу...” (Д. Лихачев, *Мысли о жизни. Воспоминания*, p. 21);

- alte verbe modale: *a cunoaște, a înțelege, a se gândi* etc. (engl. *to know, to understand, to think* etc.; germ. *wissen, verstehen, denken* etc.; sp. *conocer, comprender, pensar*; it. *conoscere, comprendere, pensare* etc.; rus. *знать, понимать, думать, полагать* etc.), întrebuințate și ele la modul indicativ, timpurile trecut sau prezent, și la forma afirmativă, ori la infinitiv: „A *cunoaște* istoria înseamnă *a* ne *cunoaște* strămoșii, precursorii...” (*Literatura și Arta*, nr. 44, 2017); „Oliver had looked from one to the other, while these words were being spoken, as if he were bewildered, and could scarcely *understand* what passed” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 181); „Sie kann es zwar *verstehen*, sie findet es zu schön, um wahr zu sein” (R. Safranski, *Friedrich Schiller*, p. 171)”; „Los abedules *se conoce* que las sintieron marcharse y tomaron precauciones, pues casi a la misma hora comenzaron a despojarse de su follaje amarillo” (F. Aramburu, *Autorretrato sin mí*, p. 11); „¿Dónde se oculta ese instinto que nos *conoce*” (R. Beltrán, *Cartas a Rosario*, p. 44)?; „Io posso *pensare* a un'isola nel mare anche se quell'isola non c'è ” (U. Eco, *Il pendolo di Foucault*, p. 42); „А я-то *думал*, что до женитьбы жизнь так себе, кое-как, не считается, а что после женитьбы начнется настоящая” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 322);

- un șir de verbe modale ale „incertitudinii”, întrebuințate la indicativ și la forma negativă: *a nu bănuî, a nu se îndoî, a nu i se năzări (cuiva)* etc. (engl. *to not suspect, to not doubt* etc.; germ. *nicht zu verdächtigen, nicht zu bezweifeln* etc.; it. *non sospettare, non dubitare*

- etc.; sp. *no sospechar, no dudar* etc.; rus. *не подозревать, не усомниться, не сомневаться* etc.);
- perifrased, diverse locuțiuni și expresii: *a avea certitudinea, e limpede că, nu încapă nicio îndoială că, nu mai încapă vorbă, cu siguranță, de bună seamă* etc. (engl. *to have the certainty, it is clear that, there is no doubt that* etc.; germ. *um die Gewissheit zu haben, ist es klar, dass es keinen Zweifel darangibt, dass*; sp. *tener la certeza, claro que, no hay duda de que* etc.; it. *avere la certezza, è chiaro che, non c'è dubbio che* etc.; rus. *иметь уверенность; быть (вполне) уверенным, ясно, что; нет никаких сомнений, что, вероятнее всего* etc.): „*Nu mai încapă vorbă, nu mai e vreme de stat la gânduri*” (I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*, p. 42); „*"Of course it couldn't," replied Sikes*” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 180); „*Wenn Frauen nur «ihren Mann stehen», sind sie so arm dran wie Männer, die meinen, «immer stark sein zu müssen» – äußerlich natürlich*” [Fr. Alt, *Liebe ist möglich*, p. 168]; „*Claro que no deja de sorprender que una mujer como tú, solidaria, comprometida, entregada, haya dado todo de modo incondicional*” (R. Beltrán, *Cartas a Rosario*, p. 85); „*Il calore era ormai così forte che egli lo avvertì benissimo, seppe con assoluta certezza dove stava il fuoco, e vi gettò l'Aristotele*” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 369); „*Я вполне уверен, что вы раскаялись и раскаиваетесь в том, что служит поводом настоящего письма (...)*” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 189); „*Как будто бы это была петербургская черта в моем языке, вероятнее всего передавшаяся мне по семейной линии*” (Д. Лихачев, *Мысли о жизни. Воспоминания*, p. 40); „*Но за Хустова я, само собой разумеется, не ручаюсь*” (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 41);
 - adverbial (bineînțele, desigur, evident, într-adevăr etc.; engl. *of course, obviously, indeed* etc.; germ. *natürlich, offensichtlich, in der Tat* etc.; sp. *por supuesto, obviamente, de hecho* etc.; it. *certo, ovviamente, davvero, davvero, etc.*; rus. *конечно, очевидно, действительно, несомненно, само собой разумеется* etc.): „*Evident, evident că așa este...!*” (I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*, p. 64); „*He was obviously very ill at ease, however*” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 167); „*Ohne alle priesterliche Salbung war er immer menschlich offen, freien Sinnes, natürlich, anspruchslos wie ein Kind, und verbarg nie seine warme Freude an der Schönheit dieser Welt*” (L. Assing, *Gräfin Elisa von Ahlefeldt*, p. 16); „*¡por supuesto que era insignificante!*” (R. Beltrán, *Cartas a Rosario*, p. 34); it. „*Era stato certamente un caso*” (U. Eco, *Il Pendolo di Foucault*, p. 72); rus. „*- Вот дров, конечно, куплю*” (М. Зощенко, *Рассказы*, p. 43); „*... знал*

несомненно, что он был обманутый муж, и был от этого глубоко несчастлив” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 135).

Numeroase adverbe care exprimă valoarea modală menționată (*evident, desigur, poate* etc.) pot fi utilizate și ca elemente incidente, iar perifrazele și verbele modale pot funcționa ca regente ale propozițiilor modalizate. În calitate de operatori ai modalității epistemice, pot fi și unele forme impersonale: *se știe că, se înțelege că, se cunoaște că* etc. (engl. *it is known that, it is understood that* etc.; germ. *es ist bekannt, dass; es ist klar, dass* etc.; sp. *se sabe que, se entiende que* etc.; it. *è noto che, è inteso che* etc.; rus. *известно, что; ясно, что; считается, что; подразумевается, что* etc.).

O altă valoare din sfera modalității epistemice este *incertitudinea*, pentru care este caracteristic faptul că vorbitorul nu are informații sigure în legătură cu situația din realitatea descrisă. În enunțul care denotă realitatea subiectivă, este exprimat un proces incert, vag, încadrându-se în domeniul verbelor de bază *a nu ști, a nu fi sigur/a fi nesigur, a părea*. În afară de verbele menționate, mai există și alte mijloace glotice de redare a valorii de incertitudine:

- un șir de verbe modale, întrebuințate la indicativ și la forma afirmativă (*a bănuî, a se îndoî, a se teme* (cu sens de „nu se știe”, „e vag”), *a i se năzări (cuiva)* etc.; engl. *to suspect, to doubt* etc.; germ. *verdächtigen, anzweifeln* etc.; sp. *sospechar, dudar* etc.; it. *sospettare, dubitare, titubare, temere* etc.; rus. *подозревать, усомниться, сомневаться, почудиться, казаться* etc.): „*Am bănuî eu că așa are să se întâmple*” (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 179); „*Adevărat este, nu te îndoî de asta*” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 127); „*Nor did I doubt that there lay festering in Saint Giles's as good materials towards the truth as any to be found in Saint James's*” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 6); „*Er gehörte zu jenen unruhigen Köpfen, die alles anzweifeln (...)*” (M. Brod, *Tycho Brahe Weg zu Gott*, p. 10); „*En los poemas, sintetizan argumentos, clavan ideas sorprendidas, dudan con rigor existencial (...)*” (R. Beltrán, *Cartas a Rosario*, p. 80); „*Il tuo sogno ha dubitato degli insegnamenti che hai ricevuto*” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 335); „*Когда я сомневался, то была надежда*” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 262); „*Помнится даже, что, кажется, никакой тетки-домовладелицы у Грибоедова не было...*” (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 28);
- verbele, locuțiunile sau perifrazele verbale ale „certitudinii”, întrebuințate la forma interogativă sau negativă a indicativului sau a condiționalului: „*Tu aici?... Mă mir... Desigur că n-ai venit de bunăvoie...*” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 7); „*I have seen so few that I hardly know*” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 132); „*Die Beständigkeit*

der Neigung Elisens mochte denn doch wohl Eindruck auf ihn machen, aber er wollte noch nichts festsetzen und verlangte als erste Bedingung, daß Lützow Preußen ganz verlasse und nach Dänemark übersiedelte, wo *er vielleicht* eine Anstellung im Forstwesen oder am Hofe fände, die Graf Friedrichs Einfluß ihm wohl verschaffen konnte” (L. Assing, *Gräfin Elisa von Ahlefeldt*, p. 29); „En una prisión de palabras concebí el empeño, tal vez cumplido y *por supuesto* fatuo, de ser libre” (F. Aramburu, *Autorretrato sin mí*, p. 55); „È sicuro che quel testo fosse autentico” (U. Eco, *Il pendolo di Foucault*, p. 343); „Никто не знал ее фамилии” (Д. Лихачев, *Мысли о жизни. Воспоминания*, p. 20); „Ну, скажите, после того... что было, *разве возможно* нам жить вместе” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 10);

- perifraxe stabile sau libere, diverse locuțiuni, expresii și chiar gloseme (numite și modalizatori), urmate de verbele, locuțiunile sau perifraxele verbale ale „certitudinii”, întrebuințate la forma afirmativă și plasate în suspensie sau apropiate chiar de semnificația contrară, datorită acestor modalizatori (*puțin probabil, poate că, poate să fie adevărat că, se pare că, s-ar putea să* etc.; engl. *unlikely, maybe* etc.; germ. *unwahrscheinlich, vielleicht* etc., sp. *improbable, tal vez* etc.; it. *improbabile, forse* etc.; rus. *вряд ли, должно быть* etc.): „*Poate să fie adevărat...* pentru multe pricini care se știu și se aud. *Vor mai fi fiind* și altele care nu se știu”¹² (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 370); „(...) *se pare că* a vrut să se strecoare între infanterie și cavaleria care ocupă tocmai aripa stângă a frontului diviziei” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 74); „Among other public buildings in a certain town, which for many reasons it will be prudent to refrain from mentioning, and to which I will assign no fictitious name, there is one anciently common to most towns, great or small: to wit, a workhouse; and in this workhouse was born; on a day and date which I need not trouble myself to repeat, in as much as it *can be* of no possible consequence to the reader, in this stage of the business at all events; the item of mortality whose name is prefixed to the head of this chapter” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 22); „Ohne ihn hätte es den Expressionismus und manch eine andere Strömung der klassischen Moderne *vielleicht* nie gegeben” [*Die Welt*, 07.10.2003]; „Con la hora desvanecida se había hundido irremediabilmente la mitad de mi ser, y ya debía iniciar una nueva vida, distinta de la anterior, comprometiendo el resto de mi juventud y hasta la razón de mis ilusiones, porque cuando reflorieran ya *no* habría *quizás* a quién ofrendarlas o dioses desconocidos ocuparían el altar a que se destinaron” (J.E. Rivera, *La*

¹² În acest enunț, incertitudinea este exprimată prin verbul cu sens modal *poate* + verbul copulativ *a fi* la modul conjunctiv. Aceeași semnificație, impregnată sensului de presupunere, denotă și prezumtivul *vor mai fi fiind*.

voragine, pp. 26-27); „*Può darsi che troviamo un contadino che per una notte o due ci fa dormire in casa sua*” (A. Moravia, *La Ciociara*, p. 46)¹³; „...но вряд ли они знают, что звуки цоканья были различными в дождь и в сухую погоду” (Д. Лихачев, *Мысли о жизни. Воспоминания*, p. 23); „Он, должно быть, вышел из комнаты жены задним ходом” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 51); „Швейцар Щербацких, наверное, все знал” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 268);

- formele modului prezumtiv în limba română: „Cine știe pe unde va fi fiind, singur și flămând” (M. Sadoveanu, *Baltagul*, p. 46); „Vor mai fi fiind și altele care nu se știu” (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 370); „Și poate și acum a mai fi trăind (...)” (I. Creangă, *Ivan Turbincă*, p. 65).

O altă valoare din sfera modalității epistemice este *probabilitatea*, pentru a cărei exprimare se utilizează următoarele mijloace:

- verbul de bază *a crede* la forma afirmativă – engl. „to believe”, germ. „glauben”, it. „credere”, sp. „creer”, rus. „верить”, „надеется”: „Eu cred că tot ce-i a mămucăi e și al nostru (...)” (I. Creangă, *Soacra cu trei nurori*, p. 44); „He had a wild, hungry eye; and they implicitly believed him” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 34); „Jeder muß mal dran glauben” (P. Schallück, *Wenn man aufhören könnte zu lügen*, p. 161); „Creo que he encontrado la respuesta a esta disyuntiva en su ensayo La participación de la mujer mexicana en la educación formal” (R. Beltrán, *Cartas a Rosario*, p. 18); „E se voi siete, come credo, frate Guglielmo da Bascavilla, l'Abate dovrà esserne avvisato” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 24); „Он постоял у двери электростанции: голоса, но ничего не слышно толком, мешает шум колес. В общем, тише, чем он думал” (В. Панова, *Спутники*, p. 18).
- alte verbe la forma afirmativă (*a părea, a se năzări, a putea, a trebui, a considera, a socoti, a se crede că, a se vedea că* etc.; it. *sembrare, dovere, considerare, calcolare, si crede che, si vede che* etc.; sp. *parecer, poder, considerar, creerse que, verse que* etc.; engl. *to plan, to design, to sketch, to seem, to be able, to have to, to consider, to reckon, it is believed that, it is seen that* etc.; germ. *scheinen; können; müssen; berücksichtigen; rechnen; man glaubt, dass; man sieht, dass* etc.; rus. *казаться, мочь, иметь, считать; считаться, что; видется, что* etc.): „Pe urmă totuși s-a gândit că băiatul e tânăr, și

¹³ Analizând exemplele citate mai sus, putem cădea de acord cu afirmația P. Pietrandrea că, în italiană, modalitatea epistemică definește statutul cert/incert al faptelor descrise, în baza evaluării de către vorbitor a celor enunțate [176], [177]. Ideea respectivă se explică prin raportul conceptului cert/incert cu natura evidențială a modalității vizate, împărtășită, de asemenea, de către specialiștii de lingvistică hispano-americană A.F. Sanmartín [200], J. Fernández Jaén [188] și R. González Rodríguez [191] etc.

tinerețea-i năbădăioasă: cine știe ce i s-o fi năzărit lui și, pentru o copilărie, ar fi păcat să se despartă o pereche așa de potrivită...” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 90); „— Dacă sunteți obosit, vă puteți odihni la mine, domnule căpitan...” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 27); „— Soldatul trebuie să facă de toate în război, că de-aceia-i războiul război...” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 2); „Începu să vorbească atunci cu o volubilitate care se vedea că nu i-e firească, vrând parcă să convingă cu orice preț” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 4); engl. „It seems to strike your fancy, dear” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 132); „"Somebody must find out wot's been done at the office," said Mr. Sikes in a much lower tone than he had taken since he came in” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 144); germ. „Wir wischten ihm eins aus, wo wir konnten (...)” (R. Bartsch, *Geliebt bis ans bittere Ende*, p. 423); it. „Mi volete allora dire, Guglielmo, voi che sapete tutto degli eretici, tanto *da sembrare* uno dei loro, dove sta la verità?” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 121); „E' vero, abbiamo un compito importante che ci attende, e *dobbiamo* procedere di comune accordo” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 122); „Ma secondariamente Cristo e gli apostoli si debbono *considerare* come persone singole, fondamento di ogni religiosa perfezione, e perfetti dispregiatori del mondo” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 263); „*Calcolai* rapidamente cosa dovevo fare” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 270); sp. „*Puede* usted, de consiguiente, hablar de cuanto guste..., y, sobre todo, hablar de Dios Nuestro Señor...” (P. A. de Alarcón, *El escándalo*, p. 11); „Como tales los *considero* yo, porque dondequiera que lleguen, son, por derecho de simpatía, amos de cuanto los rodea” (J.E. Rivera, *La vorágine*, p. 55); rus. „Об этом пожертвовании я слышал еще в детстве, но в семье *считалось*, что сабли были пожертвованы в 1812 г.” (Д. Лихачев, *Мысли о жизни. Воспоминания*, p. 7);

- perifraxe stabile sau libere, sintagme, diverse locuțiuni, expresii și chiar gloseme (*a avea în gând, a fi de părere că, e cu putință să, se prea poate să, nu e exclus că, poate că + verb, probabil, pesemne, parcă* etc.; engl. *to be of the opinion that, it is not excluded that, perhaps* etc.; germ. *der Meinung sein, dass; es ist nicht ausgeschlossen, dass; vielleicht* etc.; it. *essere del parere che, è del tutto possibile, non è escluso che, chissà, magari* etc.; sp. *ser de la opinión de (que), no se excluye que, tal vez* etc.; rus. *иметь мнение, что; (вполне) возможно (, что), не исключено (, что)* etc.): „Oare ne va fi mai rău? *Se prea poate* (...)” (*Moldova Suverană*, 12.31.2015); „A fost ucis de acum două zile, pe când se întorcea din patrule, noaptea, *probabil* chiar de camarazii lui, din greșală sau de frică” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 53); „"Perhaps I am," replied Sikes” (Ch. Dickens,

Oliver Twist, p. 143); „Ich habe die Hoffnung gehegt, daß *vielleicht* augenblickliche Verstimmungen die Veranlassung wären, und daß sich noch alles wieder einrichten würde, und noch jetzt möchte ich diese Hoffnung noch nicht ganz aufgeben” (L. Assing, *Gräfin Elisa von Ahlefeldt*, p. 45) „*Chissà*, forse *finirà* tagliagole in qualche foresta della Linguadoca...” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 331); „Casaubon, *magari* si tratta di una coincidenza” (U. Eco, *Il Pendolo di Foucault*”, p. 93); „*Tal vez* había sido yo injusto y violento (...)” (J.E. Rivera, *La vorágine*, p. 87); „Даже очень *возможно*, и Понтий Пилат, и балкон, и тому подобное” (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 28); „Дойдя до глубокой воды, бабушка с фиолетовыми глазами упала без чувств, *могла* захлебнуться и утонуть” (Д. Лихачев, *Мысли о жизни. Воспоминания*, p. 38).

Este de subliniat că atât în limba română, cât și în limbile italiană și spaniolă, conjunctivul poate denota probabilitatea, alături de condițional. În calitate de modalizator epistemic, „adverbul de probabilitate *poate* conferă enunțului semnificația «pare că este adevărat, întemeiat, se poate întâmpla»” [18, p. 63]. Atât verbul modal *a putea*, cât și verbul *a trebui* comportă valoare deontică, exprimând, de obicei, sensul de posibilitate și cel de necesitate. În anumite contexte, aceste verbe capătă valoare epistemică de probabilitate: „*Se prea poate* să fie ocupat”; „Secretara D-lui *poate să știe* mai exact orarul său de audiență”; „Domnul Petrescu *trebuie să fie* la birou la această oră” etc.

În limba rusă, sunt distinse, în acest context, *posibilitatea epistemică* („эпистемическая возможность”) – cu trimitere la o informație insuficientă despre cele întâmplate (deoarece verbul *a putea* semnalează *probabilul*: „Ирина вдруг поняла, что Сашу *могли* сжечь вместе с палаткой или отстрелить в подъезде” (В. Токарева, *Своя правда*, p. 23, apud 136)), și *necesitatea epistemică* („эпистемическая необходимость”), care denotă propria convingere în probabilitatea sporită a celor îndeplinite (când *a trebui* = cert/incert): „Мы были увлечены проектом рок-группы, который *должен был* сделать нас знаменитыми” (*Запись LiveJournal*, 2004, apud 136).

Excluderea este exprimată prin:

- verbul de bază *a exclude* la forma afirmativă (engl. *to exclude*, germ. *ausschließen*, sp. *excluir*, it. *escludere*, rus. *исключить*): engl. „On *being excluded*, the old ladies changed their tone, and cried through the key-hole that old Sally was drunk” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 266); germ. „(...) die beiden höchsten Kräfte der Menschenseele, die sich *auszuschließen* scheinen” (C. F. Meyer, *Hochzeit d. Mönchs*, p. 205);
- alte verbe la aceeași formă (*a omite*, *a elimina*, *a refuza*, *a rata* etc.; engl. *to omit*, *to*

refuse, to miss etc.; germ. *auslassen, ablehnen, versäumen* etc.; sp. *omitir, rechazar, perder* etc.; it. *omettere, rifiutare, mancare* etc.; rus. *опускать, отказываться, пропускать* etc.): „Războiul a luat locul de frunte în concepția lui de viață, din care odinioară vruse să-l elimine” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 20); „Если *пропускать* через щели по одному электрону за раз, то можно было бы ожидать, что каждый из них пройдет либо через одну щель, либо через другую (...)” (С. Хокинг, *Краткая история времени: от Большого Взрыва до черных дыр*, p. 43); „А Сонечка все замечания *пропускает* мимо ушей” (В. Панова, *Спутники*, p. 47);

- adverbale/locuțiuni adverbiale sau pronume/locuțiuni pronominale (*niciodată, nicăieri, nimeni* etc.; engl. *never, nowhere, no one, nobody* etc.; germ. *nie, nirgends, niemand* etc.; sp. *nunca, en ninguna parte, nadie* etc.; it. *mai, da nessuna parte, nessuno* etc.; rus. *никогда, нигде, никуда, никто, исключительно* etc.): „Cu Otilia nu și-ar fi îngăduit asta *niciodată*” (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*, p. 126); „Sneaking in and out, so as *nobody* hears how you come or go” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 167); „*Niemand* als Sie, gnädige Frau, rief Körner (...)” (L. Assing, *Gräfin Elisa von Ahlefeldt*, p. 49); „*Nadie* parece estar pendiente de si me caso o no, si tengo hijos o no (...)” (R. Beltrán, *Cartas a Rosario*, p. 119); „*Mica* potevo cambiare l'Apocalisse, faceva parte del mondo” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 389); „Ах, кричали они напрасно: не мог Михаил Александрович позвонить *никуда*” (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 37); „По его словам, больные доверяли *исключительно* ему, фельдшеру” (В. Панова, *Спутники*, p. 43).

Aparentul, o altă valoare din sfera modalității epistemice, este exprimat în limbile comparate prin verbe modale sau locuțiuni verbale de tipul: *a părea, a se asemana, a-și da aere* (sau *a se crede*); engl. *to seem, to resemble, to believe*; germ. *scheinen*; sp. *parecer, acemejarse, presumir, alardear*, it. *apparire, assomigliare, sembrare, credere*; rus. *казаться, быть похожим, считать себя* etc.: „(...) cine știe ce i s-o fi năzărit lui (...)” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 90); „(...) her face, distorted into a mumbling leer, *resembled* more the grotesque shaping of some wild pencil, than the work of Nature's hand” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 262); „Es *scheinen* die alten Weiden so grau” (J.W. von Goethe, *Erlkönig*, p. 56); „El otro día mientras transbordaba en el metro pensé – porque esos largos transbordos *parecen* destinados únicamente al cansancio y la reflexión – en las múltiples y entrelazadas significaciones del término correspondencia” (R. Beltrán, *Cartas a Rosario*, p. 20); „L'essere alle nostre spalle *pareva* un monaco (...)” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 42); „Кроме того, вы увидите огромное количество звезд, *похожих* на наше Солнце, но находящихся гораздо дальше от нас” (С.

Хокинг, *Краткая история времени: от Большого Взрыва до черных дыр*, p. 29). În legătură cu cele relatate, ar trebui aprofundat studiul sferei semantice a modalității epistemice: este necesară delimitarea valorilor probabilității și incertitudinii, dată fiind ambiguitatea lor semantică. În conformitate cu tradițiile logicii clasice, *probabil* se opune lui *exclus*, iar *incert*, *îndoielnic* – lui *sigur* (a se vedea [41]).

Cele expuse în prezentul subcapitol permit a rezuma următoarele idei:

- enunțurile circumscrise modalității *alethice* exprimă, de regulă, aserțiunea celor întâmplate, prezentând faptele descrise ca dependente de realii, și înglobează semnificațiile de necesar/non-necesar, posibil/imposibil, iminent, capacitate/incapacitate, nesiguranță;
- materialul analizat permite a disocia posibilitatea alethică în *mentală*, dependentă de abilitățile intelectuale ale subiectului, și *fizică*, corelată cu abilitățile fizice ale subiectului;
- în cadrul modalității *deontice*, unii cercetători disting modalitatea deontică *propriu-zisă* („Trebuie să plecați!”; „Sunteți liberi să plecați”) și cea *volitivă (deziderativă)*, care indică gradul subiectiv de necesitate sau acceptabilitate a unei acțiuni;
- modalitatea *epistemică*, la rândul său, se disociază în zone convenționale funcțional-semantice, ce dezvăluie *certitudinea*, *probabilitatea* sau *incertitudinea* și, totodată, o anumită atitudine a emițătorului: *cert*, *incert*, *probabil*, *exclus*, *aparent* ș.a. Este de subliniat că atât în limba română, cât și în limba italiană, spaniolă sau rusă, conjunctivul exprimă probabilitatea, alături de condițional.

2.2. Valori ale modurilor verbale personale care pot exprima, în limbile comparate, modalitatea irealității

Modurile verbelor reprezintă o paradigmă complexă cu un ansamblu de proprietăți sintactice, semantice, analizate în diverse studii din diferite perspective. În sistemul verbal din limbile italiană, spaniolă, engleză, germană și rusă, distingem următoarele moduri personale: indicativul, condiționalul, conjunctivul și imperativul. Spre deosebire de aceste limbi, în română se mai atestă prezumtivul, ce exprimă, prin excelență, irealitatea și supoziția.

Tradițional, în literatura de specialitate, indicativul este definit drept un mod verbal care desemnează acțiuni și stări raportate la situații reale, în opoziție cu conjunctivul, considerat drept mod al irealității [53], [81], [Moreno, 1991, apud 185, p. 74]. În limba română, la redarea irealității, în ansamblu, și a modalităților examinate în subcapitolele anterioare, cum ar fi modalitatea alethică, deontică, deziderativă, axiologică (apreciativă) și epistemică, un rol important îl au modurile irealității: condițional-optativul, conjunctivul, prezumtivul. În subcapitolul

de față vom aborda rolul modurilor menționate la denotarea variatelor tipuri de modalitate, confruntând întrebuințarea acestora în română și în idiomurile comparate.

2.2.1. Condițional-optativul prin prisma modalității ireale

Condiționalul sau condițional-optativul, cum mai este numit, cuprinde, în opinia cunoscutului lingvist român C. Dimitriu, „forme flexionare verbale ce exprimă (la fel cu ale conjunctivului) două conținuturi modale fundamentale – acțiunea ca proces, considerată realizabilă, posibilă și acțiunea ca proces, considerată ireală” [36, p. 554]. Cercetătorul remarcă faptul că formele condiționalului, spre deosebire de cele ale conjunctivului, „pot fi în legătură cu o condiție (pot condiționa, pot fi condiționate) sau pot fi dorite și sunt marcate prin auxiliarul *aș, ai, ar, am, ați (...)*” [36]. De aceeași părere sunt și alți lingviști, de exemplu Gh. Constantinescu-Dobridor, care utilizează termenul „condițional-optativ-potențial”. În plan semantic, acest mod „exprimă o *posibilitate reală* (cu două semnificații în raport cu contextul: condiționată și dorită) și o *posibilitate realizabilă*” [26, p. 154].

În cele ce urmează, vom analiza particularitățile semantico-gramaticale ale condițional-optativului în idiomurile comparate. În limba română, modul condițional-optativ exprimă o acțiune posibilă, a cărei realizare depinde de o anumită condiție sau este dorită [59]. Verbul la modul indicat exprimă trei ipostaze fundamentale: „de potențial, de ireal, de optativ” [apud 59, p. 122].

Și în *Gramatica uzuală a limbii române* [19, p. 152], condițional-optativul este definit din perspectivă tridimensională: „Condiționalul semnifică acțiuni din sfera semantică a posibilității condiționate sau dorite. Conținutul acestui mod este constituit din trei sensuri de bază: de condițional, de optativ și de potențial, care concretizează felul în care se realizează acțiunea și condițiile trecerii ei din sfera posibilului în cea a realului sau a irealului”. Conform opiniei cercetătorilor, semantica de potențial este „valoarea fundamentală a așa-zisului mod condițional-optativ-potențial; în funcție de context, ea se dezvoltă în valoare de condițional sau în valoare de optativ” [26, p. 155]. În continuare, vom trece în revistă valorile de bază ale modului analizat.

Condițional-optativul cu valoare de potențial sugerează acțiuni realizabile, posibile, „prezentate din perspectiva unor virtualități interne ale acestora” [19, p. 153]. Specificăm că, în diferite contexte, modul în discuție se folosește în poziție independentă, dar și în variate subordonate (atributive, complementive) etc. În exemplul ce urmează, condițional-optativul cu sens de potențial introduce o subordonată subiectivală: „*S-ar fi părut* că bijuteria nu era pe măsura proprietarului și era pusă acolo numai spre păstrare” (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*, p. 21), în care sesizăm valoarea epistemică *incert*. Următorul enunț are semnificația unei acțiuni dorite,

realizabile: „Da’ că l-aș ucide în bătaie, când aș afla că el a prins pupăza, s-o chinuiască” (I. Creangă, *Amintiri din copilărie*, p. 45).

Condițional-optativul cu valoare de optativ prezintă procesul ca unul dorit, realizabil [45, p. 221], [26, p. 154]. O asemenea semnificație se atestă frecvent în enunțuri de tipul: „Aș vrea să merg cu picioarele goale prin iarbă!” (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*, p. 65). Consemnăm uzul răspândit al modului analizat cu valoare deontică de politețe sau de atenuare a unei forme categorice: *v-aș ruga* vs *vă rog*, *aș vrea* vs *vreau* etc.

Semnificațiile modale *necesar/obligatoriu*, *permis/interzis*, *intenționat*, *dorit* cuprind domeniul modalității deontice sau al celei deziderative. Condițional-optativul cu valoare de condițional este întrebuintat în enunțurile în care atât verbele din regentă, cât și cele din subordonată sunt la condițional (prezent sau trecut). De regulă, subordonatele respective sunt introduse prin jonctivul *dacă* + *verb la condițional-optativ* sau de echivalentele sale: „*Dacă* ar fi fost un simplu invitat, ar fi dat bună seara și ar fi fugit” (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*, p. 26). Aceleași semnificații descrise *supra* li se atribuie sinonimelor funcționale ale condiționalului – imperfectul indicativ în subordonate condiționale („Ce ne făceam *dacă soseau* la patru, cum era ordinul” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 2)), cu sens alethic de posibil/contingent.

Condițional-optativul cu valoare de ireal se întâlnește în enunțurile în care o anumită acțiune ar fi putut fi împlinită, însă nu a avut loc. Astfel de situații sunt circumscrise modalității alethice a imaginarului, asociate, deseori, „lumilor posibile”: „De multe ori mă gândesc și mă cutremur, ce-*ar fi* *dacă ar trăi* bietul tatăl tău” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 21). Forma de trecut a condiționalului (sau a conjunctivului), în astfel de cazuri, comportă un aspect contrafactiv, constituind marca unei acțiuni nerealizate în trecut sau imposibile. Semnalăm, totodată, spiritul contradicției, specific modalității alethice, îndeosebi celei de inspirație logică („orice propoziție imposibilă este o contradicție” [49]): „*I s-ar fi putut întâmpla* o primejdie” (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 49). Deși forma contrafactivă indică o acțiune ireversibilă, neîmplinită, în lumea reală se exprimă certitudinea celor expuse (*sunt sigur că era o primejdie*).

La fel ca în română, în italiană, spaniolă, engleză, germană sau rusă, semantica irealului este mai pronunțată în subordonatele comparative de inegalitate, introduse de conectori, precum: *de parcă*, *ca și cum*, *ca și când* (engl. *as if*; germ. *als ob*, *als wenn*, *wie wenn*; sp. *como si*; it. *come se*; rus. *как бы́ло*), succedați de un verb la condițional-optativ perfect sau indicativ imperfect, care raportează cele enunțate la dimensiunea imaginarului sau a unor lumi inexistente: „- Nu știu ce minte au unii părinți, zicea ea privind spre un stâlp al cerdacului, *ca și cum* acela era părinții” (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 43); „Ella me reconoció, no me miró *como si*

estuviera ante una aparición, sino ante una persona” (R. Beltrán, *Cartas a Rosario*, p. 20); „(...) they would sit staring at the copper, with such eager eyes, *as if* they could have devoured the very bricks of which it was composed (...)” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 33); „Руки его были сложены ладонями и прижаты к подбородку, *как будто* начальник молился” (В. Панова, *Спутники*, p. 56). În unele contexte, însă, se observă o ușoară nuanță adversativă, cele enunțate situându-se între real și ireal: „Aglae deveni lividă, și după câteva clipe de amuțire izbucni către Stănică, *ca și cum* el ar fi fost vinovatul (...)” (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*, p. 165). În cel din urmă exemplu, referentul este imaginar sau inexistent, semantica irealului fiind exprimată printr-un condițional-optativ trecut.

Particularitățile semnificațiilor condițional-optativului în limbile italiană, spaniolă, engleză și germană. În majoritatea gramaticilor limbilor în discuție, se menționează că modul condițional exprimă irealul alături de conjunctiv [175, p. 280]. Autorii unor studii consacrate problemei în cauză afirmă că poziția ambiguă între posibilul condiționat, realizabil, și posibilul incert, imaginar, prezintă dificultăți atât din punct de vedere lingvistic, cât și din punct de vedere pragmatic. În mare parte, condiționalul a transmis verbelor modale sarcina de a exprima valorile posibilității sau ale irealității [186, p. 88]. Preponderența semnificațiilor semnalate este de netăgăduit în cadrul modului condițional. Verbele *a putea*, *a trebui*, *a vrea* comportă, în cele patru limbi, anumite funcții specifice verbelor cauzative. Structura de adâncime a condiționalului este temeiul unei cauze reale sau inexistente: „*Perché* avrebbe dovuto far questo” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 86). Consemnăm, în exemplul citat, semnificația de posibilitate, necesitate, redată prin condiționalul trecut, echivalentul unui condițional-optativ cu sens potențial în română. Condiționalul simplu, însă, marchează, în italiană, irealul în raport cu subiectul vorbitor, spre deosebire de valorile conjunctivului dependent deseori de realitățile ontice. Prin exemplul „*Vorrei essere Artemidoro per interpretare rettamente il tuo sogno*», disse Guglielmo” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 335), este exprimată o condiție neîmplinită în raport cu emițătorul mesajului – *eu* vs *eu*. Enunțul „E se così fosse, Berengario, *dovrebbe trovarsi* in un fiume o in una fonte” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 199), în ansamblu, comportă semnificația prezumtivă a condiționalului prin evaluarea intersubiectivă de către vorbitor a celor întâmplare. Condiționalul simplu *dovrebbe* („ar trebui”) exprimă o acțiune posibilă, ce presupune, implicit, o condiție (*dacă*), în urma căreia acțiunea ar putea fi realizată: (...) Berengario *ar trebui* (= ar putea fi) (*el* vs o condiție necesară, dependentă de circumstanțe necunoscute). Conjunctivul imperfect (*se... fosse*) corespunde, în română, condițional-optativului „*dacă* ar fi”, iar condițiile ce implică realizarea acțiunii se raportează la realii necunoscute. Asemenea condiții vizează, prin excelență,

sfera conjunctivului romanic, care, cu o valoare atenuată, poate fi substituit, în română, printr-un condițional (*dacă* ar fi..., ar trebui). Lucrurile menționate cu referire la italiană sunt valabile și pentru engleză, dar și pentru germană.

Cu referire la jonctivul *dacă*, este de menționat că, atât în italiană, cât și în spaniolă, protaza este incompatibilă cu formele condiționalului, precum în română sau rusă, întrucât normele concordanței timpurilor în italiană sau spaniolă, în astfel de situații, prevăd forma imperfectului conjunctiv (sau mai-mult-ca-perfectul) cu sens de condițional, și nicidecum condiționalul însuși: „Se tu venissi prima, se fossi venuto/a prima”; „Si vinieras antes/si hubieras venido/si hubieses venido/si venias”. Fenomenul descris prezintă anumite dificultăți chiar pentru vorbitorii nativi, întrucât, contrar tradiției gramaticale, condiționalul precedat de jonctivul *dacă* (în it. *se*, iar în sp. *si*) este indicat în locul unui conjunctiv, mai cu seamă în enunțurile ce conțin actele de vorbire indirecte interogative sau cele cu tentă de îndoială: „Mi domando *se potrei* rendere felice la tua vita”; „Non so *se ti piacerebbe* questo colore”. Dubiul redat în cel dintâi exemplu este cauzat de o condiție necesară pentru realizarea unei intenții. În cel de-al doilea enunț, conform normelor prestabilite, verbul *sapere* la forma negativă (rom. „a nu ști”) prevede, în mod obligatoriu, conjunctivul, însă enunțiativele indirecte de acest tip presupun, implicit, o condiție, ceea ce solicită uzul unui condițional. În exemplele menționate, modul în discuție desemnează o acțiune direcționată spre viitor (*mă întreb dacă aș putea, voi putea; nu știu dacă ți-ar plăcea, o să-ți placă*). În schimb, condiționalul trecut este obligatoriu pentru a denota viitorul în trecut: „Ha promesso che *avrebbe riparto* la macchina entro domani”.

În spaniolă, în aceste situații, se întrebuințează condiționalul simplu: „Dijo anoche que *vendria*”. Și în genere, în această limbă, condiționalul este subiectul unei îndelungate polemici, ai cărei participanți consideră formațiunile în cauză fie ca forme temporale, fie ca forme de mod verbal. Majoritatea cercetătorilor optează în favoarea condiționalului în calitate de timp al indicativului – *condicional ipotetico*, bazându-se pe faptul că formele condiționalului apar în anturaje sintactice în care, de regulă, este întrebuințat indicativul. De exemplu, „Prometi que *iria*” (rom. „am promis că mă voi duce”). În același timp, condiționalul se află în raport de incompatibilitate sintactică cu conjunctivul în această limbă: „Deseamos que *irían/vayan* ustedes” [197, p. 1778, apud 190], în schimb „Dudo que el *se vaya*” (rom. „mă îndoiesc”, „am dubii că el pleacă”). Atât verbul *desiderandi* „desear” (rom. „a dori”) din spaniolă, cât și *voluntatis* „querer” (rom. „a vrea”) necesită neapărat conjunctivul cu sensul temporal de *praesens in futuro*, și nu condiționalul cu sens de viitor (*irian*, în rom. „ar merge” = „va merge”).

Lingvistul spaniol A. Bello, în lucrarea sa *Análisis ideológica de los tiempos de la*

conjugación castellana, consideră condiționalul, de regulă, drept una dintre formele indicativului, inclusiv în context de posterioritate în raport cu trecutul [181, apud 190]. Astfel, în enunțul „Los profetas anunciaron que el Salvador *nacería* de una Virgen” [190, p. 37], unitatea *nacería* ar putea fi interpretată ca un indicativ care se pretează substituirii prin condițional-optativul *s-ar naște*. Unii autori definesc condiționalul chiar în calitate de viitor ipotetic indicativ, care poate exprima acțiuni posterioare, în pofida unei relaționări cu trecutul sau cu irealul [183, p. 25].

Din perspectiva raportului formă – substanță, conținutul semantic al condiționalului dezvăluie atât aspectul ipotetic cu valoare de potențial, cât și forma viitorului indicativ: „(...) Mirando a todas partes por ver si *descubriría* algún castillo o alguna majada de pastores” (M. Cervantes de Saavedra, *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha*, p. 23). În acest exemplu, este folosit la condițional verbul *descubrir*, cu sens de viitor, căruia îi corespunde, în română, viitorul indicativ *va descoperi*. În principiu, viitorul cu semnificație latentă de prezumtiv comportă valoarea modală de ireal: „No *serás* el primero que *oiga* un „no” (P. Coelho, *Adulterio*, p. 42). În altfel de contexte, în spaniolă este folosit condiționalul cu sens de viitor în trecut: „¿A qué hora *volviste* anoche? *Serían* las tres”.

Din punctul de vedere al raportului real – ireal, lingviștii Academiei Regale din Spania sunt de părere că legătura reciprocă dintre condițional și modurile din componența altor enunțuri împiedică atribuirea incontestabilă a semnificației de certitudine, de aserțiune, în concordanță cu valoarea de adevăr, sesizabilă în enunțurile la timpul viitor [193, p. 1778, apud 190].

Varietatea formelor gramaticale ce desemnează viitorul în spaniolă permite a delimita valoarea strict temporală, exprimată prin perifraze (*ir a + infinitiv*), și viitorul morfologic, care poate dezvălui un șir de modalități: viitorul epistemic, cu sens de probabilitate/obligăție; viitorul deontic, ce redă intenția, sau cel volitiv (*futuro epistémico – obligación; futuro deóntico – intención; futuro volitivo*) [186, p. 216].

Cele relatate *supra* confirmă interpretarea modului drept o categorie ce reprezintă o sinteză a temporalității și a modalității, fapt consemnat de către savantul G. Guillaume: „Aspectul, modul și timpul reprezintă unul și același lucru considerat în momente diferite” [Guillaume, apud 59, p. 117]. Menționăm, de asemenea, o vastă gamă de nuanțe emoțional-expressive ale condiționalului, ce țin de latura empatică a emoțiilor umane. Astfel, modul în cauză este întrebuințat în diverse enunțuri, unele dintre acestea fiind numite *condiționale dubitativo-eventuale*. Acestea li se conferă o tentă emoțional-expresivă, fiind redată modestia, politețea, refuzul atenuat, incertitudinea sau stupoarea pe care le manifestă vorbitorul. De exemplu: „Non *saprei* dire con esattezza”; „*Avrei* un problema”; „Non *avrei* mai pensato”.

Ținând cont de înrudirea genetică și de afinitatea tipologică a limbilor spaniolă și italiană,

în cele ce urmează vom examina unele afinități și diferențe specifice. În spaniolă, formele de condițional comportă sens deziderativ în exemple de tipul: „Sólo quisiera dártela monda y desnuda, sin el ornato de prólogo, ni de la innumerabilidad y catálogo (...)” (M. Cervantes de Saavedra, *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha*, p. 8). Atât conjunctivului imperfect *quisiera* („aș vrea”, „aș fi vrut”), cât și echivalentului său funcțional, condiționalului *queria*, îi corespunde condițional-optativul din română cu valoarea deontologică de politețe *aș vrea*. În idiomurile comparate, modul analizat se atestă în stilul publicistic, fiind numit de specialiștii de limba spaniolă *condicional de rumor*, iar de către cercetătorii de limba italiană – *condizionale di dissociazione*.

Termenii indicați reliefează posibilitatea condiționalului de a se detașa sau de a se distanța în raport cu evenimentele relatate, autorii mesajelor preferând să prezinte informația cu precauție. Sunt concludente exemplele: „La data, che *avrebbe dovuto* essere decisa dal governo subito dopo il via libera dato dal Cts”¹⁴; „Otros de sus enemigos son las decenas de senadores – y todos los negocios que controlan en paralelo – que *se irían* al desempleo de salir adelante la reforma constitucional”¹⁵.

Condiționalul cu semnificația de probabilitate sau presupunere are tangențe cu valorile asemănătoare ale prezumtivului românesc cu tentă *evidențială*: emițătorul mesajului sau autorul face supoziții referitoare la o anumită informație, eschivându-se de la propria apreciere a evenimentului descris. Condiționalul apare cu această valoare atât în propoziții subordonate unui verb declarativ, cât și în propoziții independente: „Ha detto che *sarebbe arrivato* tardi”; „Dijo que *llegaría mañana*”; „*Sarebbe arrivato* domani”; „*Llegaría mañana*”.

Menționăm un alt tip de structură sintactică în care este suprimată condiția, aceasta fiind subînțeleasă: „Lontano dagli occhi, lontano dal cuore”; „Fuera de la vista, fuera de la mente”. Cercetătorul italian S.L. Serianni [179, p. 589] analizează termenul *protasi logica*, precizând că, deși condiționarea este una implicită, aceasta este ușor subînțeleasă: „*Occorrerebbero* pagine e pagine per elencare tutte le opere in cui compare almeno un gatto” (= ... *se volessimo elencare...*); „Non mi toccate, se no, chiamo gente” (= *se mi toccate, chiamo gente*) [apud 190]. Ținem să relevăm întrebuintarea, în publicistică, a unor structuri cu semnificația implicită a condiționalului. Ca exemplu poate servi sintagma „Pauza care revigorează”, folosită în publicitatea băuturilor Coca-Cola. Sensul latent este: „Dacă îți cumperi Coca-Cola, vei simți plăcerea prospețimii”. Cele expuse *supra* scot în evidență, de fapt, raportul *dictum – modus* în

¹⁴<https://www.repubblica.it/cronaca/2021/07/06/news/discoteche>.

¹⁵<https://elpais.com/internacional/2021-07-07/jovenel-moise->.

enunț, cu referire la structurile de suprafață și de adâncime, unde este reliefată pregnant semnificația de bază.

La fel ca româna, italiana și spaniola nu dispun de mărci specializate pentru redarea optativului, semantica acestuia fiind absorbită de conjunctiv (it. *congiuntivo desiderativo o ottativo*) sau potențial (it. *congiuntivo potenziale*, sp. *subjuntivo optativo o potencial*).

În limba engleză, condițional-optativul dispune, în general, de valori similare cu cele analizate *supra*, exprimând valorile semantice ale condiționalului, conjunctivului și prezumtivului.

În principiu, datele disponibile cu referire la limba germană denotă, de asemenea, o cumulare a valorilor condiționalului, în pofida formelor specializate aparte: *ich würde können* („eu aş putea”) vs *ich würde gekonnt haben* („eu aş fi putut”).

În ambele idiomuri (engleza și germana), dezambiguizarea se realizează contextual (vezi paragrafele corespunzătoare ale acestei lucrări).

Mijloacele de redare a valorilor condițional-optativului în limba rusă. Semnalăm faptul că în gramaticile limbii ruse nu se folosește termenul de condițional (*условное наклонение*), ci conjunctiv (*сослагательное наклонение*), care, de fapt, cumulează semnificațiile și particularitățile funcționale ale acestora. În această limbă, distingem variate valori proprii condițional-optativului, în funcție de context: cele ale unei acțiuni dorite sau potențiale, ce se realizează atât în propoziții subordonate, cât și în cele independente.

În propozițiile independente, formele conjunctivului (*сослагательное наклонение*) marchează o acțiune realizabilă, fără specificarea unei condiții necesare pentru îndeplinirea acesteia: „Из него *вышел бы* хороший артист!” În propozițiile dependente, posibilitatea realizării acțiunii este condiționată de anumite circumstanțe, reale sau ireale, ca în exemplele: „- За двести! – ахнула толпа. – Да мы тебе, дядя, очень свободно триста *бы дали*. Допусти только” (М. Зощенко, *Рассказы*, p. 125); „- Да, вы представьте себе, если она отказала Левину, – а она *бы не отказала* ему, если *б не было* того, я знаю...” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 70); „Она садится на пол, чистит калоши и думает, что *хорошо бы* сунуть голову в большую, глубокую калошу и подремать в ней немножко” (А. Чехов, *Спать хочется*, p. 34).

În legătură cu cele relatate, aderăm la opinia cercetătoarelor E. Oglindă și A. Sobol, care menționează în acest sens: „(...) verbul în componența subordonatei condiționale marchează condiția, indispensabilă pentru îndeplinirea acțiunii din propoziția regentă/principală” [59, p. 123]. Acțiunea poate fi raportată atât la prezent, cât și la trecut, mai rar la viitor, dimensiunea

temporală poate fi dezambiguizată doar contextual. Astfel, în exemplul: „Может быть, он сумел бы лучше скрыть свои грехи от жены, если б ожидал, что это известие так на нее подействует” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 3), verbul *сумел бы* (rom. „ar fi putut”) din regentă denotă o acțiune a cărei îndeplinire este precedată de o altă acțiune, cu referire la un eveniment anterior.

În unele contexte, este exprimată o acțiune posibilă, realizabilă în prezent („Если бы сейчас была дискуссия, – начала женщина, волнуясь и загораясь румянцем, – я бы доказала Петру Александровичу...” (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 31)), în timp ce în alte contexte, verbul în discuție redă o acțiune posibilă, realizabilă atât în prezent, cât și în viitor: „... лица, которых, я уверена, мы еще разъясним, вас следовало бы арестовать” (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 46). A se analiza exemplul următor: „Левин, которого в другое время, как деревенского жителя, привел бы в ужас счет на его долю в четырнадцать рублей, теперь не обратил внимания на это, расплатился и отправился домой, чтобы переодеться и ехать к Щербацким...” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 89). În el, este desemnată o acțiune a cărei realizare e posibilă în momente diferite, ceea ce sesizează protagonistul. Domeniul semantic al modului respectiv din limba rusă, echivalent al condițional-optativului din idiomurile comparate, preconizează utilizarea unui șir de mijloace lexicale sau conective: cuvintele modale *можно, может, надо, необходимо, нужно, должен*, cărora le corespund, în română, *posibil, poate că, poate, trebuie, este necesar*; unele adverbe limitative din regentă (*мало, немного, редко, вряд ли, едва ли*) necesită, de regulă, întrebuintarea condițional-optativului și a echivalentului acestuia în subordonată. Sunt elocvente următoarele exemple: „Вряд ли найдется кинорежиссер, который взял бы на роль главного героя актера с такими данными” [apud 104]; „Он едва смог бы встать на четвереньки, поэтому приходилось ползти, практически, на животе” [Князев, А. *Город смерти*]. În primul exemplu, remarcăm cumularea valorilor finală și conativă, grație folosirii conjunctivului substituibil prin condițional-optativ: *care să poată* (ar vrea, ar putea = ar fi posibil) (*сă angajeze ...*). În al doilea exemplu, sintagmei *едва смог бы* îi corespunde, în română, *abia de ar putea*, dotată, deopotrivă, cu valoare conativ-potențială – *a fi în stare, a avea putere*.

În enunțul „Только бы не вздумала она утешать меня! – думала Долли” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 5), sintagma predicativă cu sens optativ *только бы не вздумала* exprimă, de fapt, sensul conativ *a încerca, a îndrăzni*, întemeiat pe noțiunea de potențialitate. Conjunția compusă *как бы* din limba rusă (respectiv, în română, *ca și cum*) este utilizată în contextul formelor modului în discuție, exteriorizând incertitudinea de îndeplinire a acțiunii, careia i se

atribuie sens conativ.

A se compara exemplele următoare, în care se reliefează intenția subiectului, ce condiționează o finalitate realizabilă: „Он мечтал, как бы поскорее стать директором”; „Как бы тебя не обидели!” În al doilea exemplu, vorbitorul își exprimă teama în legătură cu o acțiune ipotetică nedorită. Menționăm că, în italiană și spaniolă, semnificația în cauză este marcată prin intermediul conjunctivului, dați fiind agenții diferiți din regentă și subordonată, iar în engleză sau germană va fi folosită forma echivalentă unui condițional-optativ.

O marcă distinctivă a conjunctivului cu valoare de condițional din limba rusă este particula analitică *бы*. Uneori se înregistrează o utilizare abuzivă a acesteia: „Но евреи не были бы евреями, если бы у них было бы все так просто” (М. Дорфман, *Еврейское Рождество*, apud 103); „Да-с, если бы не было того, чего не должно было быть, я – старик, но я бы поставил его на барьер, этого франта” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 23). Chiar dacă unii cercetători (de exemplu, Розенталь, 1985, p. 293, apud 104) nu recunosc construcțiile menționate, suntem de părerea că semantica acțiunii nerealizate în trecut justifică dublarea/triplarea unui mijloc morfologic de desemnare a irealului. Spre deosebire de limbile romanice (româna, italiana, spaniola), rusa, limbă de origine preponderent slavă, nu dispune de o categorie morfologică proprie pentru exprimarea aspectului irealului în trecut, cum ar fi, bunăoară, conjunctivul perfect/mai-mult-ca-perfect sau condiționalul compus. Credem că repetarea acelorași elemente în structura sintactică a enunțului ilustrează conceptul de *saturație semantică* – uzul monopозиționat ar știrbi nu doar din plenitudinea semantică, dar și din cea temporală, dat fiind raportul reciproc dintre realitatea/irealitatea înfăptuirii și dimensiunea spațial-temporală. Raportul real vs ireal este marcat în funcție de posibilitatea/imposibilitatea înfăptuirii acțiunii. Din cele relatate, se poate concluziona că modul analizat redă multiple valori semantice prin prisma raportului real vs ireal: de acțiune dorită (rus. *желательное наклонение*), presupusă și de condiție ipotetică, denotată prin verb la trecut + particula *бы* („Приехал бы в Москву вчера”); în sintagma *машину бы новую!*, semul „a dori” este redat implicit (= aș vrea o mașină nouă!). În asemenea contexte, deseori sunt utilizate conjuncții subordonate de tipul *если, даже если*: „Я... я... если бы хотела, я не знаю, что сказать и как... я не знаю...” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 38); „Знаете ли, профессор, – заговорила девушка, тяжело вздохнув, – если бы вы не были европейским светилом, и за вас не заступались бы самым возмутительным образом, – блондин дернул ее за край куртки, но она отмахнулась” (М. Булгаков, *Собачье сердце*, p. 64). Uneori presupunerea indică posibilitatea realizării acțiunii: „О нет, – сказала она, – я бы узнала вас, потому что мы с вашей матушкой, кажется, всю

дорогу говорили только о вас” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 45). Trecutul conjunctivului cu valoare de condițional-optativ din limba rusă, asemenea formațiunilor cu modul condițional din idiomurile comparate, exprimă o acțiune posibilă, realizabilă, care nu a avut loc, întrucât condiția nu era reală: „*Если бы ты меня известил вовремя, я бы тоже пришел*” (= Если бы ты меня известил вовремя, я бы тоже мог прийти).

Din cele expuse, putem conchide că, printre mijloacele de bază de realizare a modalității deontice, actualizate în variate ocurențe, se atestă frecvent modul conjunctiv din limba rusă, căruia îi corespund, în română, italiană și spaniolă, conjunctivul și condițional-optativul. În anumite contexte, conjunctivul din limba rusă cumulează atât semantica posibilității (alethicele *posibil, capabil*), cât și cea epistemică a unei acțiuni presupuse. Valoarea condițional-optativului cu sens ireal din cadrul termenului *сослагательное наклонение* este analizată în paragraful 2.2.2.

2.2.2. Conjunctivul în limbile comparate prin prisma irealității

Conjunctivul independent și cel dependent în limba română. Conjunctivul posedă proprietăți similare cu cele ale condițional-optativului, mai ales la exprimarea irealității. Fenomenul se explică prin faptul că, din punct de vedere diacronic, conjunctivul din idiomurile romanice derivă din conjunctivul latin, care, la rândul său, cumulează valorile a două moduri indo-europene – conjunctivul și optativul, fiecare cu semnificația lui specifică, ceea ce reliefează conținutul ambiguu al acestuia [39].

Un număr mare de cercetători consideră conjunctivul, prin excelență, un mod al subordonării, chiar dacă acesta se folosește în diverse situații și în poziție independentă: „Modul conjunctiv (...) este modul prin excelență dependent de alt mod – frecvent de indicativ („*Începe să cânte*”), dar și de condițional-optativ („*ar vrea să cânte*”), de prezumtiv („*va fi vrând să cânte*”) ș.a.m.d. – care conține formele flexionare verbale ce exprimă două conținuturi modale fundamentale (acțiunea ca proces, considerată realizabilă, posibilă, și acțiunea ca proces, considerată ireală), la ambele marca fiind reprezentată de conjuncția *să*” [36, p. 551]. În această privință, susținem opinia cercetătoarei M. Borchin, care relevă dubla ipostază a conjunctivului: cea de modalizator slab, în „condiții de dependență sintactică”, și cea de modalizator „tare”, „distribuit în condiții de independență sintactică” [23, p. 75].

Asemenea condițional-optativului sau prezumtivului, conjunctivul este dotat cu semantică circumscrișă modalităților alethice, epistemice, deontice, axiologice, deziderative, desemnând procese realizabile, posibile sau incerte. Printre multitudinea de semnificații modale, menționăm

următoarele: *necesar, deziderativ, permis/interzis, nesiguranță, affectuum* etc. În română, sunt concludente următoarele exemple: „De ce *să* *meargă* la Universitate” (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*, p. 27); „*Să nu* mă uiți, domnule Felix, *să nu* mă uiți” (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*, p. 163); „Și, totuși, cum mi-ar plăcea *să am* un bărbat, un copil...” (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*, p. 148); „Plecă pe cărare, spre sat, după ceilalți, ca și când i-ar fi fost frică *să nu-l prindă* noaptea aici” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 171); „(...) ar fi păcat *să se despartă* o pereche așa de potrivită” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 151). Exemplele excerptate denotă, în principiu, valorile exprimate: (1) de conjunctiv sau (2) de semantismul intern al verbului regent [44] și nu de modul însuși. Profesorul D. Irimia situează conjunctivul „sub semnul incertitudinii” și susține că acesta exprimă acțiuni realizabile, posibile, dar nesigure și că intră în opoziție cu indicativul, „mod al realității, al certitudinii-realitate” [45, p. 242]. Potențele conjunctivului la marcarea irealității sunt evidente și în alte limbi romanice, cu anumite asemănări sau particularități distinctive. În cele ce urmează, vom contura domeniile de influență reciprocă sau de extensie în cadrul opoziției indicativ/conjunctiv din limbile comparate.

Conjunctivul în italiană și spaniolă. În *Enciclopedia dell'Italiano* (2010) se afirmă că acest mod, opus indicativului, marchează una dintre valorile modalității ireale în propoziția principală [Lazzeroni, 2002, apud 230]. Utilizarea indicativului sau a conjunctivului se realizează în funcție de anumite rigori impuse de verb, indiferent de caracterul real/ireal al conținutului din subordonată [178, p. 241]: „(...) Temo che Giovanni *sia partito*”; „Rimpiango che Giovanni *sia partito*” [ibidem]. Deși ambele subordonate din frazele citate conțin verbe la modul conjunctiv, acțiunea din primul enunț este prezentată ca incertă („nu se știe”), cealaltă, însă, este o acțiune reală („Giovanni a plecat”). Observăm, aici, funcția decisivă a verbului *temere* „a se teme”, al cărui conținut profund emotiv implică, prin excelență, întrebuintarea conjunctivului în subordonată.

În italiană și spaniolă, conjunctivul este utilizat în:

- *completive directe* sau *indirecte*, raportate la termeni regenți ca: it. *essere necessario che* („a fi necesar că”), *essere contento che* („a se bucura că”), *temere che* („a se teme că”), *credere che* („a crede că”), *non sapere che* („a nu ști că”), *dubitare che* („a se îndoii că”); sp. *querer que* („a vrea că”) etc., fapt ce semnalează apartenența acestui mod la modalitatea epistemică cert/incert sau la cea axiologică: „[...] è quindi *necessario* che le cose *siano* sistemate in modo tale che, quando non credono più, possono essere fatti credere con la forza” (N. Macchiavelli, *Il Principe*, p. 25); „Eccolo, *vuoi* che lo *faccia* girare” (U. Eco, *Il Pendolo Foucault*, p. 24); „Quiero que *empecemos* a nombrar las cosas como son, por su nombre y jamas callar, y luchar por resolver las injusticias, resistir” (R.

Beltrán, *Cartas a Rosario*, pp. 64-65);

- *relative* (sau *attributive*): „[...] si sforza di ritrovare la forma naturale che lo *faccia* uscire dalla sua orrenda confusione” (U. Eco, *Il Pendolo di Foucault*, p. 134); „Siga usted conmigo, y en la primera oportunidad me da a solas los informes que *puedan* ser útiles al intendente” (J.E. Rivera, *La vorágine*, p. 26);
- *modale*: „Lo seguio, come se mi *avesse* colto in fallo, e in un certo senso era vero, e al bar mi chiede perché io ero là e perché cercavo di avvicinare la ragazza” (U. Eco, *Il Pendolo di Foucault*, p. 104); „Convénzase de lo que oye — sacó de su mochila un manojo de paja, liada con alambre por la mitad, como si *fuera* escoba inútil” (J.E. Rivera, *La vorágine*, p. 165);
- *temporale*: „Prima che il re di Francia Carlo VIII *arrivasse* in Italia, questa regione era soggetta al dominio del papa, dei veneziani, del re di Napoli, del duca di Milano e dei Fiorentini” (N. Macchiavelli, *Il Principe*, p. 44);
- *finale*, introduse, în italiană, prin jonctivele *perché*, *affinché*, *acciocché*, iar în spaniolă – prin *para que* („cu scopul”, „ca să”): „Affinché - si dice - nessuno *pecchi*” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 96); „Quiero gritar cien veces, como dice Citlalli, gritar y hacer un gran escándalo para que me *noten*” (R. Beltrán, *Cartas a Rosario*, p. 64);
- *concesive*¹⁶: „Contenne i gruppi dei Colonna e degli Orsini nei limiti in cui Alessandro era riuscito a ridurli; e, *sebbene* tra loro ci *fosse* ancora qualche testa calda che provocava fermenti, essi erano bloccati da due fattori” (N. Macchiavelli, *Il Principe*, p. 46); „Aunque *vea* los bichos cerca, están a más de quinientos metros” (J.E. Rivera, *La vorágine*, p. 32).

Variatatea surselor analizate în prezentul paragraf, dar și în cele ce urmează ilustrează raportul *modus – dictum*, în cadrul căruia *modus* propoziției principale condiționează forma modală potrivită. Materialul ce ne stă la dispoziție scoate în relief operatori epistemici de tipul: *it. credere* („a crede”), *pensare* („a gândi”); *sp. esperar* („a spera”), care regentează diverse subordonate. Conjuncția *che* din italiană sau *que* din spaniolă are funcția de element introductiv de subordonare, pe de o parte, și rolul de marcă modală, pe de altă parte: „*Che* la moglie di Carlo *sia* bella o brutta, non mi interessa”; „*Que* la esposa de Carlo *sea* guapa o fea, no me importa”. După cum vedem în exemplele *supra*, conectivele evidențiate au uneori menirea de a introduce un conjunctiv, atunci când situația incertă sau presupusă este subînțeleasă. În anumite contexte, conjunctivul din enunțurile interrogative au o tentă de prezumtiv: „*Che venga* piu tardi”; „¿*Que*

¹⁶ Înregistrăm și cazuri cand subjonctivul este omis, folosindu-se indicativul: „Sé, aunque *no lo siento*, que su corazón palpita escondido” (F. Aramburu, *Autorretrato sin mí*, p. 53).

venga más tarde”?

Consemnăm, de asemenea, uzul conjunctivului după superlative de tipul: *cel mai bun* (it. *il migliore*, sp. *el mejor*), *cea mai bună* (it. *la migliore*, sp. *la mejor*), *cel mai rău* (it. *il peggiore*, sp. *el peor*), *cea mai rea* (it. *la peggior(e)*, sp. *la peor*) etc.: „Pues vas a degustar *el mejor* desayuno que *hayas probado* en muchos años” (P. Coelho, *Adulterio*, p. 51); „Ora, sui casi dell'abbazia, ho molte belle ipotesi, ma non c'è nessun fatto evidente che mi permetta di dire quale sia *la migliore*” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 236).

Observăm, în exemplele citate, valoarea apreciativă a conjunctivului din limbile italiană și spaniolă grație flexiunilor gramaticale speciale, diferite de formele indicativului. În română, comparativele evidențiate echivalează cu indicativul – *cel mai bun mic dejun pe care l-ați mâncat*, (...) *este cea mai bună*, ceea ce reduce substanțial plenitudinea expresivă a mesajului.

Reiese că, în ambele idiomuri cercetate, conjunctivul este folosit în mod obligatoriu în fraze ale căror propoziții regente exprimă o vastă gamă de valențe subiective, stări emoțional-afective, după verbe cu semnificație de dubiu, incertitudine, teamă, fiind urmate de conjuncția subordonatoare *che* (în italiană) și *que* (în spaniolă).

De asemenea, fac să apară în subordonată conjunctivul verbele volitive din principală (care exprimă ordinul, cererea, rugămintea, dorința, permisiunea) sau verbele *dicendi*: it. *chiedere* („a cere”, „a întreba”); *desiderare* („a dori”) etc.; sp. *pedir* („a cere”, „a întreba”); *desear* („a dori”) etc.: „E io dico che Dio vuole che ci *siano*, ... anche se il mio amico di Occam nega che le idee *esistano* in tal modo...” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 21); „Espero que me *entiendas*, rezo para que así sea, porque ni yo misma entiendo lo que quiero” (P. Coelho, *Adulterio*, p. 71).

În afară de verbele *cogitandi* și cele descrise *supra*, în spaniolă și italiană se folosesc și alte tipuri de verbe, de exemplu verbe de reflecție, declarative sau de percepție: *darsi cuenta*, *rendersi conto* („a-și da seama”); *affermare*, *afermar* („a afirma”); *giurare*, *jurar* („a jura”); *dire*, *decir* („a zice”); *percepire*, *percebir* („a percepe”); *riflettere*, *reflejar* („a reflecta”); *sapere*, *saber* („a ști”); *sentire*, *sentir* („a simți”); *udire*, *oir* („a auzi”) etc. Aceste verbe cer întrebuintarea în subordonată a modului indicativ, deoarece conținutul lor înglobează elemente care au drept scop sporirea încrederii receptorului față de cele enunțate: „Tratamos de *demonstrar* que la vida sigue siendo interesante” (P. Coelho, *Adulterio*, p. 3); „A medida que hablo, *me doy cuenta* de que me escucho a mí misma y de que eso me ayuda” (P. Coelho, *Adulterio*, p. 43); „E così la parola di Dio *si manifesta* attraverso l'asino che *suona* la lira, l'allocco che *ara* con lo scudo, i buoi che *si attaccano* da soli all'aratro, i fiumi *che risalgono* le correnti, il mare che *s'incendia*, il lupo che *si fa eremita*!” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 67); „Essi sostenevano che Cristo e gli apostoli *non*

avevano avuto alcuna proprietà né individuale né in comune, e il papa condannò come eretica questa idea” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 47)¹⁷.

Remarcăm, în special, verbele cu sens perceptiv, care transpun, prin excelență, realitatea obiectivă: it. „În nove mesi non *senti* parlare neppure una sola volta dell Italia e della carastrofe dell Italia” (A. Moravia, *La Ciociara*, p. 6); sp.: „Muchas veces te he *oído* expresar el pesaroso convencimiento de que mereciste otra cosa, de que mereciste más” (F. Aramburu, *Autorretrato sin mí*, p. 63).

Subliniem rolul *negației* în exprimarea categoriei modalității, analizată de unii savanți ca universalie glotică aparte [135]. Menționăm, în acest sens, că în spaniolă verbele *cogitandi* se pun la conjunctiv atunci când sunt întrebuințate la forma negativă (*no creo que* + conjunctiv (= neadevărat)): „No creo que para entonces me *recuerdes*” (F. Aramburu, *Autoretrato sin mí*, p. 52).

În italiană însă, conjunctivul¹⁸ poate să apară după verbele *cogitandi*, întrebuințate atât la forma afirmativă, cât și la cea negativă: „In quel momento, atterrito, pensavo che Ubertino *fosse* in preda a una sorta di divina mania, e temetti per la sua ragione” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 54); „Disse che non pensava che *fosse* così tardi” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 347). Exemplele citate arată că, în plan glotic, negația contribuie la obiectivizarea conținutului expus, ceea ce permite a raporta negația la modalitatea obiectivă, ea fiind unul dintre elementele de periferie ale modalității epistemice.

În gramatica limbii spaniole, conjunctivul este analizat din perspectiva adevărat/neadevărat (sp. *veraz/no veraz*). Indicativul prezintă un eveniment existent obiectiv, fără o anumită apreciere, spre deosebire de conjunctiv, care exprimă un eveniment inexistent ori supus unei aprecieri subiective [186, p. 133]. Cu alte cuvinte, definiția în cauză analizează conjunctivul din punctul de vedere al statutului său real/ireal (engl. „reality status”, rus. „категория реальности ситуации”). Este vorba aici, mai cu seamă, de (1) valorile imperfectului conjunctiv, numit în italiană *imperfetto del congiuntivo*, iar în spaniolă – *el pretérito imperfecto de*

¹⁷ Menționăm, în engleză sau germană, uzul infinitivului (și nu al conjunctivului) după verbele de percepție – *to see, to hear, to feel, to watch; sehen, hören, spüren, fühlen* (rom. „a vedea”, „a auzi”, „a simți”, „a privi”): „I saw him leave (fără „to”) the room”; „Klaus hört Susi laut *aufschreien*”. Ambele cazuri denotă aserțiunea celor întâmplate în plan real. A se compara în spaniolă: „Siento que *hace frío*” (rom. „simt că este frig”) – acțiune reală, exprimată prin indicativ vs „No siento que *haya frío*” (rom. „nu simt că este frig”; în traducere fidelă „nu simt să fie frig”) – exprimat prin conjunctiv. Deși cele afirmate pot exista din punct de vedere ontologic (frigul), faptele descrise nu sunt confirmate de organele de simț (= nu există, căci nu se simte); „veo que *estas estudiando demasiado*” (indicativ) vs „no veo que *estés estudiando demasiado*” (în rom. „nu văd că studiezi destul”; în traducere fidelă „nu văd să studiezi destul”, = nu este, nu există, căci nu văd). Cele analizate permit a distinge indicativul în calitate de marcator al realului și conjunctivul – în calitate de marcator al irealului [8, pp. 35-41].

¹⁸ Conjunctivului din spaniolă sau italiană îi corespunde, în română, fie indicativul („nu cred că îți *vei aminti*”), fie conjunctivul („nu cred *să-ți amintești*”).

subjuntivo, și echivalate în română cu un condițional-optativ prezent, și, respectiv, de (2) valorile unui *congiuntivo trapassato* din italiană și *pretérito pluscuamperfecto de subjuntivo* din spaniolă, echivalate, la rândul lor, cu un condițional-optativ perfect în română. Modurile menționate exprimă multiple valori din sfera irealului, dintre care unele vor fi descrise *infra*. În limbile italiană și spaniolă, modul în discuție, substituibil prin condițional-optativ în română, redă o acțiune ireală, exteriorizată atât în enunțuri independente, cât și subordonate. A se compara: it. „Magari *fosse ricco!*” și sp. „Ojala *fuera rico!*”. Astfel de situații rămân în sfera virtualului, deoarece acțiunea, deși dorită, nu este realizabilă, ceea ce face trimitere la domeniul alethic și anume la incapabil/imposibil: it. „Chi *fosse entrato avrebbe potuto* scambiarmi per un fagotto” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 22); sp. „Verdad es que, sin esa ocasión, sus méritos de nada *hubieran valido*; pero también es cierto que, sin sus méritos, era inútil que la ocasión *se presentara*” (N. Maquiavelo, *El Príncipe*, p. 12).

Unor forme de imperfect conjunctiv din italiană și spaniolă le corespunde, în română, condițional-optativul cu sens ireal: it. *fosse entrato* „ar fi intrat”, *hubieran valido* „ar fi valorat”. Deși conjunctivul imperfect din exemplele date comportă semantica irealului, în vorbirea curentă aceste enunțuri sunt însoțite de gloseme de intensificare de tipul *ojalá* „aș vrea”, „mi-aș dori”, cărora le corespunde, în italiană, *magari*: „¡Los cazadores de indios pueden volver, y *ojalá* que se envenenen todos!” (J.E. Rivera, *La vorágine*, p. 240); „Avrei preferito che protestassero, *magari* mi ingiurassero” (A. Moravia, *La Ciociara*, p. 54).

Imperfectul conjunctiv din italiană și spaniolă poate desemna, pe lângă semnificația irealului și doar în anumite contexte, un *praesens in futuro*: it. „Se tu volessi, potresti superare gli esami”; sp. „Si quisieras, podrías pasar los exámenes”. Caracterul contrafactiv al modurilor în discuție, dotate cu valori de tip alethic cu mărcile „imposibil”, „incapabil”, desemnează proiecția spre lumea virtuală, incompatibilă cu cea reală, unde rămân ancorate reperele referențiale sau factuale (de sorginte logico-modală).

Conjunctivul în limba rusă. În rusă, atât valorile conjunctivului, cât și cele ale condițional-optativului sau ale prezumtivului sunt exprimate de modul numit, în gramaticile limbii ruse, „слагательное наклонение”. La fel ca în celelalte limbi comparate, acest mod are nevoie, în rusă, de un conector în cazul subordonatelor. E vorba de conjuncția *чтобы*: „Надо, *чтобы* слушались... Ну, так пускай едут” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 8). Reputatul savant A. Șahmatov a evidențiat, în cadrul conjunctivului, semnificațiile următoarelor moduri verbale: optativul (желательное), condiționalul (условное), irealul (недействительное, în enunțuri de tipul: „Я чуть было не утонул”), prezumtivul (предположительное, în propoziții ca: „Я, вероятно (может быть и т.д.) приду”), potențialul (потенциальное). Potrivit opiniei lui,

conjunctivului morfologic, însoțit de particula *бы*, îi corespund semnificațiile următoarelor moduri: optativul și condiționalul. Lingvistul examinează, în continuare, modurile date în relația lor cu anumite conjuncții: optativul cu conjuncțiile *хоть, о, если бы, чтоб, чтобы, лишь бы, если бы, как бы, не* și condiționalul cu conjuncțiile *если, ежели, если бы, когда бы*.

După părerea altor cercetători, conjunctivul, în limba rusă, dispune de două semnificații de bază – contrafactuală și optativă: „Мне не хватало образования, – иначе я бы еще больше смог получить для себя от этой необыкновенной библиотеки” (Д. Лихачев, *Мысли о жизни. Воспоминания*, p. 54); „– Так вы хоть про роман *скажите*, – деликатно попросил Иван” (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 71). Din perspectivă pragmatică, modul în cauză poate atenua enunțul în care se relevă intenția locutorului și, de asemenea, să diminueze sensul categoric al unor afirmații: „Да, мне *хотелось бы* спросить вас, что вы будете делать сегодня вечером, если это не секрет” (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 19); „— Я *бы спросил*, — сказал виконт, — как *monsieur* объясняет 18 брюмера” (Л. Толстой, *Война и мир*, p. 19).

În limba rusă, la fel ca în celelalte limbi comparate, conjunctivul se utilizează în propoziții interogative, asertive sau exclamative, exprimând dubiul, incertitudinea, imposibilitatea realizării acțiunii, indignarea: „И еще приставлять к ним солдата, чтобы кто-либо их *не стащил?*” (М. Булгаков, *Собачье сердце*, pp. 29-30); „Чтобы я более *не слышал* ни одного ругательного слова в квартире!” (idem, p. 59); „— А чтоб вам *провалиться?*” (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 116).

Sunt de semnalat unele situații din anturajul verbelor la forma negativă cu fraze ce se pretează unor transformări în care este subînțeles verbul *мочь*, însoțit de infinitivul perfectiv: „Она боялась, чтобы дочь (...) *не отказала бы* Вронскому и вообще, чтобы приезд Левина *не запутал*, — *не задержал* дела, столь близкого к окончанию (= не мог запутать, задержать/не могла отказать) (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 32).

În română, unor structuri sintactice de acest tip le corespund fraze a căror subordonată cauzală conține un verb-predicat la conjunctiv: *Se temea să nu...*

Conjunctivul în limbile engleză și germană. În limba engleză, modul conjunctiv prezent (*Present of Subjunctive*) este identic cu infinitivul verbului fără *to*. După cum arată sursele, acest infinitiv fără *to* este, relativ, rar întrebuințat cu valori asemănătoare celor ale conjunctivului românesc. Dacă și se întâlnesc aceste valori, este vorba, mai des, de registrul elevat și de engleza americană: „I want him to *go home*” („Vreau ca el să meargă acasă”).

Construcțiile cu infinitivul se mai întrebuințează când regenta este o expresie verbală impersonală cu un adjectiv: „It is necessary that our father *comes back*”. Există, în engleză, și

conjunctivul preterit, utilizat în registrul elevat cu valoarea condiționalului românesc. El se întâlnește în propozițiile circumstanțiale condiționale și este înlocuit, în registrul curent, de indicativul trecut: „My friend looks as if he *were* ill” vs „My friend looks as if he *was* ill”.

Referind-ne la modalizatorii gramaticali de bază în sistemul conjunctivului englezesc, relevăm importanța verbelor modale, în dezacord cu unii lingviști (L. Kalianova, Т. Блерина etc.), care, ținând cont de lipsa formațiunilor nepredicative (a infinitivului, a gerunziului), includ verbele modale la periferia sistemului verbal în engleză. O analiză amplă din perspectiva corelației real/ireal permite, însă, a raporta forma perfectivă a verbelor indicate la domeniul irealității, grație cumulării din punct de vedere semantic a valorilor condițional-optativului sau ale conjunctivului din limbile de sorginte romanică. A se compara: *I can* („pot”, „sunt capabil”) și *I could* („am putut”, „aș putea”, „aș fi putut”, „să fi putut”); *I shall* („trebuie”), cu sens epistemic de presupunere, nesiguranță, și *I should* („ar trebui”, „ar fi trebuit”); *I will* (polisemantic, cu sens de preferință, probabilitate), și *I would* (specific valorii cert/incert sau deontic de politețe „aș prefera”, „ar trebui”, „ar fi trebuit”). Așadar, conjunctivul perfectiv echivalează, în principiu, cu modul condițional-optativ din română. Verbele indicate cumulează, astfel, semnificațiile modalităților alethice *posibil*, *a fi în stare*, epistemice *cert/incert* și deontice *de politețe*.

Conjunctivul prezent (*Present of Subjunctive*) și trecut (*Past of Subjunctive*) din engleză înglobează, în principiu, valorile generice ale conjunctivului și condițional-optativului din limba română sau cele ale conjunctivului din rusă (*созлагательное наклонение*): „It is necessary that he *goes* (rom. „să se ducă”, „să meargă”) to the hospital”; „I wish I *were* (rom. „vreau”, „aș vrea”) rich and famous”; „I would help her if she *were* (rom. „ar avea”, „ar fi avut”) in need”; „I wish you *would stop* (rom. „să încetezi să”). Examinat din punctul de vedere al subiectului vorbitor, conjunctivul contribuie la interpretarea celor întâmplare ca fapte presupuse, dorite sau posibile în temeiul unei condiții [93, p. 79].

În **germană**, irealitatea este desemnată printr-o multitudine de mijloace atât în plan lexical, cât și în plan gramatical, un rol substanțial revenindu-le verbelor modale, însoțite deseori de Infinitiv I sau Infinitiv II: *dürfen* („a putea”, cu valoare deontologică de permisiune); *können* („a putea”, „a fi în stare”); *müssen* („a trebui”, cu sens de obligație); *mögen* („a dori”, „a plăcea”); *sollen* („a trebui”, cu sens atenuat de recomandare); *wollen* („a dori”, „a vrea”). Konditionalis cu sens de presupunere echivalează contextual cu modul condițional prezumtiv din română: „Heute würde er sie besuchen” (rom. „posibil să o viziteze azi”).

La fel ca în română, formele Konjunktiv I Präsens, Konjunktiv I Perfekt, Konjunktiv II Präsens (conjunctivul imperfect), Konjunktiv II Perfekt (conjunctivul mai-mult-ca-perfect) din

limba germană exprimă acțiuni imaginare sau ireale, ceea ce implică referirea conjunctivului german la elementele de nucleu ale câmpului funcțional-semantic al modalităților alethice (posibil/contingent, imaginar). În germană, modul conjunctiv este folosit frecvent la redarea vorbirii indirecte [148, p. 45]: „Hans sagt, er habe geheiratet”. Menționăm, în acest sens, conținutul evidențial, caracteristic unor mesaje („se zice că”, „poate fi adevărat sau fals”). Din punctul de vedere al corelației real/ireal, obiectiv/subiectiv, savanții E. Gulăga, E. Șendels și L. Ermolaeva consideră modurile verbale din limba germană drept elemente de nucleu ale modalității obiective, fără a scoate în relief un anumit mod, iar cuvintele modale sunt raportate la domeniul de bază al irealității [105, pp. 68-69]. În principiu, perfectivul modului în discuție (Präteritum Konjunktiv sau Konjunktiv II Perfekt) întrunește, de asemenea, valorile proprii condițional-optativului (inclusiv ale celui trecut) din limba română (*er hätte geschrieben* – „el ar fi scris”; *er hätte gelesen* – „el ar fi citit”; *er hätte gesagt* – „el ar fi spus”).

2.2.3. Prezumtivul din perspectiva modalității ireale

Spre deosebire de limbile comparate, româna înregistrează și modul prezumtiv, care indică „o acțiune prezentată ca presupusă, bănuită” [45, p. 223]. Definiții similare formulează numeroși cercetători. De exemplu, D. Irimia susține că prezumtivul „este modul presupunerii, al bănuielii, al ipotezelor privind desfășurarea sau nedeșfășurarea unei acțiuni verbale, existența sau inexistența unor caracteristici ale verbului propoziției” [45, p. 253]. Autorii *Gramaticii uzuale a limbii române* susțin că modul în cauză „semnifică acțiuni din sfera semantică a posibilității, dar le pune sub semnul unei nesiguranțe accentuate” și, concomitent, „subliniază caracterul ipotetic al realizării acțiunii” [19, p. 153]. Lingvistul Gh. Constantinescu-Dobridor scoate în relief particularitățile morfosemantice ale prezumtivului, semnalând că acesta „este modul personal caracterizat prin morfemele segmentale de viitor, de conjunctiv și de condițional-optativ-potențial ale auxiliarului morfologic *a fi* (respectiv: *va fi*, *să fi*, *ar fi*) și printr-un conținut ce exprimă o posibilitate probabilă, sub două forme temporale: prezentul (timp specific, construit cu gerunziul) și perfectul (timp nespecific, omonim, construit cu participiul)” [26, p. 155].

Din punct de vedere sintactic, prezumtivul este folosit atât în propoziții independente (enuțiative, interrogative, exclamative), cât și în subordonate. În propoziții independente, acest mod se întrebuițează:

- ca predicat verbal simplu: „Ce-o *fi văzând* Pascalopol la Otilia?” (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*, p. 38)?
- ca semiauxiliar în componența predicatelor verbale compuse: „Și la ce *va fi cugetând* așa de mult și de ce *va fi grăind* așa de încet cu alții acel cneaz subțiratic, cu obraz de ceară și

bărbuță rară?” (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 8); „Se simți cuprins dintr-odată ca și cum cineva *ar fi vrut* să-l sugrume” (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 117).

În fraze, prezumtivul se întâlnește ca verb (regent) al subordonatelor:

- subiectivale: „*O fi murit* cineva, persoană importantă – altfel, ce le-ar fi venit ălor să scoată asemenea scâncete la ora asta” (A. Busuioc, *Scrieri alese*, p. 342);
- consecutive: „*Ce va fi având* de-i merg toate cu așa puțințel spor?” (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 79);
- cauzale: „Acum mă duc că m-o *fi așteptând* tata” (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 49).

Data fiind semantica de supoziție a prezumtivului, în literatura de specialitate acesta este analizat, preponderent, cu valoare *evidențială a inferenței* [70, p. 133]. Examinat din perspectiva evidențialității, prezumtivul reprezintă un modalizator epistemic întrebuințat, mai cu seamă, în fraze cu elemente adversative: „*O fi fost* un incident neînsemnat pentru Bella, dar probabil nu și pentru Felix” (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*, p. 35); „*Oi fi știind* eu carte... dar uite că-mi pierd banii din cauza dumatăle...” (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*, p. 41). Grație valorii de ipoteză [45, p. 253], [41, p. 67], modul în discuție se înscrie și în sfera modalității alethice (subvaloarea *a presupune*). Remarcăm faptul că, în unele situații, prezumtivul servește pentru a reda incertitudinea: „Nu știu ce Dumnezeu *o fi având* că s-a făcut ca un tăciune la față, e de nerecunoscut” (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*, p. 416). În alte contexte, el servește la exprimarea:

- ipotezei: „- Aha, *o fi* catolic ori protestanți de ăștia care n-au nici cruce la biserici, batu-i-ar junghiurile” (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*, p. 437);
- dubiului: „- Dacă *o fi luat* Otilia banii! Sunt sigură că i-a luat ea” (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*, p. 462).

2.2.3.1. Mijloace de redare a valorilor prezumtivului în limbile comparate

În **italiană**, viitorul simplu sau viitorul anterior cu valoare de prezumtiv denotă o acțiune presupusă sau una presupusă în trecut (*futuro epistemo*), iar în **spaniolă** îi corespunde așa-zisul viitor de incertitudine (*futuro de incertidumbre*): „Che ora *sarà*? Domandai” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 140): „*Non saranno* stati i minori a difendere la proprietà degli altri,” dissi impudentemente” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 176); „*No será* bien tener a quien enviarle presentado, y que entre y se hinque de rodillas ante mi dulce señora (...)” (M. Cervantes de Saavedra, *Don Quijote*, p. 21). În exemplele citate, acțiunea verbului-predicat este orientată atât spre planul prezent, cât și spre cel trecut (*o fi/vor fi fost*; *nu va fi oare* = *n-o fi*).

În principiu, prezumtivul poate fi substituit, în cele două limbi, prin conjunctiv, atribuindu-i-se aceeași semantică: „*Estará enfadada* (rom. „o fi”) conmigo” = „Tal vez *esté*

enfadada (rom. „să fie oare?”) *conmigo*”; „*Sara arrabiata* (rom. „o fi”) *con me*” = „Puo darsi che *sia arrabiata* (rom. „să fie oare?”) *con me*”. Specificăm, în acest context, rolul condiționalului prezent în spaniolă pentru marcarea presupunerii în trecut: „¿Cuántos años tenía cuando os conociste? *Tendríamos* (rom. „am fi avut”) *unos veinte – veintidos años*”. Această semantică se exprimă, de asemenea, prin astfel de adverbe, perifraze ca: *chissà* (rom. „cine știe”), *puo darsi* (rom. „poate că”), *magari* (rom. „poate”) etc.: „Beh, perderete tutto quanto e poi magari morirete... che c'è di strano...” (A. Moravia, *La Ciociara*, p. 121). Pentru a reda presupunerea cu referire la evenimentele din trecut sau prezent, în spaniolă se folosesc un șir de mijloace lexicale: *tal vez* (rom. „poate”, „poate că”, „se prea poate”), *ojala!*, *quizas* (rom. „poate că”, „posibil”): „Yo no insistí, quizá por miedo, o tal vez desinterés infantil” (R. Beltrán, *Cartas a Rosario*, p. 33). În română, condiționalul prezent corelează, pe lângă mijloace lexicale, cu modul prezumtiv sau conjunctiv (*s-o fi supărat, să fie supărată*).

În **limba rusă**, după cum am mai menționat anterior, semantica unei bănuieli sau presupunerii, specifice prezumtivului, este atribuită modului conjunctiv (*созлагательное наклонение*). Definițiile din gramaticile limbii ruse scot în evidență faptul că acest mod poate exprima o acțiune posibilă, dorită, presupusă [104], [233, p. 1488]. În legătură cu cele semnalate, E. Paduceva este de părere că, spre deosebire de alte categorii din limba rusă, modalitatea nu dispune de o anumită expresie gramaticală, chiar dacă modul poate exprima unele semnificații modale [136]. Întrucât în limba rusă lipsește prezumtivul, valorile acestuia se redau preponderent prin mijloace lexico-gramaticale, în detrimentul celor morfologice. Sensul modal exprimă o evaluare subiectivă a evenimentelor cu o anumită tentă de evidențialitate, dat fiind gradul de încredere în cele relatate sau în funcție de sursa informației. Modul indicat dezvoltă forme perfective sau imperfective, cu posibilitatea realizării la prezent sau viitor: „«Это должен быть Бронский», – подумал Левин и, чтоб убедиться в этом, взглянул на Кити” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 76). În acest enunț, sintagma *должен быть* se raportează la prezent, denotând o acțiune reală. O situație similară observăm în fraza: „Теперь, – хорошо ли это, дурно ли, – Левин не мог не остаться, ему нужно было узнать, что за человек был тот, кого она любила” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 77). În enunțul citat, sesizăm planul temporal al prezentului, pe când în exemplul: „Вы сходите, сударь, повинитесь еще. Авось бог даст” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 7), acțiunea e proiectată în viitor. În anumite situații, spațiul temporal este unul abstract și incert: „(...) есть ли граница между психическими и физиологическими явлениями в деятельности человека и где она” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 125). În exemplele citate, semantica prezumtivului este exprimată prin mijloace lexicale și nu analitice, ca în cazul semanticii condițional-optativului.

În ordinea de idei a celor expuse anterior, ne asociem opiniei lingvistului C. Dimitriu, care, analizând prezumtivul din punct de vedere morfostructural și semantico-funcțional, subliniază: „Dacă existența unui mod verbal este condiționată de existența unui conținut modal de sine stătător, diferit de conținutul altor moduri, și dacă cele trei tipuri de forme de la prezumtiv nu au trei conținuturi modale, ci unul singur, atunci urmează că este convenabil să spunem că aceste trei tipuri de forme nu reprezintă trei moduri, indicativul, conjunctivul, condițional-optativul, ci un sigur mod, prezumtivul” [36, p. 562]. Această cumulare de valori modale este reliefată și în *Gramatica limbii române*, în care înregistrăm următoarea afirmație: „În cadrul sistemului modurilor personale, conjunctivul prezintă valori similare cu modul condițional, cu prezumtivul și cu imperativul, și se opune indicativului ca termen al opoziției *posibil – real (existent/efectuat)*” [42, p. 387].

Prezumtivul și formele lui în **limba engleză** – *Present Suppositional* (format din *should* + *Infinitivul* verbului și exprimând o acțiune ipotetică sau problematică, dar nicidecum obligatoriu ireală, care se realizează sau se va realiza [82]: „It's very strange that my sister *should be* hopping around the room”) și *Past Suppositional* (format din *should have* + *Participiul trecut* al verbului pentru a exprima o acțiune trecută, dar problematică sau care a fost realizată înaintea altei acțiuni trecute: „My friend was stressed that nobody *should have supported* his plan”) – suscită discuții controversate printre gramaticieni. Din punct de vedere morfologic, în versiunea britanică a limbii engleze formele „prezumtivului” (*Suppositional Mood*) sunt preferate celor de conjunctiv, chiar dacă fiecare dintre aceste moduri își păstrează autonomia. Acest fenomen este explicat prin afinitatea semantică a modurilor în cauză [112]. Comparați: „I suggest that we *should go*” și „I suggest that we *go*”.

În limba germană, semantica prezumtivului este exprimată de Konjunktiv II: „Das könnte sein”.

2.3. Considerații finale asupra structurii câmpului funcțional-semantic al irealității în limbile comparate. Noțiunea de nucleu

În lingvistica modernă, au fost elaborate metode eficiente de analiză semantică, inclusiv funcțional-semantică, fondate pe conceptul câmpurilor. Materialul vast supus investigației în prezenta lucrare necesită o sinteză a inventarului factic din rațiuni metodologice, dar și conform obiectivelor de rigoare ale tezei în discuție. Cele din urmă ne fac să identificăm următoarele componente ale câmpului funcțional-semantic al irealității în baza raportului real/ireal și a frecvenței unităților comunicative în limbajul uman: nucleu, centru și periferie.

Nucleul reprezintă dominantă semantică de bază – *arhisemul*. El are un statut autonom și libertatea de a forma multiple raporturi sintagmatice. El dispune de o sinonimie variată în distribuții impunătoare, care poate consolida dominantele de bază și este specializată pentru realizarea *funcției* întregului câmp [Sternin, apud 127].

Materialul vast supus investigării în demersul de față scoate în lumină elementul de bază al nucleului cu repercusiuni importante în conceptualizarea irealului. Este vorba de verbul „a părea” deopotrivă cu echivalentele sale în limbile comparate.

În română, prezintă interes expresia verbală cu valoare apreciativă „a-i părea bine/rău”, în care verbul „a părea” include și semul de opinie (*a crede că e bine/rău, a socoti că e bine/rău, a considera că e bine/rău* etc.): „Ai cântat? *Îmi pare bine*. Acum joacă, dacă poți, iar la vară fă ca mine (Al. Donici, *Greierul și furnica*, p. 45). Expresia evidențiată aici dezvăluie o atitudine emnamente formală și nu reflectă neapărat starea reală a locutorului, iar diferențierea obiectivă a unei stări emotive este posibilă doar grație intonației.

În engleză, verbul *to seem* „a părea” este utilizat, mai ales, în limbajul colocvial, în timp ce verbul *to appear* „a arăta”, foarte apropiat lui, se folosește, de regulă, în limbajul literar. A se compara: „*Mary seems (=„pare”) to be unhappy*”; „*John appeared (= „s-a arătat”) surprised by this event*”. Contextual, însă, semnificația „a părea” poate fi exprimată în engleză și prin verbele *cogitandi to think*, și *to believe*, echivalente funcțional între ele: „*I think (believe)*¹⁹ she was born in London”.

O situație interesantă atestăm și în limba germană cu referire la verbul *scheinen* care semnifică *ad litteram* „a străluci”, dar care, în variate contexte, exprimă și aparența. A se compara „*Die Sonne scheint*” (rom. „Soarele strălucește”) cu „*Es scheint, er liebt mich nicht*” (rom. „Se pare că nu mă iubește”). Transpoziția semului de bază „a străluci” sugerează legătura dintre procesul de metaforizare a mijloacelor lexicale, în general, și a categoriei modalității, în particular. Prestația modală impresionantă a verbului *scheinen* prezintă ipostaza detașată de lumea reală, cu trimitere la noi lumi posibile. În calitate de element lexical, verbul dat, dar și echivalentele sale în limbile comparate pe paginile acestei teze nu au o referință anumită. Sensul lor (intensionalul) dezvăluie varietatea denotațiilor în multitudinea lumilor virtuale, confirmând, astfel, teoria filosofului american D. Kellogg. Spre deosebire de L. Carroll, care admite existența unei singure lumi actuale, autorul realismului modal, D. Kellogg, recunoaște existența tuturor lumilor posibile, fundamentate pe ideea că realitatea și potențialul desăvârșesc lumea actuală [apud 60, p. 8].

¹⁹ Rom. „îmi pare că”.

În cercetările întreprinse cu referire la verbul *scheinen*, acesta este pus în comparație cu verbul *glauben*. Se consideră că primul exprimă presupunerea făcută de o terță persoană cu referire la altă persoană: „Der Bruder *scheint* krank zu sein” („Fratele pare bolnav”), în timp ce verbul *glauben* „a crede” redă semantica de incertitudine a vorbitorului în raport cu sine însuși: „Der Bruder *glaubt*, er sei krank” („Fratele crede că e bolnav”). În primul exemplu, se atestă un verb cu contur modal extern (cuiva fratele i se pare bolnav), iar în al doilea exemplu, verbul are contur modal intern, deoarece fratele crede despre sine că e bolnav. Cele expuse ne permit să concluzionăm că sfera irealității cuprinde atât modalitatea obiectivă (externă), cât și cea subiectivă (internă). În acest sens, sunt ilustrative și exemplele care urmează: „Es *schien* ihm sogar, daß sie, abgemagert, gealtert und gar nicht mehr hübsch, in keiner Beziehung interessant, nur einfach, aber eine gute Mutter der Kinder, dem Gerechtigkeitsgefühl nach selbst nachsichtig zu sein verpflichtet wäre — aber da zeigte sich ganz und gar das Gegenteil” [L.Tolstoi, *Anna Karenina*, p. 5]”; „Aber nachdem ich mich eingearbeitet hatte, *glaubte* ich, dem Mann helfen zu können” (H. Hannover, *Die Republik vor Gericht 1975–1995*, p. 233).

Cu referire la verbul din italiană *sembrare* „a părea”, ținem să menționăm doar că acesta se îmbină obligatoriu cu conjunctivul, în calitate de marcă a incertitudinii sau a caracterului subiectiv al tuturor verbelor de opinie (*cogitandi*) (vezi și paragraful 1.6. al tezei): „(...) e *sembra* che tutto il suo valore militare si sia spento in mezzo a così tanti sbandamenti che l'Italia ha vissuto...” (N. Macchiavelli, *Il Principe*, p. 99).

În spaniolă, în schimb, verbul *parecer* „a părea” este urmat, de regulă, de un verb la indicativ în cazul verbelor cu sens perceptiv-obiectiv: „(...) parece que *no oye* el ruido del viento” (P. Coelho, *Adulterio*, p. 48).

În limba rusă, verbul *казаться* „a părea” poate fi și el întrebuințat în diferite situații de comunicare. Să analizăm următorul exemplu: „Более всего на свете прокуратор ненавидел запах розового масла, и все теперь предвещало нехороший день, так как запах этот начал преследовать прокуратора с рассвета. Прокуратору *казалось*, что розовый запах источают кипарисы и пальмы в саду, что к запаху кожи и конвоя примешивается проклятая розовая струя” (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 9). În el, verbul evidențiat are sensul de *a avea impresia*, adică este circumscris semantic *aparenței* rezultată dintr-o percepție indirectă. Sensul dat cadrează cu sfera epistemică a câmpului funcțional-semantic al modalității ireale.

În fraza „Ему даже *казалось*, что она, истощенная, состарившаяся, уже некрасивая женщина и ничем не замечательная, простая, только добрая мать семейства, по чувству справедливости должна быть снисходительна” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 4), verbul

evidențiat are sensul de *a considera*, circumscris sferei *cogitandi* (opinie, reflecție) care ține și ea de conturul epistemic al modalității irealului.

În exemplul „Уйди из-под ног! Скорей, скорей, скорей! - закричал Филипп Филиппович на все стороны и стал звонить во все звонки, как *показалось* псу” (М. Булгаков, *Собачье сердце*, p. 38), conținutul verbului evidențiat este circumscris *aparenței* care rezultă, însă, din contemplarea vie (percepția directă) a lui Filip Filipovici care a început să pună în acțiune sonerii (câinelui i s-a părut că acesta nu a trecut cu vederea chiar niciuna). S-ar crea impresia că verbul evidențiat care exprimă aparența, adică irealul, dobândește parcă unele reflecții din sfera realului în cazurile în care situația de pe fundal este reliefată prin percepție directă, adică prin intermediul senzațiilor (canalelor) auditive și vizuale.

Din cele expuse *supra*, rezultă că în limba română se atestă un câmp semantic mai restrâns al verbului *a părea* în raport cu echivalentele sale semantice din alte limbi comparate.

Marcă de factură modală a modalității epistemice și evidențiale în interpretarea tradițională, verbul *a părea* (semiauxiliar și semicopulativ în limbile analizate în această lucrare) reflectă o viziune diferită a lumii reale, prezentând evenimentele altfel decât sunt acestea în lumea reală. Totodată, materialul factual analizat în acest compartiment permite a distinge verbul *a părea* (cu echivalentele din alte limbi) în poziție de dominantă a câmpului funcțional-semantic al modalității epistemice, legată de valorile aparenței și percepției profund subiective, dar și cu repercusiuni evidente în zona ontologică a *posibilului* alethic „ceea ce poate fi”.

Sfera comunicativ-cognitivă din cadrul nucleului câmpului funcțional-semantic cuprinde și multiple semnificații ale incertitudinii și ale dubiului, denotate, mai cu seamă, prin semul negativ („a nu ști”, „a nu fi sigur”), cu trimitere la referenți necunoscuți (suficient) sau care lipsesc cu desăvârșire: „Ia, *nu știu* cine-a fost pe la mine acasă în lipsa mea...” (I. Creangă, *Capra cu trei iezi*, p. 113).

Să analizăm un alt exemplu: „(...) e siete turbato perché una forza malefica, naturale o soprannaturale *che sia*, si aggira ora per l'abbazia” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 32). Formei de conjunctiv *che sia* din italiană îi corespunde în română prezumtivul *cum o fi (ea)* în cadrul unei propoziții incidente enunțiativ-dubitativă, care denotă incertitudinea în actul de identificare a subiectului: *forță malefică, naturală sau supranaturală*.

Pe lângă valențele epistemice de mai sus, observăm și multitudinea valorilor semantice, circumscrise lumilor posibile, diferite de cele reale (modalități aletice). În termenii unei analize logice, *necesarul* (= este (necesar) adevărat) intră în conflict cu *posibil adevăratul*, iar din perspectiva principiului plenitudinii, trebuie să considerăm *ireal* ceea ce nu poate fi înfăptuit [Lovejoy, 1965]: „Mă mieram eu *să fi mâncat* lupul iarna asta așa de în pripă” (I. Creangă,

Capra cu trei iezi, p. 28). În exemplul citat, conjunctivul trecut indică o acțiune neînfăptuită (lupul nu a mâncat iarna (încă)), dar posibilitatea realizării rămâne valabilă în lumea virtuală. Este de remarcat aici principiul plenitudinii (*the Principle of Plenitude*), conform căruia existența unor posibilități (situații potențiale) presupun neapărat realizarea acestora în plan real [217].

Materialul prezentat mai sus ne permite să constatăm că în limbile comparate, mai ales cele romanice, conjunctivul este exponentul principal al irealului, dar și al incertitudinii, deoarece el denotă lucruri inexistente sau puțin probabile în lumea reală. În exemplul „Cacciate la lepre col bue, fatevi insegnar grammatica dalle civette, *che* i cani *morsichino* le pulci, gli orbi *guardino* i muti e i muti *domandino* pane, la formica *partorisca* un vitello, *volino* i polli arrosto, le focacce *crescano* sui tetti, i pappagalli *tengano* lezione di retorica, le galline *fecondino* i galli, mettete il carro avanti i buoi, fate dormire il cane nel letto e tutti *camminino* a testa in giù!” (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 67), verbele evidențiate ilustrează tabloul unei dimensiuni ontice alogice, cu referenți ce posedă însușiri inexistente în lumea reală: „*să înveți* gramatica de la cucuvea, câinii *să-i muște* pe purici, orbii *să-i privească* pe muți și muții *să ceară* pâine, furnica *să fete* vițel, puii fripți *să zboare*, plăcintele *să crească* pe acoperișuri, papagalii *să țină* lecții de retorică, găinile *să-i însămânțeze* pe cocoși, (...) toți *să meargă* cu capul în jos” (U. Eco, *Numele trandafirului*, p. 102). Prin intermediul unor verbe la conjunctivul prezent, are loc obiectivizarea conținutului, grație abstractizării dimensiunii temporale. Specialiștii în materie remarcă faptul că ficțiunile descriu obiecte cu însușiri contradictorii, cum ar fi cercurile pătrate²⁰.

În legătură cu cele relatate, specificăm că, în limbile comparate, modul conjunctiv perfect sau condițional-optativ cu sens potențial, ireal la forma perfectivă dezvăluie elocvent semnificațiile modalității obiective alethice de irealitate cu semul capabil/incapabil. În italiană și spaniolă, semantica menționată se exprimă, de asemenea, prin conjunctivul imperfect: „Con estas razones perdía el pobre caballero el juicio, y desvelábase por entenderlas y desentrañarles el sentido, que no se lo *sacara* ni las *entendiera* el mesmo Aristóteles, si *resucitara* para sólo ello” (M. Cervantes de Saavedra, *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha*, p. 19). În exemplul citat, conjunctivul imperfect este utilizat cu referire la verbele *sacar* și *entender* pentru a reda imposibilitatea realizării acțiunii, cauzată de lipsa aptitudinii necesare („nici Aristotel ... nu ar fi scos și priceput”). Semnalăm procedeul comparației prin trimitere referențială către un designator rigid (în termenii lui S. Kripke), marcat prin nume propriu și existent atât în lumea reală, cât și în cele posibile, grație conținutului descriptiv (în exemplul de mai sus se face trimitere la celebrul filosof Aristotel). În limba română, în astfel de cazuri, se folosește

²⁰ Afirmția dată aparține cercetătorului Th. G. Pavel (vezi lucrarea lui, *Fictional Worlds*. Harvard University Press, 1986, p. 165).

condițional-optativul cu valoare de ireal, îndeosebi „dacă *ar fi înviat, nu l-ar fi scos și priceput*”. Conjunctivul din română „ca să priceapă” echivalează în spaniolă cu infinitivul anticipat de prepoziția *por*: „*por entenderlas*”. Din punct de vedere formal, semnificațiile menționate, referite la aspectul contrafactiv sau potențial, sunt denotate în limbile italiană și spaniolă prin modurile conjunctiv și condițional-optativ, cărora li se pot atribui, în anumite contexte, și valori ale prezumtivului. În limbile rusă, engleză și germană, semnificațiile indicate sunt rediate printr-un singur mod, numit, respectiv, *сослагательное наклонение* în limba rusă, *Subjunctive Mood* în limba engleză și *Konjunktiv I*, *Konjunktiv II* în germană. De regulă, semnificațiile unei acțiuni realizate sau imposibile se exteriorizează prin aspectul perfectiv/contrafactiv al gramemelor (Konjunktiv II Präteritum): „Ах, *не слушал бы!* – мрачно проговорил князь, вставая с кресла и как бы желая уйти, но останавливаясь в дверях” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 82); germ.: „Du *dürftest wohl* nur nicht gehört haben,“ versetzte der Fürst finster sich aus dem Lehnstuhl erhebend...” (L. Tolstoy, *Anna Karenina*, p. 144); „– Ah, mai bine *nu te-ai fi auzit!* spuse prințul posomorât, ridicându-se de pe scaun și parcă vrând să plece, dar oprindu-se în ușă” (L. Tolstoi, *Anna Karenina*, p. 134).

În exemplul „Oh, dear, if I only had a mother *to do it!*” (M. Mitchell, *Gone with the Wind*, p. 235), dorința nerealizată a vorbitorului se explică prin lipsa unei condiții indispensabile, evenimentul rămânând într-o lume ratată și fiind desemnat în plan glotic prin verbul *to have* la forma perfectivă, căreia îi corespunde, în versiunea română, condițional-optativul perfect *aș fi avut*. Deși, conform contextului, referentul este inexistent (decesul mamei = propoziție în mod necesar adevărată), dorința aprigă rămâne a fi una ce ține de lumea reală. Este cazul unității *might have been* (engl. „s-ar fi putut”), care, analizată prin prisma lumilor posibile, reprezintă, potrivit reputatului savant N. Chomsky, un alt nivel sintactic, în consens cu noțiunea lui D. Lewis de *reprezentare mentală* („mentalese”) [60]. Suntem de părere că imaginarul, în astfel de situații, este raportat, la rândul său, la lipsa referentului, deoarece acesta nu este prezent de facto sau prezența acestuia este una imaginară sau chiar incertă: „Credeam că mi-i ghici *cu cine aș dori eu să mă-ntâlnesc* într-un loc” (M. Sadoveanu, *Hanu Ancuței*, p. 20). În exemplul citat, completiva directă conține verbul semiauxiliar *aș dori* la condițional-optativ și verbul *să mă-ntâlnesc* la conjunctiv.

Pe lângă conjunctiv și condițional-optativ, dubiul, îndoiala și bănuiala – seme ale irealului – se exprimă, în limba română, dar și în limbile comparate pe paginile acestei lucrări, prin modul prezumtiv.

O analiză mai amplă a irealității reliefează și valoarea potențială a viitorului, analizat în compartimentul precedent și menit a denota o acțiune care se va întâmpla după momentul

vorbirii, deci într-un spațiu temporal incert. Ambiguitatea hotarului real/ireal sugerează ideea potențialului în calitate de trecere de la posibil la realizabil [59] și element al câmpului funcțional-semantic al irealității.

În cele ce urmează, vom ilustra, în acest sens, semantica incertă a viitorului. Astfel, limba spaniolă distinge două tipuri ale viitorului – viitorul propriu-zis (*futuro simple* sau *imperfecto*) și cel exprimat prin construcția *ir a* + infinitivul verbului (*futuro inmediato*). Acesta din urmă denotă o acțiune ce urmează după momentul vorbirii într-o perioadă apropiată, prin urmare, presupune o certitudine mai mare în realizarea acțiunii: „Hoy vamos a visitar el museo del Prado”. În opoziție cu acesta, viitorul simplu rămâne într-o ipostază mai abstractă, momentul în care acțiunea va fi realizată este unul incert.

Uneori viitorul simplu exprimă o posibilitate legată de presupunere, *futuro contingente* ([198, p. 4], vezi și [173]): „Mañana *estará* nublado”, porque no se conoce el evento o la ausencia del evento que permitiría determinar dicho valor de verdad” (rămâne necunoscut atât evenimentul, cât și absența acestuia, care ar permite determinarea valorii de adevăr). Cele expuse de către subiectul vorbitor se referă la dimensiunea temporală *aici* și *acum* vs *a posteriori*, acțiunea desfășurată după momentul vorbirii („va fi înnorat mâine”) rămâne una incertă. A se analiza enunțul: „Si nos permite revelar su dirección, *tendrá* trabajo durante una buena temporada” (P. Coelho, *Adulterio*, p. 137), în care gramemul acțiunii posterioare, exprimată prin viitorul simplu *tendrá* (*trabajo*) „va avea (de lucru)”, depinde de o condiție – *Dacă ne va permite să-i facem publică adresa*. Prin urmare, și în acest caz, înfăptuirea celor dorite poate fi înglobată în sfera incertitudinii. Aceleași valori, în principiu, sunt valabile pentru astfel de tipuri de enunțuri și în alte idiomuri. Ambiguitatea hotarului real/ireal sugerează ideea potențialului în calitate de trecere de la posibil la realizabil” [163, p. 17].

Imperfectul indicativ poate, de asemenea, să exprime contextual unele valori ireale [Bulgăr, 1995, p. 75, apud 57]. Enunțurile de tipul „se făcea că...” se folosesc în limbajul curent pentru a exprima o trecere într-o lume virtuală, inexistentă, verbul în cauză denotând o acțiune care nu a avut loc în lumea reală: „*Se făcea* că eram într-o grădină...” (în acel vis, *nota noastră*). Semantica menționată este desemnată anume prin formele de imperfect și ar fi incompatibilă cu alte forme temporale pentru exprimarea irealității: *s-a făcut că, se făcuse că, se va face că*. Uzul imperfectului este frecvent în protază și apodoză, înlocuind optativul cu sens potențial: „Și nu că mă laud, căci lauda-i față: prin somn nu ceream demânare, *dacă mă sculam*, nu mai *așteptam* să-mi deie alții” (I. Creangă, *Amintiri din copilărie*, p. 54) (= *dacă m-aș scula/m-aș fi sculat, n-aș aștepta/n-aș fi așteptat, nota noastră*).

Și în unele studii de specialitate efectuate cu referire la limbile italiană și spaniolă [178, p. 443], se menționează, pe bună dreptate, că imperfectul raportează lumea irealității la

dimensiunea ipotetică, dar și la cea a ficțiunii (*imperfetto ludico*), întâlnită, de exemplu, în jocurile copiilor: „Io ero Buffalo Bill e tu Toro Seduto”²¹; „Vale que yo era una princesa”²²? La fel ca în română sau rusă, imperfectul se utilizează în limbajul curent italian și spaniol cu semnificație reverențială, similară modului condițional: it. *volevo una penna*, sp. *queria un bolígrafo* („voiam un stilou”). În limbajul colocvial, se întrebuințează imperfectul atât în locul conjunctivului imperfect din protază, cât și în cel al condiționalului din apodoză: „Se lo sapevo, non venivo” vs „Se lo sapessi, non verrei” (= „Dacă știam, nu veneam” vs „Dacă aș ști, nu aș veni”). În cazul suplinirii condiționalului, imperfectul, după părerea Á. Di Tullio, nu este luat ca formă temporală circumscrisă irealului sau realului, deoarece frazele cu subordonată condițională exprimă valori ale posibilului [186, p. 325].

Cele menționate în acest paragraf cu referire la zona de nucleu a câmpului funcțional-semantic al modalității irealității sunt prezentate grafic în tabelul ce urmează:

Tabel 2.1. Elementele de nucleu ale câmpului funcțional-semantic al irealității – modalitățile alethică (subclasele dinamică și anancastică) și epistemică

Evaluarea subiectului vorbitor					
Forme categoriale	Forme temporale	Forme necategoriale	Mijloace sintactice	Dominanta câmpului alethic	Dominanta câmpului epistemic
Nucleul morfologic		Mijloace lexico-gramaticale			
rom. <i>conjunctiv; prezentiv; condițional</i> cu sens optativ, potențial, ireal (preponderent forma contrafactivă)	rom. <i>prezent, trecut</i>	rom. <i>cineva, careva, oricare, oricine, oricând, vreodată, cumva, oarecum etc.</i>	diverse perifraze, sintagme, locuțiuni, expresii și gloseme (cu variante în limbile comparate) rom. <i>a fi de părere că, nu e exclus că, pesemne, parcă, poate că + verb etc.</i> (cu variante în limbile comparate)	pronume nehotărâte, adverbe rom. <i>nimeni, nimic, nicăieri, niciodată</i>	pronume nehotărâte, adverbe rom. <i>nimeni, nimic, nicăieri, niciodată</i>
it. <i>congiuntivo</i>	it. <i>passato,</i>	it. <i>qualcuno,</i>		it. <i>nessuno,</i>	it. <i>nessuno,</i>

²¹ Rom. „Să zicem că eu sunt Buffalo Bill și tu Toro Seduto” (trad. noastră).

²² Rom. „Să ne imaginăm pentru o clipă că aș fi o princesă” (trad. noastră).

	<i>imperfetto, trapassato</i>	<i>qualcosa, qualsiasi, alcuni, chiunque etc.</i>		<i>niente, da nessuna parte, mai</i>	<i>niente, da nessuna parte, mai</i>
sp. subjuntivo	sp. pretérito perfecto, pretérito imperfecto, pluscuamperfecto	sp. alguien, algo, cualquiera etc.		sp. nadie, ninguno, nada, a ninguna parte, nunca	sp. nadie, ninguno, nada, a ninguna parte, nunca
engl. Subjunctive I, Subjunctive II	engl. Present, Past, Past Perfect	engl. somebody, anything, everyone, everywhere, anywhere etc.	engl. would + Perfect Infinitive	engl. nobody, nothing, nowhere, never	engl. nobody, nothing, nowhere, never
germ. Konjunktiv I (vorbire indirectă/evidențială), Konjunktiv II	germ. Konjunktiv II Perfekt cu sens ireal	germ. jemand, jemand, irgendjemand, irgendjemand, jederzeit, jemals, irgendwie etc.	germ. wurde + Infinitiv Präsens; würde + Infinitiv	germ. niemand, nichts, nirgends, niemals	germ. niemand, nichts, nirgends, niemals
rus. <i>сослагательное наклонение</i>		rus. <i>кто-нибудь, что-нибудь, кое-кто, где-нибудь etc.</i>		rus. <i>никто, ничего, нигде, никогда</i>	rus. <i>никто, ничего, нигде, никогда</i>
rom. condiționalul	rom. trecut				
it. condizionale	it. trecut				
sp. condicional	sp. trecut				
engl. condițional echivalat cu Subjunctive I	engl. trecut				
germ. condițional echivalat cu Konjunktiv I și II	germ. trecut				
rus. <i>условное наклонение (=сослагательное наклонение)</i>					
rom. indicativ	rom. viitorul simplu /scurs în timp vs nerealizat /			verbe semiauxiliare, semicopulative rom. *a părea (percepție directă), a putea (= a fi capabil), a ști, a trebui (cu valoare anancastică de necesitate sau condiție necesară)	verbe semiauxiliare, semicopulative rom. a părea (percepție indirectă), a putea (= a fi capabil), a trebui
it., sp. indicativo	sp., it. futuro			it. *sembrare (percepție	it. sembrare (percepție

	<i>simple / futuro semplice, futuro contingente, futuro de suposición, imperfecto ludico/imperfecto ludico</i>			directă), <i>potere, sapere, dovere</i> (cu valoare anancastică de necesitate sau condiție necesară)	indirectă), <i>potere, dovere</i>
				sp. <i>*parecer</i> (percepție directă), <i>poder, saber, deber</i> (cu valoare anancastică de necesitate sau condiție necesară)	sp. <i>parecer</i> (percepție indirectă), <i>poder, deber</i>
engl. <i>Indicative Mood</i>	engl. <i>Future simple</i>		engl. substantive/pronume + verbe <i>sentiendi /cogitandi,</i>	engl. <i>*to seem, to appear</i> (percepție directă), <i>can, to know, have to</i> (cu valoare anancastică de necesitate sau condiție necesară)	engl. <i>to seem, to appear</i> (percepție indirectă), <i>can, may, have to</i>
germ. <i>Indikativ</i>	germ. <i>Futur I, Imperfect abitual</i>			germ. <i>*scheinen, glauben</i> (percepție directă), <i>wissen, müssen</i> (cu valoare anancastică de necesitate sau condiție necesară)	germ. <i>scheinen, glauben, werden</i> (percepție indirectă), <i>müssen</i>
rus. <i>изъявительное наклонение</i>	rus. <i>будущее сложное</i>	rus. <i>мочь (în propoziții de tipul: „Он может быть злодеем”)</i>		rus. <i>казаться</i> (percepție directă), <i>знать, мочь (= a fi capabil)</i>	rus. <i>казаться</i> (percepție indirectă), <i>мочь (= a fi capabil)</i>
				negația (valorile adevărat/fals, <i>nu există</i>)	negația (valorile adevărat/fals, <i>nu se știe</i>)
				engl. <i>do not exist</i>	engl. <i>don't know</i>
				germ. <i>es gibt keins</i>	germ. <i>du weißt nicht</i>
				it. <i>non esiste, non c'è</i>	it. <i>non credere, non pensare, non dire, non sapere</i>

				sp. <i>no hay, no está, no existe</i> rus. <i>не существует, нем(y) + суц., не + глагол</i>	sp. <i>no creer, no pensar, no decir, no saber</i> rus. <i>не быть уверенным что..., не знать</i>
Cumularea și frecvența unităților menționate în limbile comparate					
În rusă, engleză și germană se înregistrează deseori o cumulare a valorilor conjunctivului cu condiționalul	În limbile romanice și germană se înregistrează mai des următoarele forme temporale: prezent, perfect, imperfect, mai-mult-ca-perfect. În spaniolă deosebim: 1) <i>futuro simple</i> sau <i>imperfecto</i>; 2) <i>futuro inmediato</i>, 3) <i>futuro contingente</i> și 4) <i>el condicional presente con valor de futuro</i> În raport cu timpul prezent, imperfectul este mai puțin elocvent în rusă și limbile germanice, dat fiind numărul redus de forme temporale în limbile date	Uzul mijloacelor lexico-gramaticale în exprimarea modalității ireale este frecvent, mai cu seamă în limba rusă, unde sistemul modal nu dispune de variate forme gramaticale. Printre mijloacele în cauză, înregistrăm pronumele nehotărâte și adverbele. În limbile italiană și spaniolă, adverbele în cauză însoțesc, de cele mai dese ori, verbele întrebuate la conjunctiv		Verbul românesc <i>a putea</i> (= <i>a fi în stare</i>), dar și <i>it. potere</i>, <i>sp. poder</i>, <i>engl. can</i>, <i>germ. können</i> și <i>rus. мочь</i> au o frecvență sporită în limbile menționate. Semul <i>a părea</i> se impune, mai cu seamă, în engleză, germană și rusă. În prima limbă, aceasta se întâmplă grație cuplului <i>to seem</i> și <i>to appear</i>, alături de <i>to think</i> și <i>to believe</i>. În a doua limbă, faptul se datorează metaforizării prin transpoziție a verbului <i>scheinen</i>, „a străluci (a părea)”. În a treia limbă, sensul este ancorat în aparența care capătă parcă unele reflecții ale realului în cazurile de percepție directă. Negația cu conjunctiv (valorile adevărat/neadevărat) este	Semele <i>a cunoaște</i>, <i>a ști</i> sunt elemente de bază în limbile comparate. Forma negativă cu valoarea incertă <i>nu știu</i>, <i>nu sunt sigur</i> (= probabil) nu trimite la un referent sau trimite la unul necunoscut. Semul <i>a părea</i> este frecvent întrebuit în limbile comparate pe paginile acestei lucrări

				mai relevantă în italiană și spaniolă	
Exprimarea glotică a valorilor modale de nucleu					
modalitățile alethică (dinamică, anancastică (< it. modalità anankastica)) și epistemică					

2.3.1. Elementele de centru ale câmpului funcțional-semantic al irealității. Modalitățile optativ-deziderativă și deontică

În cadrul analizei tradiționale a câmpurilor semantice, dar și a celor funcțional-semantic, se delimitează, pe lângă elementele de nucleu, **centrul** sau spațiul prenuclear, ale cărui unități de bază comportă diferențieri semantice nesemnificative, iar autonomia microparadigmelor prenucleare este relativ redusă. În funcție de tipul de conținut și de multiplele mijloace de exprimare a acestuia, centrul câmpului funcțional-semantic al irealității distinge opoziția *real* vs *ireal*, privită ca o acțiune necesară, obligatorie, permisă, dorită. În paragraful de față, vom examina mijloacele de expresie ale modalității optativ-deziderativă și deontică, care dispun de o multitudine de semnificații particulare în limbile comparate pe paginile acestei lucrări.

La fel ca și în cazul termenului de nucleu, analizat mai sus, este necesară o scurtă incursiune de ordin filosofic cu referire la elementul de centru.

Existența umană de-a lungul ontogenezei nu s-a fundamentat doar pe fenomene raționale, ci, mai degrabă, a fost și rămâne încătușată în lanțurile *afective*, împrizonierate în trup. În acest sens, dogma creștină timpurie era înțeleasă ca lupta cu patimile, iar exteriorizarea verbală este rezultatul descătușării frământărilor lăuntrice dictate de satisfacerea continuă a dorințelor. În plan glotic, dominanta celor vrute și nevrute, jinduite și râvnite o reprezintă verbul *a vrea* sau echivalentele sale. Acest element de bază este valabil și pentru întregul câmp de centru-periferie. Atât în limbile engleză, germană, italiană, spaniolă, rusă, cât și în română, verbul *a vrea* (respectiv, engl. *to want*, germ. *wollen*, it. *volere*, sp. *querer*, rus. *хотеть*) reprezintă, prin excelență, trăsătura semantico-pragmatică de bază a câmpului analizat. În română atestăm un șir de verbe performative cu tenta distinctivă de gradare semantică – *a vrea*, *a dori*, *a jindui*, *a visa* (*a dori* virtual), *a da voie*, *a lăsa*, *a permite*, *a autoriza* etc. cu valoare cauzativă iusivă, prohibitivă și permisivă la modurile condițional-optativ sau conjunctiv imperativ: „*Să reușești în toate!*”, „*Să dea Domnul!*”

Sușinem opinia potrivit căreia „numărul sensurilor din pletora semantică a unui semiauxiliar este direct proporțional cu frecvența acestuia în uzul glotic” [209]. Din acest punct de vedere, cele mai frecvente semiauxiliare – *a putea* și *a trebui*, deopotrivă cu echivalentele din limbile comparate – dezvoltă și o varietate uimitoare de valori modale. Pe lângă valențele

semantice alethice și epistemice, acestea au rolul de modalizatori deontici²³. Astfel, semiauxiliarul *a trebui* poate fi echivalat, contextual, cu modul imperativ, iar *a putea* exprimă o vastă gamă semantică în dimensiunea modală ca modalizator deontic permis/interzis.

Complexitatea categoriei modalității este determinată de un spectru larg de valori care, adesea, prezintă dificultăți atât din punctul de vedere al definirii lor, cât și în planul distincției lor una de alta. Ținem să specificăm, în legătură cu cele semnalate, că „modalitatea volitivă este apropiată de cea deontică propriu-zisă, în măsura în care formulele deontice au adesea (în afara folosirilor strict juridice) o bază subiectivă: *se cere* înseamnă de fapt „îți cer”, cererea subiectivă presupunând o dorință/voință a locutorului” [1, p. 691].

Cu referire la cele relatate, este de menționat și valoarea modală a imperativului. În plan semantic, acesta exprimă o acțiune certă, însă nu și reală (în ciuda faptului că locutorul o consideră ca atare) [ibidem]. În opoziție cu indicativul, care „constată existența unei realități, imperativul creează o realitate sau tinde să o creeze” [45, p. 256]. Cele expuse permit a insera în sfera virtualului unele situații imperative, orientate, de obicei, spre viitor. În enunțul: „Închide ușa!”, acțiunea verbului-predicat se va împlini după momentul vorbirii. În același timp, în enunțurile similare de tipul: „– Pleacă! – Nici gând!” acțiunea dorită de către emițător depinde de voința conlocutorului. Ea nu s-a săvârșit în realitate, rămânând înscrisă în „lumea virtuală”.

În limbile italiană și spaniolă, modalitatea deontică vizează posibilitatea și obligația morală, redate cu ajutorul semiauxiliarelor modale *poter* și *poder* „a putea” și *dovere* și *deber* „a trebui” [178, p. 323]. Pe lângă aceasta, limba italiană distinge o subclasă a modalității deontice care se raportează la necesitatea fizică. De exemplu, un copac sădit trebuie să crească și să moară [ibidem]. Totuși, ținem să menționăm, în acest caz, că dependența de realitățile obiectiv-existente, precum și descrierea însușirilor unui obiect denotă o apropiere vădită de sfera modalității alethice.

În plan glotic, modalitatea deontică este exprimată și prin verbe la modul imperativ, asociat, deseori, conjunctivului iusiv la persoana a treia [178, p. 433]: „Vada via!” („Plecați!”), „Esca subito!” („Ieșiți imediat!”).

În limba spaniolă, sfera deontică mai corespunde și semnificației de permisiune [186, p. 321].

În limbile română și rusă, în calitate de elemente de bază în exprimarea atât a modalității epistemice, cât și a celei deontice, se înscriu modalizatori de tipul: *a putea/a nu putea, se poate/nu se poate*; rus. *мочь/не мочь*, cu sens de „a avea dreptul”, „a avea voie” etc. Spre deosebire de alte mijloace lexicale din câmpul modalității în discuție, extensia semantică vastă a verbului *мочь* din limba rusă explică uzul frecvent al glosemului respectiv în limbajul curent,

²³ La ei am putea adăuga și expresiile verbale *a fi obligatoriu, a fi recomandabil*, precum și adverbele *obligatoriu, interzis* etc.

ceea ce permite a raporta verbul în cauză la unitățile de bază ale câmpului funcțional-semantic deontic și optativ-deziderativ cu valoarea de real/ireal. Deși echivalentele impersonale ale acestuia din limba rusă, *можно* și *нельзя* („se poate” vs „nu se poate”), fac, de asemenea, parte din nucleul valorilor deontice de obligație sau „permisiune/interzicere”, acestea, totuși, pot fi raportate, de regulă, doar la situații dependente de factori externi: rus. „Можно поговорить? Я занят!”. Posibilitatea/imposibilitatea îndeplinirii acțiunii în astfel de cazuri este condiționată de factori externi – voința emițătorului mesajului care impune sau interzice ceva, conform propriei sale voințe sau intenții [Palmer, 1986, p. 121, apud 139].

În limba rusă, realizarea anumitor acțiuni este în strânsă legătură cu aspectul perfectiv/imperfectiv al verbului, condiționat de sensul *permisiv* sau *prohibitiv*. Această remarcă se referă și la verbele la forma negativă a modului imperativ din limba rusă, care comportă sens de interdicție: „не вари каши” (intenționat), „не свари каши” (involuntar) [136]. În această limbă, posibilitatea și necesitatea sunt redată prin variate mijloace lexicale – verbe, cuvinte introductive, particule, elemente predicative (*можно, нельзя, должен, обязан, вынужден, принужден*) – care denotă raportul modal dintre subiect și acțiune [ibidem]. Unitățile menționate reprezintă mijloacele de bază și, prin urmare, cele mai frecvente, circumscrise sferei deontice.

În rusă, o valoare modal-expresivă deosebită li se atribuie unor mijloace sintactice, îndeosebi construcțiilor infinitivale, de tipul „Мне завтра *дежурить*, рано *вставать*” [136]. În astfel de exemple, infinitivul marchează necesitatea, obligația și echivalează semantic cu verbul românesc *trebuie* (să fac tura, să mă scol devreme). În română, unor asemenea construcții le corespund sintagme de tipul *trebuie să lucrez mâine* (= *este necesar*).

În limba engleză, semantica obligației/permisiunii corespunde, de regulă, verbelor *must* „a trebui”, *can* „a (se) putea” și *may* „a fi în stare”²⁴. Semele modale menționate se întâlnesc, de cele mai dese ori, în discursuri în care forma de adresare este supusă unei selecționări aparte, în funcție de gradul de politețe sau situația comunicativă, cu implicarea multiplelor mijloace de exprimare: enunțuri imperative, interogative, indirecte, desfășurate sau aluzive [112]. Înregistrăm, în cazul unor situații de ordin neprotocolar, uzul imperativului, când nu este sesizat un nivel elevat de politețe [112, p. 18]: „Help me, please, I want you to help me”. Printre alte mijloace de exprimare, relevăm unitățile *it is (was) necessary* „trebuie”, „este necesar să...”, *it is requested* „se cere”, „se solicită”, *it is obligatory* „e necesar să...”.

După cum am specificat în paragrafele precedente ale acestui capitol, la marcarea modalității irealității în limba germană, inclusiv a temporalității și a aspectualității, sunt întrebuințate atât *semiauxiliarele modale + infinitiv + participiu*, cât și cuvintele modale sau

²⁴Înregistrăm și lipsa obligației/permisiunii prin aceste verbe la forma negativă: *must not, cannot, may not*.

infinitivul, rolul determinant revenindu-le însă verbelor modale însoțite de infinitiv [94]: *mögen*, *wollen* + infinitiv, *haben* + infinitiv sau *sein* + infinitiv („trebuie”, „obligatoriu”, „recomandabil”). În astfel de cazuri, modalitatea reliefează tipul de legătură dintre subiect și acțiunea exprimată de infinitiv, inclusiv a unor valori deontice (dorința, posibilitatea, necesitatea, permisiunea, interdicția etc.), indicând, de asemenea, o evaluare subiectivă a situației din punctul de vedere al veridicității conținutului [88].

Examinând mijloacele ce aparțin sferei deontice, consemnăm și Konjunktiv II cu valoare de politețe, verbele modale *sollen* „a trebui”, „a fi obligat”, *müssen* „a trebui” și *dürfen* „a putea cu permisiune”, „a avea voie”.

Noțiunile de obligație, permisiune și interdicție vin în dezacord, în bună parte, cu strategia de autonomie sau de noninvaziune a spațiului personal al conlocutorului. Conform opiniei cercetătoarei R. Rathmayr, strategia vizată poate fi înscrisă în subclasele de politețe, numite *Solidaritätshöflichkeit* și *Distanzhöflichkeit* [127]: „– Wollen wir nicht zusammen frühstücken? “Nein”, sagte ich“ (H. Böll, p. 182). Cu toate acestea, în comunitatea germană, în ansamblu, nu este admisă nerespectarea prescripțiilor oficiale [128, p. 218], chiar dacă se face apel și la forma categorică a interdicției, care se obține prin implicarea participiului *verboten*: „Spielen und Lärmen vor den Hauseingängen sowie Betreten der Rasenflächen ist nicht erlaubt (Eltern haften für ihre Kinder). Der Eigentümer”. Iată de ce problema autonomiei sau a noninvaziunii spațiului personal al conlocutorului trece pe plan secund în această comunitate.

În limbile romanice occidentale, bunăoară italiană sau spaniolă, dominantă sferei optativ-deziderative evocă verbele modale *volere* și *querer*, deopotrivă cu echivalentele lor semantice. Prestația modală a acestora condiționează uzul frecvent al conjunctivului în subordonată [175, p. 261]: it. *voglio che tu sappia* „vreau (ca tu) să știi”, sp. *quiero que vuelvas* „vreau să te întorci”. La fel ca în română, se atestă deseori, în acest caz, și valorile conjunctivului imperativ: „Sepa Usted que se esta equivocando”. În limba italiană, de asemenea, sunt folosite frecvent enunțurile imperative sau cele cu implicarea conjunctivului. Astfel, distingem imperativul pentru persoana a doua singular și plural – *fai tu, fate voi* –, în timp ce conjunctivul se atestă la toate persoanele [175, p. 221]. În spaniolă, atât imperativul, în calitate de mod verbal, cât și modalitatea, în genere, își dezvoltă valoarea modală în funcție de actul de vorbire, în cadrul căruia vorbitorul pretinde să realizeze acțiunea. Astfel, la redarea modalității optativ-deziderative, vorbitorii optează fie pentru conjunctiv, fie pentru imperativ: „Que lo disfrutes con tu familia”.

În limba rusă, sensul deziderativ (*модальность желательности*) presupune semantica optativității, exprimată la nivel sintactic prin modul optativ, opus indicativului. Alături de modul conjunctiv (*сослагательное наклонение*), la redarea semanticii vizate sunt utilizate variate mijloace morfologice și lexicale cu semantică volitivă: verbe de tipul *желать* „a dori”, *хотеть*

„a vrea”; adverbul predicativ *желательно* „e de dorit” etc. [112, pp. 107-108]. Cele menționate în acest paragraf cu referire la zona de centru a câmpului funcțional-semantic al modalității irealității sunt prezentate grafic în Tabelul 2.2. din paragraful care urmează.

Printre unitățile de centru ale câmpului funcțional-semanc al irealității, se regăsesc și o serie de substantive și adjective de tipul: *dorință, avânt, deliciu, dubiu, frică, delicios, dubios, fricos* etc.; engl. *delight, fright, doubt, delicious, dubious, fearful* etc.; germ. *hervorragend, Zweifel, Angst, köstlich, zweifelhaft, furchterregend* etc.; it. *voglia, desiderio, delizia, dubbio, paura, squisito, discutibile, pauroso* etc.; sp. *ganas, deseo, delicia, duda, miedo, exquisito, discutible, pauroso* etc.; rus. *желание, энтузиазм, восторг, сомнение, страх, вкусный, сомнительный, страшный* etc.

2.3.2. Unitățile periferice ale câmpului funcțional-semantic al irealității

Periferia câmpului funcțional-semantic al irealității relevă un conținut complex, care poate interacționa cu elementele câmpurilor adiacente sau subcâmpurilor [113]. La redarea irealității, participă și un șir de substantive, adjective și adverbe (inclusiv cu tentă graduală) de tipul: *preferință, simpatie, preferenza, simpatia, preferencia, simpatia; drăguț, bunișor, carino, benino, majó, bonito; respectuos, cortesemente, amablemente, respectfully, respektvoll, преемленно* etc.

Totodată, trebuie să menționăm și unele mijloace extraglotice, capabile să redea o vastă gamă psihoemotivă a emițătorului. Observația noastră este valabilă atât pentru română, cât și pentru limbile comparate, dat fiind caracterul pur subiectiv al situațiilor apreciate de către diferiți vorbitori. Substratul emotiv al modalității permite a poziționa modalizatori ca *interjecțiile, intonația* sau *elementele kinetice* la periferia câmpului funcțional-semantic al irealității și reprezintă modalitatea axiologică²⁵. Conform cercetătorului V. Axentii, limba română „(mai ales limbajul oral) preferă, pe de o parte, interjecțiile de adresare (la persoane, de exemplu) [...] și, pe de altă parte, dă întâietate cu precădere interjecțiilor primare în raport cu cele secundare (de la verbe, de exemplu)” [2, p. 29]. Sunt relevante, în acest sens, exemplele ce urmează: „- Nu, *bre*, răspunse Zaharia și mai încet” (I. Creangă, *Amintiri din copilărie*, p. 79); „D-apoi «ro - mână, este... ce... ne învață a vorbi și a scrie bine într-o limbă» parcă-s cuvinte românești, *ce naiba!*” (I. Creangă, *Amintiri din copilărie*, p. 67); „Al dracului băiet!” (I. Creangă, *Amintiri din copilărie*, p. 160).

Valoarea afectivă a interjecțiilor este relevată și de *Nueva gramática de la lengua*

²⁵ Pentru mijloacele neverbale de exprimare a planului emotiv în comunicare, vezi articolul nostru *Невербальный (околовербальный) язык: преимущество нелингвистических средств коммуникации/ Non-verbal (near verbal) language: The advantage of non-linguistic means of communication*. В: «Филологические науки. Научные доклады высшей школы», №. 1, 2025, с. 13-17. ISSN 2310-4287.

española [193]. În această lucrare, se menționează că „interjecția reprezintă partea de vorbire specializată la formarea enunțurilor exclamative. Valoarea acesteia se manifestă la verbalizarea sentimentelor, impresiilor sau în cadrul actelor de vorbire menite a îndemna interlocutorul la realizarea anumitor acțiuni. Uzul interjecțiilor este frecvent, de asemenea, în formulele de salut stabile sau alte mijloace de comunicare verbală care pot codifica, din punct de vedere glotic, anumite forme ale comportamentului social” [193, p. 2461]. Semnalăm următoarele interjecții care sunt cele mai des întrebuințate în limba spaniolă: *¡Ojo!* „Atenție!”, *¡Dios mío!* „O, Doamne!”, *¡Bendito sea Dios!* „Binecuvântat să fie Domnul!”, *¡Maldita sea!* „Blestemat/ă să fii!” etc.: „*Dios mío, duele mucho*” (P. Coelho, *Adulterio*, p. 130).

Literatura de specialitate din Italia poziționează interjecția între expresia articulată și gest (aplauzele). Acestea semnalează exteriorizarea spontană a unei stări psihoemotive: bucurie, durere, mânie, mirare, surpriză, perplexitate etc. [178, p. 470]. Interjecția evocă mesaje complete, realizându-se sub formă de enunț, fără a fi frază propriu-zisă sau parte a acesteia. Astfel, enunțul *Am invins* echivalează cu *Evviva* „Trăiască!” [ibidem].

Gramatica limbii ruse relevă, de asemenea, sfera afectivă a interjecțiilor, fără o raportare la alte cuvinte și beneficiind de un contur intonațional propriu [162, p. 734]. La fel ca și în limbile descrise *supra*, limba rusă definește interjecțiile ca parte de vorbire neflexibilă care servește pentru exprimarea integrală a sentimentelor, a simțământului, a variatelor stări psihoemotive, precum și a reacțiilor afective spontane la realitate. Forme de îndemn de tipul: *Пошел!*, *Пошла!* de asemenea, au dezvoltat valoarea interjecțiilor [idem, p. 621].

Diverse particule modale sau cu tentă apreciativ-expresivă, la fel, pot fi asociate interjecțiilor [ibidem]: „А приговорили их... *Тьфу, черт!*” (М. Зощенко, *Рассказы*, p. 79); „— *Ну и ну...* Ну и штука... Да что же это, братцы?” (М. Зощенко, *Рассказы*, p. 43).

Deopotrivă cu particulele exclamative, M. Avram examinează *intonația* exclamativă, în funcție de starea afectivă pe care o exprimă vorbitorul [1]. Marcă distinctivă din sfera afectivității, intonația este un mijloc prozodic eficient, întâlnit și în alte limbi comparate. Lingvista I. Sadâkova, în lucrarea *Русская интонация*, relevă funcția modală a intonației [144, p. 64]. Această funcție se întâlnește și cu referire la intonația din limbile engleză și germană [163], [88]. În această ordine de idei, menționăm verbul *mögen* din germană, însoțit de intonație afirmativă pentru marcarea semnificației de posibilitate [88].

Printre constituenții periferici ai câmpului funcțional-semantic al irealității se poziționează și unitățile kinetice și proxemice (limbajul spațial în comunicarea umană), fundamentate pe evaluarea subiectului vorbitor: „Atunci cu mare dragoste și plăcere *s-a ridicat* din colțul lui călugărul cel care *venea* de la munte și, cumpănindu-și oala în dreptul bărbii, a slobozit cuvânt”

(M. Sadoveanu, *Hanu Ancuțe*, p. 10); „Râdea; *muchii i se suceau* în răsul acesta și *ochii lui hojma clipeau*” (C. Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanul*, p. 2).

Cele menționate în acest paragraf cu referire la zona de periferie a câmpului funcțional-semantic al modalității irealității, dar și în paragraful precedent cu referire la zona de centru a câmpului în cauză sunt prezentate grafic în tabelul care urmează:

Tabel 2.2. Elementele de centru/centru-periferie/periferie ale câmpului funcțional-semantic al irealității – modalitățile deontică, optativ-deziderativă și axiologică

Elemente de centru/centru-periferie				
Dominantele de centru: <i>a vrea</i> și <i>a putea</i> cu echivalentele lor în limbile comparate				
Dominanta de centru-periferie: <i>a vrea</i> cu echivalentele ei în limbile comparate				
Evaluarea subiectului vorbitor				
Forme categoriale	Forme temporale	Forme necategoriale	Mijloace sintactice	Dominanta câmpurilor deontic, optativ-deziderativ și axiologic
Nucleul morfologic		Modalizatori lexicali		
conjunctiv (în toate limbile comparate)	prezent abitual sau prezent cu proiecție	Verbe semiauxiliare: rom. <i>a vrea, a dori, a putea/se poate, a trebui</i> (deontic), it. <i>volere, potere, dovere,</i> sp. <i>querer, poder, deber,</i> engl. <i>to want, to please</i> (a ruga), <i>can</i> (interogativ), <i>must,</i> germ. <i>sollen, müssen, dürfen</i> (cu sens deontic), <i>wollen</i> („a vrea”), rus. <i>мочь</i> (în propoziții de tipul: „Извините, могу я войти?”), <i>можно, нельзя, должен</i>	perifraze: <i>a fi obligatoriu, a avea de gând</i> etc. (cu variante în limbile comparate)	verbe semiauxiliare: rom. <i>a vrea</i> (= „a dori”) it. <i>volere, desiderare</i> sp. <i>querer</i> engl. <i>to wish for, to want</i> germ. <i>wollen, möchten, anstreben</i> rom. <i>a putea, a trebui</i> it. <i>potere, dovere</i> sp. <i>poder, deber</i> engl. <i>can, may, must</i> germ. <i>sollen, müssen, dürfen</i> rus. <i>мочь</i>
imperativ (= conjunctiv iusiv), hortativ sau prohibitiv (în toate limbile comparate)	prezent			
condițional-optativ (în toate limbile comparate)	prezent			
indicativ imperativ (în toate limbile comparate)	prezent			
infinitiv rus. <i>infinitiv cu sens modal</i>		adverbe: rom. <i>bine, rău, permis/interzis, frumos,</i> it. <i>bene, male,</i> sp. <i>bien, mal,</i> engl. <i>finewell,</i> germ. <i>gut, schön,</i> rus. <i>хорошо</i> etc.	construcții infinitivale: it. <i>avere da + infinitiv,</i> sp. <i>haber de + infinitiv</i> care exprimă necesitatea, obligația; <i>hay que + infinitiv,</i> <i>tengo que + infinitiv</i> engl. perifrazele <i>should /would,</i>	
		substantive: rom. <i>dorință, avânt, deliciu, dubiu, frică,</i>		

		sp. <i>ganas, deseo, delicia, duda, miedo,</i> it. <i>voglia, desiderio, delizia, dubbio, paura,</i> engl. <i>delight, fright, doubt,</i> germ. <i>hervorragend, Zweifel, Angst</i> etc. adverbe cu sens favorabil/nefavorabil în română și limbile comparate particule pronominale (interpretate, în prezentul demers, drept coordonate spațial-temporale sau spațial-mentale): <i>ne, ci, vi</i> (it.); <i>ge/lassen</i> (germ.) cuvinte introductive	<i>may/migh</i> + infinitiv etc. germ. construcții infinitivale de tipul <i>haben, sein</i> + <i>zu</i> + infinitiv, <i>können</i> + infinitiv rus. <i>надо, нужно</i> + infinitiv	
--	--	---	--	--

Elocvența și frecvența unităților analizate în limbile comparate

Se atestă o formă de adresare imperativă mai elocventă în limbile rusă și română în raport cu limbile engleză (manifestarea adresării indirecte) și germană (subclasa <i>Solidaritätshöflichkeit, Distanzhöflichkeit</i> pentru exprimarea unei atitudini mai rezervate). În limbile romanice, se preferă condițional-optativul cu semnificație reverențială: <i>aș vrea</i> (it. <i>vorrei</i> , sp. <i>queria</i>)		verbele semiauxiliare modale – mijloc de bază pentru exteriorizarea modalităților vizate în limbile comparate	Uzul construcțiilor infinitivale este mai intens în rusă, engleză și germană	În limbile comparate, semnalăm gradarea semantică a verbelor <i>volendi</i> („a vrea”, „a dori”), it. <i>volere, bramare</i> , sp. <i>querer, codiciar, anhelar</i> , rus. <i>хотеть, жаждать</i> etc. Semul voinței este exprimat mai amplu în limbile germană și engleză.
---	--	---	--	---

Exprimare glotică

Modalitățile optativ-deziderativă, deontică, axiologică

Elementele de periferie

Mijloacele lexicale necategoriale

verbe: *a râvni, a jindui, a pretinde* etc.; **substantive** (inclusiv cu tentă graduală): *preferință, simpatie*, it. *preferenza, simpatia*, sp. *preferencia, simpatia* etc.; **adjective** (inclusiv cu tentă graduală): *drăguț, bunișor*, it. *carino, benino*, sp. *majo, bonito* etc.; **adverbe:** *respectuos*, it. *cortesemente*, sp. *amablemente*, engl. *respectfully*, germ. *respektvoll*, rus. *преемленно* etc.

Mijloacele prozodice

intonația, interjecțiile, elementele kinetice (caracteristice limbilor comparate)

exteriorizare glotică – modalitatea axiologică (caracteristică limbilor comparate)

2.4. Concluzii la Capitolul 2

1. În limba română, pentru redarea irealității, în ansamblu, și a modalităților examinate în compartimentele anterioare ale tezei (alethică, deontică, deziderativă, axiologică (apreciativă), epistemică), un rol important îl au modurile irealității: condițional-optativul, conjunctivul, prezumtivul.
2. Verbul la modul condițional este unul: a) potențial, b) ireal, c) optativ, asociat semnificațiilor modale deontice, deziderative, alethice sau epistemice. Irealul este marcat, mai ales, de forma contrafactivă a condiționalului.
3. Limbile italiană și spaniolă nu admit condițional-optativul după conectorul *se, si* „dacă”. Pentru a desemna o acțiune dorită, reală sau ireală, în aceste limbi se folosește conjunctivul imperfect sau mai-mult-ca-perfect după conectorii menționați: *se tu volessi* „dacă ai vrea”, *se tu avessi voluto* „dacă ai fi vrut”. Totuși, în anumite contexte, condiționalul precedat de conjunctivul *se* „dacă” este indicat în locul unui conjunctiv; este vorba despre actele de vorbire indirecte interogative sau cu tentă de îndoială.
4. În limba spaniolă însă, condiționalul este subiectul unei îndelungate polemici, ai cărei participanți îl consideră fie ca formă temporală, fie ca formă de mod verbal. Suntem de părere că modul menționat nu denotă o acțiune posterioară, ci exprimă valori temporale, adesea dictate de context (concordanța timpurilor: condițional (= viitor)). Majoritatea cercetătorilor optează în favoarea condiționalului în calitate de timp al indicativului – *condicional ipotetico*, bazându-se pe faptul că formele condiționalului apar în anturaje sintactice cu selecționarea modului indicativ.
5. Varietatea formelor gramaticale ce desemnează viitorul în spaniolă permite a delimita valoarea strict temporală, exprimată prin perifraze de tipul *ir a + infinitiv* („Que película vamos a mirar?”), și viitorul morfologic, care poate reda un șir de modalități: viitorul epistemic, de probabilitate/obligație, viitorul deontic de intenție sau volitiv etc. Materialul expus în Capitolul 2 al tezei ne permite să constatăm cumulearea diverselor valori ale conjunctivului, dar și ale altor moduri personale – condițional-optativului, deziderativului și prezumtivului – în limbile comparate: româna, rusa, italiana și spaniola.
6. Spre deosebire de italiană sau spaniolă, conjunctivul românesc nu admite conjuncția *că*, morfemul său specific fiind *să*. În același timp, termeni regenți de tipul: *cogitandi, voluntatis, verba affectuum* sunt urmați, în spaniolă și italiană, de un conjunctiv.
7. Remarcăm rolul *negației* în exprimarea categoriei modalității, analizată diferit în lingvistica modernă (vezi lucrările lui Al. Dîrul, M. Ionescu, V. Vinogradov etc.). Atât în gramatica italiană, cât și în cea spaniolă, aceasta se analizează din perspectiva adevărat/

neadevărat, cert/incert.

8. Categoria modalității se caracterizează printr-un suport eminamente psihofiziologic, reliefând fenomene aferente relațiilor interpersonale dintre indivizi, precum empatia umană.
9. În limba rusă, valorile pertinente ale conjunctivului formează un singur mod – *сослагательное наклонение*. Semantica optativității sau a deziderativului este exprimată, totuși, prin termenul alternativ *условное (сослагательное) наклонение*. Deși modul în cauză nu cunoaște, în limba rusă, variații temporale, acesta este ușor subînțeles contextual.
10. Modul numit în gramaticile limbii ruse „сослагательное наклонение” poate exprima incertitudinea, fiind folosit ca echivalent al prezumtivului românesc sau al viitorului simplu din spaniolă sau italiană. În rusă, variate semnificații proprii modurilor în cauză sunt exprimate și prin mijloace lexicale de tipul: *авось, должно быть* + particulele *ли, бы* etc.
11. Din literatura de specialitate consultată (T. Șovkova, E. Șemeakina, V. Șireaeva, T. Sosna, P. Gilfanov etc.), putem deduce că, din perspectiva realului/irealului, atât în germană, cât și în engleză, modurile *Subjunctive* și *Konjunktiv* comportă valorile de posibil/iminent, permis/interzis, cert/incert etc. Dată fiind ambiguitatea temporală specifică, varietatea formelor conjunctivului este analizată conform domeniilor de serviciu *Anwendungsbereich*.
12. O viziune amplă asupra modalității este imposibilă fără abordarea conceptului de „apreciativ (evaluativ)” sau „judecată apreciativă”. În același timp, raportul trihotomic „emoționalitate/emotivitate – apreciativ – modalitate” scoate în evidență sfera emotivă din punctul de vedere al subiectului (locutorului) prin evaluarea rațională a situațiilor, atribuindu-le acestora valoarea apreciativă + / -, ceea ce explică componenta modală a apreciativului.
13. Elementele câmpului funcțional-semantic al modalității ireale interacționează atât în zona de nucleu (în temeiul opozițiilor real/ireal/contingent, cert/incert), cât și în cea de centru – periferie (în temeiul opozițiilor real/ireal). Distingem, în acest caz, dominantele de nucleu *a părea, a putea, a ști, a trebui* și cele de centru – periferie *a vrea, a trebui*.

3. ANALIZA EXPRESIV-EMOȚIONALĂ ȘI PRAGMATICĂ A MODALITĂȚII IREALITĂȚII

3.1. Discuții privind conceptele de bază din domeniul emotivului

Limba, sistem de elemente interdependente, este analizată cu referire la componenta emoțională a comunicării, care cuprinde reacțiile generate de stări psihoemotive. O astfel de reacție ar fi, în opinia noastră, explicit sau implicit, replica emoțională, raportată la noțiunea de *atitudine* în calitate de component al sistemului modal, exprimat în vorbire [14, p. 158], [6], [15], [16].

În prezentul paragraf vom examina modalitatea prin prisma emotivității, considerată, în special, ca *reacție* din partea subiecților-vorbitori la o anumită situație. În lingvistica actuală sunt unanim acceptate funcțiile limbajului stabilite încă de R. Jakobson în *Essais de linguistique générale* (1960). În principiu, cele șase funcții descrise în celebrul articol *Lingvistică și poetică* pot fi subsumate celei de comunicare ca factor de coeziune socială în lumea modernă. Conform opiniei savantei T. Slama-Cazacu, în transmiterea mesajelor, funcția de comunicare este dominantă [66]. Având în vedere aspectele de natură psihologică pe care le implică aceste relații în cadrul dialogului, psiholingvistica se ocupă tocmai de fenomenele psihologice ale limbajului, ce se referă la concepte lingvistice prin excelență, cum ar fi emiterea și receptarea, interesul comunicațional sau competențele glotice ale vorbitorilor, manifestate în contextul situațional. După cum susține T. Slama-Cazacu, comunicarea umană este „un act condus în aspectele sale generale de către conștiință, are o intenționalitate și de aceea ea este legată de sistemul limbii, de context, dar și de relația celor doi protagoniști ai acestui proces. Aceasta înseamnă că omul transmite ce, când și cum vrea, folosind mijloace verbale proprii” [Slama-Cazacu, apud 50, p. 97].

În această ordine de idei, vom comenta unele aspecte psihoemotive în practica vorbirii deopotrivă cu mijloacele de exteriorizare ale acestora. În domeniul menționat, sunt pertinente câteva concepte, cum ar fi: emoție, emotiologie (lingvistica emoțiilor), afectiv, emosem, emotiv, pe care le vom descrie în cele ce urmează. Conform dicționarului rus de termeni lingvistici, noțiunea de emoție presupune tulburări sufletești precum neliniștea, ura, frica, bucuria etc. [231, p. 467]. J.P. Sartre conferă acestora o alură intersubiectivă în calitate de „mod de existență a conștiinței ce permite înțelegerea propriei ființe în lume” [apud 30, p. 13].

Rolul primordial al emoțiilor a determinat dezvoltarea unei noi paradigme științifice: lingvistica emoțiilor, axată pe anumite fenomene ale psihicului uman ce condiționează evaluarea subiectivă a evenimentelor, a obiectelor, a persoanelor și a sentimentelor sau stărilor sufletești.

Emoțiile permit individului să se orienteze în lumea înconjurătoare, să aprecieze importanța fenomenelor acesteia, relevând ceea ce este util sau inutil, semnificativ sau mai puțin semnificativ. Factorii indicați, în opinia cercetătorului A. Zankovski [106], declanșează un semnal de importanță vitală, ce condiționează orientarea psihocomportamentală a individului. Cele relatate confirmă ideea că, deopotrivă cu exteriorizarea fiziologică a emoțiilor, putem aborda și redarea verbală a acestora.

Până în prezent nu s-a stabilit numărul exact al *afectivelor*, acesta variind de la șase la cinci mii. În literatura de specialitate, este cunoscută și clasificarea savantului rus N. Luk [122], care enumeră opt tipuri de afective: extaz, încântare, mirare, disperare, furie, răutate, groază și repulsie. În studiile sale, N. Luk reliefează pregnant atât durata/intensitatea dinamicii reacțiilor afective, cât și caracterul pozitiv sau negativ al acestora. În același timp, lingviștii delimitează conceptele *emoție* și *stare (emoțională)*, între care se atestă relații reciproce în actul de vorbire-gândire. Astfel, *Тематический словарь русского языка*, sub redacția lui V. Morkovkin [232], disociază lumea emoțională a individului în multiple subtipuri. Sunt semnalate sentimentele/emoțiile lăuntrice. Starea emoțională, deopotrivă cu trăirile sufletești, la fel, se încadrează în sfera sentimentelor. Se mai disting și sentimentele față de alte persoane, relațiile interpersonale, proprietățile psihice. Conform dicționarului sus-numit, bucuria reprezintă, concomitent, o manifestare atât a sentimentelor, cât și a emoțiilor, a stărilor și a trăirilor sufletești. În timp ce unii savanți contestă vehement componenta emoțională în structura limbii, dar și tenta emoțională a lexicului, alții, din contră, manifestă un interes sporit față de redarea emoțiilor la nivel verbal/nonverbal și afirmă că nu există lexic neemotiv, absolutizând, astfel, importanța domeniului respectiv. În accepția unor cercetători (A. Vodeaha și T. Tereșcenko [97], T. Romanova [143]), majoritatea unităților semnificative ale limbii, întrebuințate într-un text, comportă încărcătură emoțională. Savantul V. Șahovski a introdus în terminologia lingvistică termenul *emosem*, definindu-l drept o unitate ce reflectă raportul dintre emoțiile locutorului și caracteristicile generice, cu semul distinctiv „emoție” sau derivați ai acesteia, cum ar fi: „dragoste”, „dispreț”, „umilință” etc. [160], [161, p. 115]. Se menționează componenta emoțională a semanticii cuvântului, menită să dezvăluie întocmai relațiile emoționale de către toți purtătorii unei anumite limbi, reliefându-se conceptul de *emotiv* [160, p. 69].

În ceea ce privește nivelul lexical, printre elementele capabile să redea verbal emoțiile se numără următoarele unități „emotive”: enunțurile exclamative, ce conțin interjecții; sintagmele întrerupte; pauzele motivate din punct de vedere emoțional; construcțiile segmentate, inferențiale, întrerupte; repetările; enunțurile imperative cu verbe la modurile corespunzătoare; ocazionalismele. Cu rol de mărci ale emotivelor se atestă și construcțiile frazeologice cu semantică specifică [53].

Cercetătorul P. Legrenzi, în *Manuale di psicologia generale*, accentuează caracterul fiziologic al emoției, manifestat sub formă de alterări de tip respiratoriu și cardiac sau chiar prin replici motorii (fugă, strigăt etc.) [174]. Fenomenul descris permite a defini emoțiile în calitate de stări neuroglotice sau neurosemantice și este analizat minuțios în cadrul lingvisticii cognitive, deoarece „lingvistica cognitivă nu exclude ideea raportului dintre emoție și fiziologie” [idem, p. 31]. În exemplele ce urmează, verbele la imperativ sau condițional-optativ exprimă, de fapt, dorința aprigă, condiționată de un instinct fiziologic (foamea), sau urare, imprecăție, blestem, nuanțate, uneori, de adverbe: „A zis *repede* și *răgușit*: — *Dă-mi să mănânc!*...” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 25); „Yes yes, Bill; *give me time, give me time*,” replied the Jew soothingly” (Ch. Dickens, *Olivier Twist*, p. 168); „*Gib mir meinen Mantel*” ([226 – *geben*]); „Chissa come l'aveva saputo ... certo che me lo venne a dire *con una faccia ... aveva paura* (rom. „cu o mină ... ce trăda înfricoșarea”) si vedeva” (A. Moravia, *Racconti romani*, p. 4); „- В кувшинчике, - кричу, - часики ваши, *будь они прокляты*” (М. Зощенко, *Рассказы*, p. 68). Punctele de suspensie și semnele de exclamare din exemplele de mai sus sugerează receptorului anumite stări emotive: de la incertitudine la chipul virtual al unui personaj înfricoșat.

Adverbele, dar și unele adjective și sintagme nominale pot comporta chiar o forță emotivă deosebită: „Would you think it *rude* of me if I asked you to go away?” (O. Wilde, *The Picture of Dorian Gray*, p. 16); „Daß der Herr des Himmels sich / Durch eine *schlechte* Magd verkünden werde” (Fr. Schiller, *Jungfrau von Orleans*, cap. IV, p. 11); „*Нехорошо!* Есть что-то тривиальное, пошлое в ухаживанье за своею гувернанткой. *Но какая гувернантка*” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 4). În prima frază citată, adjectivul calificativ „rude” („nepoliticos”) introduce un grad sporit de expresivitate, ca și adjectivul *schlechte* („răutăcioasă”) din germană. În ultimul exemplu, mesajul este transmis printr-un act expresiv direct, cu destulă încărcătură emotivă, care poate crea imaginea virtuală a referentului din enunț (guvernanta).

Cele menționate ne fac să acceptăm opinia cercetătorilor care includ modalitatea în sfera obiectului de studiu al emoțiilor [125]. Ele pun în lumină expresia emoțională a modalității, în legătură directă cu reacția subiecților într-o anumită situație, dar și cu practica vorbirii ca parte inherentă a acesteia. Este cazul să amintim că există multiple controverse privind modalitatea. Astfel, cercetătorii V. Șahovski, A. Urmancieva și T. Romanova raportează mijloacele modale ce conțin componentă emoțională la categorii subiacente. De exemplu, lingvistul H. Frei, discipolul savantului elvețian Ch. Bally, distinge modalitatea *intelectuală* (ce cuprinde afirmația/negația, certul/incertul) de cea *afectivă*, căreia i se înscriu interogația, ordinul, apelul etc. [Frei, 1929, apud 147, p. 47]. Este notabil faptul că lingvistul raportează elementele menționate la grupul de

mijloace modale cu dominantă afectivă. Substratul apreciativ al emoțiilor este consemnat și de către cercetătorii M.L. Hal și B.P. Belnap [214], conform cărora ansamblul de emoții cuprinde atât sentimentele, cât și atitudinea (convingeri, valori, raționamente) etc. Sunt ilustrative, în acest sens, următoarele exemple, marcate de o profundă stare de reflecție, care au o importanță primordială atât în procesul cognitiv de autocunoaștere, cât și în cunoașterea realității ontice: „Eu cred că există, în viața lumii, o clipă când *toți oamenii se gândesc la mama lor*” (M. Sorescu, *Iona*, p. 16); „Cosi tutti *hanno ragione* (rom. „cred că toți au dreptate”) e *il torto non ce l'ha nessuno* (rom. „iar greșeli nu face nimeni”); e *dalla ragione nasce la morte* (rom. „simțul dreptății naște moarte”)” (A. Moravia, *Racconti romani*, p. 124); „El tiempo hizo su parte: transcurrió. Y nosotros la nuestra: procreamos” (F. Arramburu, *Autorretrato sin mí*, p. 9). Observăm că, în enunțurile citate *supra*, caracterul modal al raționamentelor este exprimat printr-un verb *cogitandi*, care poate fi subînțeles. Este vorba de verbul *a crede* sau *a considera*: „cred că toți au dreptate”, „cred că greșeli nu face nimeni”, „consider că timpul și-a făcut datoria: s-a scurs. Și noi ne-am făcut-o pe-a noastră: am procreat” etc.

Interpretarea evenimentelor prin inferență poate suscita, în imaginarul publicului auditor, profunde reacții emotive: nostalgie, tristețe etc. Încărcătura emoțională este condiționată, la rândul său, de experiența pozitivă sau negativă a indivizilor, în baza semanticii subînțelese „am constatat că ...”. Proprietatea indivizilor de a reflecta, fundamentată pe o analiză subiectivă a faptelor, este menționată și în lucrările savantului rus V. Șahovski, care distinge subiectivitatea, simțământul și expresivitatea în calitate de constituenți importanți ai sferei emotive umane [apud 154].

În literatura de specialitate, este emisă ideea conform căreia orice enunț poate conține atât aspectul de bază, cel logic-obiectiv, cât și cel emoțional. Altfel spus, conținutul logic transmite o anumită informație, pe când cel emoțional evidențiază atitudinea subiectului vorbitor față de cele recepționate. Această atitudine reflectă exteriorizarea emoțiilor individual-subiective ale vorbitorului. Astfel, tenta emoțională a unităților glotice din componența enunțurilor se analizează atât în plan emoțional, cât și în cel intelectual (rațional). În această privință, unii cercetători (de exemplu, N. Mogutova [129]) repartizează emoțiile în clase difuzionale sau de atracție, în funcție de natura emoțională, conferită de apartenența unei anumite emoții la grupuri asemănătoare. Filosoful rus N. Grot definește emoțiile drept un proces de cumulare a percepției subiective și a actului volitiv în intenția proprie de a realiza o acțiune provocată de o anumită stare emotivă. În accepția savantului, anume emoțiile și actul volitiv constituie elementele de bază ale conștiinței umane, detașate de restul lumii [Grot, apud 147]. În concordanță cu viziunea relevată, E. Paduceva a estimat, pe bună dreptate, modificările modale drept unica sursă de

diferențiere a semnificației.

Ținem să menționăm că afectivele/emotivele cuprind, mai ales, categoriile bucurie/plăcere/neplăcere și elementul nou raportat la aspectul cognitiv al unui stimul complex, necesar pentru asimilarea unei informații [141, p. 20]. În acest sens, remarcăm atitudinea locutorului în calitate de latură indispensabilă a categoriei modalității, în raport cu aspectul real sau cantitativ al situației. Având în vedere cele expuse, putem conchide că sfera emoțională, prin excelență de natură antropologică, este legată de judecată – interpretanta subiectivă care, la rândul său, este de neconceput fără subiectul situației. Emotivele denotă reacția individului la cele petrecute și cuprind verbele care indică atitudinea subiectului față de obiect, fără a desemna, însă, caracteristicile aceluia din urmă: *a plăcea/a nu plăcea, a prețui, a aprecia, a aproba* ș.a. Aceeași componentă este identificată și în semantica verbelor ce dezvăluie atitudinea emoțională și aprecierea: *a se bucura, a se întrista, a se irita* ș.a. Verbe ca *a plăcea, a admira, a iubi, a urî, a fi încântat, a se revolta* ș.a., în calitate de mijloace de exprimare a atitudinii emoționale, marchează gradarea reacției emoționale a subiectului.

Cele menționate mai sus sunt un argument în favoarea *teoriei panemoționale*, conform căreia orice cuvânt reprezintă un emotiv (vezi lucrările lui Ch. Bally, V. Șahovski ș.a.). Potrivit aceleiași teorii, promovate de W. Wundt, N. Grot, F. Krueger și S. Rubinștein, toate procesele psihice sunt însoțite de reacții afective [apud 160, 161]. Deși adepții teoriei în discuție interpretează emoțiile ca fenomene ale conștiinței, aceștia nu exclud însă percepția deteriorată a emoțiilor în domeniul conștiinței.

Unii lingviști (Vasiliev [91], Gak [100]) relevă componenta emoțională din cadrul semanticii cuvântului, ceea ce ne permite să scoatem în evidență importanța conceptului abordat, ilustrând, astfel, raportul dintre o parte și întreg. Cu referire la cele expuse, consemnăm reacția continuă a indivizilor la cele petrecute, văzute sau, îndeosebi, auzite, apte a declanșa, deseori, o vastă gamă psihoemotivă. Ne referim, în special, la situațiile în care comunicarea presupune actul perlocutiv de influențare sau manipulare a interlocutorului.

În literatura de specialitate din ultimul timp, ancorată, mai des, într-o perspectivă interdisciplinară, este abordată detaliat și atitudinea emoțională a subiectului prin prisma fenomenului *gender*²⁶ în vorbire. Lucrările atestă că discursul masculin, de regulă, se bazează pe raționament, concentrându-se asupra conținutului esențial, spre deosebire de cel feminin, asociat emoțiilor și vagului. Cercetătorii înregistrează și utilizarea frecventă a elementelor fatice în limbajul feminin, în vederea menținerii contactului cu interlocutorul [153]. Astfel, unitățile lexicale de tipul *aha*,

²⁶ Cu referire la noțiunea de gender, dar și de gen, vezi și articolul nostru *O abordare pragmatică a categoriei genului. Evaluarea*. În: „Anuar de lingvistică și istorie literară”, T.LXV.2025, pp. 165-176.

îhî, da au menirea de a stimula interacțiunea verbală. Discursul feminin, pe lângă aceasta, conține un lexic cu tentă de vag și lipsă a credibilității cu referire la cele expuse. În el se întâlnesc unități cu seme modale de tipul: *probabil, după părerea mea, probably, in my opinion, wahrscheinlich, meiner Meinung nach, a mio avviso, probablemente, a mi juicio, наверное, по-моему* etc. În limbajul masculin însă, predomină adverbe de tipul *probabil, probably, probablemente, верно/наверное* cu semnificația de *indubitabil, exact*, pe care bărbații le întrebuițează pentru a spori forța persuasivă a replicilor. Observăm că multiplele mijloace menționate *supra* sunt circumscrise, preponderent, sferei epistemice adevărat/neadevărat. Cercetările mai demonstrează că femeile întrebuițează preponderent în limbajul curent forme de politețe, pe când bărbații manifestă predilecția față de formulele imperative. Ei întrerup mai des discuția și vorbesc mai mult cu scopul de a controla situația [101].

Cele expuse în prezentul paragraf ne permit să formulăm câteva concluzii:

1. Materialul cercetat evidențiază starea emotivă a locutorului și reacția modală a acestuia; altfel spus, distingem starea emotivă și reacția modală, ca efect. Latura emoțională, ce reflectă atitudinea față de lumea înconjurătoare, ne permite să raportăm aspectul sus-numit la categoria modalității.
2. O altă caracteristică a componentei emotive este valoarea sa expresivă, ce contribuie la intensificarea efectului perlocutiv ce vine de la influența emoțională asupra locutorului. În această privință, ținem să reiterăm importanța factorului emotiv-argumentativ în actul de vorbire. Indiferent de aspectul logic sau rațional al argumentelor, fără capacitatea de a suscita emoții, procesul de influențare asupra interlocutorului devine unul complex. Emotivele, la rândul lor, pot fi clasificate în funcție de semnificația exprimată de mijloacele în cauză și interpretate diferit de către indivizi.

3.2. Imperativul prin prisma modalității ilocuționare în componența actelor de vorbire directive

Cele relatate în compartimentele anterioare sugerează necesitatea de a examina unele tipuri ale modalității în componența unor tipuri de enunțuri, delimitate în baza teoriei actelor de vorbire. În paragraful de față, preconizăm analiza imperativului în cadrul modalității ilocuționare. În literatura de specialitate, imperativul este definit ca mod verbal ce exprimă voința vorbitorului, adresată interlocutorului care urmează să o realizeze. Astfel, imperativul din limba română „cuprinde formele flexionare verbale la care conținutul modal fundamental implică conținutul modal anexă ce indică – din partea subiectului-vorbitor – ordinul, îndemnul, rugămintea, permisiunea, marca pentru acest conținut fiind accentul în context obligatoriu și «structura»” [36,

p. 564]. În continuare, prof. C. Dimitriu observă că, în paradigma imperativului, fiecare formă a acestuia „este *unică* în privința timpului, adică nu se opune nici unei alte forme temporale” [idem, p. 565]. O părere similară expune și Gh. Constantinescu-Dobridor, care subliniază că acest mod verbal se caracterizează „prin morfemul suprasegmental *intonație* (suplimentară) și printr-un conținut care exprimă un proces realizabil, o *posibilitate* *voită* cu mai multe semnificații: *ordin*, *îndemn*, *sfat*, *rugămintă*, *concesie* etc.” [26, p. 152]. Lingvistul rus V. Vinogradov opinează că modul în discuție exprimă voința vorbitorului, orientată către conlocutor [94]. În pofida paradigmei sale defective, cu forme distincte²⁷ pentru persoana a doua singular și plural²⁸, modul în discuție comportă multiple însușiri despre care se menționează în diverse gramatici [26, pp. 152-153], [36], [45], [57]:

- în plan semantic, imperativul marchează certitudinea presupusă privind realizarea acțiunii, posedă semnul volitiv și redă acțiuni pe care vorbitorul le sesizează „drept certe, odată ce se impune îndeplinirea obligatorie a ordinului”;
- vorbitorul percepe acțiunea desemnată de imperativ drept reală, iar persoana care o realizează o consideră ca una realizabilă, posibilă;
- din perspectivă temporală, imperativul nu posedă mărci speciale ale categoriei timpului, exprimând un *praesens in futuro*: în momentul vorbirii, modul analizat „implică planul prezentului”, iar „îndeplinirea acțiunii se proiectează în viitor”;
- în limbile cercetate în această lucrare, imperativul are forme doar pentru persoana a doua singular și plural, astfel încât alte moduri, sinonimele sale funcționale – conjunctivul, infinitivul, indicativul – îl substituie în anumite situații;
- o componentă relevantă a imperativului este intonația;
- opoziția afirmativ vs negativ în cadrul imperativului se realizează prin forme speciale în spaniolă.

Însușirile imperativului relevante mai sus se manifestă în exemple de tipul: „*Să nu iei însă capul, deoarece am acum nevoie de el*” (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, vol. I, p. 168]. Remarcăm, în exemplul reprodus, conjunctivul *să nu iei (capul)* cu sinonimul său funcțional „nu lua capul”. Exemple de acest tip se întâlnesc și în celelalte limbi comparate în teză: it. „Tommasino, *muoviti, andiamo* giu, che se no si fa tardi” (A. Moravia, *La Ciociara*, p. 134); sp. „¡*Utilice* el transporte público hasta el centro! ¡*Basta* de contaminar el medio ambiente!” (P. Coelho, *Adulterio*, p. 12);

²⁷ În engleză înregistrăm o singură formă de imperativ pentru persoana a doua singular și plural: *Go home!* (= „Du-te/Duceți-vă acasă!”).

²⁸ Facem referință aici doar la limbile cercetate pe paginile acestei teze, deoarece în altele, imperativul poate avea forme pentru alte persoane. Astfel, în franceză modul dat înregistrează formă și pentru persoana întâi plural: *Soyons attentifs!*

rus. „Но довольно, ты отвлекаешься, читатель! *За мной!*” (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 36). Abordat prin prisma modalității, imperativul redă acțiunea situată între realitate și posibilitate, iar din punctul de vedere al subiectului vorbitor, imperativul reprezintă actul volitiv, relevând, astfel, funcția antropologică a modului vizat. În calitate de modalizatori, se atestă adverbul, intonația (menționată anterior) sau negația, care contribuie nemijlocit la exteriorizarea „modalității de enunț deontice și modalității de enunțare imperativă” [67].

Din cele semnalate, se desprinde ideea că valoarea temporală a unor moduri, de exemplu a imperativului și a conjunctivului (în special, prezent), este orientată, de regulă, spre viitor (acțiune realizabilă după momentul vorbirii), iar aspectul ireal al acestora rezultă din *modusul pur subiectiv* al locutorului față de enunț sau realiile înconjurătoare. În opinia savantului A. Bondarko, enunțurile imperative se înscriu în *situația imperativă*: conținutul situației imperative rezultă din actul de voință a subiectului emițător îndreptat spre subiectul actant, în vederea transformării situației ireale în una reală, conform intenției locutorului [86]. În poziție centrală se află enunțurile cu conținut volitiv direct, în cadrul cărora situațiile modale sunt reflectate pregnant [ibidem]. În cadrul câmpului funcțional-semantic al imperativului, potrivit concepției lui A. Bondarko, actul volitiv este redat eminent prin intermediul imperativului; lipsa acestuia implică, iminent, orientarea spre zonele periferice, ce cuprind enunțurile în care mărcile situației imperative sunt, oarecum, estompate, incerte. În asemenea enunțuri, actul volitiv este denotat indirect, grație conținutului lexical și circumstanțelor actului de vorbire [86].

Unii savanți – V. Vinogradov, A. Volodin, V. Hrakovski, A. Bondarko – ancorează imperativul în sfera de cercetare a interjecțiilor, relevând anumite afinități dintre acestea: *Ascultă!* / *Ascultați!* / *Auzi!* / *Auziți!* ș.a.

În diverse studii de specialitate, sunt analizate un șir de precepte ale *teoriei actelor de vorbire*, care „vizează comportamentul interpersonal realizat într-o formă verbală și orientat întru satisfacerea necesităților sociale” [59]. Autorii teoriei în discuție evidențiază, în activitatea comunicativă, conceptul de „act de vorbire” (act ilocuționar), actualizat cu ajutorul enunțurilor folosite cu scopul de a dezvălui intențiile comunicative ale locutorilor. Din acest punct de vedere, lingviști notorii – I.A. Searle, I. Beleaeva, A. Vejbițkaia – relevă multiple tipuri de enunțuri: reprezentative, directive, comissive, expresive, declarative [53], [80], [92]. Actele ilocuționare *reprezentative* reliefează „responsabilitatea locutorului privind informația despre o anumită situație și caracterul veridic al judecății emise”, actele *comissive* indică obligația locutorului de a îndeplini în viitor unele acțiuni; actele *expresive* denotă starea emoțională, psihologică a vorbitorului; actele *declarative* marchează corespunderea dintre conținutul

comunicat și realitate, iar actele *directive* presupun intenția locutorului de a determina interlocutorul să realizeze acțiunea dorită de emițător [61], [80].

În plan paradigmatic, aderăm la opinia savantului I.A. Searle, conform căruia actele ilocuționare reprezentative relevă, în mod subiectiv, responsabilitatea emițătorului față de situația creată și autenticitatea celor emise [146]. Aspectul antropocentric al categoriei vizate rezidă în poziția centrală a subiectului actant al anumitor fenomene, situații sau fapte din realitatea obiectivă [55]: „este pusă în lumină corelația dintre emițător și comportamentul ilocuțional al acestuia”; cele din urmă explică fenomenul bifurcației în semantica irealului – aspectul prescriptiv/voluntativ al modalității, pe de o parte, și cel cognitiv, pe de altă parte. Cu alte cuvinte, „modalitatea servește pentru a reliefa atitudinea emoțională și reacțiile emoțional-volitiv, etico-morale etc. ale emițătorului, asociate atitudinii sale în ceea ce privește finalitățile comunicării” [138, p. 146].

Așadar, în teoria actelor de vorbire, enunțurile imperative se manifestă prin cele directive – un subtip al performativelor cu valoare ilocuționară, care conțin verbe de tipul: *a cere, a ordona, a invita, a sfătui* ș.a. În accepția cercetătoarei E. Beleaeva [80], actele directive cuprind câteva subtipuri: actele *prescriptive*, care desemnează ordinul sau interdicția de a realiza o anumită acțiune, cele *recvestive*, care exprimă îndemnul, imboldul, rugămintea sau invitația de a realiza acțiunea, și cele *suggestive*, care redau sfatul sau propunerea. Sugestia, contextual, poate fi redată implicit printr-un enunț interogativ: „(...) apoi dă, nu știi d-ta că nevoia te duce pe unde nu ți-i voia” (I. Creangă, *Amintiri din copilărie*, p. 113)?

După cum putem observa din cele relatate, există multiple criterii de clasificare a actelor de vorbire, urmărindu-se îndeosebi elucidarea atitudinii și a scopului urmărit de locutor, în funcție de forța ilocuționară care se asociază conținutului propozițional și contextului în care enunțurile sunt produse. Spre exemplu, în *actele de vorbire de tip expresiv*, imperativul are menirea de a reliefa manifestarea verbală a sentimentelor și a emoțiilor, dar și atitudinea subiectului față de o anumită stare de lucruri. Conținutul actelor de vorbire în cauză cuprinde o descriere a relațiilor social-comunicative, stabilite între interlocutori.

Lingviștii N. Onipenko, M. Sidorova și G. Zolotova [apud 164] analizează diverse construcții imperative în cadrul sistemului actelor de vorbire, mai cu seamă al celui directiv sau volitiv, al cărui nucleu este format din acte de vorbire directe, în timp ce în zonele periferice se situează apelurile indirecte. Este de menționat faptul că, în enunțurile corespunzătoare, locutorul apare fie în ipostaza persoanei (a subiectului) căreia i se adresează ceva, fie a subiectului actant, ceea ce se exprimă, din punct de vedere gramatical, prin folosirea verbului predicat fie la

persoana a doua, fie la persoana a treia, singular sau plural. Unii cercetători sunt de părere că imperativul negativ, în lumina teoriei despre actele de vorbire, își pierde valoarea sa ilocutivă, desemnând alte valori. De exemplu, enunțul: „Deschide ușa!” marchează îndemnul, pe când enunțul al cărui verb predicat e utilizat la forma negativă – „Nu deschide ușa!” – redă semnificația prohibitivă, raportată la un alt tip al actului de vorbire. Credem că această interpretare necesită argumente mai concludente, iar valorile hortativă (îndemnul), prescriptivă (porunca), prohibitivă (interdicția) sunt afiliate în cadrul unor subtipuri ale enunțurilor corespunzătoare.

În contextul stării psihologice (engl. *Mental State*) a adresatului însă, imperativul dezvăluie capacitatea acestuia de a controla îndeplinirea acțiunilor. Astfel, verbele *cogitandi* „a gândi”, „a crede”, întrebuintate la imperativ, pot avea valoare deontică, indicând permisiunea sau rugămintea. Sunt concludente enunțurile de tipul: „Fă cum știi” (*valoare deontică*: poți să faci cum știi, cum crezi). În unele anturaje, se reliefează pregnant semnificația modală subiectivă a imperativului, și anume cea de posibilitate sau necesitate: „- Spune (= trebuie să spui), cinstite staroste, îl îndemnară numaidecât gospodarii” (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 8); „Фить-фить, - посвистал господин и добавил строгим голосом: - Бери! (= poți lua!, e permis) Шарик, Шарик” [М. Булгаков, *Собачье сердце*, p. 5].

Limbile comparate în această lucrare dispun de multiple mijloace care introduc imperativul. Astfel, în limbile română, italiană și rusă sunt utilizate diverse adverbe, interjecții și cuvinte introductive ca: *odată* („Să vină odată primăvara!”), *hai, pentru Dumnezeu*; it.: *dai, per carità!*; rus.: *давай, давай-ка, пожалуйста, ради Бога же, да... же, ну, ну... же, пожалуйста, ради Бога* etc. Tenta semantică a glosemelor indicate conferă imperativului valoare subiectivă, înglobându-l, astfel, în sfera modalității subiective.

În contextul actelor de vorbire, pot fi demarcate unele interogative cu sens de îndemn: *Oare când pleci odată?* – cu sensul de „Pleacă!”; *Oare cât mai stai aici?* – cu sensul de „Dute-te!”; *Când vei înceta?* – cu sensul „Încetează!”. În acest sens, autorii GALR, 2005 au adăugat la cele cinci tipuri de bază ale actelor de vorbire cel de *întrebare* (vezi [42, p. 799]). Unii lingviști (A. Baranov, I. Sternin) deosebesc și *amenințarea* în calitate de act de vorbire. În același timp, enunțurile interogative pot avea valoarea deontică de politețe sau de atenuare a unei cerințe obligatorii:

- *Puteți să-mi transmiteți sarea, vă rog?* (= Transmiteți!);
- *De ce porți fuste mini, dacă nu-ți merge?* (= Nu purta!);
- *De ce nu mergi la medic?* (= Trebuie să mergi!);

- *Cum îndrăznești să lovești o femeie?* (= Nu lovi!).

În primul exemplu, enunțul interogativ comportă valoare imperativă, în cel de-al treilea enunț remarcăm valoarea imperativă, datorată și semiauxiliarului debitativ *trebuie*, iar în cel de-al doilea și cel de-al patrulea exemplu este evidentă valoarea prohibitivă, însoțită de intonația imperativă cu sens de condamnare categorică.

3.3. Îndemnul (apelul) în actul vorbirii

Îndemnul sau apelul este definit drept o „unitate minimală a structurii interacționale” [61], iar actul de vorbire este examinat *în conformitate cu abordările actuale în lingvistica modernă, adică a actului de vorbire într-un anumit context de realizare*. Structura interacțiunii conversaționale din cadrul actelor de vorbire presupune următorii actanți: locutorul, interlocutorul/interlocutorii, receptorul/receptorii.

Conform *regulii sincerității* actelor de vorbire, *situația imperativă* dezvăluie intenția vorbitorului de a impune, a îndemna interlocutorul să realizeze anumite acțiuni, cerute de vorbitor. Cu alte cuvinte, rezultatul scontat al acestuia presupune executarea actului ilocuționar. Analiza actelor de vorbire trebuie să se bazeze pe diferențierea actelor de vorbire reușite de cele nereușite, care pune în evidență condițiile necesare pentru ca actul de vorbire să fie realizat cu succes: „ – Ia-ți mâncare la coburi, Ionuț, îl sfătuie Alexandrel-Vodă. — *N-am nevoie de mâncare, măria ta*” (act de vorbire nereușit) (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 115). Finalitățile actului de vorbire preconizează realizarea acestora, spre deosebire de enunțurile hortative, unde interlocutorul este îndemnat să realizeze anumite acțiuni. În cadrul câmpului funcțional-semantic al imperativului, din componența nucleului fac parte formele imperative ale verbului sau echivalentele acestora cu funcție de îndemn:

- conjunctivul: „- Ba *să vii* domnia ta numaidecât” (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 58);
engl. „*Let's have a glim*,” said Sikes” (Ch. Dickens, *Oliver Twist*, p. 176);
- construcțiile intonaționale sau chiar interjecțiile: „*Куть, куть, куть!* Шарик, а шарик...” (M. Булгаков, *Собачье сердце*, p. 3); „ – *Cuțu, cuțu*, rotofeiele, sărman gogoloi, de ce gemi? cine ți-a făcut rău?” (M. Bulgakov, *Inimă de câine*, p. 8).

3.4. Îndemnul imperativ. Abordarea fenomenului „trigger”

Cercetările psiholingvistice din ultimul timp au confirmat necesitatea studierii limbii ca fenomen social, în deplin acord cu antinomiile humboldtiene vizând noțiunile de general vs particular, social vs individual și doctrina saussuriană despre limbă ca fenomen social și sistem

de semne ce exprimă concepte.

În literatura recentă de specialitate, tot mai frecvent întâlnim conceptul și termenul *trigger* (literalmente „trăgaci”), care provine din engleză și desemnează factorul declanșator (de ordin verbal sau nonverbal) al unor reacții psihoemotive ale individului. Credem că termenul în cauză, utilizat mai cu seamă în psiholingvistică sau lingvistica cognitivă, este descris explicit în următorul fragment din romanul „Мастер и Маргарита” de M. Bulgakov: „(...) К слову «Аннушка» привязались слова «подсолнечное масло», а затем почему-то «Понтий Пилат». (...) И цепочка эта связалась очень быстро и тотчас привела к сумасшедшему профессору” (p. 12). În acest exemplu, numele feminin *Аннушка* a impulsionat un proces introspectiv, soldat, într-un final, cu rezultatul scontat – elucidarea unui conflict intern al protagonistului. În exemplul: „Celeste își dorea ca femeia să înceteze să mai folosească cuvântul *abuz*” (L. Moriarti, *Marile minciuni nevinovate*, p. 245), cele mai intense simțăminte sunt provocate de un stimul verbal – substantivul *abuz* – care poate suscita aprige reacții prin asocierea cu unele situații trăite anterior.

Ținem să specificăm efectul opac al nominalizării în procesul gândirii. Reputatul psiholog W. Glasser, autorul „teoriei realității și teoriei alegerii” (*reality therapy and choice theory*), releva rolul fundamental al verbelor în comunicare: „Nominalizarea declanșează, în sfera mentală, asocierea cu un obiect static, și nu cu procese dinamice” [214, p. 246]. În acest sens, savantul sugerează clienților să evite uzul substantivelor în cazul în care este vorba despre emoții sau reacții psihosomatice, întrucât modelul nominalizării nu presupune participarea nemijlocită a vorbitorilor în mecanismul psihic. Se recomandă înlocuirea substantivelor cu verbe, de exemplu: *a se mânia*, *a culpabiliza*, *a deprima (depresa)*, *a avea migrenă* etc. (ibidem). În cele ce urmează, vom analiza unele aspecte verbale ale mecanismului psihic ce condiționează comportamentul individului în societate, și anume: utilizarea modului imperativ cu scopul de a suscita reacții declanșatoare în baza anumitor triggere (stimuli). În această ordine de idei, vom face trimitere la unele mijloace moderne din mass-media, care preferă, în sloganuri, imperativul – cea mai potrivită formă verbală pentru a reda îndemnul la anumite acțiuni, influențând comportamentul indivizilor. În literatura de specialitate, se disting multiple forme de apel, printre care cele deschise sau directe, în corelație cu cele indirecte sau ascunse (latente).

Apelul direct dezvăluie conținutul de bază al enunțurilor în cauză și solicită utilizarea anumitor mijloace gramaticale și lexicale, de exemplu a formelor de imperativ, persoana a doua singular sau plural (*Fugi!* „¡Corre!”, „Corri!”, „Run!”, „Lauf!”, „Беги!”, „Adă!” „¡Dame-Añade!”, „Aggiungi!”, „Give/Add!”, „Bring!”, „Принеси!”, „Citiți!” „¡Lee!”, „Leggi!”, „Read!”, „Lest!”

„Читайте!"; *Scriveți!* „Escribe!", „Scrivi!", „Write!", „Schreibt!", „Пишите!"), sau a celor de conjunctiv, mai cu seamă la persoana I plural: (*Să mergem!*, sp. „¡Vamos!", it. „Andiamo!", engl. „Let's go!", germ. „Lass uns gehen!", rus. „Пошли!"); (*Să ieșim!*, sp. „¡Vamos a salir!", it. „Usciamo!", engl. „Let's go out!", germ. „Lass uns rausgehen!", rus. „Выйдем!"). Sunt folosite frecvent enunțurile hortative, ce conțin formele verbului *a fi* (sp. „estar"/„ser", it. „essere", engl. „to be", germ. „sein", rus. „быть") la modurile corespunzătoare: *Fiți vigilenți!* (sp. „¡Estad atentos!", it. „Siate vigili!", engl. „Be vigilant!", germ. „Seid wachsam!", rus. „Будьте бдительными!") și ale verbului *a îndemna* în calitate de regent: „*Îndemn* toți alegătorii să participe la vot!"; sp. „*Insto* a todos los votantes a votar!", it. „*Esorto* tutti gli elettori a votare!"; engl. „*I urge* all voters to vote!", germ. „*Ich mahne* alle Wähler zu wählen!", rus. „*Призываю* всех избирателей голосовать"!

În limba rusă, sunt întrebuințate și forme ale verbelor de tipul: *Давай!*, *Давайте!* (echivalent, în română, cu conjunctivul imperativ sau cu interjecția cu sens hortativ *Hai să ...!* *Haidem să ...*), *Пусть!*, *Пускай!* (echivalente cu *Lasă să...!*). În limbile italiană și spaniolă, formele indicate de îndemn sunt exprimate prin modul conjunctiv însoțit de mărcile obligatorii ale acestuia, *que* și *che*: sp. „*Que crean* („să creadă") *que hay* un banco en cada esquina de Ginebra" (P. Coelho, *Adulterio*, p. 12); it. „(...) lascia *che* l'abbazia sia invasa („să fie invadată") di fraticelli..." (U. Eco, *Il nome della rosa*, p. 100). A se compara variate unități de apel cu formă categorică: *Jos!* (engl. *Down with, off with!*, it. *Abbasso!*, germ. *Nieder mit, weg!*, rus. *Долой!*); *Afară!* (it. *Via!*, sp. „*Fuera!*", germ. *Out!*, rus. *Вон!*). În afară de mărcile gramaticale, putem identifica îndemnul din cadrul structurii actului vorbirii: *Vreau să se realizeze X* („*Quero que* suceda X", „*Voglio che X accada*", „*I want X to happen*", „*Ich will, dass X passiert*", „*Хочу, чтобы было X*"); *Știu că X nu poate să se realizeze de la sine* („*Sé que X no puede suceder por sí solo*", „*So che X non può accadere da solo*", „*I know that X cannot happen by itself*", „*Ich weiß, dass X nicht von selbst passieren kann*", „*Знаю, что X не может произойти само*"); *Știu că dacă se face Y, poate apărea și X* („*Sé que si haces Y, entonces tal vez suceda X*", „*So che se fai Y, allora forse accadrà X*", „*I know that if you do Y, then maybe X will happen*", „*Ich weiß, wenn Sie Y tun, passiert vielleicht X*", „*Знаю, что если делать Y, то, возможно, что будет X*"); *Știu că intuiești ce trebuie să faci ca să obții X* („*Sé que sabes qué hacer para conseguir X*", „*So che sai cosa fare per ottenere X*", „*I know you know what to do to get X*", „*Ich weiß, dass du weißt, was du tun musst, um X zu bekommen*", „*Знаю, что ты знаешь, что делать, чтобы было X*"); *Îți mai zic încă o dată: trebuie cu orice preț să avem X* („*Te digo: es necesario que haya X*", „*Io ti dico: è necessario che ci sia X*", „*I tell you: it is necessary that there be X*", „*Ich*

sage dir: Es ist notwendig, dass es X gibt”, „Говорю тебе: необходимо, чтобы было X”); *Ți-o spun ca să faci în așa fel ca să obținem X* („Te lo digo para que lo hagas y así sea X”, „Ti dico questo perché tu lo faccia in modo che sia X”, „I am telling you this so that you do it so that it will be X”, „Ich sage dir das, damit du es tust, damit es X wird”, „Говорю это тебе для того, чтобы ты делал так, чтобы было X”) [151, p. 222].

Apelurile indirecte necesită decodarea mesajului ascuns redat de către emițător, ceea ce implică anumite operațiuni mentale din partea receptorului în vederea interpretării adecvate a mesajului emis. *Aluzia*, prin intermediul căreia se realizează apelul indirect, se manifestă, contextual, în calitate de stimul psihic (trigger) care poate constrânge receptorul (destinatarul) să îndeplinească anumite acțiuni, dorite de subiectul-emițător. Este pertinent sloganul: „El crede că poate fura și alegerile”²⁹. Sintagma *poate fura* exprimă o aluzie cu trimitere la contextul social în care domină corupția. Îndemnul subînțeles *să nu-l votați*, determinat de apreciativul alethic „el poate fura”/„este capabil să fure”, sintetizează apreciativul negativ în calitate de idee-trigger: *el este un hoț, să nu-l votați!*

Uneori în enunțurile ce includ apeluri indirecte lipsește verbul cu semnificația îndemnului sau acesta este subînțeles, fiind substituit prin verbe modale cu semantică deontică: „Путешествовать *нужно* (= călătoriți!) по родной стране как можно раньше и как можно чаще” (М. Лихачёв, *Мысли о жизни*, p. 58); „*Dacă ne-am călăuzi* (= să nu ne călăuzim! nu trebuie!) după considerații sentimentale, *ar trebui să capitulăm* în fața tuturor...” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 4); „ – Doamne, măi femeie, Doamne, *multă minte-ți mai trebuie!* (= nu ai minte!) zicea tata, văzând-o așa de ahotnică pentru mine” (I. Creangă, *Amintiri din copilărie*, p. 18). În cel din urmă exemplu, observăm un ocazionalism în funcție de apreciativ negativ (*nu ai minte!*). Acesta marchează, totodată, o interdicție ascunsă (copilul să nu se ducă la seminar, nu are capacitățile necesare!). Sunt concludente enunțurile ce conțin apeluri ascunse în care se evită formele de imperativ: „Папа, ты защитишь меня от представителей определенной национальности?” [151]. Semnificația hortativă a sloganelor menționate *supra* este valabilă doar pentru un anumit spațiu etnic și nu se referă la alte zone geografice, unde nu sunt actuale, în prezent, conflicte de ordin etnic sau religios.

O altă formă ascunsă a îndemnului poate fi considerată, în opinia noastră, *propaganda*, a cărei definiție poate fi găsită în *Dicționarul de psihologie*: „Propaganda, sub raport psihosocial, este o formă de comunicare care urmărește prin mijloacele comunicării înseși să transmită

²⁹<http://www.edemocracy.md/elections/parliamentary/1994/docs/bti/199402091/#:~:text=Stima%C5%A3i%C5%A3%C4%83rani%2C%20locuitori%20ai%20satelor!%20Dup%C4%83%20aproape,%C3%AEmpart%C4%83%20doar%20o%20mic%C4%83%20parte%20din%20rodul.>

receptorilor idei și atitudini sau să provoace modificări în afara ideilor și convingerilor, în conformitate cu scopuri și intenții determinate” [229, p. 559]. Altfel spus, propaganda permite unui individ sau unui grup de indivizi să-și impună propria poziție față de o anumită stare de lucruri. În această ordine de idei, lingvistul I. Sternin [150] semnalează variate forme ale propagandei: *îndemnul* (care, la rândul său, poate genera imboldul), apelul, îndrumarea, avertismentul, sfatul, exigența, amenințarea [150, p. 49].

În legătură cu cele relatate, savantul G. Ivanenko [108] descrie schema semantică a propagandei în felul următor: „Îți povestesc despre P pentru ca tu să accepți P în calitate de concept just și adevărat” [idem, p. 16]. Spre deosebire de îndemn, propaganda nu poate fi analizată în baza unei anumite diferențieri lexico-gramaticale, de aceea fenomenul indicat în cadrul actului vorbirii se va investiga prin prisma valorilor semantico-stilistice, raportate la expresia conotativă a acestora. Cercetătorii G.S. Jowett și V. O'Donnell dau următoarea definiție propagandei în lucrarea lor *Propagandă și persuasiune* [apud 69, p. 50]: „Propaganda este încercarea deliberată și sistematică de a modela percepțiile, de a manipula cognițiile și de a conduce direct pentru a obține un răspuns care să promoveze intenția dorită – a propagandistului”. Chiar dacă propaganda nu conține, aparent, îndemnul direct, apelul la emoțiile indivizilor poate genera replica emoțională a publicului-receptor, în conformitate cu scopul scontat al autorilor-emițători. În același timp, strategiile propagandei presupun mai puțin implicarea logosului – aspectului rațional al conștiinței, ceea ce conferă fenomenului în cauză statut de *funcțiune subiectivă secundară (de adâncime) în cadrul modalității imperative în lingvistică*.

Atenționăm asupra glosemelor expresive (*emoseme*, după V. Șahovski) cu tentă negativă, care contribuie la incitarea urii sau a sentimentelor antagoniste. O „mostră” de acest gen ar fi următorul fragment impregnat de ură și violență, declanșând, astfel, un îndemn ce generează, la rândul său, impulsul de a executa acțiuni agresive: „(...) Și femeia, *dobitoacă*, ea s-a potrivit ... Apoi *începe-a striga*, bate pe biata femeie” (M. Eminescu, *Frumoasa lumii*, p. 15). Se atestă și alte enunțuri ce exprimă îndemnul la ură, adresat destinatarului, chiar dacă formele imperativului lipsesc cu desăvârșire, funcțiile acestuia sunt raportate la mijloacele expresive: it. „(...) *brutta zozza* („cățea”), *vigliacca*, *disgraziata* („lepădătură nemernică și nenorocită”), - e poi senti che lei *acchiappava per i capelli* Rosetta credendo che fossi io” (*o înșfăcă de păr*, adică *o trăgea de cap* (nota noastră)) (A. Moravia, *La Ciociara*, p. 36). În cel din urmă exemplu, dezgustul și repulsia servesc drept imbold spre înfăptuirea unor acțiuni agresive față de protagonista celebrei opere a lui A. Moravia.

În enunțul ce urmează unitățile marcate fac trimitere la evenimente cu impact personal,

apte a declanșa un imbold pentru realizarea acțiunilor dorite de subiectul-emisător: „După aproape 50 de ani de jug stalinist, pe care l-ați îndurat voi, țărani, precum și toți locuitorii de la sate, lipsiți de pământ prin forță și deportări, siliți să lucreze în fiecare zi, pentru ca la sfârșit de an să vi se împartă doar o mică parte din rodul muncii voastre, astăzi aveți pentru prima dată posibilitatea de a deveni stăpâni ai pământului și ai averii de la sate. Aceste drepturi vă sunt date prin lege, dar șefii de sus și până jos nu realizează aceste legi și continuă să vă amăgească pentru a vă ține și mai departe în stare de dependență și pentru a se putea ghiftui și mai departe pe seama muncii voastre”³⁰. Sintetizarea subtextului psihoemotiv al următoarelor gloseme: *ați îndurat*, în opoziție cu *stăpâni*, declanșează o reacție negativă cu funcția de *trigger*, care poate fi, din partea destinatarului, un stimul pentru înfăptuirea acțiunilor dorite de emisător. Mai evidențiem și alte mijloace expresive obținute prin verbalizare, adică cu trimitere la acțiuni (râvnite sau realizate): (drepturi) „date prin lege” vs „nu realizează” (aceste legi), vs „a amăgi”, „a ține mai departe”, „a se ghiftui” etc. După cum am menționat anterior, un imperativ negativ nu întotdeauna este marcat vădit (enunțurile respective nu conțin acest mod și nu este relevant destinatarul). Drept exemplu poate servi sloganul URSS „Dacian Cioloș, în sfârșit ai cu cine!”³¹ Această aserțiune semnifică, de fapt, îndemnul ascuns „*Votați* cu noi, cei destoinici, pentru că oponentii *nu merită*, au o prestație lamentabilă!”. Cu alte cuvinte, îndemnul adresat receptorului are funcția de a-l determina pe acesta să realizeze anumite acțiuni în favoarea emisătorului, conform actului ilocuționar din teoria actelor de vorbire. Densitatea psihoemotivă a multiplelor forme de apel nu poate evita factorul subiectiv, atribuit, deopotrivă, emisătorului și destinatarului din perspectiva teoriei cognitive a pertinentei [apud 40, p. 27], potrivit căreia „locutorul furnizează prin enunțul său o expresie interpretativă a unuia dintre gândurile sale și ascultătorul construiește, pe baza acestui enunț, o ipoteză interpretativă cu privire la intenția informativă a locutorului”. Cele expuse reliefează concludent valoarea imperativului în lumina dualismului modusului: atitudine – intenție care, după cum am menționat anterior, poate fi examinat sub aspect direct sau indirect: *intentio recta/obliqua*. Astfel, conform *Dicționarului general de științe ale limbii*, „intenția comunicativă determină forța ilocuționară a unui enunț. Intențiile comunicative pot fi exprimate direct, cu sau fără acțiune redresivă (politețe), sau indirect... Exprimarea directă sau indirectă a intenției comunicative este condiționată situațional și reflectă intenția comunicativă a indivizilor” [224, p. 65].

În legătură cu cele semnalate, trebuie menționate anumite unități deictice, care pot declanșa în memoria indivizilor variate reprezentări din lumea reală. Fenomenul este descris în

³⁰ <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/1994/docs/bti/199402091/>.

³¹ <https://www.digi24.ro/fara-categorie/dacian-ciolos-in-sfarsit-ai-cu-cine-sloganul-de-campanie-al-usr-591707>.

teoria spațiilor mentale, elaborată de reprezentantul lingvisticii cognitive G. Fauconnier (*mental - space*). Potrivit savantului, spațiile mentale apar atunci când locutorul folosește anumite cuvinte sau sintagme, definite de către G. Fauconnier drept „elaboratori ai spațiilor” (*spacebuilders*), sau anumiți declanșatori mentali (*space-triggers*) [133]. În această ordine de idei, comparând situația unor deictice din limba italiană, menționăm și particula partitivă polisemantică *ne*. Conceptualizarea deictică a realităților din lumea obiectivă se realizează într-o dimensiune virtuală. Astfel, în enunțul „Mi sono arrabiato con Mario e gliene ho dette di tutti i colori!”³², particula pronominală *ne*, de asemenea, are funcția de a marca, în imaginația locutorului, la nivel virtual, specificarea în parte a celor spuse: cuvinte de ocară, insultă etc. Evident, în astfel de cazuri, fenomenul anaferei presupune referirea la contextul precedent și ajută la elucidarea situației descrise. Astfel, conceptualizarea deictică în dimensiunea ei virtuală explică bogata imaginație a italienilor, fenomen ce a contribuit la dezvoltarea prodigioasă a artelor de-a lungul timpului. Menționăm aici specificul polisemantic al variatelor particule în limba italiană (*ci* = „vi”, „ne”): „Ti piace Milano? – si, *ci* vado spesso” (rom. „Îți place Milano? – da, eu acolo mă duc des”), „Ne abbiamo parlato” (rom. „Am vorbit despre aceasta”) etc. În această privință, nu putem trece cu vederea verbul *lassen* din germană. Format în plan morfologic prin forma perfectivă a verbului precedat de prefixul *ge-*, acesta indică, de regulă, poziționarea în spațiu. A se compara: germ. „Ich habe meinen Schlüssel auf dem Tisch liegen lassen” (rom. „Mi-am lăsat cheile (*să stea*) pe masă”; rus. „Я оставил свой ключ (*лежать*) на столе”); „Dein Bruder hat für dich einen Brief und ein Billet hier *gelassen*!” (L. Tolstoy, *Anna Karenina*, p. 212) (rus. „– Брат твой *оставил* письмо тебе и записку” (Л. Толстой, *Анна Каренина*, p. 119))!

Credem că tendința spre concretizarea spațială în sfera lumii obiective reale, proprie limbii germane, ce se manifestă prin intermediul verbelor sus-indicate, ar putea fi raportată la caracteristica națională a purtătorilor acestei limbi de a fi ordonați, punctuali. Remarcăm că atât verbul *gelassen*, cu indicarea spațială a obiectului, cât și particulele partitive *ne* sau cele de loc *ci* din limba italiană pot fi incluse în categoria elementelor *space-triggers* din lingvistica cognitivă, dar și în teoria spațiilor mentale (*mental space*). Unitățile constituente cu rol de stimuli verbali în dimensiunea spațială sunt mijloace care contribuie la formarea conceptualizării din cadrul mecanismului intrapsihic.

Din cele semnalate în acest paragraf, se desprind următoarele concluzii:

- apelurile deschise sau directe au verbul-predicat la modul imperativ și ele sunt sonorizate

³²Rom. „M-am supărat pe Mario și i-am zis de toate!”

cu o intonație specifică; în enunțurile ce conțin apeluri indirecte, lipsește verbul cu semnificația îndemnului sau acesta este subînțeles și substituit de verbe modale cu semantică deontică;

- limbajul uman dispune de multiple mijloace de constituire a spațiului mental, numite în lingvistica cognitivă *space-triggers*, care au menirea de a ne orienta în acest spațiu, în vederea stabilirii raporturilor referențiale. Exemplele din limbile germană și italiană ilustrează caracteristica specifică, reflectată în vorbirea purtătorilor acestora, de a scoate în relief unitățile deictice ale poziționării (perfectul verbului *gelassen*, particulele de loc sau partitive *ci*, *vi*, *ne* din italiană). Formațiunile în cauză explică tendința spre concretizarea spațială în sfera lumii obiective reale, confirmând, astfel, implicația categoriei deicticilor în domeniul teoriei spațiilor mentale (mental space). Compartimentul analizat permite a delimita, astfel, o modalitate distinctivă în cadrul tipologiei tradiționale, cea spațio-temporală, fundamentată pe categoria conceptuală a modalității.

3.5. Rolul pragmatic al unor verbe și al altor mijloace modale din limbile comparate la redarea irealității

După cum am menționat anterior, modul, nucleul morfologic al categoriei modalității, este definit în studiile de specialitate drept o categorie menită a reda atitudinea față de realitatea obiectivă sau, altfel spus, *reacția* față de cele văzute, petrecute sau întâmplare. Prin urmare, evaluarea faptelor variază de la un individ la altul, dar și realiile supuse analizei sunt categorisite în funcție de însușirile distinctivă ale acestora și, respectiv, marcate prin intermediul multiplelor mijloace glotice în funcție de intenția comunicativă în procesul interacțiunii situație – emițător – receptor. Cu toate acestea, aprecierea lumii înconjurătoare de către indivizi poate să nu reflecte veridic realiile obiective, de aceea însușirile distinctivă ale acestora sunt marcate prin intermediul multiplelor mijloace glotice în funcție de intenția comunicativă în procesul interacțiunii situație – emițător – receptor. Noile direcții de cercetare analizează semantica, dar și limbajul în general din punct de vedere pragmatic, întrucât operațiunea de interpretare a sensului presupune nu doar o structurare pur lingvistică a enunțului, ci și raportarea mesajului la realiile extraglotice, ținându-se cont de situația comunicativă diferită dintre subiecți.

În această ordine de idei, semnalăm unele verbe semnificative, dar și semiauxiliarele de mod cu deplasări noționale către alte dimensiuni de sens decât cele obișnuite: *a se strâmba* – „a manifesta vădit nedorința”, dar și „a se fândosi”; *a se da la scris* – „a începe a scrie”, dar și „a scrie cu ușurință, fără mare efort”; *a sta pe gânduri* – „a avea dubii”; *a-i veni cuiva să* – „a avea

ideea să” (*îmi vine să râd* – „nu-mi vine să cred”; *îmi vine să-l bat* – „vreau să-l bat” etc.): „(...) las muștele în pace și-mi iau alte gânduri, alte măsuri: încep *a mă da la scris*, și *la făcut cădelnița* în biserică” (I. Creangă, *Amintiri din copilărie*, p. 15); „Uneori parcă într-adevăr *îți vine* s-o iai razna și să dai dracului toate” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 80).

În temeiul celor expuse *supra*, putem afirma cu certitudine că aspectul polisemantic al verbelor modale dezvăluie *atitudinea evaluativă* a subiectului vorbitor față de o anumită situație, fapt ce implică, uneori, o gradare în selecția mijloacelor potrivite în procesul de interpretare pur subiectivă a evenimentelor, în funcție de reacția psihoemotivă a subiectului. Subliniem, în această ordine de idei, rolul verbelor modale în plan pragmatic, mai ușor de sesizat în limbile germană sau engleză. De exemplu, este unanim recunoscută funcția socială a verbelor menționate în contexte de etnie anglo-germană, ce rezidă în (pre)selecția unuia din verbele modale, relevând atitudinea subiectivă a vorbitorului într-o anumită situație. În limbile comparate, observăm verbe ce denotă acțiuni bazate pe fenomene sau stări obiective, circumscrise modalității alethice sau deontice cu subclasa optativ-deziderativă. În această privință, semnalăm verbele și locuțiunile românești *a putea*, *a fi în stare*, cărora le corespund *can* în limba engleză, *können* în limba germană, *мочь, быть в состоянии* în limba rusă, unități care pot indica acțiuni bazate pe fenomene sau stări obiective.

În cele ce urmează, vom argumenta afirmațiile noastre prin statistica pe care am realizat-o în baza romanului de proporții *Anna Karenina* de Lev Tolstoi. Astfel, originalul rusesc al romanului (538 p., vol. 1) conține circa 647 de exemple cu forma *можем*. Aceeași operă tradusă în română (883 p.) conține peste 11 300 de exemple cu formele verbului *a putea*. Menționăm aici că atât în limba rusă, cât și în limba română, verbele *мочь* și *a putea* cumulează conținutul lexical al verbelor modale indicate *supra*, inclusiv cel de politețe sau cel de certitudine/incertitudine. Calculele prezentate mai sus scot în evidență primatul aspectului ontic al limbii ca activitate, condiționat, la rândul său, de puternica dependență a firii umane de realitățile înconjurătoare. În versiunea engleză a romanului (967 p.), verbul de factură alethică *can* se repetă de aproximativ 900 de ori cu trecutul simplu (*past simple*), *could* – de ≈ 994 de ori, *must* („a trebui” cu sens deontic de poruncă, sugestie sau interdicție) – de ≈ 451 de ori, *should* („a trebui”, „a avea obligația”) și echivalentul său perfectiv *ought* – de ≈ 141 de ori, *will* – de ≈ 459 de ori, echivalentul său *would* – de ≈ 1 071 de ori, *may* („a putea”, „a avea voie”) cu forma perfectivă *might* – de ≈ 145 și, respectiv, de ≈ 218 ori.

În versiunea germană a aceluiași roman (512 p., vol. 1), verbul *können*, care comportă

valori similare cu cele ale unităților *a putea*, *a fi în stare* din română și cele ale unităților *мочь*, *быть в состоянии* din rusă, este folosit de aproximativ 177 de ori, în raport cu *dürfen* („a putea” cu sens de permisiune), utilizat de 12 ori, *müssen* („a trebui” cu sens de necesitate) – de 68 de ori, *sollen* („a trebui” cu sens de recomandare sau datorie, condiționat de voința altuia) – de 27 de ori și *mögen* („a dori” cu sensul de bază „a plăcea”) – de circa 12 ori.

Semul potențialului – *putință* (din lat. *posse*, *potens*, *possidere*), răspândit pe larg în limbile indo-europene, este obiectul de cercetare în cadrul unei discipline filosofice aparte – *potențilogia* (*potentiology*) [apud 167]. În viziunea lui M. Heidegger [ibidem], „trecerea de la capacitate la posibil (esențial) în actualitate și real (*existentia*), este interpretată „ca fapt de a te angaja ca ființa celuilalt să ajungă la împlinire” [apud 24] (vezi și [34]). Cele din urmă ne apropie de concepția coșeriană a alterității limbii – fenomen înțeles ca implicare în actul de *vorbire a celuilalt*.

Conceptul în cauză se analizează îndeosebi în lucrările de fenomenologie. În contextul celor relatate, M. Heidegger, referindu-se la verbul german *vermögen* („a putea”) cu componenta *mögen* („a iubi”, „a îndrăgi”), distinge anumite „atingeri de sensuri dintre posibil și grijă, îndrăgire” [24]; acestea se regăsesc și în limba engleză – facem referință aici la adverbul *likely*, care este înrudit cu verbul *to like* „a îndrăgi”, „a-ți plăcea de cineva sau ceva”, el însuși înrudit cu adverbul *alike* „asemănător”.

Din vasta serie a verbelor prezentate *supra*, vorbitorii limbii engleze, pentru aceeași situație, aleg, la discreția lor, verbul modal potrivit, în funcție de gradul de probabilitate/incertitudine, necesitate sau chiar de atitudine politicoasă, valori circumscrise modalităților epistemice sau deontice (optativ-deziderative). Pentru a indica o acțiune posibilă, realizabilă, este utilizat atât verbul *may* („a putea”, „a avea voie”), cât și forma condițional-optativului *might*. Echivalentul din rusă al verbului *might* ar fi *моз бы*, în română – modul condițional-optativ, iar în italiană și spaniolă – propozițiile sau subordonatele cu condițional de tip 1 sau 2. În cazurile în care verbul *may* este însoțit de adverbul *well*, acesta echivalează, în idiomurile comparate, cu gloseme care se circumscriu *extensionalului* verbului *may*: rom. *posibil*, *destul de posibil*, *mai degrabă*; rus. *вероятно*, *вполне возможно*; it. *magari*, *piuttosto*; sp. *talvez* etc. Cu referire la conceptul evidențiat, ținem să amintim că aspectul cognitiv al semnificației lexicale include două componente – *intensionalul*, adică semnificatul, ce reprezintă nucleul semnificației lexicale, și *implicaționalul*, ce se află la periferia caracteristicilor semantice, a căror menire este de a completa elementele periferice ale semnificatului [116, p. 78]. Volumul semantic al semului, adică domeniul pe care acesta îl cuprinde, este marcat de *extensional*: „It may well have been

cause and effect” (A. Conan Doyle, *The Adventures of Sherlock Holmes*, p. 73). Observăm o „extensie” semantică a verbului *may* (cu valorile de bază „a putea”, „a avea voie”) care poate desemna, în cadrul expresiei *may (as) well* („a putea la fel de bine”), o acțiune posibilă, realizabilă, cu trimitere la valorile ontice *posibil* și *ipotetic*, dependente aici de factori externi. În cazul unui agent direct, însă, construcția *may (as) well* ilustrează elocvent situația când subiectul este constrâns să aleagă, să ia o decizie sau alta. Această acțiune presupune o anumită *intenție*: „And probably he thinks that if he can’t have me, he *might as well* („ar putea la fel de bine”) please his family and marry Melanie” (M. Mitchel, *Gone with the wind*, p. 53). Din perspectivă pragmatică, semantica construcției *may (as) well* s-ar putea explica prin *implicație* – una dintre operațiunile mentale, indispensabilă în procesul psihoglotic de organizare a conștientului prin actualizarea variatelor concepte. În acest caz, observăm că unitatea *may (as) well* nominalizează semul verbului *a vrea* (intenția) prin atribuirea ulterioară a semului verbului *a putea* cu sens de posibilitate, voința fiind imboldul de a realiza orice acțiune. Analizată din perspectiva raportului emițător/realitate, aceasta ține de sfera axiologică – vorbitorul face o evaluare proprie a celor întâmplate prin admiterea unui raționament pur subiectiv, ceea ce confirmă statutul de metacategorie al valorilor apreciative prin următoarea formulă: *realii ontice* – *evaluarea* (adică atitudinea subiectului vorbitor prin sinteza *implicație* – *judecată modală*).

Cu sens de doleanță sau urare se folosește atât *may*, cât și *to wish*, care fac parte din *extensionalul* semantic al verbului *a vrea* („vreau ca”, „fie ca ... + formulă de augur”): „*May he rest in peace for being a real human being, the personal chef to the Count Tolstoys, and not from the Council of Normalized Nutrition*” (M. Bulgakov, *A Dog’s Heart*, p. 6). Totuși, intensitatea emotivă (*intensionalul*) îi revine verbului *to wish*, ceea ce se manifestă în formule de urare stereotipice (engl. „We wish you a Merry Christmas and a Happy New Year”, „I wish you luck”; rom. „Să ai noroc!”; rus. „Желаю (тебе) удачи!”) sau în unități de tipul: *baftă!*, *in bocca al lupo!* *ну ныха, ну непа!* Verbul *to wish* cu sens de dorință se poziționează la început de propoziție și echivalează, în limba rusă, cu conectivul *нельзя*, iar în limba română, cu conjunctivul.

La fel ca în engleză, atestăm, în germană, participarea anumitor verbe modale la gradarea semanticii de posibilitate sau necesitate: *dürfen* („a putea” cu sens de permisiune), *können* („a putea” cu sens de posibilitate, putință), *müssen* („a trebui” cu sens de necesitate), *mögen* (cu sensul de bază „îmi place”, dar și cu cel deontic de „a putea” sau de posibilitate/probabilitate), *sollen* („a trebui” cu sens de datorie), *wollen* („a vrea” + Infinitiv I prezent/Infinitiv II perfect). Astfel, verbelor românești *a putea* și *a trebui* cu sens deontic de posibilitate sau necesitate le

corespund în limba germană atât verbele *dürfen* sau *können*, cât și *mögen*. Remarcăm aici că verbul *mögen*, în raport cu verbele *dürfen* și *müssen*, prezintă un grad de posibilitate sau necesitate mai atenuat, dar în comparație cu verbul *können*, acesta este mai ridicat; verbul *dürfen* exprimă presupunerea sau posibilitatea într-o măsură mai mare decât verbele *können* și *mögen*, dar mai atenuat decât *müssen*. În continuare, vom ilustra cele afirmate din perspectiva dimensiunii semantic-temporale, precum și din perspectiva aspectului pragmatic.

Sunt elocvente următoarele exemple: germ. „Kater *dürfen* nicht mitfahren!” (M. Bulgakow, *Der Meister und Margarita*, p. 68) / rus. „Котам *нельзя!* С котами *нельзя!*” (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 26] / rom. „Motanii n-au acces în tramvai! Nu-i voie cu motani” (M. Bulgakov, *Maestrul și Margareta*, p. 25); germ. „In den Räumen des Verstorbenen *dürfen* Sie sich nicht aufhalten!” (M. Bulgakow, *Der Meister und Margarita*, p. 134) / rom. „Nu puteți sta în camerele defunctului!” (trad. n.) / rus. „На половине покойника *сидеть не разрешается*” (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 49); germ. „Für den Gegensatz der beiden Triebarten *dürfen* wir die Polarität von Liebe und Haß einsetzen” (S. Freud, *Psychoanalysis*, p. 17) / rom. „Pentru antagonismul celor doi, *putem folosi* polaritatea iubirii și a urii” (S. Freud, *Psihanaliza*, p. 8); germ. „Gar nichts *dürfen* Sie salzen”, befahl Kusmin” (M. Bulgakow, *Der Meister und Margarita*, p. 299) / rus. „Ничего не солить, – приказал Кузьмин” (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 114) / rom. „— Nici în supă să nu pun sare?— Nicăieri (cu sens de „nu trebuie”, „nu e necesar”), îi ordonă Kuzmin” (M. Bulgakov, *Maestrul și Margareta*, p. 112). În ultimele exemple, verbul evidențiat de factură deontică, prin excelență, capătă valoarea alethică *este necesar*. Verbul *mögen* cu sensul de bază „îmi place” apare, contextual, cu sens alethic de *posibil, eventual*: germ. „Diese Sätze *mögen* ja in einer gewissen Weise sinnreich sein, aber sie sind praktisch verwerflich, wie sich herausstellt” (S. Freud, *Psychoanalysis*, p. 4) / rom. „... aceste propoziții *pot avea sens* într-un fel, dar sunt practice” (trad.n.). Verbul *müssen* („trebuie”, „este necesar”) apare, în unele contexte, în ipostază apropiată celei axiologice *nefavorabil*. A se compara: „Wir *müssen* hier etwas weiter ausgreifen” (S. Freud, *Psychoanalysis*, p. 10) / rom. „Trebuie să mergem puțin mai înainte” (trad.n.) / rus. „Мы *должны* пойти немного дальше” (trad.n.); germ. „Wegen solcher *müssen* wir unschuldig leiden!” (M. Bulgakow, *Meister und Margarita*, p. 230) / rus. „— Из-за таких-то и мы невинно терпим!” (М. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 87) / rom. „... din cauza unora ca el suferim și noi, nevinovații!” (trebuie să suferim, suntem nevoiți (nota noastră)) (M. Bulgakov, *Maestrul și Margareta*, p. 85). În exemplele reproduse, verbele evidențiate comportă o semantică atenuată, pe când în următoarele enunțuri, sensul verbului *müssen* are o tentă categorică, reliefată, în traducere, și prin intermediul

unor adverbe și locuțiuni adverbiale ca: *навсегда*, *pentru totdeauna*: germ. „Nein, darauf *müssen* Sie ein für allemal verzichten” (M. Bulgakow, *Der Meister und Margarita*, p. 69) / rus. „Нет, уж это вы *оставьте*, и *навсегда*” (M. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 186, cap. 13) / rom. „*Să te lași* (trebuie să te lași (nota noastră)) de treburi d-astea și *pentru totdeauna*” (M. Bulgakov, *Maestrul și Margareta*, p. 68); germ. „Komm, wir *müssen* ihn festhalten, sonst haut er ab” (M. Bulgakow, *Der Meister und Margarita*, p. 21) / rom. „— Hai să punem (trebuie să punem (nota noastră)) mâna pe el, că de nu, o șterge...” (M. Bulgakov, *Maestrul și Margareta*, p. 7) / rus. — „Идем, задержим его, а то уйдет...” (M. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 8); germ. „Wir haben uns festgeplaudert, dabei *müssen* wir die Sache weiterführen” (M. Bulgakow, *Der Meister und Margarita*, p. 50) / rus. „Дело идет к полудню. Мы увлеклись беседою, а между тем *надо продолжать*” (M. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 19) / rom. „— Se apropie de amiază. Ne-am luat cu vorba, dar trebuie să continuăm” (M. Bulgakov, *Maestrul și Margareta*, p. 19). Este de menționat că în enunțul original, sintagma „*надо продолжать*” are sensul de *должны продолжать* (trebuie să continuăm (neapărat)).

Se întâlnesc și exemple cu unitatea *необходимо...*, tradusă prin *e necesar să...*, *müssen*: rus. „Видите ли, доктор, у нас случай массового какого-то гипноза... Так вот, *необходимо...*” (M. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 102) / rom. „- Să vedeți, tovarășe doctor, la noi e un caz de hipnoză în masă... și *e absolut necesar să...*” (M. Bulgakov, *Maestrul și Margareta*, p. 101) / germ. „Sehen Sie, Doktor, wir haben hier eine Art Massenhypnose, darum *müssen* Sie” (M. Bulgakow, *Der Meister und Margarita*, p. 270). În acest din urmă exemplu în germană, valența alethică *necesar*, exprimată prin verbul modal *müssen*, echivalează cu o perifrază în română („e necesar să”) sau un predicativ în rusă („необходимо”), iar în traducerea în română, plenitudinea semantică a perifrazei nu acoperă semul *trebuie categoric* al situației, fiind necesară extensia semantică prin superlativul *absolut* (necesar). Verbul *können* („a putea”, „a fi în stare”) indică posibilitatea realizabilă în funcție de factori externi, de aceea gradul de posibilitate este mai atenuat în raport cu verbul *dürfen*, dar mai sporit în raport cu verbul *müssen*. A se compara: germ. „*Wie können* wir Michail Alexandrowitsch helfen?” (M. Bulgakow, *Der Meister und Margarita*, p. 85) / rus. „Как *мы можем* помочь Михаилу Александровичу?” (M. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 31) / rom. „Cu ce-l mai *putem ajuta* pe Mihail Alexandrovici?” (cu sens de „cu suntem în stare să...” (nota noastră)) (M. Bulgakov, *Maestrul și Margareta*, p. 31); germ. „Wie hätte Rimski Stjopas Stimme verkennen *können*!” (M. Bulgakow, *Der Meister und Margarita*, p. 14) / rus. „Римский мог *пропустить* голос Степы” (M. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 10).

În cele două exemple de mai sus și traduceri lor, verbul evidențiat indică o acțiune a cărei realizare depinde de voința proprie („ar fi în stare”, „dacă vrea”). În următorul enunț, infinitivul (*ему ли не знать*) comportă semnificația epistemică *sigur* (*может знать (знает)*): rus. „Ему ли не знать Степиного голоса!” (M. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 55) / rom. „Să nu recunoască el glasul lui Steopa” (M. Bulgakov, *Maestrul și Margareta*, p. 55). Întrebarea retorică în cauză are sens afirmativ: *el poate (este în stare) să recunoască*. Uneori, însă, expresivitatea modusului rezidă în posibilitatea unor verbe personale (nemodale) de a dobândi, în anumite situații, valori modale. A se compara: germ. „...habe der elende Verbrecher WarRawwan auf die Beine bringen können” (M. Bulgakow, *Der Meister und Margarita*, p. 50) / rus. „...– неужели ты скажешь мне, что все это, – тут первосвященник поднял обе руки, и темный капюшон свалился с головы Каифы, – *вызвал* жалкий разбойник Вар-равван?” (M. Булгаков, *Мастер и Маргарита*, p. 19) / rom. „Ai să-mi spui oare — aici marele preot ridică amândouă mâinile și gluga întunecată îi căzu de pe cap — că toate acestea le-a *stârnit* jalnicul tâlhar Baraba” (M. Bulgakov, *Maestrul și Margareta*, p. 18).

Observăm că în originalul rusesc verbul marcat are valoare modală dobândită. În varianta nemțească, în schimb, desăvârșirea contextuală se realizează pe deplin prin verbul modal *können*. În acest exemplu, în locul verbului *вызвал* din originalul rusesc, ar putea fi folosită sintagma *мог бы вызвать*, cu sensul de „a putut/a fost în stare să stârnească”. În mod similar, verbul *a stârnit* din versiunea românească se pretează substituirii prin „a putut (a fost în stare) să stârnească”. Desigur, ca modalizatori lexico-gramaticali de bază de marcarea a atitudinii evaluative rămân a fi verbele modale în limbile comparate. Astfel, verbul *mögen* din germană („a-i plăcea”, „a dori”) denotă, contextual, presupunerea, incertitudinea sau chiar îndemnul: germ. „Woher mag er kommen? (Oare de unde o fi venit?)” / rus. „Откуда он мог приехать?”; germ. *Das mag sein (posibil)* / rus. *может быть, возможно*; germ. „Mag er kommen!” („Lasă să vină (el)!”) / rus. „Пусть он придет!”. Verbul germ. *sollen* („a vrea”, „a trebui”) capătă valoare expresivă în anumite situații: „Da soll einer nicht verrückt werden!” / rom. „Ei, cum să nu înnebunești!” / rus. „И как тут не сойти с ума!”. Observăm că valorile semantice ale verbelor marcate se diferențiază evident de sensul de bază al acestora, ceea ce complică delimitarea lor exactă în cadrul câmpului funcțional-semantic. Fenomenul respectiv nu se atestă în rusă sau română, unde verbele modale nu depășesc pregnant sfera proprie de necesitate, posibil/contingent etc.

În același timp, nu putem ignora aspectele de natură extraglotică pe care le implică raportul emițător – destinatar – lume. Relevăm aici faptul că perceperea cognitivă a realității este diferită: același cod verbal va fi interpretat diferit, în funcție de tabloul lumii al subiecților sau de

rețeaua asociativă declanșată în psihicul uman. În limba italiană, de exemplu, o valoare stilistică deosebită capătă redundanță în cazul sintagmei *a me mi piace* / rom. (*mie*) *îmi place*, în timp ce în spaniolă se acceptă forma *a mi me gusta*, deși nu este obligatoriu a se folosi ambele pronume. În italiană, expresia corespunzătoare atestă redundanța care marchează mai intens emfaza complementului indirect. Cu ani în urmă, îmbinarea *a me mi piace* era considerată o gravă greșeală: emițătorul unei asemenea expresii era taxat dur în societate și chiar luat în râs, în pofida faptului că apreciatul scriitor A. Manzoni, în celebrul roman *Promessi Sposi* („Logodnici”), utilizează forma *A me mi par di sì* / „Mie îmi pare că da”. Actualmente, l’Accademia della Crusca menționează că a zice „A me mi par di sì” și altele similare, ce corespund expresiei din română *mie îmi...*, nu constituie o îmbinare greșită, ci e vorba, pur și simplu, de o redundanță [171]. Deși corectitudinea expresiei indicate este pusă la îndoială de către unii specialiști în domeniu, asemenea fapte de limbă reprezintă mostre elocvente ale unor forme dubioase din punctul de vedere al corectitudinii lingvistice, care, analizate din perspectiva atitudinii subiectului vorbitor, își redobândesc valoarea potrivită grație expresivității stilistice deosebite. În plan glotic, expresia analizată constituie, prin excelență, o parte componentă a modalității axiologice, iar din punct de vedere extraglotic confirmă, pe bună dreptate, opinia savantei T. Slama-Cazacu, care scoate în evidență intenționalitatea în actul vorbirii, dar și „relația celor doi protagoniști ai acestui proces. Aceasta înseamnă că omul transmite ce, când și cum vrea, folosind mijloace verbale proprii” [Slama-Cazacu, apud 50, p. 99].

Ținem să relevăm, în legătură cu noțiunile în cauză, părerea celebrului scriitor australian A. Pease, potrivit căreia anumite cuvinte, în funcție de operatorii modali, formează clișee cu implicare emoțională în context. Astfel, adverbul de evidențialitate *numai* și echivalentul acestuia *doar*, pe lângă semnificația de restricție, are menirea de a minimaliza, în context, starea reală a lucrurilor. De exemplu, afirmația „Voi întârzia *numai* cu 5 minute” (vezi și echivalentele în limbile comparate – engl. „I will *only* be 5 minutes late”; germ. „Ich werde *nur* 5 Minuten zu spät kommen”; it. „Sarò in ritardo *solo/soltanto* di 5 minuti”; sp. „tardaré *solo* 5 minutos”, ”, rus. „Я прийду на 5 минут позже”) nu este credibilă, întrucât, de regulă, restricția temporală nu este respectată în situația reală. Spoturi publicitare de tipul „Oferim împrumut garantat până la 20 000 lei *doar* cu buletinul” (engl. „We offer a guaranteed loan of up to 20,000 lei with *just* your ID card”; germ. „Wir bieten Ihnen einen garantierten Kredit von bis zu 20.000 Lei an”; it. „Offriamo un prestito garantito fino a 20.000 lei *solo* con la tua carta d'identità”; sp. „Ofrecemos un préstamo garantizado hasta 20.000 lei con tan *solo* su pasaporte”; rus. „Мы предлагаем гарантированный кредит до 20 000 леев при наличии только паспорта”) suscită suspiciuni

privind credibilitatea acțiunii desfășurate.

În uzul curent, adverbul *numai* deseori conferă o tentă de atenuare unor acțiuni nedorite. Enunțul „Am întârziat *numai* câteva minute” sugerează un interval scurt, nespecificat de timp și deci, ar reduce semnificativ culpabilitatea subiectului.

În alt context, același autor reproduce pronosticul unui politician în felul următor: „*Aș vrea să pot spera că impozitele nu vor mai crește în tot restul anului*”. Tradusă, această declarație înseamnă: „în împrejurări normale, n-aș vrea ca impozitele să crească, dar, cu toate acestea, ele vor crește mai mult ca sigur”. La două luni după ce a fost făcută această declarație s-au introdus impozitele pe pensii și pe averea personală (A. Pease, *Limbajul vorbirii - arta conversației*, p. 13). În exemplul citat, intenția locutorului de a se eschiva de la un răspuns nedorit este ilustrată printr-o imbricare clasică a modalizatorului epistemic verbal la condițional + conjunctiv, ceea ce exprimă nucleul întregii aserțiuni.

Un alt mijloc de exteriorizare a gradului de subiectivitate ar fi, în opinia noastră, *topica* cuvintelor în enunț. Utilizări specifice atestă adverbele *tot*, *cam* și *mai*. Spre deosebire de adjectivul *tot*, care poate ocupa orice poziție în enunț, adverbul *tot*, folosit între auxiliar și participiul trecut al verbului, desemnează durata considerabilă a unei acțiuni în desfășurare: „Am *tot* sperat mult și bine că va trece pe la noi”; „O să *tot* umble după mine ziua întreagă” etc., unde semnalăm acțiunea în desfășurare, exprimată printr-un modalizator adverbial, postpus morfemului caracteristic conjunctivului *să*. Din păcate, în limbile comparate, adverbul *tot* nu are echivalent pentru contextul dat.

Adverbul *cam* apare în poziție medie sau inițială: „Fata s-a *cam* săturat de carte” (engl. „The girl got *a little* tired of the studies”; germ. „Das Mädchen ist *etwas* müde vom Lernen”; it. „La ragazza è *un po'* stanca di studiare”; sp. „La chica está harta de estudiar”; rus. „Девочке учеба *немного* надоела”). În exemplele aduse, adverbul-modalizator *cam* și echivalentele lui din limbile comparate indică debutul unei stări psiho-emotive. În poziție inițială însă, unitatea dată este, de regulă, un calificativ depreciativ în limba română: „*Cam* distrată e domnișoara...”. În celelalte limbi, ea nu se întrebuințează în poziție inițială: engl. „The girl is *a bit* distracted”; germ. „Die Mädchen ist *etwas* abgelenkt”; it. „La signorina è *un po'* distratta”; sp. „La señorita está *un poco* distraída”; rus. „Барышня *немного* рассеянна”.

Adverbul *mai*, în funcție de topică:

(a) poate exprima:

- continuitatea: „*Mai* gândește-te un pic” (engl. „Think about it *a little more*”; germ. „Denk noch *ein bisschen* darüber nach”; it. „Pensaci *ancora* un po’”; sp. „Aún piénsalo *más*”;

rus. „Подумай об этом *еще* немного”);

- adăugarea: „*Mai* mănâncă!” (engl.: „Eat *more*!”; germ. „Iss *mehr*!”; it. „Mangia *un altro po'!*”; sp. „Come *un poco más!*”; rus. „Ешьте *еще!*”);

- aproximația: „Mișcă-te *mai* în stânga!” (engl. „Move *further* to the left”; germ. „Gehen Sie *weiter* nach links”; it. „Spostati *un po' verso sinistra*”; sp. „Desplázate hacia la izquierda”; rus. „Двигайтесь *еще* левее”).

Unitatea dată poate comporta valoarea de intensificator al negației: „Nu am *mai* așteptat răspunsul ei” (engl. „I didn't wait for her answer”; germ. „Ich habe ihre Antwort nicht abgewartet”, it. „Non ho *più* aspettato la sua risposta”, sp. „Ya no esperé su respuesta”; rus. „Я не стал дожидаться ее ответа”).

Din cele expuse mai sus, se reliefează pregnant importanța conturului emoțional al enunțului, dată fiind funcția modală a acestuia de a transmite anumite stări psiho-emotive.

Un exemplu elocvent, în acest sens, este lucrarea „Convinge judecătorul: tehnica și arta convingerii instanței”, din care am excerptat un citat care ilustrează cu discernământ situațiile în instanța de judecată unde selecționarea mijloacelor lexicale se impune cu strictețe: „...Te adresezi instanței, care este întotdeauna onorată, și domnului sau doamnei președinte al (a) completului, Prezidiului, completului de judecată. Doar atât... Nu poți spune: *domnule judecător, stimat domnule judecător* și cu atât mai puțin *onorate sau stimabile domnule judecător...*” [81].

Caracterul descriptiv al manifestărilor de comportament, în raport cu trăirile lăuntrice verbalizate, uneori, introspectiv, reliefează sinteza dintre *modus cogitandi* vs *modus exprimandi* al individului, rezultatul scontat fiind evaluarea pur subiectivă a faptelor analizate.

În concluzie, semnalăm, în temeiul celor expuse, rolul verbelor și altor mijloace modale (sau cu sens modal) de ordin pragmatic, sesizabile la diferite niveluri ale limbii, văzută ca proces de producere/interpretare a sensurilor într-un anumit context situațional. Putem afirma cu certitudine că aspectul polisemantic nu doar al verbelor, ci și al altor mijloace modale analizate în acest paragraf dezvăluie *atitudinea evaluativă* a subiectului vorbitor față de o anumită situație, fapt ce implică, uneori, o gradare în selecția mijloacelor potrivite în procesul de interpretare pur subiectivă a evenimentelor, în funcție de reacția psihoemotivă a subiectului.

Analiza materialului factologic din prezentul subcapitol relevă următoarele: conținutul lexical al verbelor și al altor mijloace din limbile comparate este unul de natură subiectivă (a se vedea și Capitolul 1), acestea fiind circumscrise unei concepții generice, a irealității, ce cuprinde domeniul modalităților deontică, deziderativă, axiologică și, parțial, epistemică.

3.6. Concluzii la Capitolul 3

1. Un obiectiv definitoriu în lingvistica modernă îl constituie mijloacele de exteriorizare a emoțiilor într-un enunț. În domeniul respectiv, sunt pertinente câteva concepte, cum ar fi: *emoție*, *emotiologie* (*lingvistica emoțiilor*), *afectiv*.
2. Abordat prin prisma tipologiei modalității, rolul imperativului în prezentarea acțiunii se reduce la situarea acesteia între posibilitate și realitate.
3. Exemplele din limbile italiană și germană ilustrează caracteristica specifică, reflectată în vorbirea purtătorilor acestora, de a scoate în relief unitățile deictice ale poziționării spațiale – perfectul verbului *gelassen* din germană și particulele pronominale *ci*, *vi*, și *ne* din italiană. Formațiunile în cauză explică tendința spre concretizarea spațială în sfera lumii obiective reale, confirmând, astfel, implicația categoriei deicticilor în domeniul teoriei spațiilor mentale (*mental space*).
4. Funcția antropologică a verbelor modale rezidă în (pre)selecția unuia dintre verbele modale în funcție de atitudinea subiectivă a vorbitorului față de situația creată. Astfel, atât în engleză, cât și în germană, se atestă o gradare a semanticii de probabilitate, necesitate sau posibilitate conform următoarelor criterii:
 - gradul de atitudine în raport cu subiectul-vorbitor: a) *politicos*, rezervat, obligatoriu: *a putea*; engl. *would, may, should*; b) obligatoriu: *trebuie*, engl. *shall, ought to*; germ. *dürfen, müssen, sollen*; it. *potere, dovere*; sp. *deber, hay que, tener que*; rus. *надо, нужно*;
 - gradul de probabilitate/posibilitate în raport cu universaliiile ontice (faptele descrise sunt sesizate ca veridice, presupuse sau cu credibilitate scăzută): *a putea*, rom. *a trebui*; engl. *can/could, must, would*; germ. *können, dürfen, müssen, wollen* (cu valoare evidențială); rus. *мочь*; în situațiile descrise, este reliefată *intenția* locutorului în procesul de comunicare, ceea ce implică *alegerea*.
5. Materialul investigat în baza limbilor engleză și germană denotă, în unele contexte, diferențieri detașate de la sensul de bază al verbelor, fenomen ce nu se atestă în limba română (sau celelalte limbi comparate în prezentul demers), în care verbele modale nu depășesc substanțial sfera proprie de necesitate, posibil/contingent etc.
6. Relevăm, în acest context, faptul că perceperea cognitivă a realității este diferită: același cod verbal va fi interpretat diferit, în funcție de tabloul lumii al subiecților sau de rețeaua asociativă declanșată în psihicul uman.
7. Analizat în contextul stării psihologice a adresatului, imperativul dezvăluie capacitatea acestuia de a controla îndeplinirea acțiunilor. Astfel, verbele *cogitandi* „a gândi”, „a

crede”, întrebuințate la imperativ, pot avea valoare deontică, indicând permisiunea sau rugămintea. În variate distribuții, se reliefează pregnant semnificația modală subiectivă a imperativului, și anume cea de posibilitate sau necesitate din sferele epistemice sau deontice.

8. Materialul lexical analizat în prezentul compartiment permite a distinge unități semantice secundare, precum sunt diverse adverbe sau particule cu sens modal sau limitativ care beneficiază, de asemenea, de multiple valori semantice: *numai, tot, cam*; engl. *only*, germ. *nur*; it. *solo, soltanto*; sp. *solo*; rus. *всего лишь*; engl. *a little*, germ. *etwas*, sp. *un poco*; it. *un po'*, rus. *немного* etc. Formațiunile date reprezintă, prin excelență, sfera subiectivă a comunicării cu raportare, preponderent, la modalitatea epistemică *adevărat/neadevărat*.
9. Dintr-o perspectivă a antropocentrismului lingvistic, subiectul în calitate de individualitate glotică este analizat în cadrul fenomenului *gender*, aspect discutat controversat printre specialiștii în materie. Chiar dacă diferențierile de gen s-au consolidat prin variate tradiții culturale, în funcție de apartenența socio-etnică a indivizilor, relevăm particularități androcentriste în plan glotic, dar și extraglotic. Astfel, specialiștii disting conținutul rațional în discursul masculin și tendința spre interacțiunea verbală în limbajul feminin în vederea menținerii contactului cu interlocutorul. Diferențierea genului este legată de anumite tradiții socioculturale, precum și de o serie de stereotipuri despre calitățile, atributele și normele de conduită în funcție de sex.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Relevând analiza riguroasă a prezentului demers științific, am vrea să remarcăm realizarea unui studiu cuprinzător din punct de vedere semantic, lexico-gramatical, structural al modalității irealității în limba română în raport cu unele limbi diferite ca structură – italiană, spaniolă, rusă, engleză, germană – examinate prin prisma concepției funcțional-semantice, întemeiate pe noțiunea de câmp funcțional-semantic.

Dat fiind faptul că tema prezentului demers se află la confluența câtorva domenii afiliate – lingvistică funcțională, contrastiv-tipologică, pragmatică, psiholingvistică, filosofie, logică –, a fost investigată tipologia modalității deopotrivă cu cea circumscrisă doar irealității, comentându-se mijloacele lexicale de redare, variatele modele structurale, ținându-se cont de frecvența acestora în limbile comparate. Analiza propusă în lucrare a necesitat acumularea unui vast material teoretic fundamentat pe exemple din beletristică, parțial din publicistică și literatura științifică, precum și pe exemple compuse ad-hoc pentru elucidarea unor mecanisme importante.

Consemnăm abordarea funcțional-semantică a irealității cu luarea în calcul a variatelor perspective de ordin pragmatic și psiholingvistic, în deplină conformitate cu direcția cognitivă de cercetare în lingvistica modernă.

Realizarea prezentului demers de cercetare ne-a condus spre formularea următoarelor **concluzii:**

1. Analiza lexico-gramaticală a echivalentelor modale din limbile comparate confirmă ipoteza de cercetare: modalitatea, în calitate de universalie glotică, reprezintă o trăsătură inherentă tuturor limbilor și este fundamentată nu doar pe criterii lexico-gramaticale, ci și pe factori de ordin psihofiziologic, cum sunt emoțiile sau fenomenul empatiei umane, componentă indispensabilă a însușirilor psihoemotive ale indivizilor.
2. În plan semantic, irealitatea cadrează cu acțiuni ipotetice, incerte sau a căror realizare necesită anumite condiții. Semnificațiile de incertitudine, posibil/contingent, dorință, alături de cele imperative, formează, în ansamblu, câmpul irealității, circumscris de regulă, lumilor posibile, diferite de cea reală.
3. În planul expresiei, irealitatea se exprimă, mai ales, prin formele contrafactive ale modurilor condițional-optativ, conjunctiv, prezumtiv, menite a reda multiple valori (posibil/contingent, cert/incert), circumscrise modalităților alethică, epistemică ș.a.
4. Modalitatea corelează cu modul – flexiunea verbală a modusului, actualizat prin forța

- ilocuționară, care, la rândul său, reprezintă fuziunea predicativă dintre *a putea* și *a vrea* (a se vedea dominantele câmpului funcțional-semantic de nucleu și centru-periferie). Categorie logico-semantică, prin excelență, modalitatea are la bază o replică (reacție) rațională, dar și senzorială (văd, aud, simt) față de realitățile ontice sau cele enunțate.
5. Datele disponibile analizate în prezenta lucrare relevă fundamentul temeinic al categoriei modalității – *evaluarea* de către subiectul vorbitor, ce dezvăluie atitudinea subiectivă a acestuia, diferită de la individ la individ.
 6. În concordanță cu obiectivele propuse, semnalăm că, din perspectiva raportului real/ireal și a frecvenței unităților comunicative în limbajul uman, conținutul denotativ al modalizatorilor permite a delimita, în structura câmpului funcțional-semantic al irealității, următoarele unități: a) *nucleul* (cu dominanta semantică de bază, arhisemul *a părea* (it. *sembrare*, sp. *parecer*, rus. *казаться*, engl. *to seem, to appear*, germ. *scheinen, glauben*)), constituențele căruia, în planul conținutului, sunt modalitățile *alethică* (cu subclasele *dinamică* și *anancastică*) și *epistemică*; b) *centrul* sau *spațiul prenuclear*, ce înglobează unități de bază care nu comportă însă diferențe semantice importante, fiind raportate, în mare parte, la domeniul optativ-deziderativ și deontic; c) *periferia*, ale cărei elemente denotă un conținut complex care poate interacționa cu elementele câmpurilor adiacente sau ale subcâmpurilor și sunt circumscrise, mai cu seamă, modalității *axiologice*.
 7. Valorile „capabil” (*a putea, a fi în stare, a fi posibil* etc.) sunt analizate în lingvistică ca tip de modalitate aparte (cu referire la abilitate) – J. Lyons [218], F.R. Palmer [221], cu specificarea anumitor condiții care ar permite înfăptuirea situațiilor necesare (*a trebui, a fi necesar*). Deși *Gramatica (academică a) limbii române* definește semnificațiile respective în cadrul termenului *pseudomodalitate dinamică*, datele disponibile analizate în prezenta lucrare permit a îngloba valorile menționate în modalitatea alethică (*valoarea necesar*), cu subclasele *anancastică* (condiție necesară) și *dinamică*, cu implicarea circumstanțelor interne/externe.
 8. Remarcăm gradul diferit al intensității emotive a constituenților din nucleul și centrul câmpului funcțional-semantic al irealității în raport cu cei de la periferie. A se compara: verbele *a părea, a putea, a ști* și echivalentele acestora în limbile comparate cu verbele *a vrea, a dori* sau echivalentele acestora, deopotrivă cu variate substantive (inclusiv cele cu tentă graduală) din limbile comparate (*dorință, avânt*, it. *voglia, desiderio*; sp. *ganas, deseo* etc.), adverbe și adjective (*bine, frumos, respectuos*; it. *bene, cortesemente, buono*; sp. *bien, mal, amablemente, bueno, malo*; rus. *хорошо, очень, хороший, плохой*; engl.

finewell, respectfully, good, bad; germ. *gut, schön, respektvoll, schlecht* etc.). În cazul modurilor verbale, semnalăm funcția expresivă a modului imperativ, întrebuințat cu intonație în vorbirea orală. Printre elementele periferice ale câmpului funcțional-semantic al irealității se înregistrează intonația, gesturile, mimica etc.

9. Datele disponibile analizate în compartimentele tezei scot în evidență un concept definitoriu în actul de autodeterminare a indivizilor, și anume – *alegera*. Fenomenul în cauză este abordat, cu precădere, în filosofie, în timp ce în lingvistică termenul evidențiat se referă la aptitudinea predicatelor de selecție sintagmatică a unităților compatibile în plan semantic [Chomsky (1965), Horrocks (1986, p. 35), Van Riemsdijk and Williams (1986, p. 130), Cowper (1992, p. 58), apud 202, p. 48].
10. O investigație amplă în baza materialului factic reliefează convingător operațiunea selecției/alegerii subiective continue în procesul de emiteră a mesajului, și anume – în funcție de finalitatea locutorului, gradarea semantică a verbelor modale în limbile comparate, percepția spațio-temporală etc. Investigația în baza materialului factic reliefează operațiunea selecției/alegerii subiective continue a unităților în procesul de emiteră a mesajului în funcție de finalitățile ilocuționale sau percepția spațio-temporală a individului. O asemenea selecție/alegere e sesizabilă în cazurile de folosire a conjunctivului, mai cu seamă, în italiană și spaniolă. Deși modul în discuție este condiționat, în limbile date, de un anumit verb regent, emițătorul mesajului, în funcție de situație, deține libertatea de a opta pentru un indicativ potrivit propriei deciziei, fapt ce confirmă semul *voinței* în calitate de dominantă a modalității deziderative. În temeiul celor menționate, putem defini *alegera* drept operațiune indispensabilă în conceptualizarea pragmatică a categoriei modalității, per ansamblu.
11. La redarea modalității, o contribuție aparte o au verbele, folosite în dependență de situație sau poziția subiectului-vorbitor. Astfel, cele din engleză și germană, pot exprima nu doar tipuri concrete de modalitate (epistemică de probabilitate – *adevărat/neadevărat (exclus)* – sau deontică – *permis/interzis, obligatoriu/facultativ*), ci și intensificarea sau atenuarea treptată a acestora (vezi paragrafele 2.1. - 2.2.3.1., 3.5 ale acestei lucrări), care se produce, apropo, și prin alte mijloace lexicale – adjective, adverbe etc., precum: *posibil, destul de posibil, mai mult ca posibil*, it. *forse, chissà*, sp. *probablemente, quizas*, rus. *наверно, кажется, должно быть, возможно* etc. Dacă ne propunem să concluzionăm și asupra numărului verbelor modale în limbile cercetate pe paginile acestei lucrări, în comparație cu alte tipuri de verbe, trebuie să consemnăm

numărul mai redus al primelor, mai cu seamă, în română și rusă. Acest fapt explică, după părerea noastră, polisemantismul verbelor modale de bază: *a putea 1* (alethic, subclasa anancastică), *a putea 2* (epistemic), *a putea 3* (deontic); *a trebui 1* (deontic), *a trebui 2* (alethic, subclasa anancastică), *a trebui 3* (epistemic).

12. Relevăm unele diferențieri în cadrul modalității deontice, și anume: spre deosebire de limbile română și, mai ales, rusă, care se disting printr-o formă de comunicare fără echivocuri, în care sunt utilizate frecvent structurile cu valoare preponderent imperativă, în cultura anglo-saxonă și, respectiv, în limba engleză se folosesc, cu precădere, structuri impregnate de o atitudine reverențială mai intensă, iar în germană reliefăm strategia de autonomie, de noninvaziune a spațiului personal al conlocutorului (*Solidaritätshöflichkeit* și *Distanzhöflichkeit*).
13. Modalitatea optativ-deziderativă, cu dominanta *a vrea* (și echivalentele sale din limbile comparate: engl. *want*, it. *volere*, sp. *desear* etc.), se caracterizează, de asemenea, printr-o gradare a semanticii respective în funcție de reacția psihoemotivă a subiectului vorbitor. În această privință, constatăm o expresivitate sporită a verbului românesc *a vrea* și, în special, a sinonimelor sale contextuale: *a dori*, *a năzui*, *a spera* ș.a. Sunt de menționat și alte părți de vorbire, dotate cu semul volitiv, care însă sunt situate la periferia câmpului funcțional-semantic, bunăoară adjectivele *dornic*, *doritor*, *nerăbdător* ș.a. Același fenomen, cu o pondere considerabilă, se atestă și în limba engleză, grație multitudinii de mijloace lexicale: verbe, adjective – *to please* („a ruga”), *to crave* („a râvni”), *to be anxious to/for* („a dori”, „a râvni”), *anxious for* („nerăbdător”), *happy* („fericit”), *wistful* („nostalgic”), substantive – *desire* („dorință”), *wish* („dorință (pasională)”), ce denotă semul volitiv. Datele disponibile nu ne permit a remarca aceeași frecvență a fenomenului în cauză și în limbile română, rusă, italiană ori spaniolă, în vocabularul acestor limbi fenomenul în cauză fiind mai redus.
14. Analizând modurile verbale care exprimă modalitatea irealității, remarcăm valoarea expresivă a conjunctivului românesc, ce posedă două forme (prezent și trecut), dar și a echivalentelor acestuia din engleză și germană, mai limitată în raport cu limbile italiană și spaniolă, în care modul în cauză beneficiază din plin de o multitudine de forme gramaticale (patru forme simple sau sintetice și patru forme compuse sau analitice). Formațiunile în cauză (it. *congiuntivo presente*, *passato*, *imperfetto*, *trapassato*; sp. *subjuntivo presente*, *perfecto* (sau *pretérito perfecto de subjuntivo*), *imperfetto*, *pluscumperfecto*), sunt impregnate, de regulă, de variate semnificații modale. Deși

limba germană dispune, de asemenea, de câteva forme ale conjunctivului, *Konjunktiv I* (prezent, trecut) comportă doar o valoare în exclusivitate evidențială, în timp ce *Konjunktiv II* (prezent, trecut) corespunde, în principiu, condițional-optativului din română. Aceeași situație observăm în limbile rusă (*сослагательное наклонение*) și engleză (*Subjunctive Mood*), în care conjunctivul cumulează cu formele condițional-optativului.

15. Consemnăm valoarea imperativului în lumina dualismului modusului *atitudine – intenție* care poate fi înțeles sub aspect direct sau indirect: *intentio rectus / obliqua*.
16. Materialul investigat în prezentul demers științific vădește anumite operațiuni subtile în tehnicile de propagandă și persuaziune, legate de perceperea cognitivă, și anume manipularea indivizilor prin afectarea sferei *vād – aud - simt*.
17. Pe lângă modalizatorii lexicali tradiționali (verbe modale sau cu sens modal, adverbe, perifraze), la redarea incertitudinii în limbile comparate participă pronumele sau adjectivele nehotărâte cu semul caracteristic indeterminat/incert, necunoscut. Asemenea unități sunt folosite frecvent în italiană și spaniolă, unde normele presupun uzul obligatoriu al conjunctivului. În română, de regulă, în contexte similare este întrebuințat modul condițional-optativ sau indicativ.
18. Semantica incertitudinii cuprinde și dimensiunea temporală – viitorul simplu și echivalentele sale în limbile comparate, care se referă la un spațiu temporal nedeterminat, apropiat de conceptul *futuro contingente* din filosofie (a se vedea, în spaniolă, *futuro inmediato*), apt a desemna o acțiune posterioară, deseori imediat după momentul vorbirii.
19. La redarea irealității, trebuie să ținem seama de implicarea unor mijloace sintactice (construcții infinitivale), dar și spațial-temporale, specifice limbii germane și, mai ales, limbii italiene (germ. *gelassen*; it. *ne, ci*). Formațiunile în cauză explică tendința spre concretizarea spațială în sfera lumii obiective reale, unitățile constituente cu rol de stimuli verbali necesitând elaborarea unei noi direcții în tipologia modalităților, cea *spațio-temporală*.
20. Asemenea ansamblului câmpurilor electromagnetice, atât elementele de nucleu, cât și cele de centru sau periferie se regenerează reciproc. După cum energia oscilațiilor electromagnetice se propagă sub formă de perturbații electromagnetice în mediul înconjurător, la fel, în plan glotic activitatea elementelor câmpului funcțional-semantic se propagă în comunicarea umană.

Rezultatele obținute în cadrul prezentei cercetări ne permit să emitem următoarele **recomandări:**

1. Rezultatele cercetării sunt binevenite în activitatea cadrelor didactice de la facultățile de litere, la predarea disciplinei *Limba română* în grupele cu predare în limbile română și rusă. În această privință, materialele tezei, inclusiv anexa, pot fi folosite pentru întocmirea unor materiale didactice de diverse tipuri, în special, pentru cursurile de limba română destinate vorbitorilor alolingvi.
2. Concluziile de ordin teoretic și materialul factologic, supus analizei în teză, pot fi luate în considerare la elaborarea unui studiu contrastiv în sfera modalității limbii române, în raport cu unele limbi de sorginte romano-germanică, de exemplu, italiana, spaniola, germana și engleza, și unele limbi de origine slavă.
3. Anumite compartimente ale tezei prezintă interes din perspectiva tipologiei glotice, fiind utile la realizarea unor cercetări ulterioare în comparativistică, în care se vor investiga mijloacele de exprimare a modului și a categoriei modalității în limbile preponderent sintetice, ca cele slave (de exemplu, rusa) și unele limbi germanice (de exemplu, germana), în raport cu cele cu precădere analitice, bunăoară cele romanice și germanice (româna, italiana, spaniola, engleza).
4. În activitatea de traducere, rezultatele obținute în cadrul prezentului demers de cercetare pot fi utilizate pentru a asigura echivalența textelor din limba-sursă și limba-țintă. În vederea atingerii acestui scop, traducătorii trebuie să țină cont de particularitățile semantice de ordin extraglotic la traducerea în limba română a unităților din limbile comparate în teză și viceversa.
5. În conformitate cu ultimele tendințe în științele moderne, materialul analizat în cadrul prezentei teze ar putea servi drept reper teoretic și practic pentru investigarea unui domeniu „dincolo de lingvistică”, precum aplicațiile NLP și corpusurile digitale.

BIBLIOGRAFIE

În limba română

1. AVRAM, M. *Gramatica pentru toți*, ediția a II-a revăzută și adăugată. București: Editura Humanitas, 1997, 598 p. ISBN: 973-28-0769-5.
2. AXENTII, V. *Echivalentele expresiei franceze eh bien în limba română* [online]. În „Analele Științifice ale Universității de Stat „B. P. Hasdeu” din Cahul”, Vol. VII, 2011, pp. 52-56 [citat 15.02.2017]. ISSN 1857-2170. Disponibil: <https://www.usch.md/wp-content/uploads/2020/05/Anale2007.pdf>.
3. BABIN-RUSU, T. *Diferențierea structurilor lexico-semantice* [online]. În: „Revista Limba Română”. Categorie C, Nr. 4-6, 2006 [citat 12.10.2016]. Disponibil: <http://www.limba romana.md/>.
4. BAHNARU, V. *Conceptul de câmp semantic în lexicologia modernă (cu referire specială la studiile lui Eugen Coșeriu)*. În: „Eugeniu Coseriu - 90 de ani de la naștere”: colocv. intern. București: Editura Academiei Române, 2011, pp. 95-103.
5. **BARCARU, V.** *Aspecte ale conceptului de câmp funcțional-semantic*. În: „Integrare prin cercetare și inovare” (Științe socioumanistice): conf. șt. naț. cu part. intern., 28-29 septembrie 2016. Chișinău: CEP USM, 2016, Vol. 1, pp. 25-28. ISBN 978-9975-71-812-7.
6. **BARCARU, V.** *Aspecte cognitive și mijloace de manifestare ale entității emoționale din cadrul paradigmei apreciative*. În: „Intertext”. Categorie B, Nr. 1(59), 2022, pp. 28-37. ISSN 1857-3711.
7. **BARCARU, V.** *Aspecte semantice ale categoriei modalității în variate contexte*. În: „Limba română actuală: Normă și diversitate stilistică”: simpoz. naț., ed. I, 11 mai 2018. Chișinău: CEP USM, 2018, pp. 103-107.
8. **BARCARU, V.** *Categoria modalității. Abordare cognitivă. Substratul psiho/neurolingvistic*. În: „Dialogica, revista de studii culturale și literare”. Categorie B+, Nr. 3, 2023, pp. 35-41. p-ISSN 2587-3695, e-ISSN 1857-253.
9. **BARCARU, V.** *Câmpul funcțional-semantic și imaginarul lingvistic*. În: „Integrare prin cercetare și inovare” (Științe umanistice): conf. șt. naț. cu part. inter., 9-10 noiembrie 2017, Chișinău: CEP USM, 2017, pp. 69-73.
10. **BARCARU, V.** *Câmpul semantic în lingvistică: abordare cognitivă. Dificultăți*. În: „Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Umanistice)”. Categorie B, Nr. 10(150), 2021, pp. 58-62. ISSN 1811-2668.

11. **BARCARU, V.** *Câmpurile lexicale și teoria cadrelor semantice*. În: „Studia Universitatis Moldaviae. Seria Științe Umanistice”. Categoria B, Nr. 4(144), 2021, pp. 72-74. ISSN 1811-2668.
12. **BARCARU, V.** *O abordare pragmatică a categoriei genului. Evaluarea*. În: „Anuar de lingvistică și istorie literară”, T.LXV.2025, pp. 165-176.
13. **BARCARU, V.** *Psiholingvistica vs neurolingvistica. Aspecte*. În: „Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Umanistice)”. Categoria B, Nr. 4(134), 2020, pp. 3-7. ISSN 1811-2668.
14. **BARCARU, V.** *Substratul emotiv al categoriei modalității din perspectivă psiholingvistică*. În: „Lumina verbului matern: Profesorul și savantul Irina Condrea – prezență remarcabilă în mediul academic și cultural din Republica Moldova”: colocv. naț., ed. I, 25 octombrie 2019. Chișinău: CEP USM. 2019, pp. 158-163.
15. **BARCARU, V.** *Unele considerații privind fenomenul subiectivității. Disensiuni. Apreciativul. Rezumat*. În: „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine”: conf. șt. intern., ed. 8, 8-9 februarie 2024. Iași – Chișinău – Lviv, 2024, p. 86. ISSN 2558–894X.
16. **BARCARU, V.** *Unele considerații privind fenomenul subiectivității. Disensiuni. Apreciativul*. În: „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine”: conf. șt. intern., ed. 10, 19-20 septembrie 2024. Iași – Chișinău – Lviv, 2024, pp. 207-211. ISSN 2558–894X.
17. **BARCARU, V., OGLINDĂ, E.** *Modalitatea lingvistică: între categorii filosofică și funcțional-semantică* [online]. În: „Studia Universitatis Moldaviae” (Seria Științe Umanistice). Categoria B, Nr. 4(144), 2021, pp. 75-82. ISSN 1811-2668.
18. **BĂRBUȚĂ, I.** *Categoria modalității în limba română* [online]. În: „Revistă de lingvistică și știință literară”, Nr. 3-4(237-238), 2008, pp. 58-70 [cit. 12.03.2023]. ISSN: 0236–3119. Disponibil: https://philologia.usm.md/files/journals/arhiva/total/RLSL_3-4_2008.pdf.
19. **BĂRBUȚĂ, I., CICALĂ, A., CONSTANTINOVICI, E.** *Gramatica uzuală a limbii române*. Chișinău: Litera, 2000, 343 p. ISBN 9975-74-295-5.
20. **BIDU-VRÂNCEANU, A.** *Câmpuri lexicale din limba română, probleme teoretice și aplicații practice*. București: Editura Universității din București, 2008. 324 p. ISBN 978-973-737-578-0.
21. **BORCHIN, M.** *Conjunctivul în enunțuri performative*. În: „Analele Universității de Vest din Timișoara” (Seria Științe filologice). Categoria B, XLVIII, 2010, pp. 96–117. ISSN 1224-

- 967X (print).
22. BORCHIN, M. *Particularitățile morfosintactice ale semiauxiliarelor de modalitate*. În: „Analele Universității de Vest din Timișoara” (Seria Științe filologice). Categoria B, 1995, pp. 53-59. ISSN 1224-967X (print).
 23. BORCHIN, M. *Valorile modale ale conjunctivului*. În: „Analele Universității de Vest, Timișoara” Seria Științe filologice), Categoria B, Anul XLV, 2007, pp. 75–92. ISSN 1224-967X (print).
 24. CIOBANU-MOCANU, L. *Câmpul semantic și rolul lui în dezvoltarea limbajului copiilor*. În: „Studia Universitatis Moldaviae” (Seria Științe Umanistice), Nr. 5(05), 2007, pp. 136-139. ISSN 1811-2668.
 25. CIOCAN, C., MINCĂ, B. *Heidegger și ființa omului: Scrisoarea despre „umanism” după 70 de ani*. [online]. București: Editura Zeta Books, 2019, 208 p. [cit. 12.04.2020]. ISBN 978-606-697-057-0. Disponibil: <https://books.google.md/books?id=oaSXDwAAQBAJ&pg=PA38&lpg=PA38&dq=verm%C3%B6gen+atingeri+de+sensuri+dintre+posibil+%C8%99i+grij%C4%83+,+%C3%AEndr%C4%83gire&source=bl&ots=zoo4rfNfXe&sig=ACfU3U3tY7-uLIIdWsmsyFvBDQ>.
 26. CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, Gh. *Gramatica limbii române*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 2001, 620 p. ISBN: 9733021016, ISBN: 9789733021018.
 27. CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, Gh. *Morfologia limbii române*. București: Editura științifică, 1974, 382 p.
 28. CORCHES, C., ROMAN, D. *Observați asupra capacității de regenerare a structurilor gramaticale. Prezumtivul prezent în limba română* [online], 2012 [cit. 15.07.2017]. Disponibil: https://lumenjournals.com/philosophy-and-humanistic-sciences/wp-content/uploads/2015/12/RLUMEN_Philosophy_2012_309-323.pdf.
 29. COSNIER, J. *Introducere în psihologia emoțiilor și sentimentelor* [online] (trad. de E. Galan). Iași: Polirom, 2002, 196 p. [cit. 14.06.2024]. ISBN: 978-973-46-0681-8. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/320-327_1.pdf.
 30. COȘERIU, E. *Introducere în lingvistică* [online] (trad. de E. Ardeleanu și E. Bojoga). Cluj-Napoca: Echinox, 1981 (ediție nouă din 1999) [cit. 18.03.2019]. Disponibil: https://coseriu.ch/wp-content/uploads/publications_coseriu/coseriu293.pdf.
 31. COȘERIU, E. *Omul și limbajul său* [online]. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009, 354 p. [cit. 14.02.2019]. ISBN: 978-973-703-386-4. Disponibil: <http://tinread.usarb.md:8888/tinread/fulltext/coseriu/coseriu.pdf>.

32. COȘERIU, E. *Universaliiile limbajului (și celelalte)* [online]. În: „Dacoromania”, Seria nouă VII–VIII, 2002–2003, pp. 15-46 [citat 17.04.2019]. Disponibil: https://dacoromania.inst-puscariu.ro/articole/2002-2003_2.pdf.
33. COTEANU, I. *Gramatică, stilistică, compoziție*. București: Editura Științifică, 1990. 253 p. ISBN: 9732901101, ISBN: 9789732901106.
34. COZMESCU, A. *Obiectivitate ca intersubiectivitate și adevărul – consens* [online]. În: A. Gugiuman (coord.), „Idei și valori perene în științele socio-umane (Perennial Ideas and Values in Social and Human Sciences)”: nat. conf., XXVIIIth edition, Romanian Academy Branch. Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 2013, pp. 55-63 [citat 20.04.2020]. Disponibil: <https://www.academia.edu /4764913/>.
35. DIACONESCU, I. *Modalizare și modalizatori*. În: „Limbă și literatură”, Vol. XLI, Nr. 1, 1987, pp. 5-9.
36. DIMITRIU, C. *Tratat de gramatică. Vol. I: Morfologie*. Iași: Editura Junimea, 1999. 864 p. ISBN: 973-611-091-5.
37. DÎRUL, A. *Schițe de gramatică funcțional-semantică a limbii române*. Chișinău: Tipografia A.Ș. Moldova, 2002, 268 p. ISBN: 978-9975-70-567-7.
38. FOGHEL, E. *Conceptul virtute în textele artistice franceze din secolul al XX-lea*. London: Globe Edit, 2024. 143 p. ISBN: 978-620-6-79803-3.
39. FRÂNCU, C. *Conjunctivul românesc și rapoartele lui cu alte moduri*. Iași: Casa Editorială Demiurg, 2000, 286 p. ISBN: 973-8076-10-2.
40. GHERASIM, A., CARA, N. *Teoria textului. Antologie. Pentru programe de masterat*. Chișinău: CEP USM, 2008. 292 p. ISBN: 9789975705677.
41. GHERASIM, P. *Semiotica modalităților*. Iași: Editura Demiurg, 1997. ISBN: 9739810489.
42. GUȚU ROMALO, V. (coord.). *Gramatica (academică a) limbii române. Vol. II: Cuvântul*. București: Editura Academiei Române, 2005, 449 p. ISBN: 9732713054, 9789732713051. *Vol. II: Enunțul*. București: Editura Academiei Române, 2005, 1089 p. ISBN: 9732713054, 9789732713051.
43. *Introducere în semiologia medicală. Etica și deontologia* [online], 2020 [citat 08.04.2021]. Disponibil: https://medinsemiologie.usmf.md/sites/default/files/inlinefiles/ INTRODUCERE %20%C3%8EN%20SEMIOLOGIA%20MEDICAL%C4%82_0.pdf.
44. IONESCU, E. *Manual de lingvistică generală* [online], ed. a IV-a. București: Editura ALL, 1992 [citat 16.02.2023]. Disponibil: <https://ru.scribd.com/document/451749058/Manual-de-Lingvistica-General-a-Emil-Ionescu>.

45. IRIMIA, D. *Gramatica limbii române. Morfologie. Sintaxă*. Iași: Polirom, 1997. 320 p. ISBN: 9739248713.
46. LAZĂR, L. *Criterii de tipologizare a câmpurilor lexicale*. În „Dacoromania”, Seria nouă VII–VIII, 22/2, 2003, pp. 80-99.
47. LOBIUC, I. *Considerații asupra teoriilor câmpurilor lexico-semantică*. În: „Analele Universității „Al. Ioan Cuza” din Iași, 2009, Secțiunea III, Lingvistică, LV, pp. 17-31.
48. MOSCAL, D. *Teoria câmpurilor lexicale: cu aplicație la terminologia populară a formelor de relief pozitiv*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2013, 273 p. ISBN 978-973-703-968.
49. NARIȚĂ, I. *Semantica modalităților aletice*. În: „Revistă de filozofie”, 2017, № 6, V. 64, pp. 809-822.
50. NĂDRAG, L. *O abordare psiholingvistică a cercetărilor referitoare la comunicare*. În: „Intertext”, Nr. 1-2, 2009, pp. 95-101.
51. NEDELCU, I., NICOLAE, Al., TOMA, A., ZAFIU, R. *Studii de lingvistică. Omagiu Doamnei profesoare Angela Bidu-Vrânceanu*. București: Editura Universității, 2011, 382 p. ISBN: 978-973-737-914-6.
52. OGLINDĂ, E. *Afinități și discrepanțe în funcționarea modurilor incertitudinii – conjunctivul, condițional-optativul, prezumtivul*. În: „Interferențe universitare – integrare prin cercetare și inovare”: conf. șt. cu part. inter., 25–26 septembrie 2012. Chișinău: CEP USM, 2012, pp. 251–253.
53. OGLINDĂ, E. *Categoria modalității din perspectiva pragmaticii*. În: „Filologia modernă: Realizări și perspective în context european”: colocv. naț. cu part. intern. Chișinău: Tipografia „Elan Poligraf”, 2017, pp. 220-226. ISBN 978-9975-133-85-2.
54. OGLINDĂ, E. *Concurența conjunctivului cu alte moduri verbale din perspectiva teoriei privind cronogeneza*. În: „Creșterea impactului cercetării și dezvoltarea capacității de inovare”: conf. șt. cu part. intern., 21-22 septembrie 2011. Rezumatele comunicărilor. Științe umanistice, Chișinău: CEP USM, 2011, pp. 211-213.
55. OGLINDĂ, E. *Mijloace pragmatice de redare a emoțiilor în textele beletristice* [online]. În „Filologia modernă: Realizări și perspective în context european”: colocv. șt. cu part. intern., ed. 10, 2017, pp. 112-118. [cit. 19.07.2019]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/65535.
56. OGLINDĂ, E. *Modalitatea potențială și conativă din perspectiva concurenței modurilor în limba română* [online]. În: „Lecturi. In memoriam acad. Silviu Berejan”: colocv. intern., 10-11 noiembrie 2011. Chișinău: CEP USM, 2012, pp. 187-192 [cit. 10.02.2018]. Disponibil: <http://dspace.usm.md:8080/xmlui/bitstream/handle/>.

57. OGLINDĂ, E. *Modurile verbale în limba română*. Material didactic la disciplina „Gramatica limbii române”. Chișinău: Universitatea AȘM, 2012.
58. OGLINDĂ, E., PĂDURARU, G. *Corelația sintaxă – semantică în viziunea profesorului A. Ciobanu*. În: „Limba Română”, Nr. 2(224), 2014, pp. 35-44. ISSN 0235-9111.
59. OGLINDĂ, E., SOBOL, A. *Lingvistică contrastiv-tipologică* (Suport de curs) [online]. Chișinău: CEP USM, 2015. 159 p. [citată 02.04.2029]. ISBN: 978-9975-71-639-0. Disponibil: <https://msuir.usm.md/items/a6eac2ba-51e1-4cc8-b542-fdc1a9869ec9>.
60. OLTEAN, Șt. *Lumi posibile și realități ficționale*. În: „Dacoromania”, Seria nouă XIV, Nr. 1, 2009, pp. 77–89.
61. PĂTRUNJEL, A. *Modele de descriere a actelor de vorbire în lingvistica pragmatică* [online]. În: „Akademos”, Nr. 4 (51), 2018, pp. 133-136 [citată 20.04.2019]. Disponibil: http://akademos.asm.md/files/Akademos_4-2018_web-compressed.pdf.
62. POMIAN, I. *Modalizarea, predicativitatea și expresivitatea în construcțiile relative infinitivale* [online], 2007 [citată 23.09.2018]. Disponibil: http://www.dacoromania.instpuscariu.ro/articole/2006-2007_11.pdf.
63. PRUS, E. *Poetica modalității la Proust*. Chișinău: Editura Ruxanda, 1998. 236 p. ISBN: 9975-72-012-9.
64. SLAMA-CAZACU, T. *Introducere în psiholingvistică*. București: Editura științifică, 1968.
65. SLAMA-CAZACU, T. *Stratageme comunicative și manipularea*. Iași: Editura Polirom, 2000. 200 p. ISBN: 973-683-489-1.
66. SLAMA-CAZACU, T. *Viață, personalitate, limbaj. Analize contextuale-dinamice*. București: Editura Minerva, 2007. ISBN: 9789732108017.
67. STOG, V. *Modalitatea în compartimentele lingvisticii*. În: „Intertext”, Nr. 1-2, 2009. ISSN 1857-3711.
68. TOMOIAGĂ, M. A. *Metafora lingvistică în perspectivă elocutională* [online]. În: „Limba română”, Anul XXIII, Nr. 5-6, 2013 [citată 15.08.2023]. Disponibil: <https://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=2294>.
69. TUGAREV, L. *Analiza critică a presei. Suport de curs* [online]. Chișinău: CEP USM, 2022. 91 p. [citată 23.05.2022]. ISBN: 978-9975-159-71-5. Disponibil: https://jurnalism.usm.md/wp-content/uploads/Tugar_analiz_czu.pdf.
70. ZAFIU, R. *Evidențialitatea în limba română actuală* [online]. În: G. Pană Dindelegan (coord.), „Aspecte ale dinamicii limbii române actuale”. București: Editura Universității din București, 2002, pp. 127-146. [citată 09.10.2022]. ISBN: 973-575-702-8. Disponibil:

https://biblioteca-digitala.ro/reviste/carte/universitatea-bucuresti/Aspecte-dinamicii-limbii-romane-actuale_vol-I_2003.pdf.

În limba rusă

71. АПРЕСЯН, Ю. Образ человека по данным языка. *Вопросы языкознания*, № 1, 1995, с. 37-67.
72. АЛИСОВА, Т. Семантикокоммуникативный субстрат без личных предложений. În: „Инвариантные синтаксические значения и структура предложения”: докл. на конф. по теор. пробл. синтаксиса). Москва: Наука, 1969, с. 27-36.
73. АЛИЕВА, Э. *Функционально-семантическая категория модальности и ее реализация в разноструктурных языках: русском, английском и лезгинском*: автореф. дис. на соиск. науч. степ. д-ра фил. наук: 10.02.02. Институт языкознания РАН, Москва, 2010, 62 с.
74. АРИСТОТЕЛЬ. *Метафизика* (пер. и прим. А. Кубицкого). Москва: Государственное социально-экономическое издательство, 1934, 348 с.
75. АРУТЮНОВА, Н. *Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт*. Москва: Наука, 1988.
76. БАБУШКИН, А. *«Возможные миры» в семантическом пространстве языка*. Воронеж: Изд-во Воронежского государственного университета, 2001. 86 р. ISBN: 5-9273-0122-3.
77. БАРАНОВ, А. *Лингвистическая экспертиза текста: теория и практика*: учебное пособие. Москва: Наука, 2007, 592 р. ISBN: 978-5-02-034561-4.
78. БАРКАРУ, В. *Невербальный (околовербальный) язык: преимущество нелингвистических средств коммуникации*. В: «Филологические науки. Научные доклады высшей школы», № 1, 2025, с. 13-17. ISSN 2310-4287.
79. БЕЗЛЕПКИН, Н. *Философия языка в России: к истории русской лингвофилософии*. Санкт-Петербург: «Искусство-СПБ», 2002, 272 р. ISBN: 5-210-01555-6.
80. БЕЛЯЕВА, Е. *Грамматика и прагматика побуждения: английский язык*. Воронеж: Изд-во ВГУ, 1992, 168 р. ISBN: 5-7455-0680-6.
81. БЕЛЯЕВА, Е. *Функционально-семантические поля модальности в английском и русском языках*. Воронеж: Изд-во ВГУ, 1985. 179 р.
82. БЕЛЯЕВА, М. *Грамматика английского языка*. Москва: Высшая школа, 1977. 333 р.
83. БЕНВЕНИСТ, Э. *Общая лингвистика* (пер. Ю. Караулова). Москва: Едиториал УРСС, 2002, 436 р. ISBN: 5-354-00066-1.
84. БОНДАРКО, А. *Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии*.

- Отв. ред. В. Ярцева, 2-е изд. Москва: Эдиториал УРСС, 2016. 208 p. ISBN: 978-5-397-05501-7.
85. БОНДАРКО, А. *Теория значения в системе функциональной грамматики: на материале русского языка*. Москва: Языки славянской культуры, 2002, 736 p. ISBN: 9785944570215.
86. БОНДАРКО, А., БЕЛЯЕВА, Е. и др. *Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность*. В: А. Бондарко (отв. ред.). *Функциональная грамматика*. Ленинград: Наука, 1990, 136 с.
87. БРИНЕВ, К. *Теоретическая лингвистика и судебная лингвистическая экспертиза Монография*. Барнаул: Изд-во АлтГПА, 2009, 252 с. ISBN: 978-5-88210-464-0.
88. БРУТЧИКОВА, Е. *Функционально-семантические особенности средств выражения модальности в современном немецком языке* [online], 2014 [citat 21.08.2020]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/funktsionalno-semanticheskie-osobennostisredstv-vyrazheniya-modalnosti-v-sovremenном-nemetskom-yazyke/viewer>.
89. БУБНОВА, И., ЗЫКОВА И., КРАСНЫХ, В., УФИМЦЕВА Н. *(Нео) психолингвистика и (психо)лингвокультурология: новые науки о человеке говорящем*. Москва: Гнозис, 2017, 392 p. ISBN: 978-5-94244-057.
90. БУДИЛЬЦЕВА, М., ДЕНИСОВА, А. *О средствах выражения модальных значений возможности и предположительности в испанском языке в сопоставлении с русским* [online], 2012 [accesat 14.06.2020]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/osredstvah-vyrazheniya-modalnyhznacheniy-vozmozhnosti-i-predpolozhitelnosti-v-ispanskom-yazyke-v-sopostavlenii-s-russkim>.
91. ВАСИЛЬЕВ, Л. *Современная лингвистическая семантика*. Москва: УРСС, 2009, 190 p. ISBN: 539700829X, 9785397008297.
92. ВЕЖБИЦКАЯ, А. *Семантические универсалии и описание языков*. Москва: ЯСК, 2013, 568 p. ISBN: 978-5-9551-0485-0.
93. ВЕЙХМАН, Г. *Новое в английской грамматике: учеб. пособие*. Москва: Высшая школа, 1990, 128 с.
94. ВЕНГРУС, Л. *Понятие модальности в немецком языке и средства ее выражения* [online]. В: «Вестник КАСУ», 2005, № 2, с. 158 [citat 14.06.2020]. Disponibil: <https://www.vestnik-kafu.info>.
95. ВИЗИР, П. *Диалектика определенности и неопределенности*. Кишинев: Изд-во гос. ун-та им. В. Ленина, 1976. 124 p.
96. ВИНОГРАДОВ, В. *О категории модальности и модальных словах в русском языке*. В:

- В. Виноградов, *Избранные труды. Исследования по русской грамматике*. Москва: Наука, 1975. 562 р.
97. ВОДЯХА А., ТЕРЕЩЕНКО, Т. *Функционирование лексических единиц в ходе отражения эмоций в языке и речи*. В: «Владимир Даль и современная филология»: межд. науч. конф., 22-23 ноября 2001 г., Нижний Новгород. Нижний Новгород: НГЛУ им. Н.А. Добролюбова, Т. 2, 2001, с. 49-51.
 98. ВОЛЬФ, Е. *Функциональная семантика оценки*. Москва: Наука, 1985. 228 с.
 99. ВСЕВОЛОДОВА, М. *Теория функционально-коммуникативного синтаксиса: фрагментарно-прикладные (педагогические) модели языка*. Москва: Изд-во Московского государственного университета им. М.В. Ломоносова, 2009, 501 р. ISBN: 5-211-03892-4.
 100. ГАК, В. *Языковые преобразования*. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1997, 769 р. ISBN: 5-7859-0063-7.
 101. ГОРЕЛОВ, И., СЕДОВ, К. *Основы психолингвистики*. Москва: Лабиринт, 2001, 304 р. ISBN: 5-87604-141-6.
 102. ГРОТ, Н. *Значение чувства в познании и деятельности человека*. Москва: Тип. Гатцук, 1889.
 103. ДАРБАНОВА. Н. *Время в лингвистических исследованиях: Предыстория и современность*. В: «Вестник Бурятского государственного университета» [online], № 10, 2010, pp. 50-55 [citat 28.04.2020]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/vremya-v-lingvisticheskikh-issledovaniyah-predystoriya-i-sovremennost-1/viewer>.
 104. ДОБРУШИНА, Е. *Сослагательное наклонение*. В: «Русская корпусная грамматика» [online], 2014 [citat 28.04.2020]. Disponibil: <http://rusgram.ru>.
 105. ЕРМОЛАЕВА, Л.С. *Очерки по сопоставительной грамматике германских языков*. Москва: Высшая школа, 1987, 128 р.
 106. ЗАНКОВСКИЙ, А. *Психология деловых отношений. учебно-методический комплекс*. Москва: Изд. центр ЕОАИ, 2008, 384 с. ISBN: 978-5-374-00160-0.
 107. ЗОЛотова, Г. *Очерк функционального синтаксиса русского языка*. Москва: Изд-во «Наука», 2009. 352 р.
 108. ИВАНЕНКО, Г. *Анализ формы речевого воздействия на адресата как аспект судебного исследования экстремистского текста*. В: «Филологические науки», в 2-х частях, часть II, № 4(22), 2013, с. 82-87.
 109. ИЛЬИНА, Е. *Модальность как механизм консолидации смыслового стратума художественного текста* [online]: дис. на соиск. уч. степ. д-ра фил. наук. Тверь, 2014 [citat 07.09.2017]. Disponibil: https://new-dissert.ru/product_info.php?products

_id=1135316; <https://cheloveknauka.com/modalnost-kak-mehanizm-konsolidatsii-smyslovogo-stratuma-hudozhestvennogo-teksta>.

110. ИЛЬИЧЕВ, Л., ФЕДОСЕЕВ, П., КОВАЛЕВ, С., ПАНОВ, В. *Философский энциклопедический словарь*. Москва: Советская энциклопедия, 1983, 840 р.
111. КАЛЯНОВА, Л. *Средства выражения модальности в английском языке* [online], [citat 17.09.2021]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/sredstva-vyrazheniya-modalnosti-v-angliyskom-yazyke>.
112. КОЛОСОВА, М. *Лексические средства выражения желательности в английском и русском языках*: автореф. диссер. на соиск. уч. степ. канд. фил. наук. Москва, 2013.
113. КОЛЯДА, В. *Ядро поля нереальности. Категория наклонения*. Одесса: Астропринт, 2009, с. 270–274.
114. КОРДИ, Е. *Оптимативность*. В: А. Бондарко, Е. Беляева и др. (ред.). *Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность*. Ленинград: Наука. Ленинградское отделение, 1990, pp. 170–185. ISBN: 5-02-028005-4.
115. КОСОГОНОВ, В. *Зеркальные нейроны: краткий научный обзор* [online]. Ростов-на-Дону: Антей, 2009 [citat 13.04.2019]. Disponibil: <https://postdocru.hse.ru/ruspostdoc/vkosonogov>.
116. КРАСНОВА, Т. *Субъективность – модальность (материалы активной грамматики)* [online]. СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2002, 189 с. [citat 07.09.2017]. ISBN: 5-7310-1620-8. Disponibil: https://jf.spbu.ru/upload/files/file_1354999283_0584.pdf.
117. ЛАКОФФ, Д. *Женщины, огонь и опасные вещи: что категории языка говорят нам о мышлении*, Москва: Едиториал УРСС, 2004, 256 р. ISBN: 5-354-00222-2.
118. ЛЕВОНТИНА, И. *Понятие цели и семантика целевых слов русского языка*. В: «Языковая картина мира и системная лексикография». Москва: ЯСК, 2006, 238 р. ISSN: 1726-135X, ISBN: 5-9551-0135-7.
119. ЛЕОНГАРД, К. *Акцентуированные личности* (пер. В. Лещинской). Москва: Наука, 1981.
120. ЛОСЬ, А. *Средства выражения эмпатии в языке*. В: «Филологические науки. Вопросы теории и практики» (в 3-х частях, часть I), № 10 (40), 2014, с. 131-135. ISSN 1997-2911.
121. ЛОТМАН, Ю. *Внутри мыслящих миров. Человек - текст - семиосфера - история*. Москва: Языки русской культуры, 1999, 464 р. ISBN: 5-7859-0006-8.
122. ЛУК, А. *Эмоции. и личность*. Москва: Знание, 1982, 176 р.
123. ЛУНГУ, И. *Моделирование концепта с помощью фреймовой структуры*.

- Филологические науки. Вопросы теории и практики* [online], № 1(43), 2015 [citat 19.08.2017]. Disponibil: www.gramota.net/materials/2/2015/1-2/33.html.
124. МАРУДА, И. *Категория модальности и способы ее выражения* [online]. Оренбург: ИПК «Университет», 2013 [citat 19.08.2017]. Disponibil: https://conference.osu.ru/assets/files/conf_info/conf9/s17.pdf.
125. МАТВЕЕВА, Л., АНИКЕЕВА, Т., МОЧАЛОВА, Ю., ПЕТРАКОВА, Е., МАКАЛАТИЯ, А. *Особенности восприятия эмоциональных состояний в информационной коммуникации* [online]. В: «Вестник Московского университета». Серия 10. Журналистика, № 2, 2016 [citat 19.08.2017]. Disponibil: <https://vestnik.journ.msu.ru/upload/iblock/650/vest-02-16-23-38.pdf>.
126. МЕЩЕРЯКОВ, В. *К вопросу о модальности текста*. В: «Филологические науки», № 4, 2001, с. 99–105.
127. МИТИНА, Е. *К вопросу о структуре лексико-семантического поля «смерть»* [online], 2010 [citat 19.08.2017]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article>.
128. МИХАЛЬКЕВИЧ, Г. *Протокол и этикет международного общения: учебное пособие*. Минск: БГУ, 2009, 275 с. ISBN: 9789855003084.
129. МОГУТОВА, Н. *Основные проблемы использования эмотивных языковых единиц для придания высказыванию естественности и эмоциональности (на примере английских междометий)* [online], 2002 [citat 19.09.2017]. Disponibil: <http://lse2010.narod.ru/index/0-252>.
130. МУШАЕВ, В. *Структура и семантика калмыцкого предложения*. Элиста: ОАО «АПП «Джангар», 2005, 382 с. ISBN: 5-94587-063-3.
131. НАУМЕНКО, С., СИМАТОВА, С. *Категория наклонения и фразовые частицы как способы выражения модальности в языках разных типов* [online]. В: «Гуманитарный вектор», № 4 (28), 2011 [citat 19.06.2020]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/kategoriya-nakloneniya-i-frazovye-chastitsy-kak-sposoby-vyrazheniya-modalnosti-v-yazykah-raznyh-tipov>.
132. НОВИЦКАЯ, И. *Средства выражения категории определенности/неопределенности в готском языке* [online]. В: «Язык и культура», № 3 (11), 2010, pp. 74-88 [citat 12.05.2021]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/sredstva-vyrazheniya-kategorii-opredelennosti-neopredelennosti-v-gotskom-yazyke/viewer>.
133. ОСОРИНА, М. *Ментальные пространства как психическая реальность* [online], 2017 [citat 09.07.2020]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/mentalnye-prostranstva-kak-psiicheskaya-realnost>.

134. ПАДУЧЕВА, Е. *Модальность. Русская грамматика* [online], 2010 [citat 12.08.2018]. Disponibil: <https://intellect.icu/subektivnaya-modalnost-9269>.
135. ПАДУЧЕВА, Е. *Модальность сквозь призму дейксиса*. В: «Традиционное и новое в русской грамматике»: сборник статей памяти В. Белошапковой. Москва: Наука, 2001, с. 184–197.
136. ПАДУЧЕВА, Е. *Русская корпусная грамматика. Модальность* [online], 2016 [citat 12.08.2018]. Disponibil: <http://rusgram.ru/%D0%9C%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C#411>.
137. ПАНФИЛОВ, В. *Категория модальности и ее роль в конструировании структуры предложения и суждения*. Москва: Наука, 1977.
138. ПЕТРОВ Н.Е. *О содержании и объеме языковой модальности*. Новосибирск: Наука, 1982, 160 р.
139. ПЕТРОВА, М. *Типы немодальных значений модальных предикатов: на материале славянских и германских языков*: диссер. на соиск. уч. степ. канд. фил. Наук [online]. Москва, 2007 [citat 19.08.2017]. Disponibil: <https://iling-ran.ru/petrova/thesis.pdf>.
140. ПЛУНГЯН, В. *Исследования по теории грамматики. Выпуск 3. Ирреалис и ирреальность* [online]. Москва: Гнозис, 2004 [citat 12.03.2024]. ISBN: 5-94244-001-8. Disponibil: <https://www.livelib.ru/book/1000039198-issledovaniya-po-teorii-grammatiki-vypusk-3-irrealis-i-irrealnost-vladimir-plungyan>.
141. РАФИКОВА, Н. *Психолингвистическое исследование процессов понимания текста: монография*. Тверь: Изд-во Тверского государственного университета, 1999.
142. РОМАНОВА Т. *Категория модальности в свете когнитивной лингвистики* [online], 2008 [citat 27.09.2018]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/kategoriya-modalnosti-v-svete-kognitivnoylingvistiki>.
143. РОМАНОВА, Т. *Модальность. Оценка. Эмоциональность: монография*. Нижний Новгород: Изд-во НГЛУ им. Н.А. Добролюбова, 2008, 309 с. ISBN 978-5-83839-167-8.
144. САДЫКОВА, И. *Русская интонация* [online]. Казань: Изд-во Казанского университета, 2015. 64 с. [citat 27.06.2018]. Disponibil: https://kpfu.ru/staff_files/F542785795/Sadykova_I.A._Uchebnoe_posobie_Russkaya_intonaciya.pdf.
145. САФИНА, А. *Коммуникативно-прагматические особенности выражения эпистемической модальности в современном английском языке*: дисс. на соиск. уч. степ. канд. фил. наук [online]. Мытищи, 2019, 199 р. [citat 27.06.2018]. Disponibil: <https://avtoref.mgou.ru/new/d212.155.16/SafinaAR/diss.pdf>.
146. СЕРЛЬ, Дж. Р. *Классификация иллокутивных актов*. В: «Новое в зарубежной

- лингвистике». Вып. XVII. Теория речевых актов. Москва: Прогресс, 1986, с. 170-195.
147. СЛЮСАРЕВА, Н. *Проблемы функциональной морфологии современного английского языка*. Москва: Наука, 1986, 213 р.
148. СОСНА, Т., ГАСОВА, О. *Deutsche. Grammatik* [online]. Учебное пособие по грамматике немецкого языка с правилами и упражнениями. Minsk, 2013. 161 р. [citat 27.06.2018]. Disponibil: https://rep.bntu.by/bitstream/handle/data/5037/Deutsche_Grammatik.pdf?sequence=1&isAllowed=y112.
149. СТЕРНИН, И. *Лексическое значение слова в речи*. Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1985, 170 с.
150. СТЕРНИН, И., АНТОНОВА, Л., КАРПОВ, Д., ШАМАНОВА, М. *Основные понятия лингвокриминалистической экспертизы* [online]. Ярославль: Изд-во ЯрГУ, 2013, 80 р. [citat 20.04.2018]. ISBN: 978-5-91730-279. Disponibil: https://www.vsu.ru/ru/university/structure/communicate/pdf/monographs/ling-crim-exp_2013.pdf.
151. ТОКАРЕВ, А., БОДРОВ, Н. *Криминологический и судебно-экспертный подходы к изучению публикаций СМИ, стимулирующих антиобщественное поведение* [online], 2012 [citat 20.09.2018]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/kriminologicheskii-i-sudebno-ekspertnyy-podhody-k-izucheniyu-publikatsiy-smi-stimuliruyuschih-antioobschestvennoe-povedenie>.
152. УРМАНЧИЕВА, А. *Седьмое доказательство реальности ирреалиса*. В: «Исследования по теории грамматики». Т. 3. Ирреалис и реальность. Москва: Гнозис, 2004, с. 28–74. ISBN: 5-94244-001-8.
153. УСПЕНСКИЙ, Б. *Ego Loquens: язык и коммуникационное пространство*. Москва: Изд-во Российского государственного гуманитарного ун-та, 2011, 344 р. ISBN: 978-5-7281-1259-4.
154. УСТИНОВА, Нина. *Глагол как средство концептуализации эмоций в языковой картине мира: автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд. фил. наук* [online]. Краснодар, 2005, 24 р. [citat 20.04.2018]. Disponibil: https://new-disser.ru/_avtoreferats/01002770858.pdf.
155. ХОЛЕНКО, С. *Модальность и обучение средствам выражения модальности в школе* [online]. Выпускная квалификационная работа. Бийск, 2018 [citat 25.09.2019]. Disponibil: <https://docplayer.com/108161573-Modalnost-i-obuchenie-sredstvam-vyrazheniya-modalnosti-v-shkole-vypusknaya-kvalifikacionnaya-rabota.html>.
156. ХРАКОВСКИЙ, В., ВОЛОДИН, А. *Семантика и типология императива: русский императив*. Москва: Эдиториал УРСС, 272 р. ISBN: 5-89691-030-9.

157. ХУДЯКОВ, А. *Теоретическая грамматика английского языка*: учеб. пособие для студ. филол. фак. и фак. ин. яз. высш. учеб. заведений. Москва: Академия, 2005, с. 56-67. ISBN: 978-5-7695 6145-0.
158. ЧИГАШЕВА, М. *Семантическое поле как метод изучения лексики*. В: А. Тимонина (ред.), «Проблемы прикладной лингвистики»: сборник материалов Всероссийского семинара. Пенза, 2002, с. 266-268.
159. ШАКИРЗЯНОВА, Р. *Роль модальности в лингвистике* [online], 2011 [citat 17.10.2016]. Disponibil: <http://cyberleninka.ru/article/n/rol-modalnosti-v-lingvistike>.
160. ШАХОВСКИЙ, В. *Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка*. Воронеж: Изд-во Воронежского государственного университета, 1987.
161. ШАХОВСКИЙ, В. *Лингвистическая теория эмоций*: монография. Москва: Гнозис, 2008. ISBN: 978-5-94244.
162. ШВЕДОВА, Н. *Русская грамматика*. Т. 1 (Фонетика и морфология), Т. 2 (Синтаксис). Москва: Издательство АН СССР, 1982.
163. ШЕМЯКИНА, Е. *Ирреальность в английском языке и способы ее выражения при переводе на японский язык* [online]. Выпускная квалификационная работа, Уральский государственный педагогический университет, Институт иностранных языков, 2016 [citat 22.06.2016]. Disponibil: <http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/3032/1/02Shemyakina2.pdf>.
164. ШЕТИЕВА, А. *Императив как объект лингвистических исследований* [online], 2013 [citat 02.04.2021]. Disponibil: <https://philart.kaznu.kz/index.php/1-FIL/article/view/431/415>.
165. ШИРЯЕВА, В. *Modal Verbs*: материал по английскому языку (10 класс) по теме «Модальные глаголы и их эквиваленты, выражающие необходимость совершения действия» [online], 2012. [citat 24.05.2019]. Disponibil: <https://nsportal.ru/shkola/inostrannye-yazyki/angliiskiy-yazyk/library/2012/12/04/modal-verbs>.
166. ШОВКОВА, Т. *Структурно-семантические характеристики грамматических конструкций субъективной модальности в немецком языке и их методическая интерпретация* [online]. В: «Филология и литературоведение», № 9, 2014 [citat 09.06.2021]. Disponibil: <https://philology.snauka.ru/2014/09/934>, <https://philology.snauka.ru/2014/09/934>.
167. ЭПШТЕЙН, М. *Философия возможного: (тела мысли)* [online]. СПб: Алетея, 2001, 334 с. [accesat 27/03/2020]. ISBN: 5-89329-434-6. Disponibil: https://imwerden.de/pdf/epstein_filosofiya_vozmozhnogo_2001__ocr.pdf.
168. ЯДОВА, М. *О новых идеях в современной социологии (по материалам журнала "социологические исследования")* [online]. В: „Sociology of Science and Technology”,

Vol. 11, N° 1, 2020, pp. 108-124 [citat 27.03.2020]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-novyh-ideyah-v-sovremennoy-sotsiologii-po-materialam-zhurnala-sotsiologicheskie-issle-dovaniya-obzor>.

În limba italiană

169. ALTIERI BIAGI, M. L. *La grammatica dal testo*. Mursia: Milano, 1987.
170. CONTE, M.-E. *Epistemico, deontico, anancastico*. In: A. Giacalone Ramat, G. Crocco-Galèas (eds.), "From Pragmatics to Syntax. Modality in Second Language Acquisition", Tübingen: Narr, 1995, pp. 3-9.
171. DI GIOVANNI, G. *A me mi piace" si può dire. Lo scrive la Crusca* [online], 2018 [citat 17.04.2020]. Disponibil: <https://www.messaafuoco.com/cultura/a-me-mi-piace-si-puo-dire-lo-scrive-la-crusca/>.
172. FOPPOLO, F. *Manuale di psicolinguistica*. UTET Università, 2024, 340 p. ISBN: 10 8860088976, ISBN: 978-8860088970.
173. GALLINA, F., SPOLAORE, G. *Futuri contingenti* [online], 2016 [citat 25.07.2023]. Disponibil: <https://www.openstarts.units.it/server/api/core/bitstreams/e9148e8a-731b-4c47-9c7b-60d612cd5bf3/content>.
174. LEGRENZI, P. *Manuale di psicologia generale*. Bologna: Il Mulino, 1994, 528 p. EAN: 9788815037206.
175. MARCHESE, A., SARTORI, A. *Grammatica moderna della lingua italiana*, Milano, 1972, 494 p.
176. PIETRANDREA, P. *Epistemic Modality: Functional Properties and the Italian System*. In: *Studies in Language Companion Series (SLCS)*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, Vol. 74, 2005, pp. 154-230.
177. PIETRANDREA, P. *L'articolazione semantica del dominio epistemico dell'italiano* [online], 2004 [citat 15.04.2021]. Disponibil: <https://hal.science/hal-00665324v1/document>.
178. PRANDI, M., DE SANTIS, C. *Manuale di linguistica e di grammatica italiana*. Marchio: UTET Università, 2019, 576 p. ISBN: 9788860084651.
179. SERIANNI, L. *Grammatica italiana*. Torino: UTET, 2006, 728 p. ISBN: 8802041547.
180. SEVERGNINI, B., apud R. Ruggiero. *Crash course di congiuntivo* [online], 2003 [citat 27.05.2019]. Disponibil: <https://languageadvisor.net/wpcontent/uploads/2021/03/Crash-course-di-congiuntivo.pdf>.

În limba spaniolă

181. BELLO, A. *Análisis ideológica de los tiempos de la conjugación castellana*. În: „Estudios gramaticales”. Caracas: Fundación La Casa de Bello, 2^a ed., 1981, pp. 3-69.
182. BELLO, A. *Gramática de la lengua castellana destinada al uso de los americanos*. Tenerife: Edición Crítica de Ramón Trujillo, 1981.
183. CARBOLOVÁ, K. *Categoría verbal de modo en el español moderno* [online]. Brno, 2007, 70 p. [citad 27.05.2019]. Disponibil: https://is.muni.cz/th/a5wxc/CATEGORIA_VERBAL_DE_MODO_EN_EL_ESPANOL_MODERNO.pdf.
184. COŞERIU, E. *Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje* [online]. Madrid: Editorial Gredos, 1977. 329 p. [citad 15.06.2017]. ISBN: 84-249-0729-9. Rústica. ISBN: 84-249-0730-2. Tela. Disponibil: https://coseriu.ch/wp-content/uploads/publications_coseriu/coseriu116.pdf.
185. CUEVA-LOBELLE, A. *Aproximación al modo subjuntivo del español desde una perspectiva multivariable* [online]. In: «Folios», no 48, 2018, pp. 73-84. [citad 05.10.2021]. Disponibil: <https://core.ac.uk/download/pdf/234807757.pdf>.
186. DI TULLIO, Á. *Manual de gramática del español* [online]. Buenos Aires: Edicial, 1997, 424 p. [citad 14.02.2019]. ISBN: 950-506-286-9. Disponibil: <https://omarsabaj.files.wordpress.com/2010/08/manual-de-gramatica-del-espanol-angela-di-tullio.pdf>.
187. FERNÁNDEZ DE CASTRO, F. *Las perífrasis verbales en español actual*. Madrid: Gredos, 1999, 376 p. ISBN: 84-249-1992-0.
188. FERNÁNDEZ JAÉN, J. J. *Modalidad epistémica y sentido del olfato: la evidencialidad del verbo oler*. In: «ELUA. Estudios de lingüística», 22, 2008, pp. 65-89. ISSN 2171-6692.
189. FUKUSIMA, N. *Pasado, presente y futuro del subjuntivo en español* [online]. In: Francisco Javier Rodríguez Campos (ed.). «Actas del II Congreso Internacional sobre el español y la cultura hispánica en Japón», Instituto Cervantes de Tokio, 3 y 4 de octubre de 2015 [citad 03.07.2022]. Disponibil: https://cvc.cervantes.es/ensenanza/biblioteca_ele/publicaciones_centros/PDF/tokio_2015/07_fukushima.pdf.
190. GIORDANO, R. *El condicional no hipotético: comparación entre español e italiano* [online]. In: «Actas del XIII Encuentro Práctico de Profesores de Español en Instituto Cervantes de Nápoles», 10 de junio de 2016 [citad 15.06.2020]. Disponibil: https://cvc.cervantes.es/ensenanza/biblioteca_ele/publicaciones_centros/PDF/napoles_2016/05_giordano.pdf.
191. GONZÁLES RODRÍGUEZ, R. *Modalidad epistémica e imprecisión: la perífrasis <venir a + infinitivo>* [online]. In: «Lengua y Habla», núm. 22, 2018, pp. 115-134 [citad

- 12.07.2025]. Disponibil: <https://www.redalyc.org/journal/5119/511958869007/html/>.
192. HOGNAGLO, K. *El modo verbal y la modalidad* [online]. In: «Estudios de lingüística del español», Volume 24, 2022, pp. 57-79 [citad 24.09.2025]. ISSN: 1139-8736. Disponibil: http://elies.rediris.es/Language_Design/LD24/LD24_04_Hognaglo.pdf.
193. *Nueva gramática de la lengua española*. Volumen I. Madrid: Espasa Libros, 2010, 1053 p. Volumen II. Madrid: Espasa Libros, 2010, 2479 p.
194. PÉREZ SEDEÑO, M.E. *Subjetividad y modalidad linguistica* [online]. In: «Epos, revista de filología», N° 17, 2001, pp. 57-70. [citad 24.09.2021]. ISSN 0213-201X. Disponibil: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=281386>.
195. PÉTER, I. *El retroceso del futuro de subjuntivo en España y en Hispanoamérica* [online]. In: «Acta Hispanica», Volume 24, 2019, pp. 37–48. [citad 24.09.2021]. ISSN 1416-7263 (Print) /2676-9719 (Online). Disponibil: <https://ojs.bibl.uszeged.hu/index.php/acthisp/article/view/32826/32322>.
196. RAMÍREZ LUENGO, J.L. *El futuro de subjuntivo en el español centroamericano del siglo XVIII: vitalidad, empleo e indicios de decadencia* [online]. In: «Nueva revista de filología hispánica», Vol. 56, No. 1, 2008, pp. 141–54 [citad 24.09.2021]. Disponibil <https://nrfh.colmex.mx/index.php/nrfh/article/view/2387>.
197. *Real academia española colección Nebrija y Bello*. Madrid, 2000. 406 p. ISBN 84-239-7922 9.
198. ROJAS, M. R. *Futuros contingentes, bivalencia e indeterminismo epistémico* [online] In: «Praxis Filosófica», Nueva serie, No. 35, julio-diciembre 2012 [citad 08.01.2020]. ISSN: 0120-4688. Disponibil: <https://www.readcube.com/articles/>.
199. SAN VICENTE SANTIAGO, F., LOURDES DE HÉRIZ RAMÓN, A., PÉREZ VÁZQUEZ, M. E. (coord.). *Perfiles para la historia y crítica de la gramática del español en Italia: siglos XIX y XX: confluencia y cruces de tradiciones gramaticográficas*. Bologna: Bononia University Press, 2014, 384 p. ISBN: 978-88-7395-967-0.
200. SANMARTÍN, A.F. 2009. *La expresión de la modalidad epistémica en español científico y en español análisis contrastivo* [online]. In: Pascual Cantos Gómez, Aquilino Sánchez Pérez (coord.). «A Survey of Corpus-Based Research», 2009, pp. 576-595 [citad 29.02.2022]. ISBN: 978-84-692-2198-3. Disponibil: <https://www.um.es/lacell/aelinco/contenido/pdf/39.pdf>.
201. *Suponer que subjuntivo* [online]. In: «Revista digital para estudiantes de español avanzado», 2025 [citad 08.03.2025]. Disponibil: <https://www.espanolavanzado.com/uso-de-palabras/1372-suponer-que-subjuntivo>.

În alte limbi

202. AITCHISON, J. *Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2012, 337 p. ISBN: 978-0-4706-5647-1.
203. ARDELEANU, S.-M. *Dynamique de la langue et imaginaire linguistique*. Iași: Casa Editorială Demiurg, 2000. 146 p.
204. AUWERA, J. van der, PLUNGHIAN, V. A. *Modality's Semantic Map*. In: "Linguistic Typology", Vol. 2 (1), 1998, pp. 79-124.
205. BALLY, Ch. *Syntaxe de la modalité explicite*. In: « Cahiers Ferdinand de Saussure », N° 2, 2001, pp. 3-13. ISSN 0068-516X, ISBN: 978-2-600-05861-2.
206. **BARCARU, V.** *The Role of Lexical-Modal Operators in Rendering Modality in Compared Languages (Evaluation Based on English and German Languages)*. In: "Phylology", Nr. 5(53), 2024, pp. 6-11. ISSN 2414-4452.
207. BENVENISTE, E. *Problèmes de linguistique générale*. Vol. I, II. Paris: Gallimard, 2002, 288 p.
208. BYBEE J. L., PERKINS R., PAGLIUKA W. *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect and Modality in the Languages of the World*. Chicago: University of Chicago Press, 1994, 432 p. ISBN: 0-226 086631, ISSN: 0-226 086658.
209. CIUMACENCO, V. *Some Considerations on the Semi-Modal Auxiliary Verbs* [online]. In: "Philology and Linguistics", Vol. II, No. 1, 2019, pp. 71-78 [citat 12.04.2019]. Disponibil: <https://jss.utm.md/wp-content/uploads/sites/21/2019/04/JSS-2019-1>.
210. COȘCIUG, A. *De la modalité biblique dans une perspective sémantico-fonctionnelle*. In: „Strategii actuale în lingvistică, glotodidactică și știința literară”: conf. șt. intern. Bălți: Presa universitară bălțeană, Vol. II, 2004, pp. 34-37.
211. COȘCIUG, A. *Le contour communicativo-pragmatique de la modalité biblique*. In: „Studia Lingvistica et Philologica. In Memoriam Magistri Nicolae Corlăteanu”. Chișinău: CEP USM, 2009, pp. 56-61.
212. CRISTEA, T. *Grammaire structurale du français contemporain*. București: Editura didactică și pedagogică, 1979, 508 p.
213. FOGHEL, E., COȘCIUG, A. *Le concept de vertu dans une perspective évolutive*. În: „Limbaș și context”, Vol. 2(XI), 2019, pp. 57-65.
214. HAL, M.L., BELNAP, B.P. *The Sourcebook of magic. A Comprehensive Guide to NLP Change Patterns*. Санкт-Петербург: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2008, 410 p. ISBN: 978-5-93878-772-8.
215. LANGACKER, R. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University

Press, 2008, 573 p. ISBN: 978-0-19-533195-0, ISBN: 978-0-19-533196-7.

216. LE QUERLER, N. *Typologie des modalités*. Caen: Presses universitaires de Caen, 1996, 156 p. ISBN: 2-8413-3054-0.
217. LOVEJOY, A. O. *The Great Chain of Being. A Study of the History of an Idea*. New York: Harper & Row, Publishers, 2009, 382 p. ISBN: 978-1- 41281026-5.
218. LYONS, J. *Semantics*. Cambridge: University Press, Vol. 1-2, 1977, 371 p.
219. MITHUN, M. *The Languages of Native North America*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, 773 p. ISBN: 0-521-23-228-7.
220. PALMER, F. R. *Modality and the English Modals*. New York: Routledge, 2013, 220 p. ISBN: 978-0-582-03486-0.
221. PALMER, F. R. *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, 243 p. ISBN: 0521800358.
222. SOUTET, O. *Le subjonctif en français*. Paris: Ophrys, 2000, 162 p. ISBN: 2-7080-0959-1.
223. SPERBER, D., WILSON, D. *Rhetoric and Relevance*. In: "Bender and Wellbery", 1990, pp. 140-156.

Dicționare și enciclopedii

224. BIDU-VRÂNCEANU, A., CĂLĂRAȘU, Cr., IONESCU-RUXĂNDIOIU, L., MANCAȘ, M., PANĂ-DINDELEGAN, G. *Dicționar general de științe ale limbii*. București: Editura Nemira, 1997. ISBN: 973-569-762-9.
225. *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a III-a revăzută și adăugită, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”. București: Editura Univers Enciclopedic Gold, 2016, 1376 p.
226. *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache* [online], 2025 [citat 08.04.2025]. Disponibil: <https://www.dwds.de/> [= DWDS].
227. *Dizionario italiano* [online], 2025 [citat 08.03.2025]. Disponibil: <https://www.dizionario-italiano.it/dizionario-italiano.php?lemma=SEMANTEMA100>.
228. *Oxford Advanced Learner's Dictionary* [online], 2025 [citat 23.05.2019]. Disponibil: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>.
229. POPESCU-NEVEANU, P. *Dicționar de psihologie* [online]. București: Editura Albatros, 1978 [citat 08.06.2020]. Disponibil: <https://www.dizionario-italiano.it/dizionario-italiano.php?lemma=SEMANTEMA100>.
230. TRECCANI, G. *Istituto della enciclopedia italiana fondata da Giovanni Treccani* [online], 2010 [citat 23.05.2019]. Disponibil: <https://www.treccani.it/vocabolario/ricerca/enciclo>

pedia/.

231. ЖЕРЕБИЛО, Т. *Словарь лингвистических терминов* [online]. Издание 5-е, исправленное и дополненное. Назрань: Издательство ООО «Пилигрим», 2010 [citat 20.04.2024]. ISBN 978-5-98993-133-0. Disponibil: <http://uchitel-slovesnosti.ru/slovari/5.pdf>.
232. МОРКОВКИН, В., САЯХОВА, Л., ХАСАНОВА, Д. *Тематический словарь русского языка: около 25000 слов*. Москва: Дрофа, 2000, 556 с. ISBN: 978-5-358-04078-6.
233. ЯРЦЕВА, В. *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва: Изд-во Большая российская энциклопедия, 2-е изд., доп, 1990, 709 с.

Surse din beletristică

1. ALARCÓN, P. A. de. *El escándalo* [online]. [citat 23.05.2019]. Disponibil: https://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/el-escandalo--0/html/feddc016-82b1-11df-acc7-002185ce6064_2.html.
2. ALT, Fr. *Liebe ist möglich*. München: Piper, 1985.
3. ARAMBURU, F. *Autorretrato sin mí*. Tusquets Editores, 2018. ISBN: 978-84-9066-517-6.
4. ASSING, L. *Gräfin Elisa von Ahlefeldt* [online]. Berlin: W. Besser's Verlagshandlung, 1857. Disponibil: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/48192/pg48192-images.html> [citat 23.05.2025].
5. BARTSCH, R. *Geliebt bis ans bittere Ende*. Berlin: Halle Verlag, 1958.
6. BELTRÁN, R. *Cartas a Rosario* [online]. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 2025 [citat 23.05.2025]. Disponibil: <https://librosoa.unam.mx/bitstream/handle/123456789/3888/978-607-587-238-4.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
7. BROG, M. *Tycho Brahes Weg zu Gott*. Leipzig: K. Wolff Verlag, 1916.
8. BULGAKOV, M. *Inimă de câine*. București: Unu (trad. de Gabriela Abăluță), 2022. ISBN: 973-9019-20-3.
9. BULGAKOV, M. *Maestrul și Margareta*. Chișinău: Litera, 2019, 608 p. ISBN: 978-6063335327.
10. BULGAKOV, M. *A Dog's Heart* [online], 2020 [citat 03.08.2021]. Disponibil: https://fictionbook.ru/author/mihail_bulgakov/.
11. BULGAKOW, M. *Das Hundeherz* (G. Drohla). Berlin: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1968, 152 S. ISBN: 3-472-61005-0.
12. BULGAKOW, M. *Der Meister und Margarita* [online], 2020 [citat 23.05.2020]. Disponibil: <https://www.twirpx.com/file/896080/>.
13. BUSUIOC, A. *Scrieri alese*. Chișinău: Lumina, 1981. 522 p.

14. CĂLINESCU, G. *Enigma Otiliei*. București: Cartex, 2000, 544 p. ISBN: 9786060910459.
15. CIORAN, E. *Cartea amăgirilor* [online]. București: Cugetarea, 1936 [citat 23.05.2020]. Disponibil: [https:// monoskop.org/images/7/70/Cioran_Emil_Cartea_amagirilor_1991.pdf](https://monoskop.org/images/7/70/Cioran_Emil_Cartea_amagirilor_1991.pdf).
16. COELHO, P. *Adulter* (trad. de Micaela Ghițescu). București: Humanitas, 2014, 256 p.. ISBN: 978-973-689-810-5 (pdf).
17. COELHO, P. *Adulterio*. Barcelona: Editorial Planeta, 2014, 256 p. ISBN: 978-84-616-9335-1.
18. CONAN DOYLE, A. *Aventurile lui Sherlock Holmes* („Scandalul din Boemia”) [online]. București: Editura pentru literatura clasică și contemporană, 2012 [citat 23.05.2020]. Disponibil: <https://cartemania.ro/2023/01/02/aventurile-lui-sherlock-holmes-arthur-conan-doyle/>.
19. CONAN DOYLE, A. *The Adventures of Sherlock Holmes* (A scandal in Bohemia) [online]. Global Grey, 2021 [citat 23.05.2020]. Disponibil: <https://www.globalgreybooks.com/adventures-of-sherlock-holmes-ebook.html>.
20. CREANGĂ, I. *Povești, povestiri, amintiri*. Cluj-Napoca: Dacia, 2007, 289 p.
21. CREANGĂ, I. *Soacra cu trei nurori* [online]. În: „Convorbiri literare”, 1875 [citat 23.05.2020]. Disponibil: https://ro.wikisource.org/wiki/Soacra_cu_trei_nurori.
22. DIKENS, Ch. *Oliver Twist* [online]. Vol. 1. New York: James G. Gregory Publisher, 1861 [citat 27.05.2020]. Disponibil: <https://dn720206.ca.archive.org/0/items/olivertwist01dick/olivertwist01dick.pdf>.
23. DONICI, Al. *Greierul și furnica* [online]. În: „Fabule” [citat 20.05.2024]. Disponibil: https://textbase.scriptorium.ro/donici/fabule/cartea_i/greierul_si_furnica.
24. ECO, U. *Il nome della Rosa* [online]. Roma: Mondadori, 1996 [citat 27.05.2020]. Disponibil: <https://www.tousvoslivres.com/doc2015/TousVosLivres%20-%20U.Eco%20-%20Il%20Pendolo%20di%20Foucault%20VO.pdf>.
25. ECO, U. *Il pendolo di Foucault* [online]. Milano: Bompiani, 1988 [citat 28.05.2020]. Disponibil: <https://archive.org/details/IlPendoloDiFoucaultUmbertoEco>.
26. ECO, U. *Numele Trandafirului* (trad. și postfața de Fl. Chirițescu). Chișinău: Hyperion, 1992.
27. ECO, U. *Pendulul lui Foucault* [online], 2022 [citat 28.05.2020]. Disponibil: <https://101books.club/carte/descarca-umberto-eco-pendulul-lui-foucault-pdf>.
28. EMINESCU, M. *Opera poetică*. Chișinău: Gunivas, 2007, 987 p. ISBN: 9789975316026.
29. FALLADA, Hans. *Wolf unter Wölfen*. Berlin: Rowohlt Taschenbuch, 2018, 1344 S. ISBN: 978-3-499-27376-6.

30. FREUD, S. *Das Ich und das Es* [online]. In: Projekt Gutenberg-DE. Mit zusätzlichen E-Books. Eine einmalige Bibliothek [citat 24.06.2020]. Disponibil: <https://www.projekt-gutenberg.org/freud/ichundes/ichundes.html>.
31. GANGHOFER, L. *Lebenslauf eines Optimisten*. In: Simons, Oliver (Hg.). "Deutsche Autobiographien 1690-1930". Berlin: Directmedia Publ, 2004.
32. GOETHE, J.W. von. *Erlkönig*. In: Fr. Bruns, „A Book of German Lyrics” [online], 2020 [citat 12.08.2025]. Disponibil: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/8565/pg8565-images.html>.
33. HANNOVER, H. *Die Republik vor Gericht 1975–1995*. Berlin: Aufbau-Taschenbuch-Verlag, 2001.
34. HESSE, H. *Narziß*. In: "Gesammelte Schriften". 7 Bde. Frankfurt am Main, 1957.
35. KLEMPERER, V. *LTI. Notizbuch eines Philologen*. Berlin, 1949.
36. LEHMANN, A.-H. *Mensch, sei positiv dagegen!* Dresden: Heyne, 1939.
37. MACCHIAVELLI, N. *Il Principe* (versiune in lingua italiana moderna a cura di Edoardo Mori) [online]. Bolzano, 2020 [citat 22.05.2018]. Disponibil: <https://www.mori.bz.it/exmeislibris/Machiavelli%20-%20Il%20Principe.pdf>.
38. MANN, Th. *Doktor Faustus*. Frankfurt am Main: S. Fischer-Verlag, 1967. 848 S.
39. MAQUIAVELO, N. *El principe* [online]. Buenos Aires: Elaleph, 1999, 137 p. [citat 22.05.2018]. Disponibil: https://ocw.uca.es/pluginfile.php/1491/mod_resource/content/1/El_principe_Maquiavelo.pdf.
40. MEYER, C. F. *Sämtliche Werke*, hg. v. R. Faesi (Textrevision v. H. Cysarz u. F. Michael). 4 Bde. Berlin: Th. Knaur Verlag, 1928.
41. MITCHELL, M. *Gone with the Wind* [online]. New York: Warner Books, 1993, 868 p. [citat 12.08.2020]. Disponibil: https://s3.amazonaws.com/scschoollfiles/112/gone_with_the_wind.pdf.
42. MITCHELL, M. *Pe Aripile Vântului* [online]. 663 p. [accesat 09.06.2020]. Disponibil: <http://swarm.cs.pub.ro/~cpopa/Pe%20aripile%20vantului.pdf>.
43. MORAVIA, A. *La Ciociara*. Milano: I Grandi Tascabili Bompiani, 1995.
44. MORAVIA, A. *Racconti Romani* [online]. Milano: Gruppo Editoriale Fabbri-Bompiani, 1986 [citat 12.08.2020]. Disponibil: https://www.academia.edu/30096526/Alberto_Moravia_-_Racconti_romani_doc.
45. MORIARTY, L. *Marile minciuni nevinovate* (trad. de M. Piroteală). București: Trei, 2015, 536 p. ISBN: 10:6067193256.
46. MUSIL, R. *Der Mann ohne Eigenschaften*. In: "Gesammelte Werke in Einzelausg", hg. v. A. Frise. Hamburg, 1956.

47. NEGRUZZI, C. *Alexandru Lăpușneanu* [online]. București: Edițiile digitale Biblioteca Wansait, Vol. II, 2021-2022 [citat 12.03.2020]. Disponibil: <https://biblioteca.wansait.com/wp-content/uploads/2011/11/Alexandru-Lapuseneanu-text-integral.pdf>.
48. PEASE, A. Garner, A. *Limbajul vorbirii - arta conversației*. București: Editura Polimark, 1994.
49. PREDA, M. *Moromeții*. București: Editura 100 + 1 Gramar, Vol. 1, 1995.
50. REBREANU, L. *Pădurea spânzuraților*. București: Andreas, 2015, 272 p. ISBN: 9786068271521.
51. RIVERA, J.E. *La vorágine*. Bogotá: Biblioteca Nacional de Colombia, 2015, 350 p. ISBN: 978-958-8827-54-4.
52. SADOVEANU, M. *Frații Jderi: Roman istoric*. București: Minerva, Vol. 1, 1981.
53. SAFRANSKI, R. *Friedrich Schiller oder die Erfindung des Deutschen Idealismus*. München/Wien: Carl Hanser, 2004, 559 S. ISBN: 10: 3446205489, ISBN: 13: 9783446205482.
54. SCHALLÜCK, P. *Wenn man aufhören könnte zu lügen*. Frankfurt am Main: Fischer Buch, 1963, 173 S.
55. SCHILLER, Fr. *Die Jungfrau von Orleans* [online]. Leipzig, 1801 [citat 12.03.2020]. Disponibil: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/6383/pg6383-images.html>.
56. SORESCU, M. *Iona*. În: „Luceafărul”, Nr. 2, 1968.
57. STORM, Th. *Sämtliche Werke*. Hamburg: Gutenberg-Verlag, 1929.
58. TOLSTOI, L. *Anna Karenina* (trad. de H. Moser). Berlin: Kunst und Poesie Verlag, 2011, 1700 p.
59. TOLSTOI, L. *Anna Karenina* (trad. și note de Em. Iordache). Iași: Polirom, 2007, 121 p. ISBN: 978-973-46-0662.
60. TOLSTÓI, L. *Guerra y paz* [online], 2021 [citat 12.08.2022]. Disponibil: <https://freeditorial.com/es/books/ana-karenina>.
61. TOLSTOI, L. *Război și pace* (trad. de I. Frunzetti și N. Parocescu). Iași: Polirom, 1999.
62. VIERU, G. *Poezii*. Chișinău: Lumina, 1989.
63. WALSER, M. *Halbzeit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1962.
64. WILDE, O. *Portretul lui Dorian Gray* (trad. de D. Mazilu.). București: Editura pentru literatură, 1967.
65. WILDE, O. *Portretul lui Dorian Gray* (trad. de R. Tătăraucă). Chișinău: Cartier, 2008.
66. WILDE, O. *The Picture of Dorian Gray*. Moscow: Airis Press, 2008.
67. WILSON, G. *Aegypten - Land der heiligen Katzen und launischen Autos*, 2001, 228 p. ISBN: 978-3831120819.

68. БУЛГАКОВ, М. *Мастер и Маргарита* [online]. Москва, 1986 [citat 23.05.2021]. Disponibil: <https://www.litres.ru/book/mihail-bulgakov/master-i-margarita-129095/chitat-onlayn/>.
69. БУЛГАКОВ, М. *Собачье сердце* [online], 2025 [citat 21.01.2025]. Disponibil: <https://avidreaders.ru/book/sobache-serdce.html>.
70. ГОГОЛЬ, Н. *Повесть о том, как поссорились Иван Иванович с Иваном Никифоровичем*. В: «Старосветские помещики». Собрание сочинений в девяти томах. Москва: Изд-во «Русская книга», Т. 2, 1994.
71. ЗОЩЕНКО, М. *Рассказы*. Москва: Изд-во «Стрекоза», 2016. ISBN: 5-94563-668-1.
72. КНЯЗЕВ, А. *Город смерти* [online]. Disponibil: <https://books.google.md/books?id>, https://royallib.com/book/knyazev_aleksandr/gorod_smerti.html.
73. ЛИХАЧЁВ, Д. *Мысли о жизни. Воспоминания*. Москва: Изд-во «АзбукаАттикус», 1995, 70 с.
74. МИТЧЕЛЛ, М. *Унесённые ветром* [online], 2019 [citat 12.08.2020]. Disponibil: <https://limbook.net/book/unesennye-vetrom.html>.
75. ПАНОВА, В. *Спутники* [online], 1946 [CITAT 12.06.2025]. Disponibil: <https://ogurcova-portal.com/wp-content/uploads/2015/07/Sputniki.pdf>.
76. САЛТЫКОВ-ЩЕДРИН, М. *За рубежом*. Москва: Художественная литература, 1973.
77. ТОЛСТОЙ, Л. *Анна Каренина*. Москва: Художественная литература, 1988.
78. ХОКИНГ, С. *Краткая история времени: от Большого Взрыва до черных дыр* (пер. Н. Смородинской). Санкт-Петербург: Изд-во «Амфора», 2015 114 с. ISBN: 978-5-367-03594-0, 978-5-367-03596-4.133.

Surse scrise în limbaje specializate

79. NEACȘU, A. *Tehnica și arta convingerii instanței* [online]. [citat 20.04.2024]. Disponibil: https://books.google.md/books?id=u1BKDwAAQBAJ&pg=PT149&dq=NEAC%C8%98U,+A.+Tehnica+%C8%99i+arta+convingerii+instan%C8%9Bei&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwjE16KXv_qQAxxFzgIHHd_EJskQ6AF6BAGDEAE#v=onepage&q=NEAC%C8%98U%2C%20A.%20Tehnica%20%C8%99i%20arta%20convingerii%20instan%C8%9Bei&f=fals.

Articole în ziare și reviste

1. NASTRO, S. *È morta l'artista e curatrice Maria Rebecca Ballestra. L'ecologia al centro della sua ricerca* [online]. In: "Arbitrune". 09.08.2020 [citat 12.08.2020]. Disponibil: <https://www.artribune.com/arti-visive/arte-contemporanea/2020/08/e-morta-lartista-e-curatrice-maria-rebecca-ballestra/>.
2. *Die Zeit*, nr. 23. 02.06.1999.

3. *Die Welt*, nr. 07.10.2003.
4. *El Mundo*, 5 aprilie 2018.
5. *Diario Córdoba*. 7 aprilie 2018.
6. *Timpul* [online], 10.05.2016 [citat 12.08.2020]. Disponibil: <https://timpul.md/articol/maia-sandu-fuge-de-electorat-in-preajma-alegerilor-parlamentare-prabusirea-pas-e-inevitabila.html>.

Anexa 2.1. Definiții ale conceptului de modalitate în literatura de specialitate

Cu referire la abordarea conceptului de modalitate în literatura de specialitate, sunt de remarcat un șir de lucrări lexicografice, alături de gramaticile normative. În ele, sunt scoase în evidență multiple probleme, și anume: definirea conceptelor de mod și modalitate [42], [216]; interpretarea raportului dintre acestea [85], [99]; clasificarea modurilor și a modalităților [23, pp. 75-92], [41], [42]; modalitatea logică în raport cu cea glotică; mijloacele de redare a modalității obiective și subiective; modalitatea din perspectivă pragmatică, psiholingvistică [13], cognitivă [8]; modalitatea în text și discurs [80], [210, pp. 34-37], [211, pp. 56-61] etc. Suscită atenția discuțiile despre esența modalității, axate pe interpretarea acesteia drept categorie semantică, semantico-sintactică, funcțional-semantică, comunicativă [37], [84], [85], [96], [138] etc. Credem că mai potrivită ar fi definirea modalității în calitate de categorie funcțional-semantică, ceea ce nu exclude examinarea acesteia din câteva perspective: funcțional-semantică, psiholingvistică, logico-conceptuală, pragmatică, cognitivă etc.

Definirea în cauză îi aparține, în principiu, lingvistului rus A. Bondarko, potrivit căruia modalitatea este o categorie funcțional-semantică, ce poate îngloba atât variate categorii morfologice, cât și elemente aflate în raport de reciprocitate cu alte niveluri. Caracterul sistemic al modalității este relevat, de asemenea, și de cercetătorul rus E. Petrov – în baza unui studiu contrastiv se demonstrează însușirea modalității, în calitate de universalie glotică, de a interacționa cu alte elemente constitutive la toate nivelurile limbii. Noțiunea în discuție a fost definită în diverse studii și analizată pluriaspectual de numeroși lingviști, printre care se numără și savantul rus V. Vinogradov, care a descris detaliat sfera conceptuală, variatele semnificații și mijloacele de redare a modalității, în general, dar și în raport cu modul verbal, în particular. În opinia savantului, „orice enunț dezvăluie atitudinea locutorului față de realitatea extraglotică” [96, pp. 53-87].

Cercetătoarea E. Alieva menționează caracteristica definitorie a categoriei în discuție din componența enunțului, cu multiple repercusiuni logico-gramaticale, emoțional-expresive, care accentuează aspectul obiectiv sau subiectiv al modalității [73]. Cele relatate ne permit să analizăm categoria funcțional-semantică în calitate de sistem de mijloace pluridimensionale, ce au la bază astfel de categorii morfosintactice și lexicale comune ca: verbele modale, adverbele, diversele particule modale, frazeologismele, dar și unitățile suprasegmentale – intonația, topica cuvintelor etc.

Lingvistica românească propune diverse interpretări ale conceptelor în cauză. O definiție judicioasă a modalității identificăm în lucrarea *Gramatica limbii române* [42], în care se afirmă

că această categorie „exprimă raportarea locutorului la un conținut propozițional, atitudinea sa cognitivă, volitivă sau evaluativă față de stările de lucruri, reale sau potențiale, descrise prin limbaj” [42, p. 671]. O părere similară găsim și în monografia *Semiotica modalităților*, lucrare elaborată de lingvista ieșeană P. Gherasim, care definește modalitatea ca „manifestare explicită a opțiunii vorbitorului” [41, p. 48]. Al. Dîrul afirmă că modalitatea este o categorie „interpretațională a enunțului”. Cercetătorul identifică un șir de raporturi modale: obiective, subiective și ireale [37, p. 236], în timp ce I. Diaconescu susține că „modalitatea face parte din semnificație” [35, p. 6], confirmând, astfel, latura semantică a categoriei investigate.

În dicționarele filosofice sunt incluse definiții întemeiate pe clasificarea raționamentelor logice. Menționăm *Webster's Third New International Dictionary of the English Language Unabridged*, în care se afirmă că „clasificarea raționamentelor logice este fundamentată pe diferențieri de afirmare sau negație, al căror conținut exprimă posibilitate, imposibilitate, necesar sau contingent” [apud 167, p. 222]. În *Compendiul filosofic al Universității din Oxford*, conceptul în discuție este definit prin prisma raportului *modalitate* vs *modus*, specificându-se că semnificația modală a afirmației se numește modalitate sau modus, în raport cu care aceasta este adevărată sau falsă [idem, p. 223]. Definițiile expuse, de sorginte logică, sunt fundamentate pe funcția predicativă, făcându-se abstracție de actele vorbirii în comunicare, ceea ce periclitează elaborarea unui model de analiză semantico-pragmatic și structural bine conturat.

O abordare diferită de cea expusă este oferită de semantica lexicală a lui A.-J. Greimas, care, din perspectivă semiologică, definește modalitatea drept „modificarea predicatului de către subiect” (fr. „la modification du prédicat par le sujet”) în cadrul actului de vorbire, care nu se manifestă decât „în și prin rezultatul său enunțiativ” [apud 194, p. 65].

O examinare din perspectivă comunicativă găsim și în studiile cunoscutei cercetătoare T. Cristea [212, p. 357], în care este abordată modalitatea de enunțare „care precizează statutul declarativ, interogativ, imperativ etc. al frazei”.

Modalitatea corelează cu modul – termen folosit pentru definirea mai amplă a fenomenelor care înglobează un vast spectru de semnificații, de particularități gramaticale, de mijloace expresive la diferite niveluri ale limbii. Acest fapt sugerează necesitatea de a elucida anumite aspecte de ordin conceptual ale categoriei analizate, luând în considerare actualitatea sa pentru descrierea, în general, a particularităților și a structurii diferitelor limbi. Demersul nostru științific se referă la funcționarea modalității în corelație cu modul verbal, ținând seama de unele implicații logico-filosofice ale problemei abordate și de tipurile modalităților. Amintim că definiții similare ale modului și descrierea detaliată a sferei funcționale a modurilor sunt incluse în gramatici de limba română și diverse studii de specialitate [19], [33], [36], [41], în care

modurile verbale, alături de cuvintele modale (verbe, adverbe ș.a.), diverse tipuri de sintagme etc., sunt estimate drept modalizatori – „mijloacele de realizare a modalizării (adică de înregistrare a atitudinii modale în enunț)” [42, p. 672]. Lingviștii atenționează asupra faptului că modurile verbale pot exprima atât „un conținut modal fundamental”, cât și semnificații suplimentare, contextuale, și anume „alte conținuturi modale, prin asocierea formei modale cu diverși modalizatori” [36, p. 541]. Conform lucrării *Gramatica uzuală a limbii române*, „categoria gramaticală a modului reprezintă un sistem de forme verbale ce exprimă sensuri gramaticale..., fără un substrat ontologic” [19, p. 150]. Cercetătorul Gh. Constantinescu-Dobridor subliniază că „modul este categoria gramaticală flexionară, definită semantic ca exprimând aprecierea vorbitorului față de proces, felul în care acesta prezintă procesul” [27, p. 191]. Aderăm la opinia savanților potrivit căreia nucleul morfologic al modalității este modul verbal, ale cărui definiții sunt examinate în controversă. În continuare, vom trece în revistă unele precizări în acest sens ale altor specialiști în materie.

Gramatica limbii ruse cercetează modul în calitate de categorie care denotă atitudinea acțiunii față de realitate [apud 130]. În lucrări mai recente, unii cercetători descriu modul mai restrictiv, definindu-l drept o expresie a atitudinii vorbitorului față de realitate, pe când alții analizează modul în baza opoziției real/ireal, în raport cu lumea obiectivă. După cum susțin lingvistele G. Zolotova (2009) și M. Vsevolodova (1998), modul, ca functor predicativ al modalității, dezvăluie conținutul enunțului în raport cu realitatea [apud 139].

În unele studii de lingvistică, modul este examinat prin relația care se stabilește între locutor și interlocutor sau vorbitor și ascultător, ținând cont, de asemenea, de conținutul propozițional al enunțării, raportat la veridicitatea sau falsitatea acestuia. Din aceleași considerente, un asemenea conținut „pare să aibă unele tangențe cu modusul”, atitudinea pe care o manifestă vorbitorul față de conținutul celor enunțate sau față de *dictum* (conținutul reprezentat). Cercetătoarea T. Deșerieva definește modul în calitate de formă categorială a modalității care poate exterioriza, prin intermediul actului predicativ, componente semantice care se raportează la realitate din punctul de vedere al emițătorului mesajului [Дешериева, apud 131].

Lingvistica spaniolă nu face, până astăzi, o distincție clară între categoria modului și cea a modalității (vezi lucrările cercetătorilor A. de Tullio, A. Bello, M. Criado de Val, A. Alonso y P. Henríquez Ureña etc.) [apud 90]. În *Manual de la nueva gramática de la Real Academia* nu sunt definite valorile modale posibil/contingent sau presupunere; categoria modalității este analizată în cadrul enunțului, raportată la gradul de certitudine a vorbitorului privind cele enunțate [160, p. 796]. Lingvistul A. Bello, în lucrarea *Gramática de la lengua castellana destinada al uso de los americanos*, dă o definiție a modului cu incursiuni în sfera modusului:

„se numește mod forma pe care o ia verbul pentru marcarea operațiunilor de înțelegere sau a stărilor emotive” [apud 194, p. 62]. Lingvista M.E. Pérez Sedeño conchide că, de la teoria prototipurilor încoace, termenul „mod” a rămas o categorie nedefinită [194]. Autorii lucrării *Manuale di linguistica e di grammatica italiana* interpretează modalitatea ca manifestare a modului exprimat printr-un ansamblu de mijloace glotice, care, la rândul său, exteriorizează atitudinea vorbitorului față de conținut sau actul enunțării [178, p. 541]. Analizat prin prismă semantică, modul este considerat, în lingvistica italiană, ca fiind circumscris parțial sferei modalității. Din punct de vedere semantic, unele moduri din sistemul verbal al limbii italiene sunt înglobate în categoria gramaticală a modalității, care exprimă necesitatea sau posibilitatea pe care situația indicată de verb trebuie s-o realizeze [230]. Cu referire la această opinie, ne întrebăm dacă modalitatea este „sinonim al modului”, deoarece aceste categorii corelează indisolubil, însă volumul și multiplele însușiri ale lor se deosebesc. Astfel, spre deosebire de condițional și imperativ, indicativul se referă la fapte reale, fără a exprima vreo atitudine modală [ibidem].

Cu referire la cele expuse, ținem să menționăm că este peremptorie concepția lui Ch. Bally privind modalitatea în calitate de categorie semantică. În exprimarea acesteia, un rol de bază li se atribuie verbelor modale, ce reflectă opinia vorbitorului despre cele comunicate. Interpretând, în sens larg, conceptul de modalitate, lingvistul o consideră drept „sufletul” enunțului, care comportă un spectru amplu de semnificații modale: emoționale, volitive, desemnate prin intermediul verbelor modale sau al modurilor verbale, al intonației, al unităților interogative, al ordinului, al gesturilor modale și al mimicii³³, al interjecțiilor etc., suscitând sau menținând atenția interlocutorului [apud 159]. Savantul distinge modusul explicit, adică analizat separat în raport cu dictumul. O clasificare amplă a modusului explicit realizează lingvista N. Arutiunova care relevă următoarele semnificații ale acestuia: perceptiv-sensorică cu verbele *sentienti*, mental-cognitivă epistemică cu verbele *cogitandi*, psihoemotivă, volitivă, dubitativă, admisivă, evaluativă, constatativă a raportului *adevărat – fals* [75].

Interpretată în sens îngust, modalitatea este analizată în calitate de categorie morfosintactică. Unii lingviști (M. Petrova, V. Panfilov etc.) analizează modalitatea în sens mai restrâns, ca o parte a modusului sau o componentă modală aparte. În opinia altor lingviști (L. Beleaeva, M. Vsevolodova etc.), modusul este un concept mai larg decât modalitatea, ce constituie o componentă a modusului, alături de categorii precum actul comunicativ, aprecierea

³³Ar fi cazul aici și al unui șir de mijloace neverbale chiar, pe care le-am abordat minuțios în articolul *Невербальный (околовербальный) язык: преимущество нелингвистических средств коммуникации/Non-verbal (near verbal) language: The advantage of non-linguistic means of communication*. В: «Филологические науки. Научные доклады высшей школы», №. 1, 2025, с. 13-17. ISSN 2310-4287.

axiologică sau expresiv-emoțională etc. Examinarea pluriaspectuală a conceptelor în discuție solicită relevarea unor noțiuni din sfera axiologică, de exemplu, cea a evaluării sau a aprecierii. Unii cercetători analizează aprecierea într-un sens mai vast, în raport cu necesitatea și posibilitatea înfăptuirii unui eveniment [86, p. 129].

O atenție sporită se acordă opoziției real/ireal, analizată minuțios în studiile din arealul românesc (vezi lucrările cercetătorilor C. Frâncu, P. Gherasim, M. Borchin, E. Oglindă ș.a.), dar și corelațiilor *optativ – deziderativ – conativ*, *potențial – conativ*, analizându-se valorile acestora, raportate la sferele conativității sau potențialității în cadrul câmpurilor funcțional-semanticale ale modalităților respective. Se promovează ideea că procesul comunicării este axat atât pe subiectul evaluării modale (= locutorul), cât și pe obiectul acesteia (= raportul conținutului unui enunț față de realitate) [56, p. 187]. La rândul său, actul comunicativ se realizează în mod obligatoriu prin elementele de bază ale enunțului – predicativitatea și modalitatea [ibidem].

Cercetătorul A. Hudeakov consemnează paradigma pluridimensională a modalității, aceasta exprimând atât conținutul cognitiv în planul expresiei, cât și informația sintactică, referindu-se, cu precădere, la categoria predicativității [157, p. 9]. Cunoscuta specialistă în domeniul limbilor romanice și, în particular, al limbii italiene T. Alisova distinge modalitatea comunicativă și cea subiectiv-evaluativă [apud 159], iar savantul francez E. Benveniste [83] afirmă că funcțiile vorbirii, axate pe procesul de comunicare, sunt realizate cu ajutorul modalității enunțului.

Cele relatate sugerează următoarele concluzii: caracterul complex al elementelor din planul conținutului și al mijloacelor de exprimare i-au determinat pe unii cercetători să studieze categoria modalității din perspective diferite, în funcție de obiectivele stabilite sau de concepția pusă la baza investigației. Sintetizând definițiile propuse de numeroși specialiști în domeniu, putem releva o pluralitate de opinii care pun în evidență abordarea modalității din perspectivă semantică, semantico-sintactică, funcțional-semantică, comunicativă.

Declarația privind asumarea răspunderii

Subsemnata, Victoria Barcaru, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Barcaru Victoria

Data

CURRICULUM VITAE AL AUTORULUI

INFORMAȚII PERSONALE

Fotografie:

Nume / Prenume: BARCARU Victoria

Telefon: 068658237

E-mail: victoriabarcaru4@gmail.com

Naționalitate: Republica Moldova

Data, luna, anul nașterii: 19/08/1971

Sex: feminin

Cont Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-9470-871X>

Cont Google Scholar: scholar.google.com/citations

EXPERIENȚA PROFESIONALĂ

Perioada / 2000 – prezent: profesor de limbă italiană și spaniolă,

Locul de muncă / traducător de limbă italiană și spaniolă

Funcția: **1998-2000:** Academia „Gh. Muzicescu”, lector de limbă italiană

EDUCAȚIE ȘI FORMARE

Perioada / Nivelul studiilor **2016 – prezent:** studii de doctorat, Universitatea de Stat din Moldova, Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației,
/ Numele și tipul instituției
de învățământ: Specialitatea: Lingvistică generală, filosofia limbajului, psiholingvistică, lingvistică informatizată

1991 – 1996: Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Limbi și Literaturi Străine, specialitatea: filolog, profesor de limbă italiană și spaniolă; traducător

Licențe și diplome: **noiembrie 2012:** Licența de interpret autorizat din italiană în română și din română în italiană, eliberată de Ministerul

Justiției din Republica Moldova

mai 2012: Licență de traducător autorizat din italiană în română și din română în italiană, eliberată de Ministerul Justiției al Republicii Moldova

mai 2007: Diplomă de certificare internațională pentru limba italiană „PLIDA”, nivel C2

LIMBI CUNOSCUTE

Limba maternă: Limba română

Limbi străine cunoscute

Autoevaluare	Înțelegere		Exprimare	
	orală	scrisă	orală	scrisă
Limba engleză:	A2: Utilizator intermediar	A2: Utilizator intermediar	A1: Utilizator debutant	A1: Utilizator debutant
Limba germană:	A2: Utilizator intermediar	A2: Utilizator intermediar	A1: Utilizator debutant	A1: Utilizator debutant
Limba rusă:	C2: Utilizator experimentat	C2: Utilizator experimentat	C2: Utilizator experimentat	C2: Utilizator experimentat
Limba spaniolă:	C2: Utilizator experimentat	C2: Utilizator experimentat	C2: Utilizator experimentat	C2: Utilizator experimentat
Limba italiană:	C2: Utilizator experimentat	C2: Utilizator experimentat	C2: Utilizator experimentat	C2: Utilizator experimentat

**Nivel Cadrului European Comun de Referință pentru Limbile Străine*

Competențe și abilități spiritul de echipă; capacitate de adaptare la medii

sociale: multiculturale; o bună capacitate de comunicare

Competențe și aptitudini de utilizare a calculatorului: o bună stăpânire a instrumentelor Microsoft Office™ (Word™, Excel™ și PowerPoint™)

INFORMAȚII SUPLIMENTARE:

Publicații: Articole publicate în reviste indexate în Web of Science, Scopus, EBSCO, MLA International Bibliography, ERIH Plus, SCIPPO, DOAJ, CEEOL, Ulrich's Periodicals Directory, OAJ, DRJI:

1. *Невербальный (околовербальный) язык: преимущество нелингвистических средств коммуникации*/Non-verbal (near verbal) language: The advantage of non-linguistic means of communication. In: «Филологические науки. Научные доклады высшей школы». Nr. 1, 2025, pp. 13-17. ISSN 2310-4287 (indexată în [Web of Science](#) cu titlul *Filologicheskie Nauki-Nauchnye Doklady Vysshei Shkoly-Philological Sciences-Scientific Essays of Higher Education*), [ERIH Plus](#), Ulrich's Periodicals Directory).
2. *O abordare pragmatică a categoriei genului. Evaluarea.* În: „Anuar de lingvistică și istorie literară”. T.LXV.2025 (indexat în [Scopus](#), [ERIH Plus](#), [EBSCO](#), [MLA International Bibliography](#), [SCIPPO](#)).
3. *The Role of Lexical-Modal Operators in Rendering Modality in Compared Languages (Evaluation Based on English and German Languages)*. In: “Phylology”. Nr. 5(53), 2024, pp. 6-11. ISSN 2414-4452 (indexată în Ulrich's Periodicals Directory).
4. *Psiholingvistica vs neurolingvistica. Aspecte.* În: „Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Umanistice)”. Nr. 4(134), 2020, pp. 3-7. ISSN: 1811-2668. [Categoriea B](#) (indexată în [DOAJ](#), [OAJI](#)).
5. (în colaborare cu E. Oglină). *Modalitatea lingvistică: între categoria logico-filosofică și funcțional-semantică.* În:

- „Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Umanistice)”.
Nr. 4(144), 2021, pp. 75-82. ISSN: 1811-2668. [Categorica B](#) (indexată în [DOAJ](#), [OAJI](#)).
6. [Câmpurile lexicale și teoria cadrelor semantice](#). În: „Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Umanistice)”. Nr. 4(144), 2021, pp. 72-74. ISSN: 1811-2668. Categoria B (indexată în [DOAJ](#), [OAJI](#)).
7. [Câmpul semantic în lingvistică: abordare cognitivă. Dificultăți](#). În: „Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Umanistice)”. Nr. 10(150), 2021, pp. 58-62. ISSN 1811-2668. [Categorica B](#) (indexată în [DOAJ](#), [OAJI](#)).
8. [Aspecte cognitive și mijloace de manifestare ale entității emoționale din cadrul paradigmei apreciative](#). În: „Intertext”. Nr. 1(59), 2022, pp. 28-37. ISSN: 1857-3711. [Categorica B](#) (indexată în [DRJI](#), [CEEOL](#)).
9. [Categorica modalității. Abordare cognitivă. Substratul psiho/neurolingvistic](#). În: „Dialogica, revista de studii culturale și literare”. Nr. 3, 2023, pp. 35-41. p-ISSN 2587-3695, e-ISSN 1857-253. Categoria B+ (indexată în [DOAJ](#), [ERIH Plus](#), [CEEOL](#)).

Articole publicate în volumele manifestărilor științifice:

10. [Unele considerații privind fenomenul subiectivității. Disensiuni. Apreciativul](#). În: „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine”: conf. șt. intern., ed. a 10-ea, 19-20 septembrie 2024. Chișinău. Iași-Chișinău-Lviv: 2024, ed. a 10-ea, pp. 207-211. ISSN 2558–894X.
11. [Aspecte ale conceptului de câmp funcțional-semantic](#). În: „Integrare prin cercetare și inovare”: (Științe socioumanistice): conf. șt. naț. cu part. intern., 28-29 septembrie 2016. Chișinău: CEP USM, 2016, Vol. 1, pp. 25-28. ISBN 978-9975-71-812-7.

12. [Câmpul funcțional-semantic și imaginarul lingvistic](#). În: „Integrare prin cercetare și inovare” (Științe umanistice): conf. șt. naț. part. intern., 9-10 noiembrie 2017, Chișinău: CEP USM, 2017, pp. 69-73.
13. [Aspecte semantice ale categoriei modalității în variate contexte](#). În: „Limba română actuală: Normă și diversitate stilistică”: simpoz. naț., ed. I, 11 mai 2018. Chișinău: CEP USM, 2018, pp. 103-107.
14. [Substratul emotiv al categoriei modalității din perspectivă psiholingvistică](#). În: „Lumina verbului matern: Profesorul și savantul Irina Condrea – prezență remarcabilă în mediul academic și cultural din Republica Moldova”: conf. șt. naț., ed. I, 25 octombrie 2019. Chișinău: CEP USM. 2019, pp. 158-163.

Rezumate publicate în volumele manifestărilor științifice:

15. [Unele considerații privind fenomenul subiectivității. Disensiuni. Apreciativul](#). Rezumat. În: „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine”: conf. șt. intern., ed. a 8-a, 8-9 februarie 2024. Chișinău. Iași – Chișinău - Lviv: 2024, ed. 9, p. 86. ISSN 2558–894X.